

Økonomiske analyser

Statistics Norway

Statistisk sentralbyrå

Konjunkturtendensene

- Utviklingen i norsk og internasjonal økonomi
- Prognoser for norsk økonomi for 2015-2018

Artikler

- Hvorfor synker fruktbarheten i Norge?
- Hvem velger å få (flere) barn?
- Konsum av importerte varer og tjenester øker, mens kun prisene på tjenester stiger
- Drivstoffeffektivisering – fører det til mindre bruk av olje?

4/2015

Økonomiske analyser

4/2015

34. årgang

Innhold

Konjunkturtendensene	3
1. Internasjonal økonomi	4
2. Konjunkturutviklingen i Norge	15
Temabokser i Konjunkturtendensene. 2008-2015	35
<i>Trude Lappegård og Lars Dommermuth:</i> Hvorfor faller fruktbarheten i Norge?	36
<i>Rannveig Hart, Marit Rønsen og Astri Syse:</i> Hvem velger å få (flere) barn?	48
<i>Jon Scheistrøen:</i> Hvor stammer prisimpulsene fra?	60
<i>Finn Roar Aune, Ann Christin Bøeng, Snorre Kverndokk, Lars Lindholt og Knut Einar Rosendahl:</i> Drivstoffeffektivisering – fører det til mindre bruk av olje?	69
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser de siste 12 måneder	74
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge	1*
Nasjonalregnskap for Norge	17*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognoser	46*

Redaksjonen avsluttet tirsdag 1. desember 2015.

Publisert 3. desember 2015 på www.ssb.no/oa/.

Rettet 3. desember 2015 kl. 14:00. Figurer side 37, 38 og 45.

Spørsmål om konjunkturutviklingen i:

– Norge: Torbjørn Eika, torbjorn.eika@ssb.no, tlf. 21 09 48 07

– utlandet: Andreas Benedictow, andreas.benedictow@ssb.no, tlf. 21 09 47 98

Signerte artikler står for forfatterens regning.

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Torbjørn Hægeland (ansv.), Torbjørn Eika, Taran Fæhn, Elin Halvorsen, Øyvind Langsrud, Bodil Merethe Larsen, Jørgen Heibø Modalsli, Kristina Storeng og Knut Sørensen.

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, telefon: 21 09 47 57, e-post: aud.walseth@ssb.no

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Økonomiske analyser

utgis av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Forskningsavdelingen ble opprettet i 1950 og har ca. 90 ansatte. Knappt halvparten av virksomheten finansieres av eksterne oppdragsgivere, hovedsakelig forskningsråd og departementer. Avdelingen er delt i 5 grupper og ledes av *forskningsdirektør Torbjørn Hægeland*.

- Offentlig økonomi og befolkningsmodeller
Forskningsleder Kjetil Telle
- Energi- og miljøøkonomi
Forskningsleder Taran Fæhn
- Makroøkonomi
Forskningsleder Håvard Hungnes
- Mikroøkonomi
Forskningsleder Erik Fjærli
- Demografi og levekår
Forskningsleder Trude Lappegård

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Konjunkturtendensene

Konjunkturedgangen i Norge har nå vart i over ett år, med kraftig nedgang i petroleumsinvesteringene som den viktigste drivkraften. Svak vekst i verdensøkonomien har i lang tid bidratt til å dempe den norske veksten. Den kraftige tilstrømmingen av asylsøkere til Europa vil medvirke til å trekke veksten noe opp i euroområdet og i Norge, og dermed bidra til en forsiktig norsk konjunkturoppgang i andre halvår av 2016.

I de fleste OECD-land falt den økonomiske veksten i 3. kvartal. I framvoksende økonomier er utviklingen todelt. Store råvareeksportører som Brasil og Russland er hardt rammet av de lave råvareprisene. Veksten er imidlertid fortsatt sterk i India og Kina, som begge importerer mye råvarer. Fallende råvarepriser har sammen med den internasjonale lavkonjunkturen bidratt til svært lav prisvekst internasjonalt. Noe høyere økonomisk vekst internasjonalt framover vil bidra til at råvareprisene inkludert olje vil ta seg noe opp.

Det store antallet asylsøkere til Europa den siste tiden vil medføre økte offentlige utgifter. Blant Norges viktigste handelspartnere er det særlig Tyskland og Sverige som tar i mot mange flyktninger. Tyske myndigheter har varslet en økning i offentlige utgifter tilsvarende 0,5 prosent av BNP i 2016 og 2017. I Sverige er anslaget på 0,9 prosent av BNP i 2016. På kort sikt ser det ut til at de økte utgiftene fører til større budsjettunderskudd og dermed innebærer en stimulans til økonomiene. I tråd med dette har vi oppjustert vekstanslaget for BNP i euroområdet med knappe 0,2 prosentpoeng neste år og 0,1 prosentpoeng i 2017 og klart mer for Sverige. Noe høyere økonomisk vekst vil imidlertid ikke redusere den svært høye arbeidsledigheten i euroområdet veldig mye. Selv om inflasjonen vil øke litt, kommer den neppe opp til den europeiske sentralbankens inflasjonsmål innenfor vår prognosehorisont. Det ligger dermed an til lave renter fram til 2018.

Både finanspolitikken og pengepolitikken har gitt, og vil fortsette å gi, stor og til dels økende stimulans til norsk økonomi. Den bedrede kostnadmessige konkurransevnen på grunn av lang tids svekkelse av krona virker positivt på tradisjonell eksport. Vår vurdering er at investeringene i fastlandsnæringene vil ta seg noe opp framover. Etter hvert som også fallet i petroleumsinvesteringene blir mindre, og vi får litt mer drahjelp fra internasjonal økonomi, kan vi raskt få et omslag til litt høyere vekst, og en konjunkturoppgang kan komme i 3. kvartal 2016. Den lave produksjonsveksten siden i fjor sommer har ført til en relativt svak sysselsettingsutvikling slik at arbeidsledigheten har steget med om lag ett prosentpoeng fra gjennomsnittet i fjor, og vi er nå tilbake på 2005-nivået. Den økte aktivitetsveksten framover ventes å bringe ledigheten litt ned om et års tid.

Tilstrømmingen av asylsøkere til Norge har vært stor denne høsten. Den er riktignok klart redusert de siste ukene, og vi legger til grunn ytterligere noe nedgang. Likevel vil tilstrømmingen holde seg langt høyere enn normalt i hele prognoseperioden. Dette skjer på et tidspunkt med økende slakk i mange deler av norsk økonomi, noe som gjør at asyltilstrømmingen kan håndteres uten at det skapes særlig press i økonomien. Vi anslår at veksten i fastlandsøkonomien blir 0,2 prosentpoeng høyere neste år enn det den ellers ville ha vært, mens ledigheten bare trekkes marginalt ned. Den økte ressursbruken vil imidlertid måtte innebære redusert offentlig ressursbruk på et senere tidspunkt. Hvordan dette virker inn på det langsiktige målet om omstilling av norsk økonomi er ikke opplagt. I seg selv innebærer asyltilstrømmingen omstilling, men ikke til noen ny og varig type aktivitet. Det vil være avgjørende for velferdseffektene for befolkningen utenom de nye asylantene hvor raskt og godt asylsøkerne blir integrert i arbeidslivet og det norske samfunnet for øvrig. Avkastningen av offentlige ressurser brukt på dette kan være høy. I tillegg til å redusere presset på offentlige budsjetter direkte over tid, vil høy deltakelse i det norske arbeidslivet virke positivt på den økonomiske veksten.

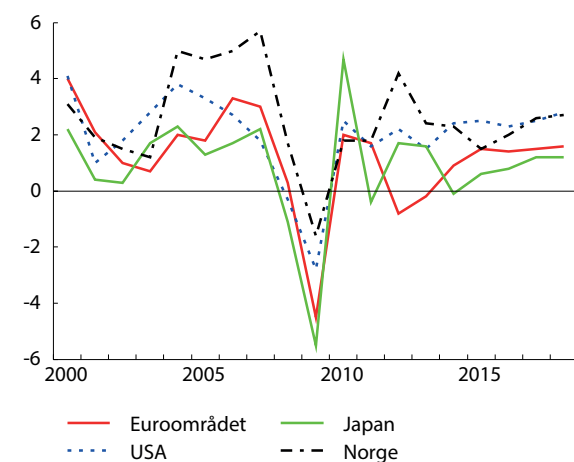
1. Internasjonal økonomi

Utviklingen i verdensøkonomien er fortsatt svak. I euroområdet avtok veksten i 2. og 3. kvartal i år. I 3. kvartal falt veksten også i Storbritannia og USA. I USA har imidlertid utviklingen vært såpass god over tid at det ligger an til økte styringsrenter relativt snart, men vi forventer at sentralbanken vil gå meget forsiktig fram. I euroområdet er arbeidsledigheten fortsatt svært høy, og med lav inflasjon ligger en renteøkning langt inn i framtiden. Der er det snarere snakk om å øke de kvantitative lettelsene framover. I Japan har BNP falt de to siste kvartalene, og inflasjonen har i høst igjen kommet ned i null. I framvoksende økonomier er utviklingen todelt. Store råvareeksportører som Brasil og Russland er hardt rammet av de lave råvareprisene. Veksten er imidlertid fortsatt sterk i India og Kina, som begge importerer mye råvarer. I Kina har BNP ifølge offisiell statistikk vokst rundt 7,5 prosent de siste kvartalene, om lag som årsveksten de siste årene. Det er imidlertid flere tegn til at veksten er i ferd med å avta, også på lang sikt. I tråd med dette har den kinesiske sentralbanken satt ned styringsrenta fra 6,0 til 4,35 prosent i løpet av det siste året.

Etter å ha ligget rundt 110 dollar fatet i tre år falt oljeprisen til 50 dollar i løpet av andre halvår 2014. Våren 2015 økte den igjen til drøye 60, for deretter å falle under 50 dollar i høst. I slutten av november var oljeprisen 45 dollar fatet. Vi legger til grunn at oljeprisen tar seg gradvis opp fra begynnelsen av 2016 til 60 dollar fatet ved utgangen av prognoseperioden i 2018. Dette er i tråd med det som prises inn i framtidsmarkedet for olje, og svært nær oljeprisbanen vi presenterte i vår forrige konjunkturrapport i september.

En oljeprisnedgang vil normalt bidra til å stimulere verdensøkonomien, men slår forskjellig ut i ulike land. Nedgangen representerer en omfordeling av inntekter fra oljeeksporterende land til oljeimporterende land. Valutakursutviklingen spiller også en betydelig rolle.

Figur 1.1. BNP-vekst i USA, euroområdet, Japan og Fastlands-Norge

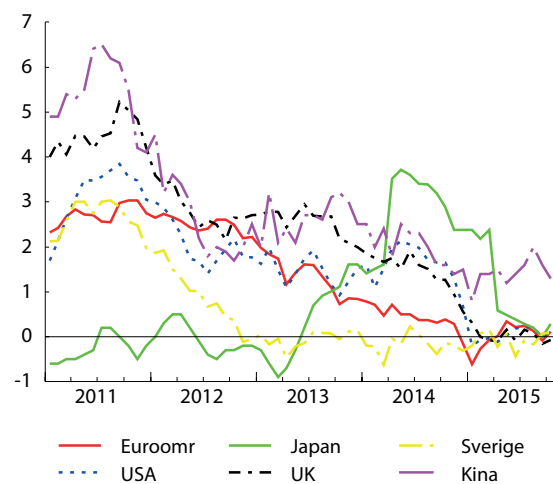
Kilde: Macrobond og Statistisk sentralbyrå

Ettersom den amerikanske dollaren handelsvektet har styrket seg med nesten 20 prosent siden i fjor sommer, har oljeprisen falt betydelig mindre målt i mange andre valutaer. Målt i dollar var oljeprisen i november om lag 60 prosent lavere enn i juni 2014. Målt i euro var nedgangen på 50 prosent og i norske kroner 45 prosent. Det lave avgiftsnivået bidrar også til at gjennomslaget i amerikansk økonomi blir betydelig større. Eksempelvis har bensinprisene falt drøye 40 prosent i USA i den samme perioden, mot bare 15 prosent i Europa.

Det har vært en betydelig prisnedgang også på de fleste andre råvarer, blant annet metaller, jordbruksprodukter og matvarer. Sammen med en internasjonal økonomisk lavkonjunktur har dette bidratt til svært lav prisvekst internasjonalt. I euroområdet venter vi at inflasjonen tar seg gradvis opp, fra så vidt over 0 i år, til 1,5 prosent i 2018. Dette duker også for lave renter gjennom hele prognoseperioden, selv om vi venter at de vil stige noe i 2018. I USA tror vi derimot den første renteøkningen er nært forestående.

Samlet sett nærmer Norges handelspartnere seg en konjunkturoppgang, med vekstrater nær det vi nå anslår som trendvekst og forventninger om at veksten vil ta seg langsomt opp i OECD-området framover. Dette selv om utsiktene er svake i mange framvoksende økonomier. Vi regner imidlertid med at trendveksten har blitt lavere i de fleste land etter finanskrisen, slik at det vi regner som en konjunkturoppgang nå inntreffer med lavere vekstrater enn tidligere. I OECD-området må den lavere trendveksten ses i sammenheng med høyt gjeldsnivå både i privat og offentlig sektor, og en lang periode med svært lave investeringer. Mange europeiske land er i en dyp lavkonjunktur, med svært høy arbeidsledighet og begrenset spillerom i den økonomiske politikken. I mange framvoksende økonomier står tidligere vekstmodeller for fall. Land som Brasil, Russland og mange land i Midtøsten må belage seg på å leve med betydelig

Figur 1.2. Inflasjon i utvalgte land. 12-månedersvekst i KPI

Kilde: Macrobond

lavere råvarepriser enn tidligere. Den kinesiske økonomien er i en overgangsfase mot en mer konsumdrevet vekst, som ikke vil kunne måle seg med den skyhøye investeringsveksten som lenge har vært den viktigste drivkraften, også når det gjelder etterspørselen mot resten av verden.

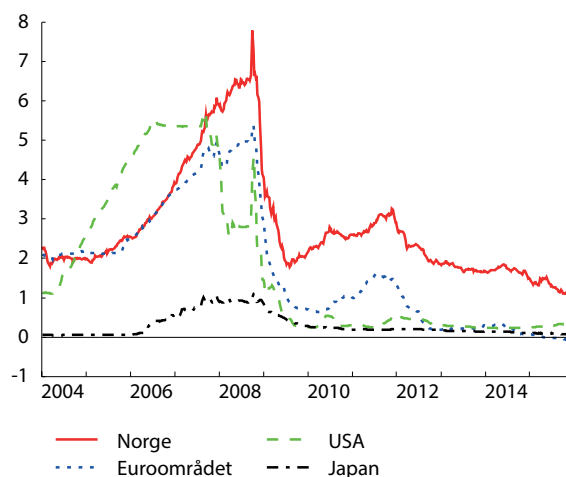
1.1. Fortsatt moderat vekst i amerikansk økonomi

I USA økte BNP med 2,1 prosent i årets tredje kvartal, sesongjustert og målt som årlig rate. Dette er på linje med de drøye to prosentene veksten har svingt rundt siden 2010. Det var fortsatt husholdningenes etterspørsel som dro lasset, med en vekst på 3,0 prosent. Det gir et vekstbidrag til BNP på 2,1 prosentpoeng. Privat sektors investeringer utenom lager økte med 3,4 prosent. Nedbygging av lagre trakk ned BNP-veksten med 0,6 prosentpoeng. Den kraftige dollarstyrkingen vi har sett det siste året har bidratt til å dempe eksporten, som bare økte med 0,9 prosent. Litt overraskende har imidlertid også importveksten avtatt markert gjennom det siste året, til bare 2,1 prosent i 3. kvartal. Vekstbidraget fra nettoeksporten var dermed svakt negativt, med -0,2 prosent. Sterk dollar og svak internasjonal etterspørsel vil trolig dempe eksporten også framover, mens importveksten antas å ta seg opp. Lav oljepris vil dempe aktiviteten i den amerikanske oljesektoren en god stund framover, men vil også stimulere husholdningenes etterspørsel. Vi venter at den økonomiske veksten vil ta seg langsomt opp framover, med vekstrater økende fra om lag 2 prosent fra inngangen til 2016, til 2,8 prosent i 2018.

Den sterke veksten i husholdningenes etterspørsel i 2. kvartal kan nok til dels tilskrives gjeninnhenting etter at en kuldebølge la en betydelig demper på konsumet på begynnelsen av året. Med unntak av 1. kvartal har imidlertid konsumveksten vært høy siden 2. kvartal i 2014, med vekstrater mellom 3,0 og 4,3 prosent. Oppgangen har vært bredt basert, med god vekst både i varige og ikke-varige forbruksvarer, så vel som tjenester. Den lave oljeprisen innebærer en betydelig styrking av husholdningenes realdisponible inntekt. Bensinprisen var i november rundt 40 prosent lavere enn i fjor sommer. Arbeidsledigheten har dessuten fortsatt å falle. Oljeprisen ventes imidlertid å øke noe framover, rentene likeså. Det vil isolert sett bidra til å dempe konsumveksten framover.

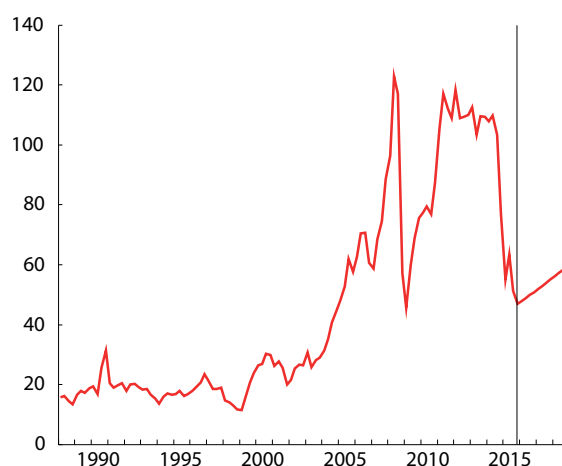
Den amerikanske dollaren har fortsatt å styrke seg gjennom høsten, og var i begynnelsen av desember 18 prosent sterkere handelsvektet sammenlignet med i fjor sommer. Sammen med svakere internasjonal etterspørsel har dette lagt en betydelig demper på eksporten, som til og med september har ligget på om lag samme nivå som ved årsskiftet. Industriproduksjonen har vist en liknende utvikling, og har falt med i underkant av 1 prosent etter at oppgangen snudde mot slutten av fjoråret. Mange oljeprodusenter har lagt ned produksjonen og/eller utsatt investeringer som følge av den lave oljeprisen. Samlet oljeproduksjon har falt med om lag

Figur 1.3. Internasjonale renter. 3-måneders pengemarkedsrente

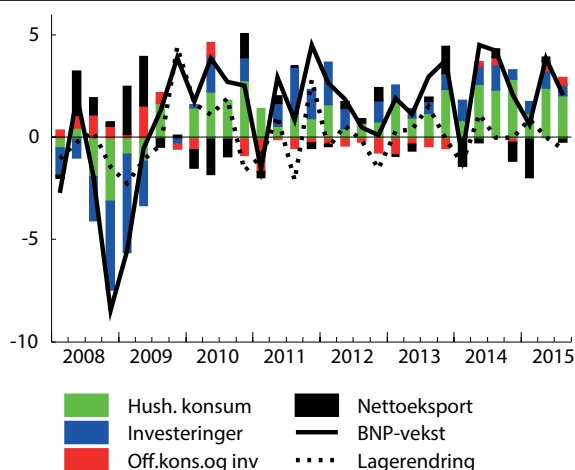
Kilde: Macrobond

Figur 1.4. Oljepris, Brent blend

Kilde: Macrobond

Figur 1.5. USA. Bidrag til BNP-vekst

Kilde: Macrobond

Tabell 1.1. Makroøkonomiske anslag fra IMF og Statistisk sentralbyrå (SSB). Årlig endring i prosent

	BNP-vekst															
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Euroområdet																
SSB	2,3	1,7	3,2	3,0	0,5	-4,6	2,0	1,6	-0,8	-0,3	0,9	1,5	1,4	1,5	1,6	
IMF												1,5	1,6	1,7	1,6	
USA																
SSB	3,8	3,3	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,5	2,4	2,5	2,3	2,5	2,8	
IMF												2,6	2,8	2,8	2,7	
Sverige																
SSB	4,3	2,8	4,7	3,4	-0,6	-5,2	6,0	2,7	-0,3	1,3	2,3	3,2	3,1	2,8	2,9	
IMF												2,8	3,0	2,7	2,5	
Storbritannia																
SSB	2,5	2,8	3,0	2,6	-0,3	-4,3	1,9	1,6	0,7	1,7	3,0	2,4	2,2	2,5	2,8	
IMF												2,5	2,2	2,2	2,2	
Kina																
SSB	10,1	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,6	9,5	7,7	7,7	7,3	6,8	6,4	5,8	5,4	
IMF												6,8	6,3	6,0	6,1	
Handelspartnere¹																
SSB	2,9	2,6	3,8	3,3	0,5	-3,2	3,3	2,3	0,7	1,1	2,0	2,3	2,3	2,4	2,5	
IMF												2,3	2,4	2,4	2,4	
	Prisvekst															
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Euroområdet																
SSB	2,2	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,1	1,1	1,2	1,5	
IMF												0,2	1,0	1,3	1,4	
Øvrige land (anslag fra IMF fom. 2015)																
USA	2,7	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,6	3,1	2,1	1,5	1,6	0,1	1,1	1,8	2,2	
Sverige	1,0	0,8	1,5	1,7	3,3	1,9	1,9	1,4	0,9	0,4	0,2	0,5	1,1	1,6	2,0	
Storbritannia	1,3	2,0	2,3	2,3	3,6	2,1	3,3	4,5	2,8	2,6	1,5	0,1	1,5	2,0	2,0	
Kina	3,9	1,8	1,5	4,8	5,9	-0,7	3,3	5,4	2,6	2,6	2,0	1,5	1,8	2,2	2,5	
Handelspartnere ¹	2,0	2,2	2,2	2,3	3,7	0,7	2,1	3,2	2,3	1,5	0,9	0,5	1,3	1,8	1,9	

¹ Euroområdet, Sverige, USA, Storbritannia, Danmark, Kina, Sør-Korea, Polen, Russland og Japan.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5 prosent siden i vår, etter å ha økt jevnt og trutt med nesten 50 prosent siden 2011. Investeringene utenom lager økte med 2,9 prosent i 3. kvartal i år. Næringsinvesteringene økte på relativt bred basis. Unntaket er først og fremst investeringer i næringsbygg, som ikke har økt siden begynnelsen av 2014. Boliginvesteringene fortsatte å øke, for sjette kvartal på rad. Boligprisene har imidlertid ikke steget siden april.

Inflasjonen målt ved 12-månedersveksten i konsumprisindeksen (KPI) har ligget rundt null det siste året, og var i oktober på 0,1 prosent. Det skyldes først og fremst oljeprisfallet, men også den generelle prisnedgangen på råvarer og styrkingen av dollaren. Utenom energi- og matvarer har prisstigningen vært temmelig stabil i underkant av sentralbankens inflasjonsmål på 2 prosent i mer enn tre år.

Arbeidsledigheten hadde i oktober falt til 5 prosent. Det er halvparten av toppen i 2009 og lavere enn gjennomsnittet de siste 20 årene før finanskrisen på 5,4 prosent. Den senere tiden ser vi imidlertid flere svakhetstegn. Sysselsettingsveksten har avtatt klart gjennom 2015. Årsaken til at ledigheten likevel har fortsatt ned er at arbeidsstyrken har sluttet å vokse i den samme perioden. Dette gjenspeiles også i en ytterligere nedgang i yrkesandelen, målt ved andelen av befolkningen over 16 år som regnes med i arbeidsstyrken. Yrkesandelen var i oktober 62,4 prosent, ned om lag 0,5 prosentpoeng siden i sommer og langt under nivået rundt 66 prosent i årene før finanskrisen. Lønnsutviklingen er fortsatt moderat, som også kan indikere at det fortsatt er slakk i arbeidsmarkedet, selv om ledighetsraten nå er på nivå med Congressional budget office sitt estimat på full sysselsetting i amerikansk økonomi. Den amerikanske sentralbanken (Fed) oppga imidlertid den lave

Boks 1.1. **Etterspørselseffekter mot Norge av flyktningsstrømmen til Europa**

Fra januar til september i år kom det over en million asylsøkere til Europa. Tilstrømningen har tiltatt sterkt utover høsten. Mottagerlandene vil derfor måtte øke utgiftene over offentlige budsjetter i til dels betydelig grad. Asylsøknader må behandles, flyktingene må ha mat, klær, et sted å bo, helsetjenester, språkopplæring, barna må på skole, voksne må hjelpes inn i arbeidsmarkedet, for å nevne noe. Kostnadene knyttet til en asylsøker er relativt høye i tiden like etter ankomst. Hvor raskt flyktingene integreres i arbeidsmarkedet er deretter av stor betydning for de samlede kostnadene. Det er stor forskjell på praksis når det gjelder å gi asylsøkere arbeidstillatelse i ulike land. I mange europeiske land er dessuten arbeidsledigheten svært høy i utgangspunktet, noe som kan bidra til å sinke integrasjonen. Ikke minst er det knyttet stor usikkerhet til hvor mange flyktinger som vil komme over tid, og til hvor mange som vil slippes inn. Flere europeiske land, som Ungarn, Romania og Slovakia, har så godt som stengt grensene for flyktinger i løpet av høsten, og strengere restriksjoner er underveis mange steder. Andre land har foreløpig vært liberale i sin flyktningspolitikk.

Blant Norges viktigste handelspartnere er det særlig Tyskland og Sverige som tar i mot mange flyktinger. Tyske myndigheter har varslet en økning i offentlige utgifter tilsvarende 0,5 prosent av BNP i 2016 og 2017. I Sverige er anslaget på 0,9 prosent av BNP i 2016. EU-kommisjonen har dessuten annonsert et bidrag på 0,1 prosent av EUs BNP neste år. På kort sikt må de økte utgiftene finansieres enten ved høyere skatter, redusert offentlig velferd eller økt budsjettunderskudd. Signalene fra europeiske myndigheter tyder på at det siste i all overveiende grad blir tilfelle, slik at utgiftene vil utgjøre en ekstra stimulans til euroøkonomien de nærmeste årene.

OECD publiserte i november i år en analyse med alternative scenarier for immigrasjon til Europa. Studien antyder at de økte offentlige utgiftene som følge av dette kan trekke opp samlet etterspørsel i Europa med 0,1-0,2 prosent av BNP i 2016 og 2017. Utgiftene vil variere mye fra land til land, på kort sikt først og fremst som følge av hvor mange flyktinger som tas i mot, men i noen grad også av hva slags tilbud flyktingene får. På lengre sikt vil det være avgjørende i hvilken grad man klarer å inkludere flyktingene i arbeidsmarkedet.¹

I tråd med OECDs anslag oppjusterer vi BNP i euroområdet med knappe 0,2 prosent neste år og 0,1 prosent i 2017. For Sverige oppjusterer vi BNP med henholdsvis 0,8 og 0,2 prosent de to neste årene. I 2018 har vi beholdt vekstanslagene fra forrige konjunkturrapport. Dermed blir offentlige utgifter og BNP liggende på en høyere bane gjennom hele prognoseperioden.

Økningen i offentlige utgifter vil imidlertid først og fremst rette seg mot innenlandsk produserte varer og tjenester med lav importandel. Dermed vil etterspørselen mot Norge påvirkes i relativt beskjeden grad. Vi har lagt til grunn en beregningsteknisk forutsetning om at importandelen av den økte etterspørselen er halvparten av det som er normalt. Isolert sett innebærer det en oppjustering av veksten i eksportmarkedsindikatoren med 0,2 prosentpoeng i 2016 og 0,1 prosent i 2017. Selv om flyktningsstrømmen til Europa kan få omfattende følger både sosialt og politisk, legger vi altså til grunn at konsekvensene for internasjonal etterspørsel mot norsk økonomi blir relativt beskjeden.

¹ "How will the refugee surge affect the European economy?", OECD Policy Debates N8, November 2015 (www.oecd.org/migration).

ledighetsraten som en viktig faktor når den tidligere i høst signaliserte at den første hevingen av styringsrenta siden 2006 nærmer seg, kanskje allerede ved møtet i midten av desember i år. Pengepolitikken er allerede strammet betydelig inn. Først ved at Fed våren 2013 annonserte at de kvantitative lettelsene nærmet seg slutten, noe som førte til et umiddelbart hopp i lange renter på 0,5-1 prosentpoeng, deretter da utfasingen faktisk ble igangsatt tidlig i 2014 og, ikke minst, gjennom den kraftige styrkingen av amerikanske dollar siden sommeren 2014. Vi venter at dollaren vil styrke seg litt til framover som følge av at Fed leder an i rentesyklusen, til om lag 9 kroner for en dollar og paritet mot euro ved utgangen av 2016, før den svekker seg noe igjen videre utover i prognosebanen. Siden sist sommer har pengemarkedsrentene økt fra om lag 0,25 prosent til 0,4 prosent på forventninger om at styringsrenta skal opp relativt snart. På bakgrunn av de litt tvetydige signalene fra arbeidsmarkedet, lav prisstigning og moderat økonomisk vekst venter vi at renteoppgangen blir meget forsiktig.

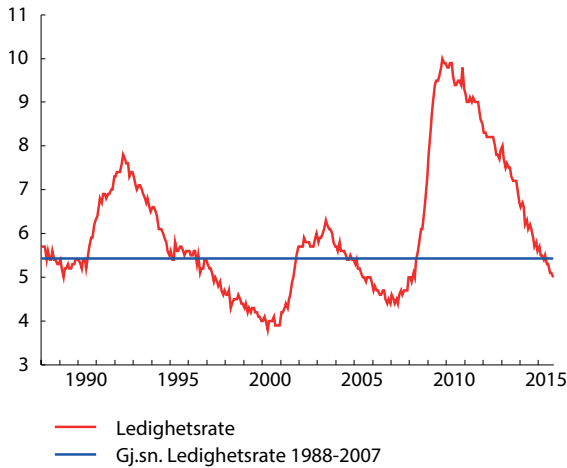
1.2. **Langsom gjeninnhenting i Europa**

I euroområdet var den økonomiske veksten 1,2 prosent i 3. kvartal i år, sesongjustert og regnet som årlig rate. Det var en ytterligere nedgang fra henholdsvis 2,1 og

1,4 prosent i de to foregående kvartalene, til tross for lave oljepriser og en svært ekspansiv pengepolitikk. Den svake utviklingen for euroområdet under ett skjuler imidlertid store forskjeller landene imellom. Veksten er fortsatt svak i store land som Tyskland, Italia og Frankrike, og i Nederland har veksten stoppet helt opp de siste to kvartalene. I Spania og flere av landene i Øst-Europa, som Polen, Slovakia og Tsjekkia, er veksten fortsatt høy. I Hellas falt BNP klart igjen i 3. kvartal, og i Finland fortsatte nedgangen forårsaket av krisen i Nokia, den svake utviklingen i treforedlingsindustrien og restriksjonene på handelen med Russland.

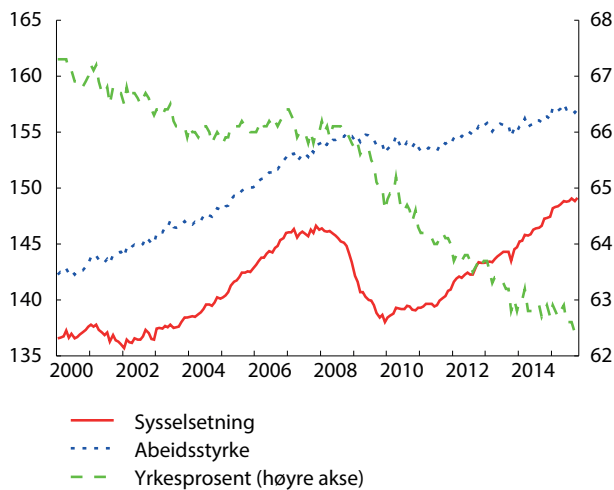
I skrivende stund er ikke tall for dekomponert BNP for 3. kvartal publisert for euroområdet samlet, kun for enkelte av medlemslandene. Inntil nylig har husholdningenes etterspørsel vært den viktigste drivkraften bak veksten. Eksporten har hatt en god utvikling de siste to årene, men høy vekst også i importen har sørget for et svært lavt vekstbidrag fra utenrikshandelen samlet. Investeringene har ikke vokst i euroområdet samlet siden finanskrisen. Riktignok har investeringene økt en del i Tyskland, men der har de nå falt noe tilbake de to siste kvartalene. I Spania og Irland har imidlertid investeringene vokst klart de siste par årene, men fra svært lave nivåer. I Frankrike har investeringene ligget nesten

Figur 1.6. USA. Arbeidsledighet

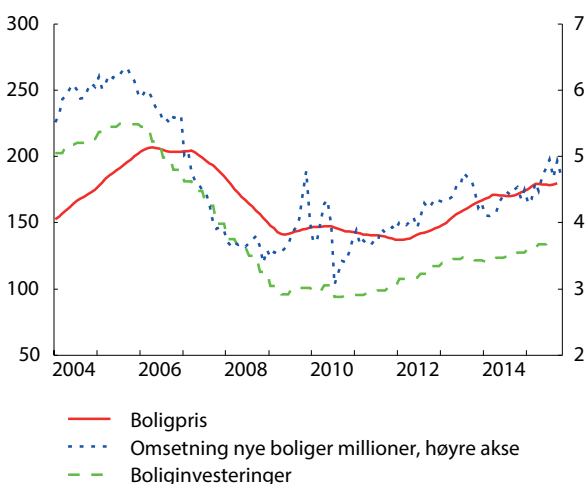
Kilde: Macrobond

Figur 1.7. USA. Arbeidsmarkedet

Kilde: Macrobond

Figur 1.8. USA. Boligmarkedet

Kilde: Macrobond

10 prosent under toppnivået i 2007 siden 2009. I Italia ser endelig nedgangen ut til å ha stoppet opp, hele 30 prosent under den gamle toppen. Til tross for bedret konkurransevne, rekordlave renter og god likviditet sitter bedriftene fortsatt på gjerdet i store deler av Europa. Det kan skyldes både sykliske forhold og et strukturelt fravær av etterspørsel. I denne situasjonen stimulerer trolig pengepolitikken økonomien i mindre grad enn normalt, og kan i stedet bidra til feilallokering av ressurser og oppblåsing av bobler i for eksempel verdipapirmarkeder og i boligmarkedet. Lav inflasjon og investeringstørke samtidig som vi siden inngangen til inneværende år har sett en oppgang i de europeiske aksjemarkedene på i overkant av 15 prosent, kan være et tegn i så måte.

Selv om finanspolitikken i det siste har blitt noe mindre kontraktiv, er det lite som tyder på at det er politisk vilje til å finansiere nye, store infrastrukturprosjekter, utover det behovet som melder seg som følge av flyktningkrisen. Med gjeldsforhandlingene mellom EU og Hellas i friskt minne, virker det dessuten som om gjeldslette og rekapitalisering av bankene fortsatt sitter langt inne. Den såkalte Juncker-planen, som er et felleseuropeisk investeringsinitiativ der staten samarbeider med private investorer, vil trolig ikke være tilstrekkelig til å få fart på realinvesteringene. Flyktningestrømmen vil derimot utløse offentlige tiltak som vil bidra til å øke BNP noe for euroområdet samlet. Tyskland, Østerrike og Sverige er blant landene som tar i mot flest flyktninger i forhold til befolkningen, med tilsvarende ekspansive budsjetter og klare realøkonomiske konsekvenser, se boks.

Mot denne bakgrunnen venter vi at veksten i euroområdet kun vil øke meget langsomt gjennom prognoseperioden, fra 1,4 prosent neste år til 1,6 prosent i 2018. Det betyr at euroøkonomien fortsatt vil være i en lavkonjunktur ved utgangen av prognoseperioden. Flyktningkrisen ventes isolert sett å bidra til å løfte BNP med knappe tre tidels prosentpoeng i løpet av de to neste årene. Selv om arbeidsledigheten har falt jevnt og trutt siden toppunktet ble passert våren 2013, tilsier en arbeidsledighetsrate på 10,8 prosent i september at det fortsatt er betydelig slakk i arbeidsmarkedet. Det er imidlertid store forskjeller landene i mellom. Mens ledigheten fortsatt ligger på i overkant av 20 prosent i Spania og Hellas, er den helt nede på 4,5 prosent i Tyskland.

Svak utvikling i realøkonomien har sammen med oljeprisfallet medført svært lav inflasjon de siste to årene. Den passerte et bunnpunkt i januar i år, da den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) falt med 0,5 prosent sammenliknet med samme måned året før. I oktober hadde tolv månedersveksten tatt seg opp til 0,1 prosent. Også kjerneinflasjonen, målt ved HKPI korrigert for matvarer og energi, økte i denne perioden, til 1,1 prosent ved siste notering. Oppgangen har hovedsakelig kommet som en følge av svekket euro.

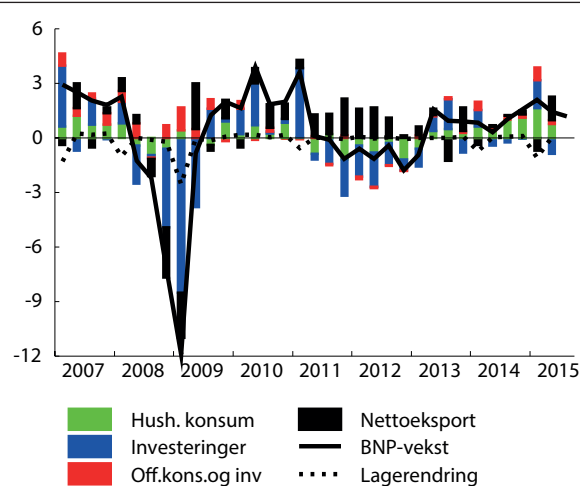
Inflasjonen ligger fortsatt godt under den europeiske sentralbankens (ESB) inflasjonsmål på «nær, men i underkant av 2 prosent». Det gjør også ulike mål på de langsiktige inflasjonsforventningene avledet fra markedet for inflasjonsforsikring, skjønt disse har steget noe siden vår siste rapport. Uttalelser fra sentralbanken indikerer at ESB vil utvide sitt nåværende program for kvantitative lettelser, antakelig i form av en økning i det totale oppkjøpsbeløpet, eventuelt som en endring i programmets oppkjøpssammensetning og/eller som en forlengelse av programmets totale varighet. Det reflekteres også i markedet, der etterspørselen etter ulike typer statsobligasjoner har økt, noe som har ført til ny rentenedgang i markedet for statsgjeld. I lys av uttalelsen fra sentralbanksjefen om at det ved forrige rentemøte ble diskutert å sette bankens innskuddsrente ytterligere ned fra dagens -0,2 prosent, kan det også bli aktuelt med ytterligere kutt i styringsrenta. Vi legger til grunn at sentralbanken vil holde renta på svært lave nivåer gjennom hele prognoseperioden, selv om vi venter at den vil øke noe i 2018.

Euroområdet største økonomi, Tyskland, vokste med 1,3 prosent i 3. kvartal i år, ned fra 1,8 prosent kvartalet før. Veksten var understøttet av offentlig og privat konsum, mens utenrikshandelen og investeringene har gitt negative vekstbidrag, sistnevnte for andre kvartal på rad. Den svake eksport- og investeringsveksten reflekteres også i industriproduksjonen, som stagnerte ved årsskiftet og har falt de siste månedene. En del av dette skyldes trolig svake internasjonale etterspørselsimpulser som følge av den svake utviklingen i de framvoksende økonomiene, og spesielt i Kina. Utslippsjukset i Volkswagenkonsernet har så langt ikke vist seg i statistikken for eksport av biler eller innenlandske registreringer, men kan fortsatt komme til å gi negative utslag, også for andre bilprodusenter. Det offentlige konsumet har helt siden finanskrisen gitt vesentlige og relativt stabile bidrag til den tyske veksten. Med et stort antall flyknninger som ankommer landet daglig, er det grunn til å tro at dette kan forsterkes ytterligere i tiden som kommer.

Tallene for Frankrike viser at veksten tok seg opp fra 0,2 prosent i 2. kvartal til 1,4 prosent i 3. kvartal, som følge av vekst i både offentlig og privat konsum samt lageroppbygning. Noe overraskende falt eksporten i 3. kvartal og med et oppsving i importveksten var utenrikshandelens vekstbidrag dermed klart negativ. Privat sektors investeringer er fortsatt nesten 10 prosent lavere enn toppen før finanskrisen, men kutt i bedriftsbeskatningen og implementering av en rekke reformer kan ha bidratt til at næringsinvesteringene har økt noe den siste tiden.

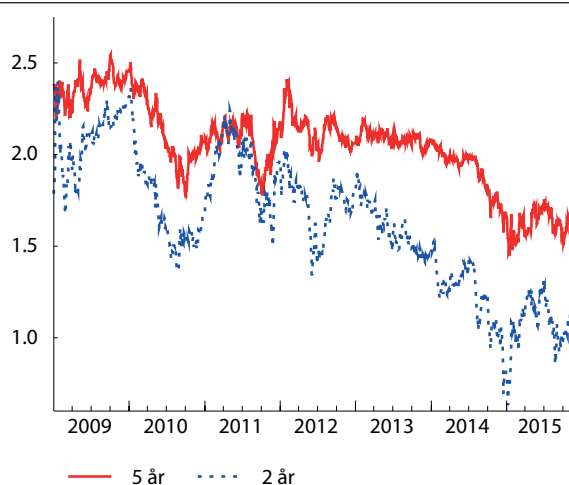
I Italia økte BNP med 0,8 prosent i 3. kvartal, ned fra henholdsvis 1,7 og 1,2 prosent i de to foregående kvartalene. Selv om veksten nå har vært positiv i tre kvartal på rad, ligger BNP på det samme nivået som i 2000, og hele 9 prosent under toppnivået før finanskrisen. Det italienske statistikkbyrået har ennå ikke publisert

Figur 1.9. Euroområdet. Bidrag til BNP-vekst. Sesongjustert, årlig rate

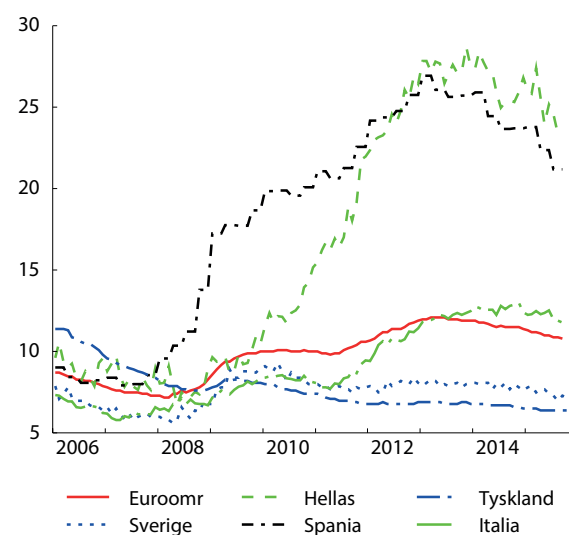
Kilde: Macrobond

Figur 1.10. Euroområdet. Inflasjonsforventninger. Euro inflasjonsswap

Kilde: Macrobond

Figur 1.11. Euroområdet: Arbeidsledighet i utvalgte land

Kilde: Macrobond

Boks 1.2. Årsaker til svak investeringsutvikling i Europa

Når investeringene faller og blir værende på et lavt nivå, som i etterkant av finanskrisen, kan det få store effekter på den realøkonomiske utviklingen. Dette gjelder ikke bare for den løpende etterspørselen og produksjonen, men også for økonomiens trendvekst. I denne boksen forsøker vi å belyse noen mulige årsaker til at investeringene i Europa har blitt værende på lave nivåer. Årsakene kan være både av strukturell og syklisk karakter.

Foretaksinvesteringene vil i stor grad bestemmes av forventede framtidige inntekter. Disse avhenger igjen av forventninger til den generelle og sektorspesifikke etterspørselsutviklingen, lånerenter, investeringskostnader, lønns- og prisutvikling og valutakurs.

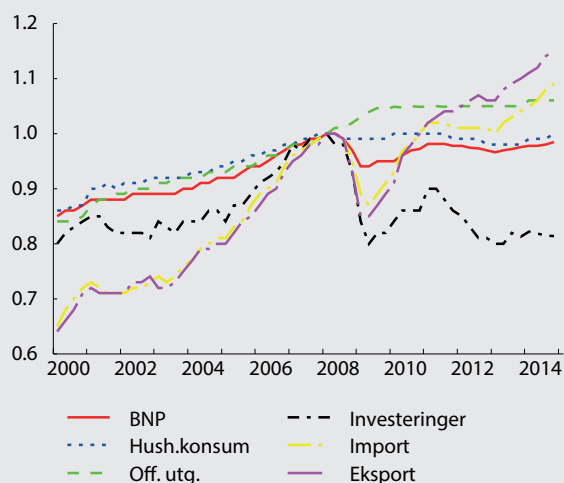
Globalisering og teknologisk framgang er to forhold som kan bidra til å forklare den lave investeringsveksten. Globalisering har gitt tilgang på billigere arbeidskraft og således bidratt til substitusjon mot en mer arbeidskraftintensiv produksjon. Den har også bidratt til at det har blitt vanligere å flytte produksjonsenheter til land med et lavt kostnadsnivå, framfor å investere i ny teknologi og økt produksjonskapasitet hjemme. I mange bedrifter blir ledelsen dessuten belønnet for å maksimere overskuddet på kort sikt, noe som kan være i konflikt med langsiktig planlegging og investeringer som vil generere inntekter på lengre sikt. Tilbakeholdt overskudd kan i neste omgang ende opp som spekulative investeringer i aksjemarkedet med sikte på rask profitt, istedenfor å finansiere produktive investeringer i realkapital. Teknologisk framgang kan også dempe investeringer fordi innovasjon kan redusere behovet for kapital. Et typisk eksempel er her nettbutikker som overtar for fysiske butikker. I tillegg kan en årsak til lave registrerte investeringer være at en stor del av investeringene i teknologi skjer innen IT, der både kvalitet og ytelse øker raskt. Dersom dette ikke i tilstrekkelig grad blir fanget opp av prisindeksene som brukes til å deflatere de nominelle investeringstallene, vil den reelle investeringsveksten kunne undervurderes systematisk.

Men investeringstørken har også en konjunkturrell dimensjon, da globale finanskriser gir langvarig lavkonjunkturer der viljen til å investere er lav grunnet vanskelige og usikre

markedsforhold og svake framtidsutsikter. Dessuten har overinvesteringer i forkant av finanskrisen trolig bidratt til overkapasitet i mange sektorer, noe som kan ha bidratt til å legge en demper på investeringsbehovet i årene etter finanskrisen. Selv om multinasjonale selskaper og bedrifts-sammenslutninger med til dels store finansielle muskler genererer en stor del av de samlede investeringene i Europa, spiller også små- og mellomstore bedrifter en viktig rolle. Til forskjell fra de store bedriftene, som har god tilgang på kapital, har bankene i Europa, både under og etter finanskrisen, nærmest skrudd igjen kranen for kreditt til små- og mellomstore bedrifter, som dermed i stor grad har måttet legge sine investeringsplaner på hylla.

Økonomisk politikk med sikte på å øke investeringene må være tilpasset årsakene til investeringstørken. Strukturpolitikk som tar sikte på å påvirke aktørenes adferd, for eksempel ved en omlegging av skattepolitikken, vil gjerne ta lang tid før den får realøkonomiske effekter. Når årsaken er av konjunkturrell karakter kan det argumenteres for bruk av midler over offentlige budsjetter og ekspansiv pengepolitikk, som normalt vil ha raskere gjennomslag.

Euroområdet. BNP dissagregert. 2007=100

Kilde: Macrobond

disaggregerte BNP-tall, men skriver på sin hjemmeside at veksten denne gang var bredt basert over de ulike produksjonssektorene, og at det største vekstbidraget på anvendelsessiden kom fra innenlandsk etterspørsel, mens nettoeksporten igjen bidro til å trekke veksten ned. ESBs siste utvalgundersøkelse for bankutlån viser lettelse i utlånspraksisen til små- og mellomstore bedrifter. Dette er i samsvar med tegn til økende investeringer det sist året, selv om investeringene falt noe igjen i 2. kvartal.

I Spania har BNP nå vokst i åtte kvartaler på rad, de tre siste kvartalene med oppimot 4 prosent. Veksten er bredt basert og virker meget robust. Dette til tross; den spanske økonomien er fortsatt i en dyp lavkonjunktur. Selv om arbeidsledigheten har falt med nesten 6 prosentpoeng siden toppen i 2013, var den på hele 21,6 prosent i september. Med en ledighetsrate på hele 46,6

prosent er situasjonen for de unge fortsatt prekær. Konsumprisene har stort sett falt sammenhengende siden i fjor sommer. Kjerneinflasjonen har imidlertid tatt seg opp det siste året, til 0,9 prosent i oktober.

Når vi beveger oss ut av euroområdet ser vi at veksten har avtatt noe i Storbritannia i 2015, til om lag 2 prosent i årets tre første kvartaler. Tredjerkvartalstall for dekomponert BNP fra anvendelsessiden var ikke tilgjengelige i skrivende stund. Fra tilgangssiden vet vi at tjenesteproduksjonen fortsatte å øke i 3. kvartal, mens veksten i bygg og anlegg avtok markert. Detaljhandelen indikerer at husholdningenes etterspørsel har fortsatt å vokse i høst. Inflasjonen har siden februar i år fluktuert rundt 0 og ble i oktober registrert til -0,1 prosent. Med utsikter til moderat lønnsvekst, inflasjonsdempende effekter fra et sterkt pund og fortsatt lave oljepriser, vil inflasjonen trolig holde seg lav også framover. Kjerne-

inflasjonen har imidlertid økt noe siden i sommer, til 1,1 prosent i oktober. Arbeidsledigheten har fortsatt å falle i høst etter en liten pause i våres, og var i august nede i 5,3 prosent. Bank of England har likevel signalisert at den på bakgrunn av lav inflasjon og tegn til sviktende global etterspørsel vil avvende noe før den setter opp renta. Med avslutningen av kvantitative lettelse har pengepolitikken allerede klare kontraktive effekter i form av høyere lange renter. Dessuten har det britiske pundet styrket seg med til sammen 15 prosent handelsvekt siden sommeren 2013.

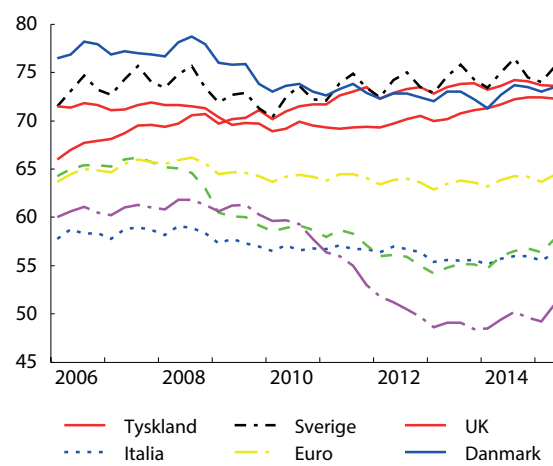
Svensk økonomi vokste med 3,4 prosent i 3. kvartal i år, sesongjustert og regnet som årlig rate. Det var fjerde kvartal på rad med vekstrater på rundt 4 prosent. Veksten er bredt basert, med vesentlige vekstbidrag fra husholdningenes konsum så vel som fra investeringer og eksport. Som følge av at importen steg like mye som eksporten var bidraget fra utenrikshandelen denne gang svakt negativt. Sverige tar i mot et stort antall flyktninger, som bidrar til en betydelig økning i offentlige utgifter. På bakgrunn av dette har vi oppjustert BNP med 0,8 prosent i neste år og med 0,2 prosent i 2017. Boligprisene har økt markert de siste tre årene, og med drøye 10 prosent det siste året. I den samme perioden har arbeidsledighetsraten dessuten falt til 7,2 prosent, etter å ha ligget rundt 8 prosent i tre år periode. Konsumprisene har imidlertid ikke steget på tre år, selv om kjerneinflasjonen har tatt seg opp til i overkant av 1 prosent i oktober i år. Til tross for sterk vekst i svensk økonomi trappet Sveriges riksbank i oktober opp sine kjøp av statsobligasjoner med 65 milliarder kroner, slik at det totalt er annonsert oppkjøp av verdipapirer for 200 milliarder kroner til og med første halvår neste år. Styringsrenta ble liggende fast på -0,35 prosent. For å begrunne denne svært ekspansive pengepolitikken viser Riksbanken til den fortsatt lave inflasjonen samt svake internasjonale konjunkturer. Vi venter at den svenske konjunkturoppgangen fortsetter, og at pengepolitikken vil strammes gradvis inn fra neste år.

I den danske økonomien stoppet veksten helt opp i løpet av sommerhalvåret. Dette skjedde hovedsakelig som følge av nullvekst i husholdningenes konsum, nedgang i offentlig konsum og et kraftig fall i eksporten. Næringsinvesteringene økte både i 2. og 3. kvartal, riktignok etter et markert fall i i begynnelsen av året. Arbeidsledighetsraten var på 6,3 prosent i september i år, ned fra en topp på 8,1 prosent for tre år siden. Det siste året har nedgangen kommet samtidig med en økning i sysselsetningsraten på nesten 2 prosentpoeng. Vi venter at økt konsum i husholdningene og litt drahjelp fra en moderat internasjonal oppgangskonjunktur vil bidra til at veksten tar seg forsiktig opp i Danmark framover.

1.3. Kina og India vokser videre, mens nedturen fortsetter i Russland og Brasil

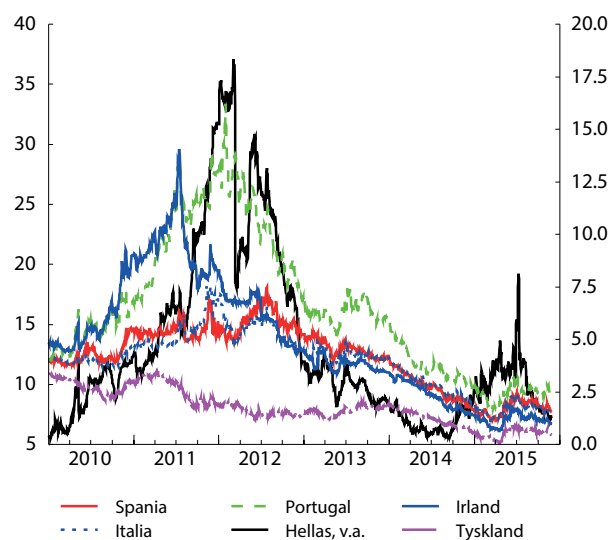
Den økonomiske veksten i Kina var ifølge offisiell kinesisk statistikk 7,4 prosent både i 2. og 3. kvartal i år, opp fra i overkant av 5 prosent i 1. kvartal. Etter å ha

Figur 1.12. Euroområdet. Sysselsettingsandeler i utvalgte land

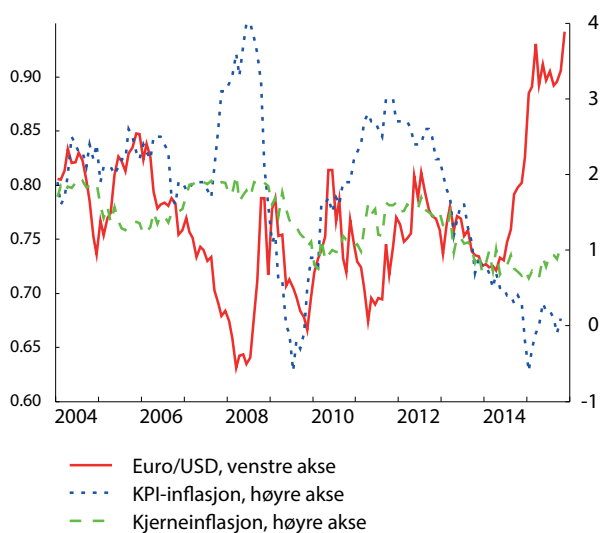
Kilde: Macrobond

Figur 1.13. 10-års statsobligasjonsrenter i utvalgte europeiske land

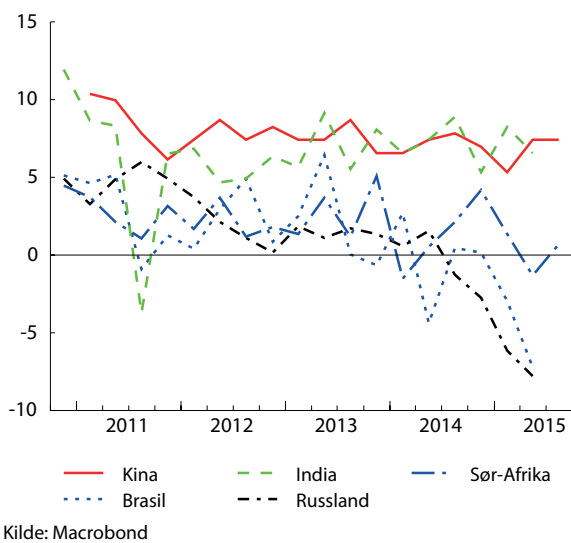
Kilde: Macrobond

Figur 1.14. Euroområdet: inflasjon og valutakurs

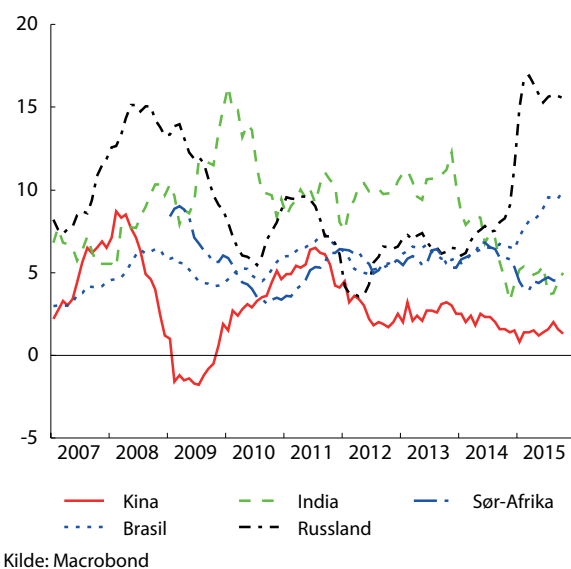

Kilde: Macrobond.

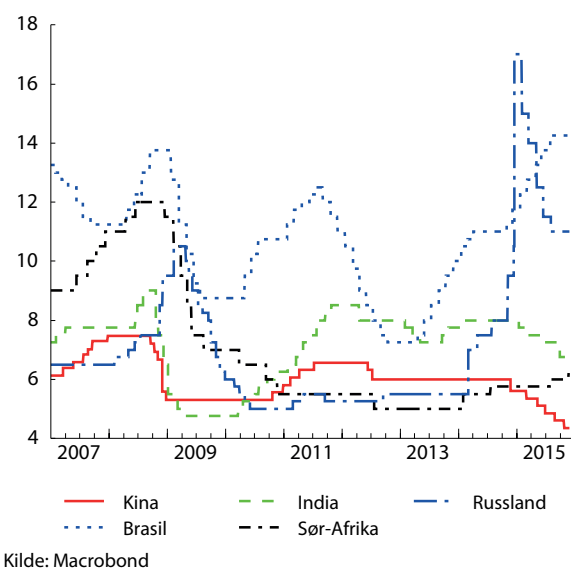
Figur 1.15. Framvoksende økonomier. BNP-vekst fra samme periode året før

Figur 1.16. Framvoksende økonomier. Inflasjon

Figur 1.17. Framvoksende økonomier. Styringsrenter

ligget rundt 10 prosent de to tiårene før finanskrisen og i overkant av 7 prosent etterpå, venter vi at den økonomiske veksten vil avta framover, til om lag 5 prosent mot slutten av prognoseperioden. Kinesiske myndigheter signaliserer også at de venter lavere vekst framover, senest da de i forbindelse med den nye 5-årsplanen for årene 2016-2020 annonserte at vekstmålet framover reduseres fra 7 til 6,5 prosent. Den lavere veksten kan først og fremst tilskrives overgangen fra en investeringsdrevet til en mer konsumdrevet vekst.

I den nye 5-årsplanen uttaler myndighetene at de vil ha økt fokus på å redusere inntektsulikhet samt å øke middelklassens stilling. Veksten skal derfor komme også på landsbygda. Planen formulerer videre myndighetenes strategi for en kraftig omstilling av Kinas industri- og investeringsavhengige økonomi, over mot en større tjenestesektor og mer konsum. Veksten i Kinas konsum som andel av BNP har latt vente på seg, men veksten i detaljhandelen har i det siste tatt seg opp og nivået i oktober i år var 18 prosent høyere enn i samme måned i fjor. Det er særlig klær, kosmetikk og biler som bidrar positivt, sistnevnte dog etter en negativ utvikling den senere tiden. Den positive utviklingen i detaljhandelen kan blant annet tilskrives høyere arbeiderlønninger grunnet knapphet på arbeidskraft. Den siste tidens uroligheter ved Kinas børser, som relativt til vestlige børser har en svært lav markeds kapitalisering, ser dermed ikke ut til å ha påvirket den gjennomsnittlige forbrukeren nevneverdig. Samtidig fortsetter nedgangen i vekstratene for industriproduksjon og investeringer, dog fra høye nivåer. Dette bidrar til lavere vekst i den kinesiske økonomien.

I 5-årsplanen gjentar også myndighetene ambisjonen om å få inkludert den kinesiske valutaen, yuan, i IMF's reservevalutakurv. Dette har nylig også blitt antydnet av IMF, og vil i så fall bety at Kina foruten å gå over til et mer flytende valutakursregime, vil måtte gjennomgå flere finansielle reformer i tiden fremover.

For første gang på 17 måneder stiger boligprisene i et flertall av Kinas 70 største byer. Dette kommer som følge av en oppmykning av kapitalkravet ved første-gangskjøp. I tillegg har sentralbanken fortsatt å sette ned styringsrenta, da inflasjonsraten i landet stadig kryper nedover mot null.

I India fortsetter den positive utviklingen, selv om veksten falt noe tilbake fra den friske utviklingen i årets 1. kvartal på 8,2 prosent, til 6,5 prosent i 2. kvartal. For året som helhet ligger landet an til en økonomisk vekst på over 7 prosent, i så fall den høyeste vekstraten siden 2010. Etter omleggingen av nasjonalregnskapet tidligere i år er det fortsatt knyttet noe usikkerhet til landets vekstrater. Lav rente fra sentralbanken, og en fortsatt fallende oljepris bidrar positivt, mens svakere vekst hos landets handelspartnere kan bidra i negativ retning framover.

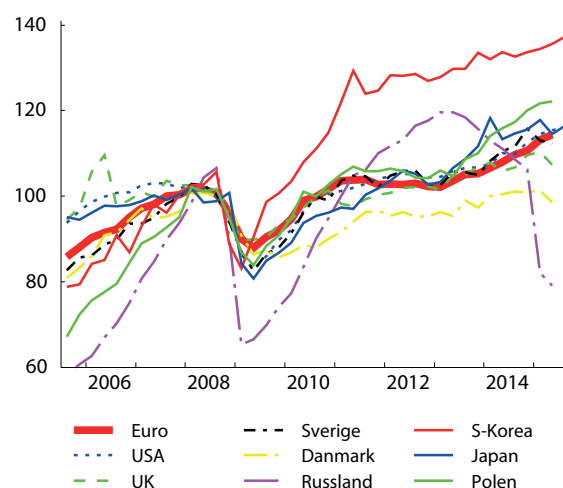
Den rekordsvake utviklingen i Russland fortsetter, og landet kan stå overfor den lengste økonomiske nedgangperioden siden Sovjetunionens fall på starten av 1990-tallet. I inneværende år venter vi at økonomien vil krympe med om lag 4 prosent, og fallet ventes å fortsette neste år. Inflasjonen er fortsatt høy og har ligget i overkant av 15 prosent det siste året, blant annet som følge av den markerte svekkelsen av russiske rubel. Samtidig har rentenivået kommet noe ned fra toppnivået på rundt 17 prosent i desember i fjor da sentralbanken forsøkte å forsvare utviklingen i rubelen, til 11 prosent i sommer. Økonomien påvirkes også i stor grad av vedvarende lave oljepriser, da oljeinntektene føres mer eller mindre direkte inn i det offentlige budsjettet. På toppen av dette rammer handelssanksjonene fra blant andre EU og USA hardt, og de ble nylig bestemt forlenget med nok et halvt år.

Også i Brasil er de økonomiske utsiktene meget svake. I 2. kvartal falt økonomien med 7,2 prosent, sesongjustert og målt som årlig rate. For året som helhet ligger landet an til et fall i BNP på over 3 prosent, og arbeidsløsheten har i løpet av året krøpet over 7,5 prosent. I en tid da myndighetene strammer inn offentlige budsjetter som følge av lav oljepris og tidligere underskudd, har sentralbanken valgt å holde et rekordhøyt rentenivå for å redusere inflasjonen, som i øyeblikket ligger dobbelt så høyt som inflasjonsmålet. Mangel på tillitt til myndighetene bidrar dessuten til et særdeles dårlig investeringsklima.

Lavere etterspørsel fra Kina har bidratt til lavere råvarepriser og til å avdekke overkapasitet i mange sektorer. Det har rammet bedrifter i mange råvareproduserende økonomier, som i Russland og Brasil. Mange bedrifter har som følge av dette og kredittskvisen som har fulgt i kjølvannet av en gradvis strammere amerikanske pengepolitikk, funnet det stadig vanskeligere å møte sine gjeldsforpliktelser. En stor andel har dessuten tatt opp lån i amerikanske dollar, som særlig har styrket seg mot framvoksende økonomiers valutaer, slik at gjeldsbyrden er ytterligere forverret. Med utsikter til en ytterligere tilstramming av rentepolitikken i USA er det fare for at denne utviklingen vil forsterkes i tiden som kommer.

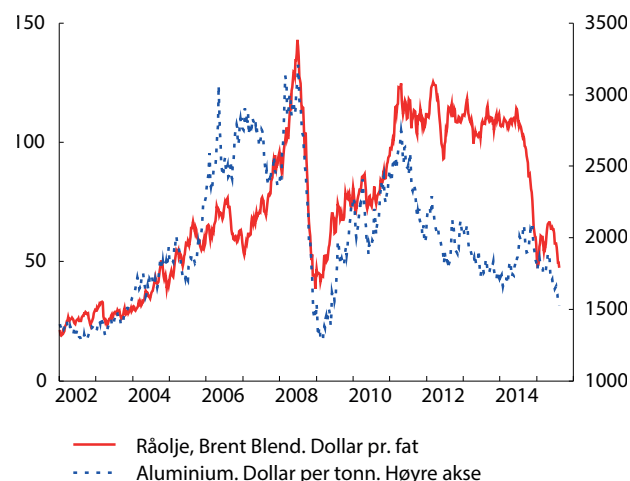
Japans økonomi stagnerte i årets 2. og 3. kvartal, og med fallende råvarepriser sliter sentralbanken med å nå sitt ambisiøse mål om en stabil inflasjon på 2 prosent. Siden effektene fra momsøkningen i april 2014 ble uttømt i våres har inflasjonen ligget nær 0 prosent. Det kan derfor ligge an til ytterligere kvantitative lettelser. I Sør-Korea tok veksten seg opp igjen i 3. kvartal, til hele 5 prosent. Et utbrudd av MERS-viruset tidligere i år er nå bekjempet, noe som bidro til at husholdningenes konsum tok seg opp igjen. På litt sikt kan nye handelsavtaler med Japan og Kina bidra til økt eksport.

Figur 1.19. Import Norges handelspartnere. Sesongjustert 2008=100

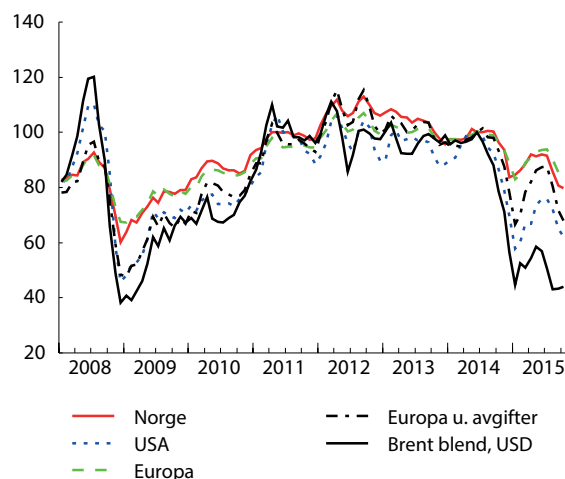
Kilde: Macrobond

Figur 1.20. Spotpris råolje og aluminium

Kilde: Macrobond.

Figur 1.21. Bensinpriser, lokal valuta, juni 2014=100

Kilde: Macrobond

Boks 1.3. Utviklingen i oljemarkedet

Oljeprisen var om lag 110 dollar fatet i gjennomsnitt i årene 2011-2013. I fjor sommer økte oljeprisen til noe under 115 dollar per fat, men falt deretter til 45 dollar fatet i midten av januar i år. Siden har oljeprisen variert mellom 43 og 65 dollar, slik at gjennomsnittet hittil i år er noe over 54 dollar. I slutten av november lå oljeprisen på om lag 45 dollar per fat.

Den høye oljeprisen gjennom de tre-fire siste årene skyldes blant annet urolighetene i Midtøsten og Nord-Afrika, som har medført redusert oljeproduksjon i land som Sør-Sudan, Syria og Jemen. Dessuten har sanksjonene mot Irans oljeeksport fortsatt på grunn av landets atomvåpenprogram. Oljeprisen falt i fjor sommer som følge av økt produksjon i Libya og til dels Irak, mens man forventet lavere vekst i etterspørselen spesielt utenfor OECD. På sitt ministermøte 27. november i fjor vedtok OPEC å ikke redusere produksjonen på tross av oljeprisfallet, og dette bidro til at oljeprisen falt ytterligere gjennom fjoråret. OPEC har etter dette møtet til nå økt produksjonen med rundt 1,4 millioner fat daglig.

IEA (International Energy Agency) forventer at den globale etterspørselen etter råolje vil øke med 1,8 millioner fat per dag i 2015, og ytterligere med 1,2 millioner fat i 2016. Den lave oljeprisen bidrar isolert sett til økt etterspørsel, mens lavere økonomisk vekst i framvoksende økonomier i 2016 trekker i motsatt retning. Økningen utenfor OECD i år og neste år er først og fremst forventet å komme i Kina og i andre asiatiske land, og til dels i Midtøsten og Afrika. IEA antar også at etterspørselen i OECD vil øke noe i år, mens den vil holde seg om lag uendret i 2016.

Råoljeproduksjonen utenfor OPEC forventes av IEA å øke med 1,3 millioner fat daglig i 2015. Dette er mindre enn man tidligere forventet og skyldes den lave oljeprisen. Størsteparten av økningen i år er antatt å komme i OECD, men det er også forventet økt produksjon i Brasil og Kina. Økningen i OECD er først og fremst forventet å komme i USA og i mindre grad i Canada, mens produksjonen i Nordsjøen vil holde seg om lag uendret. USA vil øke sin produksjon av lettolje fra tette bergarter og Canada vil øke sin produksjon av oljesand, men i atskillig mindre grad enn i 2014 da produksjonen i de to

landene økte med 1,7 millioner fat per dag. På grunn av den lave oljeprisen forventer IEA nå at produksjonen utenfor OPEC vil falle med 0,6 millioner fat per dag neste år. I tillegg til en mindre reduksjon i Europa, forventes det en nedgang i produksjonen av lettolje fra tette bergarter i USA på 0,6 millioner fat daglig. Produksjonen forventes å øke noe blant annet i Brasil og Canada.

Det er ventet en viss økning i produksjonen av våtgass (Natural Gas Liquids) i OPEC i årene framover. Denne produksjonen er ikke omfattet av OPEC sitt kvotesystem og dette bidrar til å trekke tilbudet opp. Dersom OPEC holder framtidig produksjon lik det gjennomsnittlige nivået over de siste tre månedene, vil de globale lagrene av råolje øke med hele 1,8 millioner fat daglig i 2015 og ytterligere med 0,6 millioner fat til neste år. Dette vil isolert sett legge et press nedover på prisene, i tillegg til at de samlede kommersielle lagrene av råolje og produkter i OECD aldri har vært så høye som nå. De er på rundt 3 milliarder fat, om lag 10 prosent over gjennomsnittet for de siste fem årene.

Iran har de siste årene eksportert om lag en million fat per dag mindre enn vanlig på grunn av boikotten fra Europa, USA og enkelte andre land. Forhandlingene mellom Iran på den ene siden og USA, Storbritannia, Tyskland, Frankrike, Kina og Russland på den andre, førte nylig fram til en avtale som blant annet innebærer lettelse for oljeeksporten fra og med neste år, dersom avtalen blir implementert. Det er usikkert i hvilken grad Iran vil makte å øke sin oljeeksport hvis avtalen settes i verk, men det vil uansett bidra til å legge en demper på den videre prisutviklingen.

Det hersker usikkerhet om størrelsen på OPECs ledige produksjonskapasitet, men de fleste analytikere anslår den til om lag 2 millioner fat per dag (når man ser bort fra den ledige kapasiteten i Iran, Libya, Nigeria og Irak). Dersom den globale etterspørselen fortsetter å øke etter 2016 og produksjonen utenfor OPEC fortsetter å falle, kan man etter hvert få en nedbygging av lagrene og et visst press oppover på oljeprisen.

Vi legger til grunn at oljeprisen vil holde seg i underkant av 50 dollar fatet fram til neste høst, og deretter stige til 60 dollar mot slutten av 2018.

Tilbud og etterspørsel av råolje. Millioner fat per dag inkl. NGL

	Prognose				Prognose							
	2013	2014	2015	2016	15,1	15,2	15,3	15,4	16,1	16,2	16,3	16,4
Etterspørsel	91,9	92,7	94,5	95,7	93,6	93,9	95,2	95,4	94,9	95,1	96,2	96,7
OECD	46,0	45,7	46,3	46,3	46,5	45,3	46,6	46,7	46,6	45,5	46,4	46,9
Europa	13,6	13,4	13,6	13,6	13,4	13,5	13,9	13,6	13,4	13,6	13,9	13,6
Amerika	24,1	24,1	24,5	24,6	24,2	24,1	24,9	24,8	24,5	24,2	24,7	24,9
Asia Oseania	8,4	8,2	8,2	8,1	8,8	7,7	7,8	8,4	8,7	7,6	7,8	8,4
Tidligere Sovjetunionen	4,7	4,9	4,9	4,8	4,6	4,9	5,0	4,9	4,7	4,8	5,0	4,9
Resten av verden	41,2	42,2	43,3	44,6	42,5	43,7	43,6	43,8	43,6	44,8	44,8	44,9
Tilbud	91,2	93,6	96,3	96,3	95,1	96,3	96,8	96,7	96,2	96,1	96,3	96,5
OPEC ¹	36,6	36,6	38	38,5	36,9	38,0	38,3	38,4	38,4	38,5	38,6	38,6
OECD	21	22,9	23,5	23,4	23,7	23,5	23,6	23,6	23,5	23,2	23,1	23,6
Tidligere Sovjetunionen	13,8	13,9	13,9	13,8	14,0	14,0	13,9	13,9	13,9	13,8	13,6	13,7
Resten av verden	19,8	20,2	20,9	20,6	20,5	20,8	21,0	20,8	20,4	20,6	21,0	20,6
Lagerendring (og diverse)	-0,7	0,9	1,8	0,6	1,5	2,4	1,6	1,3	1,3	1,0	0,1	-0,2
Etterspørsel rettet mot OPEC	37,3	35,7	36,3	37,9	35,5	35,6	36,7	37,2	37,1	37,4	38,6	38,8
Gjennomsnittlig oljepris (Brent Blend)	108,5	98,5			53,8	61,8	49,8					
Oljepris, prognoser SSB	2015	2016	2017	2018								
	54,2	49,9	53,5	57,9								

Kilde: IEA: Oil Market Report August 2015 og SSB.

¹ Prognosen for råoljeproduksjonen i OPEC er laget av Statistisk sentralbyrå.

2. Konjunkturutviklingen i Norge

Den norske konjunkturedgangen fortsetter. Redusert etterspørsel fra petroleumsnæringen i Norge og i utlandet har ført til lav vekst i fastlandsøkonomien etter sommeren i fjor. De siste sesongjusterte tallene fra Kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser lav vekst i fem kvartaler. BNP Fastlands-Norge økte med 1,1 prosent fra 2. kvartal 2014 til 3. kvartal 2015, regnet som årlig rate, og med 1,0 prosent i 3. kvartal 2015. Til sammenlikning er vårt anslag på trendveksten i BNP Fastlands-Norge 2¼ prosent.

Den svake produksjonsutviklingen har også bidratt til lav sysselsetningsvekst. Arbeidsstyrken har økt mer slik at arbeidsledigheten har gått opp. Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) har antall arbeidsledige som andel av arbeidsstyrken gått opp fra 3,2 prosent i 2. kvartal 2014 til 4,6 prosent i perioden august til oktober 2015.

Reduserte investeringer i petroleumsnæringen er en vesentlig årsak til den svake konjunkturutviklingen.

Tabell 2.1. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall. Vekst fra forrige periode. Prosent**

	2013*	2014*	Sesongjustert			
			14:4	15:1	15:2	15:3
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger mv.	2,7	1,7	0,7	0,7	0,6	0,1
Konsum i offentlig forvaltning	1,0	2,9	0,6	0,2	0,7	0,6
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	6,3	0,0	-2,8	-0,9	0,1	0,2
Fastlands-Norge	2,9	1,3	-0,9	-1,4	2,0	3,1
Utvinning og rørtransport	19,3	-2,9	-7,2	-0,3	-4,5	-7,6
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,3	2,0	0,3	0,1	0,9	0,9
Ekspert	-1,7	2,2	4,5	-2,8	0,3	4,6
Råolje og naturgass	-5,5	1,9	6,0	-5,2	0,5	6,4
Tradisjonelle varer	1,3	2,5	0,8	2,7	-0,3	1,6
Import	4,9	1,5	-1,4	2,8	-2,8	-2,3
Tradisjonelle varer	2,3	1,0	0,2	3,0	-0,8	-3,6
Bruttonasjonalprodukt	1,0	2,2	1,1	0,2	0,0	1,8
Fastlands-Norge	2,3	2,3	0,4	0,3	0,3	0,2
Arbeidsmarkedet						
Utførte timeverk	0,4	1,5	0,2	0,0	0,2	0,1
Sysselsatte personer	1,1	1,1	0,1	0,1	0,3	0,2
Arbeidsstyrke ²	1,0	1,1	0,7	0,2	0,5	0,4
Arbeidsledighetsrate, nivå ²	3,5	3,5	3,7	4,1	4,3	4,6
Priser og lønninger						
Årslønn	3,9	3,1
Konsumprisindeksen (KPI) ³	2,1	2,0	2,0	2,0	2,2	2,0
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ³	1,6	2,4	2,4	2,3	2,6	2,9
Ekspertpriser tradisjonelle varer	2,7	4,0	2,9	1,4	0,3	-0,4
Importpriser tradisjonelle varer	1,5	5,5	1,9	2,2	-0,4	1,9
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	314,2	307,0	89,8	76,1	71,1	43,6
MEMO (ujusterte nivå tall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	1,8	1,7	1,6	1,4	1,4	1,2
Utlånsrente, rammelån med pant i bolig ⁴	4,0	3,9	3,7	3,5	3,3	3,1
Råoljepris i kroner ⁵	639	621	526	428	491	421
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	89,0	93,7	97,0	101,0	100,2	105,1
NOK per euro	7,8	8,4	8,6	8,7	8,6	9,1

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Ifølge AKU.

³ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁴ Gjennomsnitt for perioden.

⁵ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Oljeprisen har falt fra 115 dollar tidlig i fjor sommer til rundt 45 dollar per fat mot slutten av november i år. Nedgangen i petroleumsinvesteringene startet imidlertid nesten ett år før fallet i oljeprisen, som svar på en relativt svak lønnsomhet på grunn av høye kostnader på norsk sokkel. Etter 3. kvartal 2013 har petroleumsinvesteringene falt i hvert kvartal, og det samlede fallet de siste to årene er nær 25 prosent. Ifølge de foreløpige KNR-tallene var nedgangen i 3. kvartal i år på 7,6 prosent, den kraftigste så langt i nedgangsperioden. De samlede direkte og indirekte leveransene fra norske næringer til den norske petroleumsvirksomheten utgjør om lag 9 prosent av verdiskapingen i Fastlands-Norge. Bortfallet av denne etterspørselen får dermed store konsekvenser for norsk økonomi. Næringer som leverer mye direkte til petroleumsvirksomheten rammes hardest av etterspørselsfallet, men ettersom tilnærmet alle næringer leverer enten direkte eller indirekte til petroleumsnæringen treffer den negative impulsen norsk økonomi på bred front.

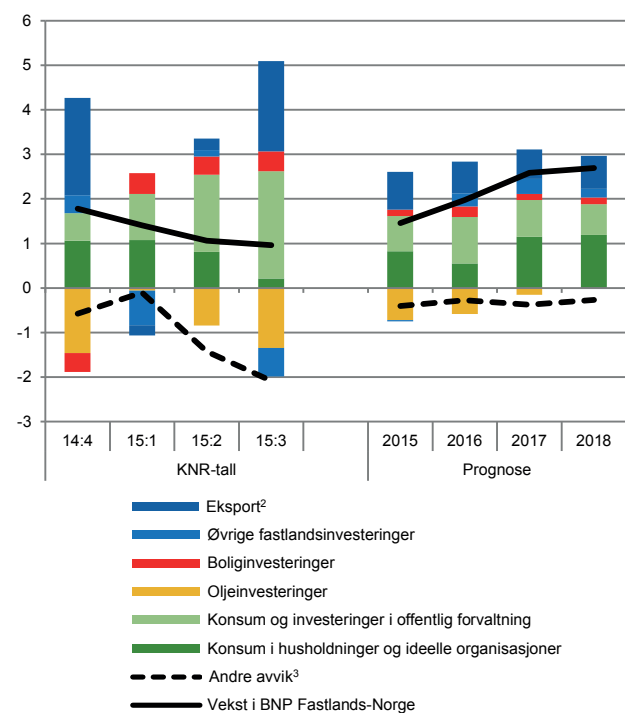
Det er betydelige forskjeller i sysselsettingsutviklingen mellom næringene. Gjennom de tre første kvartalene i 2015 har det vært et markert fall i petroleumsnæringen og nedgangen har vært enda større i de typiske leverandørnæringene. I bygg og anlegg, overnatting og servering samt offentlig forvaltning har derimot sysselsettingen økt betydelig. Ifølge de sesongjusterte KNR-tallene har det i hele den inneværende konjunkturedgangen vært en viss vekst i sysselsettingen, delvis som en følge av at gjennomsnittlig arbeidstid har gått ned. Dette skyldes i noen grad en økning i antall permitterte, som i statistikken betraktes som sysselsatte uten utførte timeverk. I 3. kvartal økte sysselsettingen med 0,2 prosent, like mye som BNP Fastlands-Norge. Arbeidsstyrken har imidlertid vokst vesentlig mer slik at arbeidsledigheten har økt.

Alt er imidlertid ikke svart i norsk økonomi. De negative impulsene fra petroleumsnæringen motvirkes av positive impulser fra den økonomiske politikken og av oljeprisedgangens effekter på kronkursen. Finanspolitikken har vært klart ekspansiv de siste to årene. Norske renter er rekordlave og krona har svekket seg betydelig gjennom snart tre år. Høy boligprisvekst

fram til ganske nylig og en kraftig aktivitetsvekst i bygg og anlegg er blant de tydeligste utslagene av den ekspansive pengepolitikken. Svekkelsen av krona innebærer en betydelig bedring av den kostnadsmessige konkurranseevnen, noe som har bidratt til markert vekst i tradisjonell eksport, mens importen vokser lite.

Vi regner med at oljeprisen vil holde seg lav, men at den gradvis vil stige til 60 dollar per fat i slutten av 2018. De realøkonomiske konsekvensene av lav oljepris vil først og fremst være en fortsatt kraftig reduksjon i etterspørselen fra petroleumsnæringen i et par år framover som

Figur 2.1. Vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter.¹ Prosentpoeng, årlig rate

¹ Etterspørselsbidragene er regnet ut ved å finne endringen i hver variabel, trekke ut den direkte og indirekte importandelen, og deretter dele på nivået til BNP Fastlands-Norge i perioden før. Importandelene som brukes er dokumentert i Økonomiske analyser 1/2015, boks 2.3. Alle kvartalstall er sesongjusterte og i faste priser.

² Eksportvariabelen er definert som samlet eksport minus eksport av råolje, gass, og utenriks sjøfart.

³ Andre avvik er definert residualt slik at den fanger opp alle andre faktorer samt lagerendring og statistiske avvik.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2. Vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter.¹ Prosentpoeng, årlig rate

	KNR-tall				Prognose			
	14:4	15:1	15:2	15:3	2015	2016	2017	2018
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,1	1,1	0,8	0,2	0,8	0,5	1,1	1,2
Konsum og investeringer i offentlig forvaltning	0,6	1,0	1,7	2,4	0,8	1,0	0,8	0,7
Oljeinvesteringer	-1,5	-0,1	-0,8	-1,3	-0,7	-0,6	-0,2	0,0
Boliginvesteringer	-0,4	0,5	0,4	0,4	0,1	0,2	0,1	0,2
Øvrige fastlandsinvesteringer	0,4	-0,8	0,1	-0,6	0,0	0,3	0,3	0,2
Eksport ¹	2,2	-0,2	0,3	2,0	0,8	0,7	0,7	0,7
Andre avvik ¹	-0,6	-0,1	-1,4	-2,1	-0,4	-0,3	-0,4	-0,3
Vekst i BNP Fastlands-Norge	1,8	1,4	1,1	1,0	1,5	2,0	2,6	2,7

¹ Se fotnoter til figur 2.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

dermed vil fortsette å gi negative vekstimpulser mot norsk økonomi på bred basis.

Det har vært en stor økning i antall asylsøkere de siste månedene og det ligger an til et mye høyere antall også i de kommende årene enn hva som har vært normalt. Det innebærer en økning i ekspansiviteten i finanspolitikken både i 4. kvartal i år og i de neste årene. De ekstra offentlige kostnadene knyttet til dette er i noen grad muliggjort ved en høyere oljepengetbruk. Resten av finansieringen, som er i form av økning i skatter og avgifter, økt utbytte fra statselskaper og omdisponering av offentlig utgifter sammenliknet med Regjeringens opprinnelige forslag til statsbudsjett, vil i liten grad virke kontraktivt på økonomien.

Vi legger til grunn at rentenivået i Norge kommer ytterligere noe ned denne vinteren. Boligprisveksten har avtatt og sesongjustert blir den svakt negativ de nærmeste kvartalene, men stimulert av det lave rentenivået vil veksten ta seg opp igjen i 2017 og 2018. Dette bidrar til at boliginvesteringene vil fortsette å øke nokså klart framover.

Veksten i husholdningenes forbruk var meget svak i 3. kvartal 2015 og vil heller ikke i de nærmeste kvartalene gi særlig sterke vekstimpulser. Reallønningene vil neppe endre seg mye fra 2015 til 2016. Vekst i både sysselsetting og realstønader og lavere renteutgifter vil bidra til at det likevel blir en viss vekst i husholdningenes realdisponible inntekt i 2016, men lavere enn noe annet år etter finanskrisen i 2008. Videre framover ventes veksten i både inntekter og forbruk å ta seg litt opp.

Etterspørselen på norske eksportmarkeder tok seg opp i 2014, og etter litt lavere vekst i år ventes den å ta seg ytterligere noe opp de kommende årene. Dette vil, sammen med bedringen i den kostnadsmessige konkurransevnen som alt har funnet sted, bidra til en klar vekst i tradisjonell eksport. Så langt i 2015 har en uvanlig sterk vekst i eksporten av raffinerte produkter trukket opp veksten, noe som vil bidra til at den samlede eksportveksten trolig blir lavere i 2016 enn i 2015. Vi legger til grunn at den importveide kronkursen vil holde seg om lag på nivået fra november i år ut 2016. Deretter venter vi en viss styrking av krona, noe som vil legge en demper på eksportveksten i 2017 og 2018.

Investeringene i fastlandsnæringene samlet har falt klart gjennom de tre første kvartalene av 2015. Vi venter at denne utviklingen vil snu i tiden framover. Reduserte renter og gode utsikter for tradisjonelle konkurranseutsatte virksomheter er forhold som ventes å gi økte investeringer, og innen flere vareproduserende næringer tyder undersøkelser på høyere investeringer framover.

Samlet sett venter vi at aktiviteten i fastlandsøkonomien raskt vil ta seg noe opp, selv om veksten neppe

blir sterk. De negative impulsene fra petroleumsnæringene reduseres, samtidig som etterspørselen fra fastlandet øker. Dermed kan en ny, om enn svært moderat, konjunkturoppgang komme i gang fra rundt andre halvdel av 2016. Framover vil derfor sysselsettingsveksten være lav. Selv om arbeidsinnvandringen vil være lavere enn det vi tidligere har sett vil den fortsatt bidra til vekst i arbeidstilbudet. Samlet vil arbeidsledigheten fortsette å stige inn i 2016, for så å falle noe slik at gjennomsnittlig arbeidsledighet i 2016 blir 4,6 prosent. I 2017 og 2018 vil sysselsettingsveksten være sterkere enn veksten i arbeidsstyrken slik at arbeidsledigheten reduseres.

Den underliggende prisutviklingen målt ved veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer, KPI-JAE, ligger nå noe over inflasjonsmålet på 2,5 prosent. Tidsforsinkete effekter av svekkelsen av krona bidrar til at inflasjonen holdes oppe i starten av 2016, mens økte energipriser og noe høyere avgifter vil øke veksten i de samlede konsumprisene som husholdningene står overfor i 2016 til nærmere 3 prosent. I 2017 og 2018 vil den underliggende prisstigningen igjen bli lavere fordi de tidsforsinkete valutakurseffektene reduseres og krona styrker seg noe. Økte avgifter og noe høyere oljepris kan bidra til at KPI vokser noe mer enn KPI-JAE. Lønnsveksten ventes å holde seg stabilt lav i hele prognoseperioden. Neste år vil det innebære at reallønningene holder seg nær uendret, mens reallønnsveksten antas å bli klart positiv i både 2017 og 2018.

2.1. Finanspolitikken – høy utgiftsvekst neste år

Gjennom de siste fire kvartalene har konsumveksten i offentlig forvaltning ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall vært i overkant av 2 prosent regnet som årlig rate. Det er en tendens til økt vekst gjennom 2015 og kostnadene knyttet til den store økningen i antall asylsøkere i høst vil føre til at utgiftene øker ytterligere i 4. kvartal 2015. Basert på informasjonen i regjeringens tilleggsproposisjon, anslår vi nå konsumveksten i offentlig forvaltning til 2,6 prosent i 2015. Bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning økte mye fra 2. til 3. kvartal 2015 som følge av forsvarets overtakelse av et nytt kampfly, samt økte investeringer i infrastruktur. Vi legger til grunn at årsveksten fra 2014 til 2015 blir 3,6 prosent.

Økningen i offentlige stønader til husholdningene ser ut til å bli knapt 7 prosent i 2015. Nærmere tre prosentpoeng av økningen kan knyttes til endringer i reglene for uførepensjon, noe som motsvares av økte skatter for uførepensjonister. Med en konsumprisvekst på vel 2 prosent i 2015 innebærer dette at realveksten i stønadene justert for omleggingen av uførepensjonene blir litt under 2 prosent. Den samlede realveksten i offentlig konsum, bruttoinvesteringer og stønader fra 2014 til 2015 ser dermed ut til å bli om lag 2,5 prosent. I tillegg fører reduserte skattesatser til at finanspolitikken virker ekspansivt på norsk økonomi i inneværende år. I proposisjonen om nysaldering av 2015-budsjettet anslår

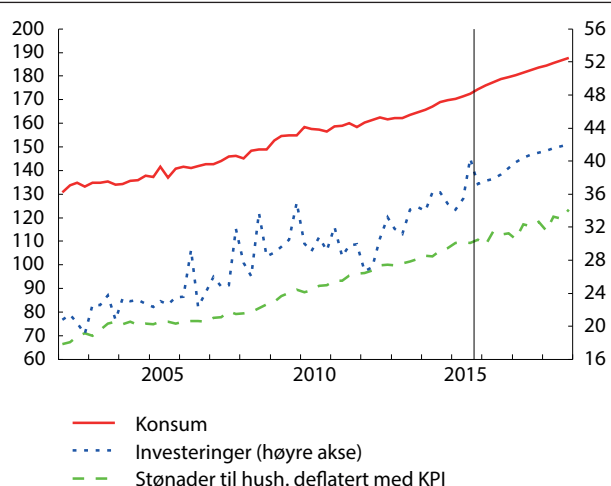
Tabell 2.3. **Makroøkonomiske hovedstørrelser 2014-2018. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår**

	Regnskap			Prognoser								
	2014	2015			2016			2017			2018	
		SSB	NB	FIN	SSB	NB	FIN	SSB	NB	FIN	SSB	NB
Realøkonomi												
Konsum i husholdninger mv.	1,7	2,3	2 1/2	2,5	1,5	1 3/4	1,9	3,2	3	2,8	3,3	3
Konsum i offentlig forvaltning	2,9	2,6	..	2,4	3,5	..	2,7	2,1	..	1,4	2,3	..
Bruttoinvestering i fast realkapital	0,0	-2,7	..	-2,4	0,6	..	0,2	3,3	..	2,5	2,4	..
Utvinning og rørtransport ¹	-2,9	-14,1	-12 1/2	-11,3	-13,6	-10	-8,1	-4,2	-5	-5,5	-0,2	-2 1/2
Fastlands-Norge	1,3	1,6	5,0	5,5	3,1	..
Næringer	-0,4	-0,6	..	-0,4	5,8	..	4,5	6,5	..	6,7	3,5	..
Bolig	-1,5	3,0	..	1,2	4,9	..	1,4	2,8	..	4,4	3,1	..
Offentlig forvaltning	7,3	3,6	..	3,5	3,8	..	3,0	7,0	..	3,2	2,4	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ²	2,0	2,2	1 1/2	2,2	2,8	2 1/4	2,4	3,4	3	2,9	3,0	3
Lagerendring ³	0,5	0,0	-0,1	0,0	0,0	..
Eksport	2,2	3,4	..	2,5	2,4	..	1,3	1,9	..	2,4	2,2	..
Råolje og naturgass	1,9	2,0	..	0,0	0,7	..	-2,4	0,0	..	0,1	0,1	..
Tradisjonelle varer ⁴	2,5	5,4	5 1/4	4,1	4,2	3 1/4	4,0	3,3	4	4,0	3,6	3 3/4
Import	1,5	1,2	3 3/4	2,5	2,1	1 1/4	2,7	3,9	3	4,5	3,7	3 1/2
Tradisjonelle varer	1,0	1,5	..	1,8	2,1	..	3,3	4,5	..	4,6	4,5	..
Bruttonasjonalprodukt	2,2	1,8	1 1/4	1,2	1,7	1	1,2	2,1	1 3/4	1,6	2,2	2
Fastlands-Norge	2,3	1,5	1 1/4	1,3	2,0	1 1/4	1,8	2,6	2	2,1	2,7	2 1/2
Arbeidsmarked												
Sysselsatte personer	1,1	0,7	1/2	0,5	0,7	1/4	0,5	1,4	3/4	0,9	1,0	1
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,5	4,4	4 1/4	4,4	4,6	4 1/2	4,5	4,4	4 1/4	4,2	4,3	4
Priser og lønninger												
Årslønn	3,1	2,8	2 3/4	2,7	2,6	2 3/4	2,7	2,5	3 1/4	3,0	2,9	3 3/4
Konsumprisindeksen (KPI)	2,0	2,2	2 1/4	2,1	2,8	2 3/4	2,5	2,1	2 1/4	2,1	1,6	2
KPI-JAE ⁵	2,4	2,7	2 3/4	2,7	2,6	2 3/4	2,5	1,9	2 1/4	2,1	1,4	2
Eksportpris tradisjonelle varer	4,0	4,0	2,0	3,5	1,9	..
Importpris tradisjonelle varer	5,5	4,9	3,5	1,7	0,8	..
Boligpris	2,7	5,8	1,5	4,4	5,7	..
Utenriksøkonomi												
Driftsbalansen, mrd. kroner	307,0	252,0	231,2	270,9	293,5	..
Driftsbalansen i prosent av BNP	9,7	8,0	7,1	7,9	8,2	..
MEMO:												
Husholdningenes sparerate (nivå) ⁹	8,8	9,8	9,9	9,7	9,2	..
Pengemarkedsrente (nivå)	1,7	1,3	1,3	1,3	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0	..
Utlånsrente, rammelån med pant i bolig (nivå) ⁶	3,9	3,2	2,6	2,5	2,6	..
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	621	435	..	432	438	..	440	468	..	474	480	..
Eksportmarkedsindikator	4,6	3,7	4,4	5,1	5,5	..
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	5,3	10,3	9,7	9,0	3,9	0,2	1,5	-2,1	-1,9	0,6	-2,8	-1,5

¹ Finansdepartementets anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.² Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.³ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁴ Norges Bank gir anslag for tradisjonelle varer, reisetrafikk og annen tjenestetransport fra Fastlands-Norge.⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE).⁶ Gjennomsnitt for året.⁷ Gjennomsnittlig spotpris, Brent Blend.⁸ Positivt tall innebærer svekket krone. Finansdepartementet gir anslag på konkurranseprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet (FIN) St.meld nr.1 (2015-2016), Norges Bank (NB) Pengepolitisk rapport 3/2015.

Figur 2.2. Offentlig forvaltning. Sesongjustert, mrd. 2013-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Finansdepartementet at det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet (SOBU) som andel av trend BNP Fastlands-Norge øker med et halvt prosentpoeng. Dette er om lag som tidligere anslått i Nasjonalbudsjett 2016 (NB 2016). SOBU som andel av fondskapitalen ved inngangen til 2015 er 2,6 prosent. Også dette er i tråd med anslaget i NB 2016.

Det finanspolitiske opplegget for 2016 ble nylig klart etter at regjeringen ble enig med de to samarbeidspartiene på Stortinget. I tillegg til NB 2016 og tilleggsproposisjonen i november baserer vi våre anslag på avtalen mellom de fire partiene. I NB 2016 anslo regjeringen at veksten i konsumet i offentlig forvaltning ville bli 2,7 prosent neste år, noe som er på linje med veksten i 2015. Som følge av økte utgifter for å ta i mot tilstrømmingen av asylsøkere til Norge, foreslo regjeringen i november å øke bruttobevilgningene med 9,5 milliarder kroner neste år, i all hovedsak til konsumformål. Dette tilsvarer en verdøkning på 1,3 prosent. Noe av utgiftsøkningen dekkes imidlertid inn ved utgiftsreduksjoner i både konsum og bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning på vel 2 milliarder kroner. De foreslåtte skattereduksjonene for personer ble redusert med knapt 2 milliarder kroner slik at foreslått skattelette (påløpt) ble vel 7 milliarder kroner samlet sett i 2016 mot vel 9 milliarder kroner i NB 2016. Det største bidraget til inndeckningen var en foreslått reduksjon i bistandsbudsjettet på vel 4 milliarder kroner. Balanse i budsjettendringene ble oppnådd gjennom en økning i strukturelt, oljekorrigert budsjettunderskudd på vel 1 milliard kroner.

I budsjettavtalen med samarbeidspartiene ble det foretatt en rekke endringer innenfor om lag samme budsjetttramme. For det første ble direkte personskatter redusert med vel 1 milliard kroner, slik at reduksjonene i direkte skatter påløpt blir om lag 8 milliarder kroner. Denne budsjettsvekkelsen ble motvirket gjennom økte indirekte skatter på elektrisitet og flyreiser mv. som til sammen utgjør 2 milliarder kroner (påløpt). Samlet

avgifts- og skattelette i 2016 blir da knapt 6 milliarder kroner hvorav om lag 5 milliarder kroner tilfaller bedriftene som følge av reduksjonen i skattesatsen på alminnelig inntekt fra 27 til 25 prosent. Vel halvparten av det foreslåtte kuttet i bistanden ble reversert og dekket inn blant annet ved økt utbytte fra statlige aksjeselskaper i budsjettavtalen på Stortinget. For øvrig foretas det en rekke justeringer og omrokkeringer i investerings- og driftsutgifter som i liten grad påvirker de makroøkonomiske virkningene av finanspolitikken.

Vi legger nå til grunn en vekst i offentlige bruttoinvesteringer på knapt 4 prosent neste år, mens konsumveksten i offentlig forvaltning oppjusteres til 3,5 prosent. Usikkerheten i konsumanslaget er rimeligvis større enn normalt siden det er betinget på et anslag for antall asylmottakere som kommer til Norge i 2015 og 2016. Når vi i tillegg regner med en realvekst i stønader til husholdninger på om lag 2,5 prosent neste år, blir realveksten i konsum, investeringer og stønader sett under ett på vel 3 prosent neste år. Sammen med lavere skatter blir da finanspolitikken enda mer ekspansiv i 2016 enn i 2015 og SOBU som andel av trend BNP vil øke noe mer i 2016 enn i 2015.

For 2017 og 2018 finnes det ikke noe vedtatt budsjett, men i NB 2016 finnes det likevel makroøkonomiske anslag for konsum og bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning som gir holdepunkter for anslag. Disse anslagene er riktignok fra før asylstrømmen til Norge økte markert, og det er grunn til å regne med at høye kostnader knyttet til asylsøkere vil påløpe både i 2017 og 2018. Selv om antallet asylsøkere skulle falle fra nivået i november, da det kom om lag 9 000 asylsøkere, til et nivå på under 3 000 per måned, som er det kostnadsanslagene i tilleggsproposisjonen baserer seg på, vil det å bosette den økende asylsøkergruppen koste mye i 2017, se omtale i boks 2.1. Ut fra historiske erfaringer med tilbakesending av minst hver tredje asylsøker, vil beholdningen av antall ikke-hjemsendte asylsøkere øke hele tiden framover. Vi har antatt at veksten i konsumet i offentlig forvaltning blir vel 2 prosent i både 2017 og 2018. Det innebærer at andre områder kan bli strammere behandlet budsjettmessig i disse to årene enn hva tilfellet er i 2016-budsjettet. Når det gjelder bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning er 2017 det første året med kjøp av 6 nye kampfly og økningen i investeringene reflekterer disse, men det er også lagt opp til videre økning i investeringer i sivil infrastruktur.

Vi legger nå til grunn at regjeringen viderefører Scheelutvalgets forslag om lavere skatt på alminnelig inntekt ved å redusere skattesatsen fra 25 til 23 prosent i 2017. En slik reduksjon motvirkes med justering av skattesystemet for forskuddspliktige slik at det bare er fastlandsbedriftene som blir berørte. Provenytapet av en slik endring kan anslås til nærmere 6 milliarder kroner i 2017. I budsjettavtalen for 2016 legges det opp til økte miljøavgifter framover. Vi har derfor valgt å øke drivstoffavgiftene i 2017 slik at provenyeffekten er 3 milliarder kroner og at en tilsvarende økning skjer

Boks 2.1. Økningen i antall asylsøkere og norsk økonomi i 2015 -2018

I 2014 kom det rundt 11 000 asylsøkere til Norge, marginalt færre enn i 2013. I første halvår 2015 kom det bare 4 600 asylsøkere. I andre halvår i år og særlig i oktober og november har antall asylsøkere økt kraftig. Vi tenker oss at nivået fra i fjor, hvorav rundt 9 000 får opphold, er det normale. Det er om lag dette som var forutsetningene i Nasjonalbudsjettet 2016 og i mellomalternativet i SSBs befolkningsprognoser fra sommeren 2014. I denne boksen studerer vi avviket fra en slik strøm av asylsøkere.

Det er tre forhold ved dette som har klare konsekvenser for våre makroøkonomiske framskrivninger:

- Antall asylsøkere og endringen i befolkningen
- Kostnadene knyttet til asylsøkerne
- Finansiering av disse kostnadene

Asylsøkere og befolkning

Vi baserer oss i stor grad på informasjon fra og forutsetninger som er gjort i regjeringens tilleggsproposisjon knyttet til de økte flyktningsankomstene. Vi antar at toppen av asylanttilstrømmingen er passert og at det samlede asylsøkerantallet i 2015 blir 33 000, hvorav nærmere 25 000 kommer i 4. kvartal. For antall asylsøkere i 2016 legger vi til grunn anslaget fra regjeringen på 33 000, noe som innebærer at antall asylsøkere per uke faller noe fra nivået i siste uke av november. I 2017 og 2018 har vi forutsatt at den årlige strømmen av asylsøkere reduseres til 22 000 personer. Det forutsettes også at 16 prosent av asylsøkerne er mindreårige.

Vi må også gjøre forutsetninger om hvor mange av disse som får opphold, og når dette skjer. For enkelhets skyld antar vi at alle som får opphold blir bosatt i det femte kvartalet etter ankomst til Norge. Dette betyr at 1. kvartal 2017 blir den første perioden hvor befolkningen påvirkes av de «ekstra» asylsøkerne. Videre gjør vi følgende forutsetninger: 5 prosent av asylsøkerne utenom enslige mindreårige blir avvist i løpet av kvartalet etter ankomst til Norge, 37 prosent blir avvist i det femte kvartalet etter ankomst, mens de resterende 58 prosent blir bosatt og kommer inn i befolkningen. Vi gjør tilsvarende forutsetninger for gruppen av

mindreårige enslige asylsøkere, men her antar vi at 68 prosent blir bosatt. Til slutt antar vi at den ekstra innvandringen ikke medfører noe ekstra familiegjenforening innenfor vår prognosehorisont.

Gitt disse forutsetningene vil befolkningen ved utgangen av 2017 øke med til sammen 23 200 personer som følge av den ekstra innstrømmingen. Som årgjennomsnitt øker dette befolkningsveksten med 18 400 personer, noe som bidrar til å løfte befolkningsveksten i 2017 med 0,3 prosent. I 2018 øker befolkningen som årgjennomsnitt med ytterligere 10 200 personer. Dette hever befolkningsveksten med 0,2 prosent.

Kostnader

De budsjettmessige følgene av den ekstra innvandringen er på kort sikt knyttet til behandlingen av asylsøknader og kostnader til innkvartering, mat osv. Også her baserer vi oss i hovedsak på regjeringens anslag. Kostnadene per asylsøker som ikke er enslige mindreårig er anslått til 41 500 kroner per kvartal. Kostnadene per enslige mindreårige asylsøker over og under 15 år er derimot anslått til å bli henholdsvis tre ganger og 12 ganger så store som dette. Utgiftsøkningen fra den ekstra strømmen av asylsøkere blir dermed 2 milliarder kroner i 2015 og 9,5 milliarder kroner i 2016. Som følge av den markerte nedgangen i den forutsatte strømmen av asylsøkere framover, vil kostnadene knyttet til den økte flyktningstrømmen reduseres med om lag 45 prosent fra 2016 til 2017 og ytterligere med 30 prosent til 2018. For enkelhets skyld legger vi til grunn at alle disse kostnadene er offentlig konsum.

Det vil også være kostnader forbundet med asylsøkerne etter at de har blitt bosatt. Vi legger til grunn at ingen av de bosatte asylsøkerne tilbyr sin arbeidskraft innenfor vår tids horisont. Vi regner derfor med at kostnadene per bosatte person er høyere enn for asylsøkere, og at de blir rundt 50 prosent høyere enn anslagene gitt ovenfor. Disse kostnadene vil altså påløpe fra og med 1. kvartal 2017. Vi legger til grunn at halvparten av kostnadene er offentlig konsum,

Tabell 1. Endringer som følge av ekstra tilstrømming av asylsøkere

	2015	2016	2017	2018
Asylsøkere og befolkning (personer)				
Ekstra tilgang på asylsøkere	22000	22000	11000	11000
Ekstra beholdning av asylsøkere, årgjennomsnitt	5500	35400	19200	13200
Ekstra tilgang til befolkningen gjennom året			23200	7700
Ekstra befolkning, årgjennomsnitt			18400	28600
Kostnader (millioner 2016-kroner og prosentpoeng)				
Sum merkostnader	2000	9500	12000	14200
Merkostnader, offentlig konsum	2000	9500	8600	8900
Merkostnader, stønader			3400	5300
Bidrag til veksten i offentlig konsum	0,3	1,0	-0,1	0,0
Bidrag til veksten i realstønader til husholdningene			0,7	0,4
Finansiering (millioner 2016-kroner)				
Redusert offentlig konsum		475	600	710
Reduserte offentlige investeringer		475	600	710
Økte avgifter på energivarer		2375	3000	3550
Økt oljepengebruk etc.		6175	7800	9230

mens den andre halvparten kategoriseres som offentlige stønader til husholdningene.

Forutsetningene vi har lagt til grunn innebærer at kostnadene knyttet til den økte flyktningstilstrømmingen reduseres etter 2016, mens kostnadene til de ekstra bosatte øker – også fra 2017 til 2018. Den samlede utgiftsøkningen blir 9,5 milliarder kroner i 2016, og dette øker med rundt 20 prosent i hvert av de påfølgende årene. Samlet sett bidrar den ekstra tilstrømmingen til å heve veksten i offentlig konsum med 0,3 prosentpoeng i 2015 og med 1,0 prosentpoeng i 2016. Veksten i offentlige stønader til husholdningene øker på sin side med 0,7 prosentpoeng i 2017 og med 0,4 prosentpoeng i 2018.

Finansiering

Det er vanskelig å si hvordan de ekstra kostnadene vil bli finansiert. For 2016 er det lett å se hva regjeringen opprinnelig foreslo, men de endelige budsjettvedtakene i Stortinget vil også inneholde endringer i regjeringens forslag som har andre begrunnelser. For å kunne regne på konsekvensene av den økte asyltilstrømmingen må vi derfor gjøre noen ytterligere forutsetninger. Vi antar at kostnadene knyttet til den økte tilstrømmingen finansieres på følgende måte i årene 2016 til 2018: 25 prosent dekkes inn gjennom økte avgifter på energivarer, 5 prosent gjennom reduserte offentlige investeringer og 5 prosent gjennom lavere annet offentlig konsum. De resterende 65 prosent finansieres ved økt oljepengebruk, reduserte overføringer til utlandet, og økt utbytte fra statselskaper som vi antar ikke har noen realøkonomisk betydning innenfor vår tidshorisont.

Virkninger på norsk økonomi

Vi benytter KVARTS-modellen for å få tallmessig anslag på virkningene for norsk økonomi. Vi gjør dette ved å sammenholde vår prognosebane med et kontrafaktisk scenario uten de ekstra asylsøkerne. I dette kontrafaktiske scenarioet reverserer vi altså alle de anslåtte implikasjonene av den økte innstrømmingen.

i 2018. Dette bidrar med om lag 0,2 prosentpoeng på KPI-veksten i begge årene. Vi legger til grunn en personskattelette på om lag 4 milliarder kroner i 2017 slik at samlet skatte- og avgiftslette blir i området 6-7 milliarder kroner i 2017. I 2018 har vi ikke lagt til grunn skatteendringer utover økningen i miljøskattene og vi antar dermed en moderat samlet skatteøkning i 2018.

Vi har lagt til grunn at stønadsveksten til husholdningene øker litt reelt sett i 2017 og 2018 som følge av bosetting av asylsøkere. Siden grunnbeløpet i Folketrygden justeres i takt med lønn innebærer dette en svak realvekst i trygd per person i årene som kommer. Mange pensjonister vil oppleve realnedgang i pensjonen i 2016 som følge av høy inflasjon. I 2017 og framover regner vi med at inflasjonstakten kommer noe ned og da vil realverdien av stønader per person opprettholdes. Men siden antall pensjonister øker som følge av den begynnende eldrebølgen øker de samlede stønadene fortsatt en god del i disse årene.

Tabell 2. **Virkninger av ekstra tilstrømming av asylsøkere. Avvik i prosent fra den kontrafaktiske banen der annet ikke framgår**

	2015	2016	2017	2018
BNP Fastlands-Norge	0,06	0,24	0,24	0,29
Konsum i husholdningene mv.	0,01	0,01	0,14	0,28
Realdisponibel inntekt	0,02	0,02	0,25	0,37
Årslønn	0,00	0,06	0,12	0,17
Sysselsetting	0,01	0,05	0,10	0,13
Arbeidsledighetsrate (nivå)	-0,01	-0,03	-0,05	-0,06
KPI	0,00	0,11	0,15	0,19
Importveid kronekurs	0,01	0,11	0,05	-0,01
3 måneders pengemarkedsrente (nivå)	0,00	0,00	0,02	0,04
Memo:				
Offentlig konsum	0,26	1,16	1,00	0,99

Tabell 2 viser avviket mellom de to prognosebanene for noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Beregninger indikerer at den ekstra tilstrømmingen løfter BNP Fastlands-Norge med 0,06 prosent i år, og med snau 0,3 prosent i resten av prognoseperioden. Husholdningenes samlede konsum øker også, men med relativt mindre enn BNP Fastlands-Norge. Videre øker sysselsettingen som følge av den økte aktiviteten, mens arbeidsledighetsraten faller med noe under 0,1 prosentpoeng mot slutten av prognosebanen. Konsumprisveksten målt ved KPI blir litt høyere, noe som medfører at rentenivået øker marginalt sammenlignet med i det kontrafaktiske scenarioet. Dette gjør igjen at kronekursen blir noe sterkere.

Samlet indikerer beregninger at den ekstra asyltilstrømmingen har en ekspansiv virkning på norsk økonomi innenfor vår tidshorisont. Effektene må likevel kunne sies å være relativt beskjedne.

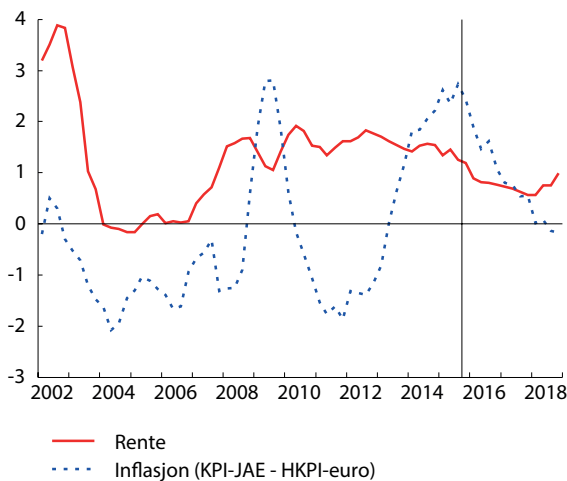
2.2. Rekordlave renter blir enda lavere?

I september satte Norges Bank styringsrenta ned til rekordlave 0,75 prosent. Styringsrenta har dermed blitt satt ned med til sammen 0,75 prosentpoeng siden desember 2014. Etter den siste rentereduksjonen får bankene negativ innskuddsrente på innskudd utover sine individuelle kvoter i Norges Bank.

Pengemarkedsrenta har ikke blitt redusert like mye som styringsrenta det siste året. I månedene før rentereduksjonen i desember i fjor var pengemarkedsrenta rundt 1,7 prosent. Etter de tre rentereduksjonene har pengemarkedsrenta kommet ned i 1,2 prosent. Det er spesielt den siste rentereduksjonen som ikke har slått ut i redusert pengemarkedsrente.

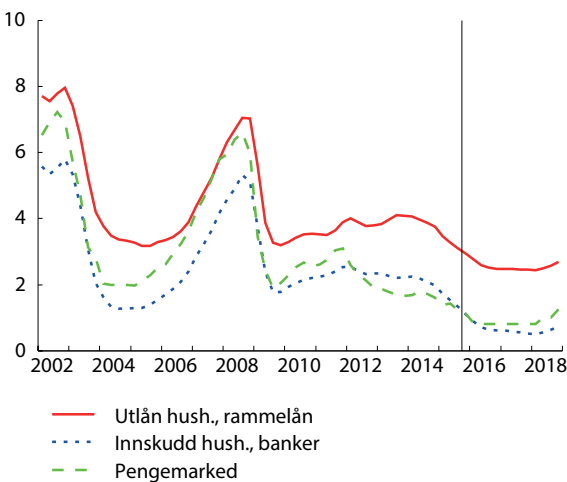
Gjennomsnittlig rammelånsrente med pant i bolig fra banker og kredittforetak falt med om lag 0,3 prosentpoeng til 2,95 prosent fra utgangen av 2. kvartal til utgangen av 3. kvartal. Denne nedgangen følger av reduksjonen i styringsrenta i juni med tilhørende fall i pengemarkedsrenta. Mange banker har også varslet

Figur 2.3. Rente- og inflasjonsforskjeller mellom Norge og euroområdet. Prosentpoeng

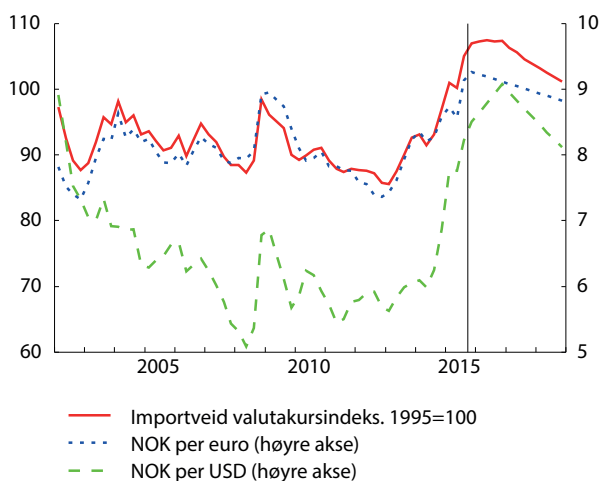
Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.4. Norske renter. Prosent

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5. Valutakurser

Kilde: Norges Bank.

ytterligere rentekutt etter siste reduksjon i styringsrenta, men disse kommer ikke før i 4. kvartal.

Bankenes gjennomsnittlige innskuddsrente falt i 3. kvartal med om lag 0,3 prosentpoeng til 1,19 prosent. Utlånsmarginen er dermed om lag den samme ved utgangen av 3. kvartal som i kvartalet før.

Norges Bank signaliserte gjennom sin publiserte rentebane i forbindelse med rentereduksjonen i september at det er mer sannsynlig at det blir ytterligere rentenedgang enn at det ikke kommer noe kutt i styringsrenta. I framtidskontraktene i rentemarkedet er det også priset inn et fall i pengemarkedsrenta framover. Vi har lagt til grunn en ytterligere reduksjon i styringsrenta på 0,25 prosentpoeng og at pengemarkedsrenta kommer ned i 0,8 prosent i 2. kvartal 2016. Rentereduksjonen skjer som følge av lav vekst og relativt høy arbeidsledighet. Inflasjonen målt ved tolv månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgifter og uten energivarer, KPI-JAE, var i oktober på 3,0 prosent, men vi regner med at denne kommer ned nær inflasjonsmålet på 2,5 prosent i løpet av 2. kvartal neste år når effektene av kronesvekkelsen er blitt redusert.

Både styringsrenta og pengemarkedsrenta er forutsatt uendret fra 2. kvartal neste år inntil styringsrenta i 2018 økes som følge av utsikter til økt vekst og lavere ledighet. I slutten av 2018 ligger pengemarkedsrenta på 1,25 prosent i våre beregninger. Gjennomsnittlig rammelånsrente vil ligge nær 2,5 prosent fra 3. kvartal 2016 og to år framover, før den øker noe.

Krona har gjennomgående svekket seg fra tidlig i 2013. Svekkelsen har vært spesielt stor mot dollar. Ved inngangen til 2013 kostet en dollar 5,50 kroner. I år har dollarkursen økt fra rundt 7,50 ved inngangen til året til 8,70 ved inngangen til desember. Vi mener at kronesvekkelsen har vært større enn det fundamentale forhold skulle tilsi, slik at krona trolig vil styrke seg noe på sikt. Fra en eurokurs på 9,20 ved inngangen til desember tror vi krona øker i verdi mot euro i hele prognoseperioden slik at eurokursen blir nær 8,80 i slutten av 2018. I beregningene har vi imidlertid lagt til grunn at dollaren styrker seg ytterligere noe mot andre valutaer ut 2016. Målt ved den importveide kronkursen vil krona holde seg om lag uendret ut 2016, før den gradvis styrkes. Som årsgjennomsnitt innebærer det en svekkelse på nær 4 prosent i 2016, en styrking på 2 prosent i 2017 og ytterligere en styrking på 3 prosent i 2018.

2.3. Moderat konsumvekst

Etter moderat vekst gjennom fjoråret og i årets to første kvartaler, var konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner ifølge KNR nær uendret i 3. kvartal. Varekonsumet falt med 0,6 prosent etter sterk vekst kvartalet før. Det største bidraget til fallet kom fra færre kjøp av transportmidler, men også andre varige konsumgoder som møbler og hvitevarer viste sterk nedgang. Tjenestekonsumet økte derimot med hele 0,9

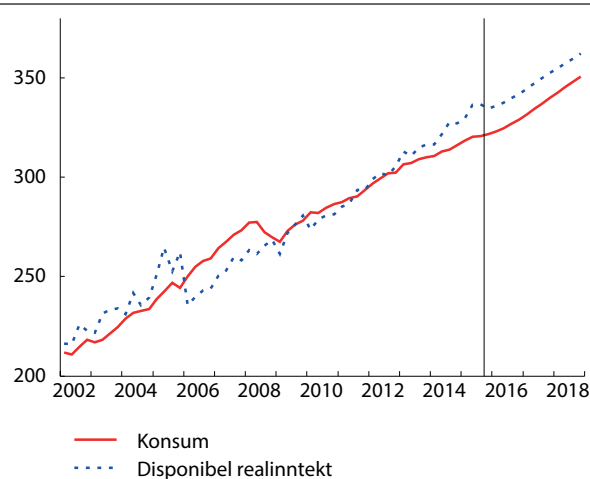
prosent, eller rundt 3,5 prosent regnet som årlig rate. Denne veksten er om lag som i de foregående kvartalene. Etter flere år med sterk vekst i husholdningenes konsum i utlandet flatet veksten ut gjennom fjoråret. Veksten var også svak i 2. og 3. kvartal i år. Svekkelsen av krona, som har gjort det relativt dyrere å handle i utlandet, har dempet husholdningenes konsum i andre land.

Utviklingen i konsumet bestemmes i stor grad av løpet i husholdningenes inntekter, formue og renter. Disponibel realinntekt økte med 2,9 prosent i 2014. Lønnsinntektene, som er den aller viktigste inntektskilden for husholdningene, bidro klart til inntektsveksten i fjor, også når skatt på inntekt trekkes fra. Økte offentlige stønader, i hovedsak som følge av økte utbetalinger av pensjoner og sykepenger, ga relativt store bidrag til inntektsveksten i fjor. Netto renteinntekter ga derimot ikke noe vekstbidrag av betydning.

Ifølge kvartalsvis institusjonelt sektorregnskap falt disponibel realinntekt i husholdningene med om lag én prosent i 3. kvartal, etter sterk vekst gjennom 1. og 2. kvartal. Vekstbidragene fra både lønnsinntekter og offentlige stønader var, som i fjor, relativt store gjennom årets tre første kvartaler. Deler av økningen i offentlige stønader skyldes riktignok kompensasjon for nye regler for beskatning av uføretrygd fra folketrygden. Vi venter at offentlige stønader vil fortsette å gi klare vekstbidrag til disponibel realinntekt gjennom hele prognoseperioden. Lønnsinntektene vil utvikle seg nokså svakt framover på grunn av relativt lav års-lønnsvekst. Også nokså beskjeden sysselsettingsvekst vil bidra til å dempe lønnsinntektene. Skattelette vil derimot bidra positivt til utviklingen i disponibel realinntekt i 2016 og 2017. Netto renteinntekter vil gi et klart bidrag til inntektsveksten på årsbasis i år og neste år som følge av et markant fall i utlånsrentene. Høyere inflasjon i år og neste år vil imidlertid dempe realinntektsveksten, mens lavere inflasjon i de siste to årene av prognoseperioden vil bidra til høyere realinntektsvekst. Vi venter nå en årlig vekst i disponibel realinntekt på knappe 3,5 prosent i år, om lag 1,5 prosent neste år og rundt 3 prosent i 2017 og 2018.

Relativt svak utvikling i realboligprisene, med et lite fall i 2016, vil gi noe lavere vekstimpulser til konsumet enn i 2015. Samtidig vil et fall i realrenten etter skatt neste år isolert sett stimulere konsumet med et tids-etterslep, mens en tilsvarende økning året etter vil dempe konsumet. Alt i alt venter vi nå en konsumvekst på knappe 2,5 prosent i inneværende år, om lag 1,5 prosent neste år og vel 3 prosent i 2017 og 2018. Denne konsumutviklingen er langt svakere enn

Figur 2.6. Inntekt og konsum i husholdninger mv. Sesongjustert, mrd. 2013-kr, kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i konjunkturoppgangen før finanskrisen i 2008 da konsumet vokste med nær 5,5 prosent på det meste.

Husholdningenes sparing – i form av finansinvesteringer og boliginvesteringer – regnet som andel av disponibel inntekt, har økt fra et nivå på vel 3,5 prosent i 2008 til nær 9 prosent i 2014 og videre til vel 10 prosent hittil i år. Vi legger nå til grunn at spare-raten framover vil forbli høy, men at den gradvis vil falle ned mot 9 prosent i 2018 i takt med inntekts- og konsumutviklingen.

2.4. Ny fart i boligprisveksten fra 2017

Boligprisene steg sesongjustert med 1,2 prosent fra 2. til 3. kvartal i år og var da 6,1 prosent høyere enn i 3. kvartal i fjor ifølge SSBs boligprisindeks. Med uendret sesongjusterte boligpriser ut året vil boligprisveksten fra 2014 til 2015 bli på nær 6 prosent. Prisene har steget sju kvartaler på rad, men veksttakten er avtakende. Den månedlige boligprisstatistikken fra Norsk Eiendom viser en tilsvarende utvikling gjennom 2015. Boligprisene var uendret fra august måned når en ser september og oktober under ett og tar hensyn til normale sesongvariasjoner. Bak tallene for landet som helhet skjuler det seg store regionale forskjeller i boligprisutviklingen med sterk prisvekst i Oslo og prisfall i Stavanger. Tendensen til avtakende veksttakt gjelder imidlertid for alle regioner.

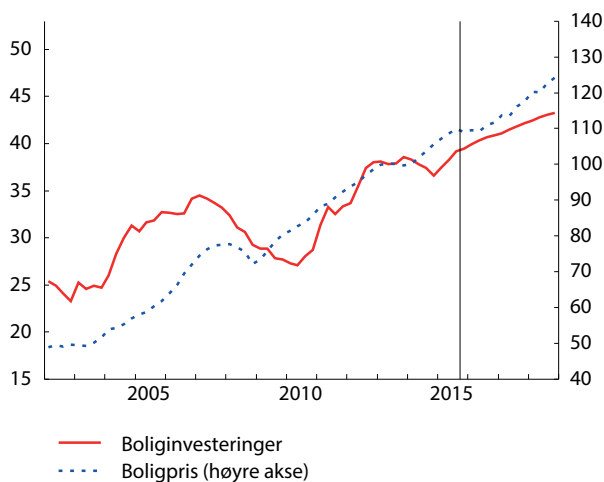
Boligprisene og husholdningenes gjeld påvirker hverandre gjensidig. Etter fall i utlånsrentene gjennom 2014 og spesielt i 2015 står husholdningene overfor klart lavere realrenter. Dette stimulerer låneopptaket. Husholdningenes bruttogjeld vokser nominelt og reelt.

Tabell 2.4. Husholdningenes disponible realinntekter. Prosentvis vekst fra året før

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Totalt	2,3	4,1	4,4	3,8	2,9	3,3	1,5	3,1	2,8
Eksklusive aksjeutbytte	1,8	4,1	4,3	3,7	2,8	3,1	1,4	2,9	2,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.7. Boligmarkedet. Sesongjustert. Venstre akse mrd. 2013-kr., kvartal, høyre akse indeks, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

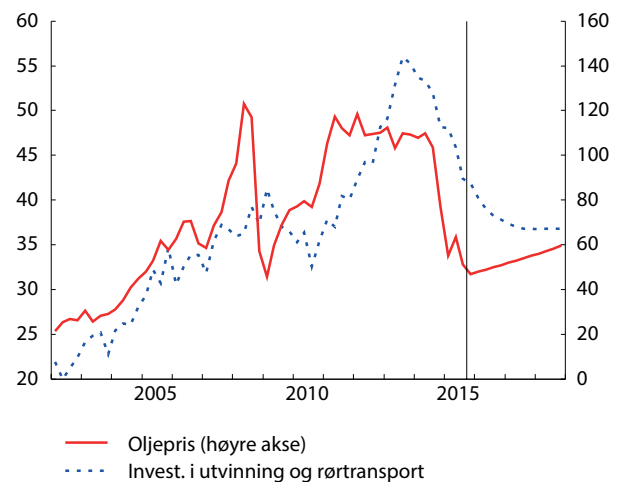
12-månedersveksten i kredittindikatoren K2 for husholdningene, som siden juni har ligget på i underkant av 6,5 prosent, falt i oktober til 6,2 prosent.

På kort sikt påvirkes boligprisene av endringer i husholdningenes forventninger til utviklingen i både egen og landets økonomi. Forventningsindikatoren fra TNS Gallup og Finans Norge har falt i fem kvartaler på rad og fallet var særlig markert i november i år. Indikatorverdien er nå den laveste siden bankkrisen tidlig på 1990-tallet, hvis vi ser bort fra 4. kvartal 2008 da finanskrisen var akutt. Sammen med bruttogjeldsveksten og lavere inntektsvekst er disse utviklingstrekkene forenlige med en avtakende boligprisvekst inn i 2016.

Vi har lagt til grunn at husholdningene vil vurdere de økonomiske utsiktene som svake gjennom hele 2016, og at forventningsindikatoren først i 2017 vil stige langsomt fram mot slutten av vår prognoseperiode, i takt med at veksten i norsk økonomi tar seg opp. Husholdningenes realdisponible inntekter vil vise lav vekst i 2016, men klart høyere vekst i 2017 og 2018. Gjeldsveksten vil avta noe reelt til tross for lave realrenter og er anslått til litt over 5,5 prosent i 2016. Deretter vil gjeldsveksten ligge i området 6 til 6,5 prosent ut prognoseperioden. Vi ventet at dette vil gi en svak nominell boligprisnedgang de første kvartalene når vi justerer for normale sesongvariasjoner. Siden boligprisene har steget gjennom 2015 gir dette en boligprisvekst på årsbasis på litt over 1,5 prosent i 2016. Deretter ventet vi at boligprisveksten stiger til nær 4,5 prosent i 2017 og rundt 5,5 prosent i 2018. Når vi korrigerer for prisstigningen i prognosebanen, svarer dette til en realprisnedgang på over 1 prosent i 2016 og en gjennomsnittlig realprisoppgang på over 3 prosent i 2017 og 2018.

Boliginvesteringene er i KNR revidert opp i årets to første kvartaler. Sammen med høy vekst i 3. kvartal fører dette til at vi nå anslår volumveksten til 3 prosent

Figur 2.8. Petroleumsinvesteringer og oljepris i USD. Sesongjustert, mrd. 2013-kr., kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

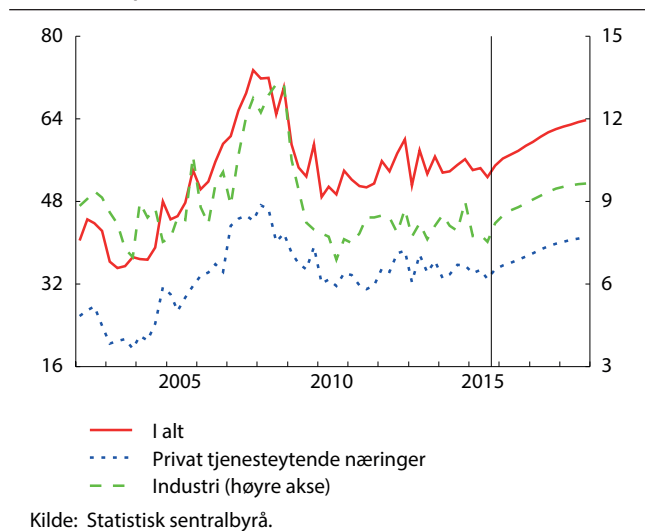
i 2015. Sterk vekst i rehabilitering av eksisterende boligmasse, som utgjør om lag 30 prosent av de totale boliginvesteringene, bidrar til denne økningen. SSBs byggearealstatistikk viser en klar økning gjennom 2015 i igangsettingstillatelser for boligareal. Tall fra Boligproduzentenes forbund understøtter dette bildet. Vi har lagt til grunn at volumveksten i 2016 blir på nær 5 prosent. I takt med stigende realboligpriser anslår vi at boliginvesteringene vil holde seg på et høyt nivå også de to siste årene av prognoseperioden og at veksten i boliginvesteringene vil bli rundt 3 prosent i både 2017 og 2018.

2.5. Kraftig fall i oljeinvesteringene

Ifølge foreløpige KNR-tall falt petroleumsinvesteringene med hele 7,6 prosent fra 2. til 3. kvartal. Dette er en klart sterkere nedgang enn i de foregående kvartalene. KNR-tallene er revidert ned, slik at investeringsnivået for 1. og 2. kvartal nå er anslått å være om lag 2 prosent lavere enn ved forrige publisering. Sammen med fallet i 3. kvartal forsterker dette bildet av at etterspørselen fra petroleumsnæringen avtar markert. I 3. kvartal var nedgangen sterkest innen leteboring og produksjonsboring, men også innen plattform og borerigger var det et betydelig investeringsfall. Fjerningskostnader som også er en del av investeringene, økte klart og bidro til å trekke opp investeringene.

Nedgangen i petroleumsinvesteringene er en viktig faktor bak den svake aktivitetsutviklingen i norsk økonomi det siste året. Betydningen av petroleumsnæringen kan illustreres ved å sammenholde disse investeringene med utviklingen i BNP Fastlands-Norge. Vi anslår at investeringene målt som andel av BNP Fastlands-Norge går ned fra over 9 prosent i andre halvår av 2013 til om lag 7 prosent i andre halvår i 2015. Virkningen på norsk økonomi av lavere petroleumsinvesteringer er derimot mindre enn det investeringsfallet skulle tilsi i og med at importandelen er høy, se boks 2.2 i Økonomiske analyser 3/2015. I de siste ti årene har importandelen for disse investeringene ligget stabilt rundt 40 prosent.

Figur 2.9. Investeringer i Fastlands-næringer. Sesongjustert, mrd. 2013-kr, kvartal

Bedret kapasitet i norsk industri vil sammen med svekking av krona gi bedret konkurransevne. Dermed kan norsk industri ta markedsandeler ved utlysning av nye investeringsprosjekter. Det vil dempe de negative effektene på det norske aktivitetsnivået ytterligere.

Hittil i år har særlig investeringer i nye felt falt. Dette har skjedd i takt med at flere utbygginger nærmer seg ferdigstilling og få nye prosjekter har blitt startet opp. SSBs oljeinvesteringstelling indikerer en klar nedgang i samlede investeringer i 2016. Svak oljeprisutvikling sammen med færre nye drivverdige funn har bidratt til å redusere forventet lønnsomhet av letevirsomheten. I tråd med oljeinvesteringstelingen venter vi mindre leteboring og lavere investeringer på eksisterende felt – noe som bidrar til et om lag like stort fall i petroleumsinvesteringene i 2016 som i 2015. Nedgangen i investeringene fra toppen i andre halvår 2013 til andre halvår i 2018 er nær 40 prosent. Et viktig usikkerhetsmoment er prisutviklingen for utbygging og drift. Hvis oljeselskapene klarer å redusere utbyggingskostnadene og i tillegg lykkes med å få ned driftskostnadene, som har økt mye de siste årene, vil lønnsomheten til nye felt bedres betydelig. Siden oljeprisforventningene har falt markert gjennom 2014 og 2015 har denne prosessen en avgjørende betydning for videre investeringsutvikling. Vårt anslag tar utgangspunkt i en moderat reduksjon av kostnadsutviklingen slik at det bare i liten grad blir startet utbygging av nye felt i prognoseperioden.

Utvinning av olje og gass, målt i oljeekvivalenter, økte i 3. kvartal med 12 prosent sammenliknet med samme kvartal året før. Den sterke veksten skyldes i hovedsak sterk utvikling i gassutvinningen med en økning på 20 prosent, mens oljeutvinningen økte med 2,5 prosent. Etter mange år med svak utvikling venter vi nå nær uendret utvinning av olje og gass, målt i oljeekvivalenter, de neste årene.

Eksportprisene på olje og gass falt noe i 3. kvartal som følge av fall i råoljeprisen. Råoljeprisen har de siste

månedene ligget på rundt 45 dollar per fat. Vi venter at prisen stiger gradvis mot 60 dollar per fat i slutten av 2018. Ytterligere styrking av dollaren på kort sikt vil trekke eksportprisene på olje og gass målt i kroner noe opp, før veksten flater ut som følge av svekkingen av dollarkursen i 2017 og 2018. Skulle oljeprisen stige raskere, vil det trolig bidra til å trekke opp investeringene, spesielt i 2018. Flere prosjekter har blitt utsatt eller tilsynelatende skrinlagt. Dette innebærer at en oljeprisøkning raskt kan slå ut i økte investeringer.

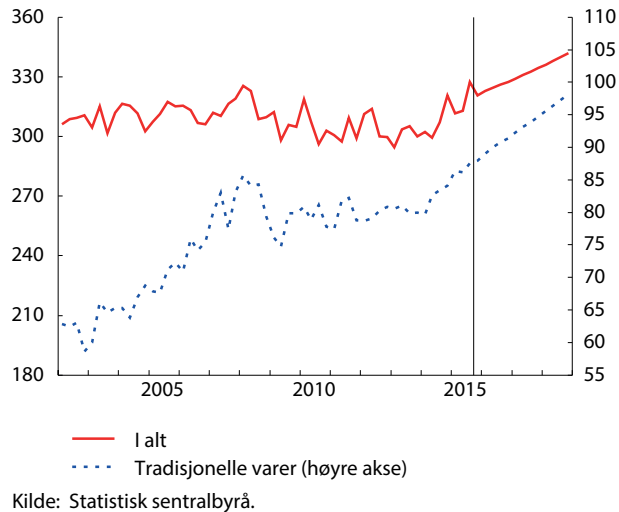
2.6. Beskjeden oppgang i næringsinvesteringene

Næringsinvesteringene i Fastlands-Norge falt gjennom det siste året, etter å ha vært relativt stabile i om lag to år. Investeringene var 6,1 prosent lavere i 3. kvartal 2015 sammenliknet med 4. kvartal 2014. Selv om det siste kvartalet også viste et fall er det flere tegn til at den svake utviklingen nå vil snu til beskjeden oppgang.

Industriinvesteringene falt 3,3 prosent fra 2. til 3. kvartal 2015 og nivået var 16,3 prosent lavere enn i 4. kvartal 2014. I hovedsak skyldes dette lavere investeringer det siste året innen næringsmidler, produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner samt innen oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri. Vi ser imidlertid tegn til at investeringene tok seg opp i 3. kvartal innen næringsmidler og innen oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri. Investeringene i markedsrettet tjenesteyting i Fastlands-Norge har også vist en svak utvikling i den seneste tiden. Dette gjelder spesielt for investeringer innen faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, samt transport. Disse tallene er usikre da det foreligger få korttidsstatistikker for tjenesteinvesteringene. Et unntak er investeringer i bygninger som baseres på byggearealstatistikken. Investeringene i næringen omsetning og drift av fast eiendom, som i hovedsak omfatter forretningsbygg, holdt nivået fra de siste to årene også i 3. kvartal. Investeringer innen annen vareproduksjon, som inkluderer kraftforsyning, økte med 3,2 prosent.

SSBs siste kartlegging av industribedriftenes anslag på framtidige investeringer indikerer om lag uendrede investeringer i 2015. Med et lavt registrert investeringsnivå i de tre første kvartalene innebærer det i så fall en markert opptrapping av investeringene i 4. kvartal. Industribedriftene venter at investeringene vil ta seg ytterligere opp til neste år og indikerer en investeringsvekst i spennet 10 til 20 prosent i 2016 når det justeres for normal underrapportering, se boks 2.1 i ØA 4/2014. Undersøkelsen indikerer en markert vekst innen eksportrettede næringer som kjemisk og farmasøytisk industri samt metallindustrien, hovedsakelig drevet av de store enkeltprosjektene til Hydro og Yara, på henholdsvis Karmøy og Herøya. Innenfor kraftforsyning indikerer undersøkelsen en vekst på om lag 5 prosent i både 2015 og 2016, fra allerede høye nivåer. Tidligere har veksten i hovedsak kommet innen overføring og distribusjon av elektrisitet. Nå ventenes det også markert vekst innen produksjon av elektrisitet, som

Figur 2.10. Eksport. Sesongjustert, mrd. 2013-kr, kvartal

hovedsakelig kan knyttes til oppgradering av gamle kraftstasjoner.

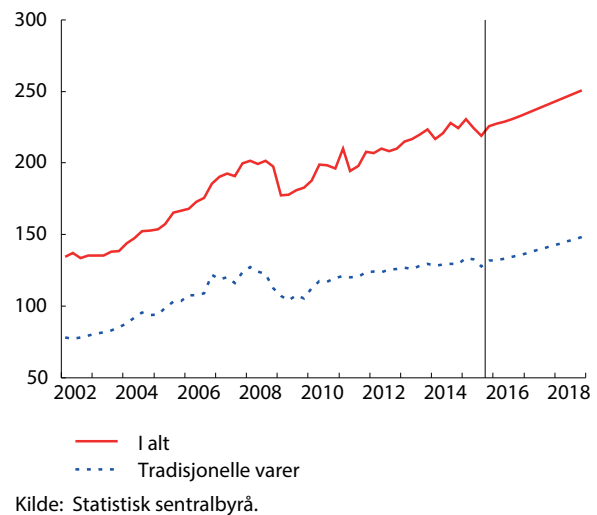
Norges Banks regionale nettverk kartlegger den økonomiske utviklingen i Norge gjennom innsamling av informasjon fra bedrifter og virksomheter over hele landet. Rapporteringen fra august indikerte vekst i investeringene de neste 12 månedene innen varehandel, mens det er ventet reduserte investeringer innen annen tjenesteyting.

Vi venter at utviklingen så langt i år med svake næringsinvesteringer vil snu til beskjeden oppgang framover. Selv med en oppgang på slutten av året vil det gjennomsnittlige investeringsnivået i 2015 likevel bli noe lavere enn i 2014. Bedrete internasjonale konjunkturer samt en svak kronekurs vil trolig bidra til økte investeringer framover, i alle fall i næringer med liten tilknytning til oljeindustrien. Vi anslår en vekst i næringsinvesteringene på 3 til 7 prosent årlig fra 2016 og ut prognoseperioden. Selv med denne utviklingen vil investeringsnivået i fastlandsnæringene være om lag 8 prosent lavere i 2018 sammenliknet med investerings-toppen i 2008.

2.7. Høy vekst i eksporten fra fastlandet

Sesongjusterte tall fra KNR viser en sterk vekst i volumet av tradisjonell vareeksport over de siste seks kvartalene. Veksten i 3. kvartal i år var på hele 6,4 prosent som årlig rate. Siden 1. kvartal 2014 har tradisjonell vareeksport økt med nesten ti prosent. Eksporten av raffinerte oljeprodukter har bidratt med et par prosentpoeng til veksten, men varierer mye fra kvartal til kvartal. Dersom raffinerte oljeprodukter holdes utenom var veksten i tradisjonell vareeksport positiv i 2. kvartal og negativ i 3. kvartal. Eksporten av fisk og fangstprodukter, oppdrettsfisk samt fiskeprodukter falt alle i 3. kvartal i år. Samlet sett har denne eksporten i årets tre første kvartaler imidlertid vært litt høyere enn i tilsvarende periode i fjor. Eksporten av verkstedprodukter har siden 4. kvartal i fjor hatt en avtakende vekst som

Figur 2.11. Import. Sesongjustert, mrd. 2013-kr, kvartal

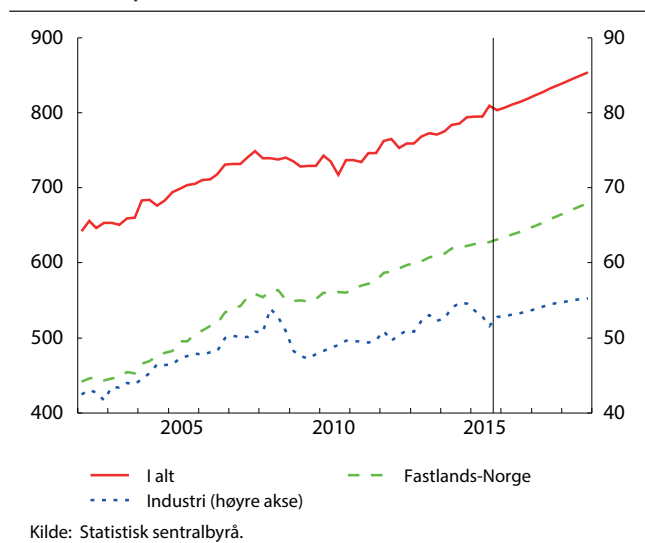
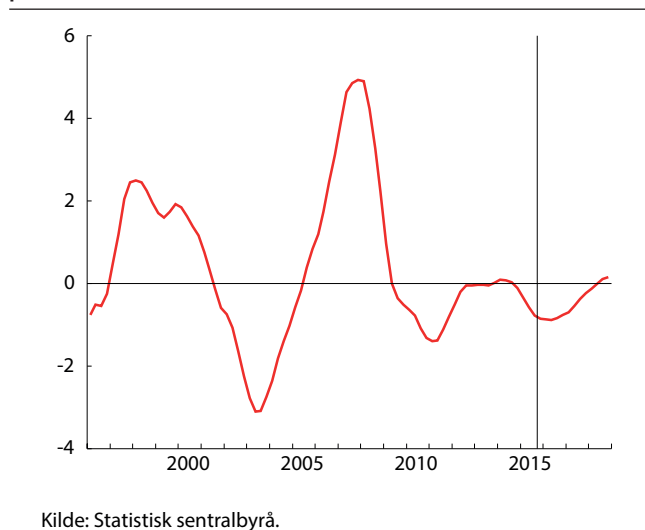

er blitt negativ de to siste kvartalene. Etter nedgang gjennom fjorårets tre siste kvartaler har eksporten av metaller økt gjennom inneværende års tre første kvartaler.

Eksporten av råolje og naturgass har svingt mye over de senere kvartalene. I 3. kvartal i år sørget en stor volumøkning for at gasseksporten målt både i løpende og i faste priser ble større enn oljeeksporten. Eksporten av tjenester vokste i 2. og 3. kvartal i år. Veksten i 3. kvartal var bredt basert, med spesielt stor økning i eksporten av tjenester tilknyttet olje- og gassutvinning og transport samt av forsikringstjenester. Tjenesteeksporten har vist en markant vekst siden 1. kvartal 2013 med en samlet vekst på nesten 17 prosent.

Prisveksten for tradisjonell vareeksport var svak gjennom fjoråret og den svake veksten har snudd til nedgang i år. Oljeprodukter og flere varer som prises på internasjonale markeder har falt i pris, men krone-svekkelsen har dempet eller motvirket nedgangen i internasjonale priser når disse omregnes til norske kroner. Utenom raffinerte oljeprodukter har prisveksten for tradisjonelle varer vært positiv i år. Eksportprisene på råolje og på naturgass har utviklet seg motsatt de siste fire kvartaler, for mens oljeprisen har falt, har gassprisen steget. Prisutvikling på eksporten av tjenester har vært svak i år og fallende i 2. og 3. kvartal. En markert vekst i utlendingers konsum i Norge i 2. og 3. kvartal i år er trolig et direkte utslag av bedringen av den kostnadmessige konkurransevnen som valutakursutviklingen har bidratt til.

Veksten gjennom fjoråret og tre kvartaler inn i 2015 har brakt nivået på tradisjonell vareeksport vel fem prosent over gjennomsnittet i fjor. Kronesvekkelsen har trolig stimulert eksporten av tjenester enda mer enn eksporten av tradisjonelle varer. Fastlandseksporten ventes videre å få positive impulser fra en antatt svakt tiltakende vekst i norske eksportmarkeder, men vi ser for oss redusert eksport fra underleverandører av verkstedprodukter når byggingen av norske plattformer i

Figur 2.12. **Bruttonasjonalprodukt. Sesongjustert, mrd. 2013-kr, kvartal**Figur 2.13. **BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent**

Sør-Korea avsluttes. Veksten i prognoseperioden anslås til å ligge under den internasjonale markedsveksten til tross for en kostnadsmessig bedring av konkurransevnen i år og neste år. Det innebærer fortsatt tap av markedsandeler. Eksporten av olje og gass bestemmes i all hovedsak av produksjonen og den samlede olje- og gasseksporten ventes ikke å endre seg mye i prognoseperioden.

Volumet av tradisjonell vareimport vokste lite gjennom 2013 og 2014, og en reduksjon i 2. og 3. kvartal i år har brakt volumet tilbake til nivået fra 1. kvartal i 2013. Metaller, verkstedprodukter og nærings- og nytelsesmidler trakk importen ned i begge kvartalene, mens importen av biler økte for fjerde kvartal på rad. I 3. kvartal ble det importert et kampfly til vel en milliard kroner. Etter et fall i 2. kvartal økte importen av tjenester i 3. kvartal, deriblant nordmenns konsum i utlandet og tjenester tilknyttet oljevirksomhet. Kronesvekkelsen har bidratt vesentlig til veksten i importprisene det siste året, men prisene på tradisjonell vareimport og

tjenesteimporten falt likevel litt i henholdsvis 2. og 3. kvartal i år.

Svak vekst i innenlandsk etterspørsel bidrar til å dempe importveksten i inneværende år og en tidsforsinket effekt av kronesvekkelsen vil bremse veksten også neste år. Import av kampfly og en forventet kronestyrking vil stimulere importveksten senere i prognoseperioden.

Handelsoverskuddet ble kraftig redusert i 2013 og 2014 da veksten i henholdsvis volum og pris på samlet import var høyere enn for samlet eksport. Også i inneværende år og neste år ligger det an til en ytterligere nedgang på grunn av lavere oljepris i år samt bytteforholdstap og nettoimport også neste år. Først i 2017 og 2018 ventes handelsoverskuddet igjen å øke som følge av antakelser om litt høyere oljepris samt sterkere vekst i prisene på eksporten enn importen. Økende overskudd på rente- og stønadsbalansen ventes også å bidra til at driftsbalansen overfor utlandet som andel av BNP holder seg rundt 7-8 prosent i prognoseperioden.

2.8. Svak konjunkturoppgang i vente

BNP Fastlands-Norge økte med 1,0 prosent fra 2. til 3. kvartal i år, regnet som årlig rate. Regnet på tilsvarende måte økte BNP totalt med hele 7,3 prosent, som følge av vekst i gassproduksjonen. Det er imidlertid BNP Fastlands-Norge som forteller mest om det innenlandske konjunkturbildet, og her er tendensen svak. Dette var det femte kvartalet på rad med vekst under trend – anslått til om lag 2¼ prosent – og bruttoproduktet i 3. kvartal var kun 1,4 prosent over nivået fra 2. kvartal i fjor. Produksjonsutviklingen i industrien, og da spesielt i de oljerelaterte industrinæringene, bidrar stadig negativt, mens vareproduksjon utenom industrien trekker i motsatt retning.

Bruttoproduktet i industrien falt for fjerde kvartal på rad, og nivået er nå nesten 6 prosent lavere enn det var på samme tid i fjor. I all hovedsak er nedgangen i industri som leverer direkte til petroleumsnæringen. Bruttoproduktet i verfts- og transportmiddelindustrien har for eksempel falt med drøye 22 prosent det siste året. Det har også vært en betydelig nedgang i produksjonen av metallvarer og maskiner. På den andre siden drar eksportrettet industri nytte av forbedret kostnadsmessig konkurransevne som følge av en svakere kronekurs og lav lønnsvekst. Dette ser særlig ut til å gjelde for råvarebasert industri, som samlet sett har vokst de seneste tre kvartalene.

Vareproduserende næringer utenom industri og bergverk opplever relativt god vekst. Dette følger i stor grad av utviklingen i bygg og anlegg, hvor bruttoproduktet økte med rundt 3 prosent fra 2. til 3. kvartal etter solid vekst også i årets to første kvartaler. Bruttoproduktet for denne næringen har dermed økt med om lag 8,5 prosent siden utgangen av fjoråret. Den lave renta stimulerer til økt etterspørsel etter boliger og annen realkapital, og er trolig en viktig driver bak oppgangen så langt i år. Økte offentlige investeringer bidrar også

positivt. Det samlede bruttoproduktet i primærnæringene falt på sin side noe i 3. kvartal, etter sterk vekst i 2. kvartal – det samme gjorde kraftforsyning, også det etter en betydelig økning tidligere i år.

Bruttoproduktet i tjenesteytende næringer utenom offentlig forvaltning økte med 0,3 prosent fra 2. til 3. kvartal. Det var en relativt sterk vekst i hotell- og restaurantvirksomheter. Den svake kronekursen har bidratt til at flere utenlandske turister kommer hit, men også til at nordmenn i større grad enn tidligere ferierer i Norge. Også bank- og forsikringstjenester vokste solid i 3. kvartal. På den andre siden fortsatte nedgangen for tjenesteytende næringer som leverer til petroleumsektoren, mens bruttoproduktet i offentlig forvaltning steg med kun 0,2 prosent fra 2. til 3. kvartal, eller snaue 0,9 prosent målt som årlig rate. Dette er klart lavere enn veksten i de foregående kvartalene og altså klart lavere enn anslått trendvekst for BNP Fastlands-Norge.

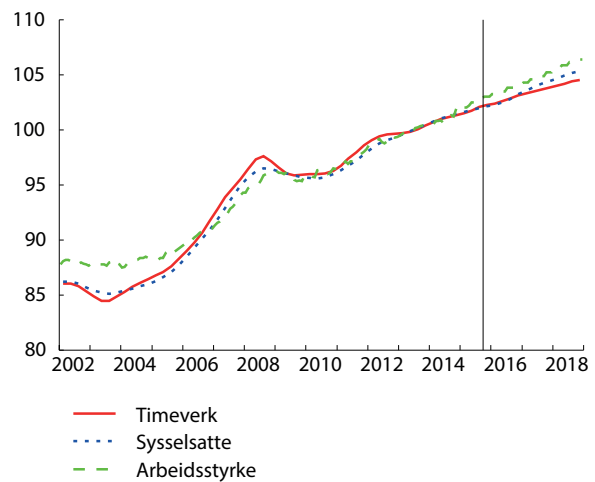
I prognosene legger vi til grunn en fortsatt nedgang i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten. Dette legger en betydelig demper på det generelle aktivitetsnivået i økonomien, og svekker spesielt utviklingen i deler av industrien som leverer mye til petroleumsektoren. Vi anslår dermed at industrien vil utvikle seg svakt gjennom resten av året, for så å ta seg opp i løpet av første halvdel av neste år. Den negative utviklingen i verfts- og transportmiddelindustrien blir trolig avdempet i 2016, og vi venter en relativt god vekst i kraftkrevende industri. Tidsforsinkete virkninger av bedringen i den kostnadmessige konkurranseevnen vil bidra til oppsvinget. Det samme vil økt etterspørsel fra utlandet. Vi anslår at aktivitetsveksten også tar seg opp i andre fastlandsnæringer fra neste år, drevet av blant annet økte bolig- og næringsinvesteringer. Bygg og anlegg vil dermed bidra mye til veksten i norsk økonomi også i årene som kommer, selv om bidraget blir mindre mot slutten av prognoseperioden. Veksten i etterspørselen fra offentlig forvaltning blir dessuten høy, og trolig markert høyere enn veksten i økonomien for øvrig.

Samlet sett gir dette en relativt positiv aktivitetsutvikling for mange fastlandsnæringer gjennom neste år og ut prognoseperioden. Vi anslår at veksten i BNP Fastlands-Norge vil stige til svakt over trendvekst fra og med andre halvdel av 2016. Selv om vi venter at veksten vil ta seg opp, og at omslaget kommer relativt raskt, impliserer anslagene en veldig svak konjunkturoppgang.

2.9. Arbeidsledigheten øker

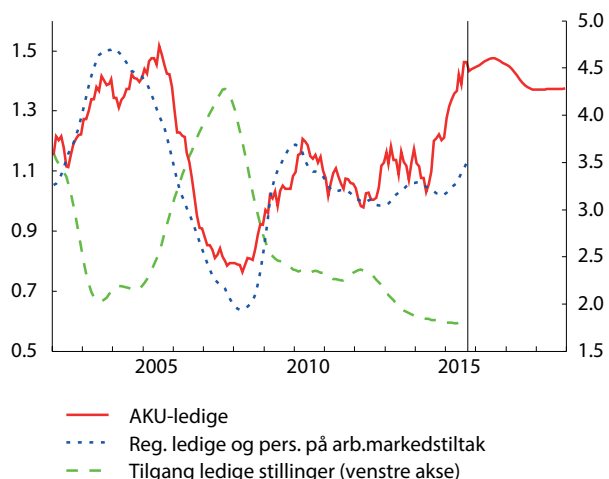
Sysselsettingen økte moderat med 0,2 prosent fra 2. til 3. kvartal i år. Veksten i flere av industrinæringene, samt i bygg og anlegg, bidro positivt. Sysselsettingen i fiske, fangst og akvakultur økte med hele 4 prosent fra forrige kvartal. Sysselsettingsveksten er nå noe lavere enn den årlige gjennomsnittlige veksten på vel én prosent i 2013 og 2014. Sysselsettingen som andel av antall personer i yrkesaktiv alder er om lag uendret fra 2. til 3. kvartal.

Figur 2.14. **Arbeidsstyrke, sysselsetting og timeverk. Sesongjusterte og glattede indekser, 2013=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.15. **Arbeidsledige og tilgangen på ledige stillinger. Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet**

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Statistisk sentralbyrå.

Sysselsettingsmønsteret det siste året står i kontrast til utviklingen de senere årene. Det var lenge en særlig sterk sysselsettingsvekst i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass. I løpet av det siste året har sysselsettingen i denne næringen falt og nedgangen fra 2. til 3. kvartal var på 4,1 prosent. Sysselsettingsnedgangen i utvinningsnæringen var på 3 prosent. Sysselsettingen i industri som primært leverer til petroleumsnæringen, som verfts- og transportmiddelindustri samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, har også falt det siste året. Samlet er sysselsettingen i industrien redusert med 0,7 prosent fra 2. kvartal i år.

Sysselsettingen i bygg og anlegg økte med 0,9 prosent fra 2. til 3. kvartal. Gjennom de siste tre-fire årene har det vært stabil vekst i bygg og anlegg. I stats- og kommuneforvaltningen økte sysselsettingen med henholdsvis 0,2 og 0,3 prosent. De siste årene har sysselsettingen i statsforvaltningen vokst mer enn

kommuneforvaltningen, men i år har denne utviklingen snudd.

Befolkningen i arbeidsdyktig alder har økt med 26 000 personer fram til september i år. Til sammenlikning var økningen på 34 000 fra januar til september i fjor.

Arbeidsstyrken i prosent av befolkningen i arbeidsdyktig alder steg i 3. kvartal med knappe 0,1 prosent. Siden 2013 har det vært en jevn og sterk økning i yrkesandelen blant personer mellom 55 og 66 år. Befolkningen, og dermed i noen grad også arbeidsstyrken, påvirkes av inn- og utvandring til Norge. I 3. kvartal utvandret om lag 11 100 personer, noe som er 2 900 flere enn i samme kvartal i fjor. Svenske og polske statsborgere er de klart største gruppene av utenlandske statsborgere som inn- og utvandret. Innvandringen var lavere i 3. kvartal sammenliknet med 3. kvartal i fjor. Om lag 20 500 personer flyttet til Norge fra utlandet i 3. kvartal.

Den relativt beskjedne sysselsettingsveksten kombinert med en relativt stor økning i arbeidsstyrken førte til at arbeidsledigheten økte i 3. kvartal i år. De siste tallene fra SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU) viser at den gjennomsnittlige arbeidsledighetsraten i perioden august til oktober var 4,6 prosent.

Statistikk fra NAV viser om lag uendret ledighet gjennom 2014, mens den har økt jevnt hittil i år. I november var om lag 100 000 personer enten på tiltak eller registrerte ledige. Hittil i år har arbeidsledigheten økt for nesten alle yrkesgrupper, men det er innenfor ingeniør- og IKT-fag at den prosentvise økningen i arbeidsledighet er størst. Antallet registrerte arbeidsledige har økt mest i fylker som er nært knyttet til petroleumsvirksomheten, mens antallet har gått ned i andre fylker. I november ble antall arbeidsledige redusert mest i Hedmark, med 12 prosent fra samme tid i fjor. Det var netto utflytting fra Rogaland, Nordland og Finnmark i 3. kvartal. Blant fylkene med høyest innflytting, relativt til folketallet, er alle de tre nordligste fylkene samt Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal.

Det noe slakkere arbeidsmarkedet gjenspeiles også i at det er færre utlyste stillinger enn tidligere. SSBs tall for andelen ledige stillinger i forhold til antall stillinger i alt har gått ned med om lag 0,3 prosentpoeng fra 3. kvartal i fjor til 3. kvartal i år. Når denne andelen faller kan det betraktes som at jobbsiktene til de arbeidsledige har forverret seg det siste året. Det er nedgang i nesten alle næringer, men nedgangen er størst i forretningsmessig tjenesteyting. Denne næringen leier også ut mye arbeidskraft til andre næringer. Nedgangen kan tyde på at behovet for arbeidskraft er avtagende også i næringer som har hatt en stabil utvikling.

Veksten i utførte timeverk er noe svakere enn sysselsettingsveksten så langt i år. Normalt øker utførte timeverk mer enn sysselsettingen i en konjunkturoppgang og

faller tilsvarende i en konjunkturedgang. I næringer knyttet til petroleumsvirksomhet er imidlertid nedgangen i sysselsetting større enn nedgangen i timeverk, slik at gjennomsnittlig utførte timeverk per sysselsatt øker. Vi anslår at sysselsettingen vil øke beskjedent i år og neste år, før veksten tar seg noe opp i 2017. Dette må ses i sammenheng med den generelle konjunkturutviklingen. Høyere innenlandsk etterspørsel vil øke sysselsettingen i bygg og anlegg og i varehandel fram mot 2017. Industrien preges av negative impulser fra petroleumsnæringen, og til tross for høy vekst i eksportmarkedene og bedring av konkurransevnen vil sysselsettingen i industrien samlet gå ned. I offentlig sektor ventes moderat, stabil vekst i sysselsettingen ut prognoseperioden, med sterkest vekst i kommunal tjenesteproduksjon.

Konjunktursituasjonen ute og et noe slakkere arbeidsmarked i Norge vil redusere arbeidsinnvandringen framover. Likevel venter vi fortsatt en positiv nettoinnvandring. Arbeidstilbudet blant arbeidstakere mellom 67 og 74 år antas å øke framover. Samlet venter vi at arbeidsstyrken vil vokse raskere enn sysselsettingen i 2015 og 2016. Arbeidsledigheten forventes dermed å nå en topp i 2016. Vi anslår årsgjennomsnittet for arbeidsledigheten til om lag 4,6 prosent neste år. Deretter forventes arbeidsledighetsraten å falle i takt med tiltakende aktivitet i norsk økonomi.

2.10. Lav lønnsvekst framover

Årslønnsveksten i 2014 på 3,1 prosent var den laveste nominelle lønnsveksten på 20 år og reallønnsveksten var på vel én prosent. Nasjonalregnskapstall for 2014 viser at årslønnsveksten i industrien også ble 3,1 prosent. Det er svært nær den anslåtte rammen fra tariffoppgjøret. Utviklingen i andre næringer viser at frontfaget i stor grad ble fulgt og at det er svært små forskjeller i lønnsveksten mellom næringene i 2014. Høyere arbeidsledighet gjennom annet halvår i fjor, spesielt innen yrker relatert til petroleumsnæringen, har trolig vært med på å trekke ned veksten i gjennomsnittlig lønn for hele økonomien.

I industrien er lønnsoverhenget inn i 2015 litt lavere enn i fjor. Tariffoppgjøret i industrien har ifølge partene en ramme på 2,7 prosent. Årets lønnsoppgjør tyder på at årslønnsveksten for industriarbeidere blir enda lavere i 2015 enn i 2014. Funksjonærer har i stor grad lokale lønnsforhandlinger og det er dermed større usikkerhet knyttet til utviklingen for denne gruppen. Vi venter at høyere arbeidsledighet trekker ned lønnsledigheten også i år. Utenfor industrien er lønnsoverhengene inn i 2015 små og resultatene i flere av tariffoppgjørene moderate. Staten har en tilsvarende ramme som industrien, mens kommunene ligger noe høyere med 3,2 prosent. I varehandelen er partene enige om å videreføre om lag samme tariff tillegg som i fjor.

Så langt i år viser lønnsstatistikken en svært moderat lønnsvekst. Det er imidlertid noe større usikkerhet

knyttet til datainnhenting i år på grunn av overgang til nytt, elektronisk system for bedrifters rapportering av lønn (EDAG). For konkurranseutsatte næringer som olje- og gassutvinning og i industrien viser lønnsstatistikken litt lavere lønnsvekst fra 2. til 3. kvartal i år sammenliknet med samme periode i fjor. Varehandel samt hotell- og restaurant har noe høyere lønnsvekst.

Veksten i gjennomsnittlig årslønn påvirkes av strukturelle endringer som for eksempel har sitt opphav i redusert sysselsetting. Nedbemanninger rammer i stor grad personer med kort ansiennitet og lav lønn, slik at veksten i gjennomsnittlig årslønn i 2015 kan bli noe høyere enn det tariffoppgjørene isolert sett skulle tilsi. I motsatt retning trekker sammensetningen av sysselsettingen på næringer. Nedbemanning i petroleumsnæringen rammer personer med et høyt lønnsnivå og dette trekker ned veksten i årslønn.

Vi anslår årslønnsveksten i 2015 til 2,8 prosent. Konsumprisveksten i år ligger an til å bli litt høyere enn i fjor, slik at reallønnsveksten i 2015 forventes å bli noe lavere enn i 2014.

Krona har svekket seg betydelig fra tidlig i 2013. Dette har bedret konkurransevnen og tilsier isolert sett noe høyere lønnsvekst. Arbeidsledigheten øker imidlertid noe og produktivitsveksten er lav. I 2017 og 2018 venter vi at krona vil styrke seg. Vi venter at lønnsandelen i industrien holder seg relativt stabil gjennom prognoseperioden.

Vi anslår at årslønnsveksten ikke kommer over 3 prosent i prognoseperioden. Den moderate lønnsveksten må ses i sammenheng med at deler av økonomien har fått en betydelig negativ impuls gjennom oljeprisfallet. Den reduserte etterspørselen fra petroleumssektoren og oljeprisfallet reduserer lønnsomheten i deler av frontfaget, og arbeidsledigheten øker. Dette reduserer lønnsveksten både ved at kravene i de sentrale lønnsforhandlingene dempes og ved at bonuser og andre lønnsøkninger utenom tariffoppgjøret går ned. I tillegg kommer sammensetningseffekter gjennom redusert sysselsetting i oljerelatert virksomhet i Norge. Lønnsnivået i petroleumsnæringen er gjennomgående høyere enn i økonomien for øvrig, og redusert sysselsetting der vil isolert sett bidra til å dempe veksten i gjennomsnittlig lønn i hele prognoseperioden. Utviklingen i prisveksten vil likevel bidra til at reallønna øker med rundt 0,5 prosent i år, mens den er uendret neste år og i 2017, før den øker med om lag 1 prosent i 2018.

2.11. Valutakursen styrer den underliggende prisveksten

Den langvarige og sterke svekkelsen av kronkursen har medvirket til at den underliggende prisstigningen har tatt seg opp. Gjennom siste halvår har 12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) økt fra et nivå rundt årsgjennomsnittet for 2014 på 2,4 prosent i årets fem første måneder, til 3,0 prosent i oktober.

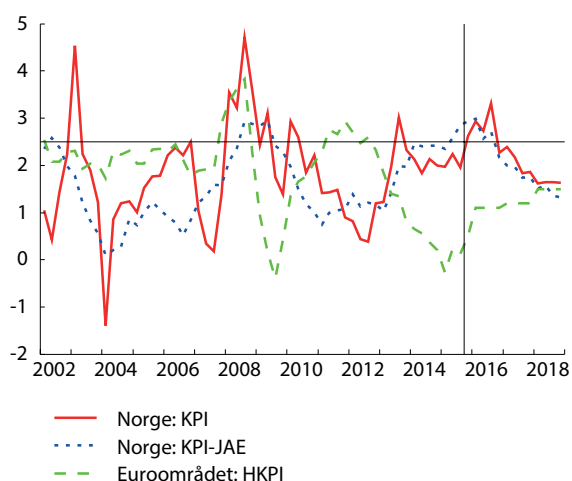
Veksten i konsumprisindeksen (KPI) har så langt i år vært lavere enn veksten i KPI-JAE, men gjennom siste halvår har den, i likhet med KPI-JAE, steget. Etter at 12-månedersveksten i KPI i år hadde ligget rundt 2 prosent fram til mai, har det vært en tendens til økning og veksten var 2,5 prosent i oktober. Det har imidlertid vært markerte svingninger i elektrisitetsprisene i perioden. I 3. kvartal var elektrisitetsprisene rundt 14 prosent lavere enn året før, og bidro dermed til at veksten i KPI var klart lavere enn veksten i KPI-JAE. I første halvår og i oktober var det i hovedsak lavere priser på drivstoff som bidro til den relativt lave veksten i KPI.

Fra tidlig i 2010 og til og med 1. kvartal 2013 lå veksten i KPI-JAE på rundt 1 prosent. At tendensen til økt prisvekst deretter er nært knyttet til kronesvekkelsen og den medfølgende prisveksten på importerte varer går fram av utviklingen for KPI-JAE inndelt etter leverende sektor. Gjennom de siste to årene er det hovedsakelig prisveksten på importerte konsumvarer som har steget. Denne varegruppen står for nær 1/3-del av KPI-JAE. 12-månedersveksten var lenge negativ og i mars 2013 var den -1,1 prosent. Deretter har prisstigningen for denne gruppen tatt seg gradvis opp og i oktober 2015 var den kommet opp i hele 3,9 prosent. Det har også vært en tendens til økt prisvekst på fiskevarer og norskproduserte jordbruksvarer, men veksten til disse to gruppene er nokså beskjeden. Prisveksten for andre norskproduserte varer og tjenester utenom energivarer, har derimot ikke vist noen klare tendenser til endring gjennom de siste to årene.

Vi antar at svekkelsen av krona har stoppet opp, men at den importveide kronkursen vil holde seg om lag på samme nivå som i 4. kvartal 2015 ut 2016. Deretter legger vi til grunn at krona vil styrkes moderat ut prognosebanen. Valutakursendringer påvirker imidlertid norske priser med en tidsforsinkelse slik at inflasjonsimpulsene fra importerte varer og tjenester først reduseres når man har kommet et stykke ut i 2016. Valutakursen påvirker også prisene på norskproduserte varer og tjenester gjennom prisen på produktinnsats. Mens økte importpriser trekker næringens kostnader opp, virker lavere lønnsvekst i motsatt retning. Arbeidsproduktiviteten tar seg normalt opp når aktivitetsnivået i økonomien øker. Utviklingen i norske lønnskostnader og produktivitet forventes å gi relativt beskjedne inflasjonsimpulser utover i prognosebanen. Som årsgjennomsnitt ventes KPI-JAE å øke med 2,7 prosent i 2015 og 2,6 prosent i 2016, og å gå gradvis ned til 1,4 prosent i 2018.

Som årsgjennomsnitt vil råoljeprisutviklingen i år påvirke KPI-veksten mer enn forløpet til elektrisitetsprisen. Dette vil neppe bli tilfellet i årene framover. Elektrisitetsprisene er mer volatile og det er betydelig usikkerhet rundt denne prisutviklingen på kort sikt. Naturgitte forhold som nedbør og temperatur er av stor betydning. På mellomlang sikt oppfattes likevel ikke usikkerheten knyttet til elektrisitetsprisene som større

Figur 2.16. Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

enn usikkerheten knyttet til oljeprisen, snarere mindre. Med utgangspunkt i terminprisene i slutten av november og enigheten på Stortinget om å øke elektrisitetsavgiften med 1,5 øre per kWh anslår vi at elektrisitetsprisene inkludert nettleie og avgifter vil øke med vel 6 prosent i 2016, mens årsgjennomsnittet ligger an til å falle med knappe 4 prosent i 2015. I 2017 og 2018 legger vi til grunn at elektrisitetsprisene vil vokse litt mindre enn den generelle prisstigningen. Den siste tidens utvikling i råoljeprisene tilsier at prisene på drivstoff vil holde seg lave en god stund framover. Men en forventet økning i råoljeprisen trekker drivstoffprisene opp i tiden framover. Innføringen av en ny flyseteavgift fra 1. april 2016 anslås å trekke opp KPI-veksten med 0,1 prosentpoeng i 2016. Vi legger videre til grunn at avgiftene på drivstoff bli økt i 2017 og 2018 og hvert av årene trekke opp KPI-veksten med 0,2 prosentpoeng.

Veksten i KPI ventes å bli 2,2 prosent som årsgjennomsnitt i 2015, og dermed 0,5 prosentpoeng lavere enn den underliggende prisveksten. Neste år og årene videre framover vil derimot vekst i KPI trolig bli noe høyere enn for KPI-JAE. Den samlede konsumprisveksten vil dermed ta seg opp med 0,6 prosentpoeng fra 2015 til 2016, til 2,8 prosent. Deretter venter vi at KPI-veksten gradvis vil gå videre ned til 1,6 prosent som årsgjennomsnitt i 2018.

Tabell 2.5. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2013- priser. Millioner kroner

	Ujustert		Sesongjustert								
	2013	2014	13.3	13.4	14.1	14.2	14.3	14.4	15.1	15.2	15.3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 232 900	1 254 154	309 085	310 052	310 602	313 076	313 896	316 209	318 565	320 351	320 823
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 194 398	294 315	295 172	295 831	298 223	298 892	301 074	303 366	305 265	305 513
Varekonsum	561 154	564 394	139 632	139 421	140 219	141 132	140 893	142 143	141 990	143 702	142 879
Tjenestekonsum	557 612	573 833	140 348	141 133	141 882	142 876	143 816	144 904	146 381	147 319	148 578
Husholdningenes kjøp i utlandet	88 352	91 011	22 606	23 152	22 197	22 810	22 956	23 016	23 919	24 032	24 152
Utlendingers kjøp i Norge	-33 147	-34 840	-8 271	-8 535	-8 466	-8 596	-8 773	-8 988	-8 924	-9 788	-10 096
Konsum i ideelle organisasjoner	58 929	59 755	14 770	14 880	14 772	14 853	15 004	15 135	15 199	15 086	15 311
Konsum i offentlig forvaltning	652 337	671 433	163 455	164 670	165 728	167 101	168 956	169 889	170 258	171 502	172 482
Konsum i statsforvaltningen	324 740	336 519	81 240	82 103	82 751	83 807	84 778	85 414	85 785	86 492	86 740
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	284 159	296 074	71 053	72 067	72 655	73 697	74 675	75 282	75 675	76 312	76 546
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	40 581	40 445	10 187	10 036	10 096	10 110	10 103	10 132	10 110	10 179	10 194
Konsum i kommuneforvaltningen	327 597	334 914	82 215	82 567	82 978	83 294	84 178	84 475	84 473	85 011	85 742
Bruttoinvestering i fast realkapital	717 439	717 466	181 515	184 585	179 611	181 381	180 975	175 922	174 382	174 483	174 805
Utvinning og rørtransport	213 338	207 257	55 975	55 269	53 672	53 339	51 944	48 207	48 061	45 891	42 407
Utenriks sjøfart	1 050	795	244	-315	34	227	359	234	676	447	241
Fastlands-Norge	503 051	509 415	125 296	129 631	125 904	127 815	128 672	127 481	125 644	128 146	132 156
Næringer	219 060	218 221	53 322	56 619	53 584	53 739	55 025	56 107	54 020	54 395	52 669
Tjenester tilknyttet utvinning	5 509	2 402	1 039	3 231	505	703	616	579	658	127	119
Andre tjenester	135 124	135 803	33 166	33 182	32 626	33 173	35 036	34 995	33 439	34 627	32 792
Industri og bergverk	31 680	33 438	7 611	8 106	8 501	8 099	7 919	9 004	7 746	7 792	7 535
Annen vareproduksjon	46 747	46 578	11 506	12 100	11 952	11 764	11 454	11 529	12 177	11 849	12 223
Boliger (husholdninger)	152 301	149 953	37 895	38 584	38 323	37 852	37 428	36 591	37 509	38 319	39 205
Offentlig forvaltning	131 690	141 241	34 079	34 429	33 998	36 225	36 220	34 783	34 115	35 432	40 282
Lagerendring og statistiske avvik	140 257	154 242	33 376	34 835	33 884	43 687	42 063	35 674	50 977	40 334	32 996
Bruttoinvestering i alt	857 696	871 709	214 891	219 420	213 495	225 069	223 038	211 596	225 359	214 817	207 801
Innenlandsk sluttanvendelse	2 742 933	2 797 296	687 431	694 142	689 825	705 246	705 889	697 693	714 183	706 670	701 106
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	2 388 288	2 435 002	597 836	604 353	602 235	607 992	611 524	613 579	614 468	619 999	625 461
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	784 027	812 674	197 534	199 099	199 726	203 326	205 175	204 671	204 373	206 934	212 763
Ekspert i alt	1 203 742	1 230 629	305 155	300 078	302 323	299 480	307 023	320 748	311 752	312 821	327 323
Tradisjonelle varer	321 833	329 773	79 821	79 988	79 713	82 649	83 424	84 122	86 396	86 155	87 521
Råolje og naturgass	581 265	592 123	149 016	141 502	147 471	141 321	146 741	155 571	147 553	148 256	157 758
Skip, plattformer og fly	9 046	7 783	2 516	2 823	3 569	1 418	849	1 901	1 443	1 048	808
Tjenester	291 598	300 950	73 802	75 765	71 570	74 092	76 009	79 155	76 360	77 362	81 236
Samlet sluttanvendelse	3 946 675	4 027 925	992 585	994 220	992 148	1 004 726	1 012 913	1 018 442	1 025 935	1 019 491	1 028 429
Import i alt	875 541	888 773	219 709	223 464	216 612	220 546	227 686	224 449	230 682	224 243	219 033
Tradisjonelle varer	510 670	515 768	128 303	129 435	128 088	129 096	129 324	129 605	133 513	132 441	127 729
Råolje og naturgass	15 820	13 944	4 769	3 186	3 398	3 087	3 477	4 117	4 076	3 510	2 670
Skip, plattformer og fly	27 730	29 776	7 220	6 396	5 343	5 955	12 994	5 484	6 841	5 428	4 027
Tjenester	321 321	329 286	79 417	84 447	79 782	82 407	81 891	85 244	86 252	82 865	84 607
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	3 071 134	3 139 152	772 876	770 755	775 536	784 180	785 226	793 993	795 252	795 248	809 395
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2 418 801	2 473 523	606 844	609 756	612 575	619 139	619 849	622 593	624 770	626 424	627 923
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	652 333	665 628	166 032	160 999	162 961	165 041	165 377	171 399	170 482	168 824	181 472
Fastlands-Norge (basisverdi)	2 096 685	2 146 475	525 854	528 585	531 146	537 377	538 292	540 311	541 702	542 813	543 668
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 588 668	1 628 383	398 769	400 673	402 340	407 984	408 709	410 009	410 627	411 206	411 778
Industri og bergverk	208 628	215 819	53 084	52 288	52 589	53 968	54 703	54 589	53 654	52 877	51 557
Annen vareproduksjon	255 462	267 797	63 274	65 007	65 852	67 930	67 364	66 890	68 217	70 469	71 565
Tjenester inkl. boligjenester	1 124 578	1 144 768	282 411	283 377	283 900	286 085	286 642	288 531	288 756	287 860	288 657
Offentlig forvaltning	508 017	518 092	127 085	127 912	128 806	129 394	129 583	130 302	131 076	131 607	131 889
Produktavgifter og -subsidier	322 116	327 048	80 990	81 171	81 429	81 762	81 557	82 282	83 068	83 611	84 256

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.6. **Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2013-priser. Prosentvis endring fra foregående kvartal**

	Ujustert		Sesongjustert								
	2013	2014	13,3	13,4	14,1	14,2	14,3	14,4	15,1	15,2	15,3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,7	1,7	0,6	0,3	0,2	0,8	0,3	0,7	0,7	0,6	0,1
Konsum i husholdninger	2,6	1,7	0,7	0,3	0,2	0,8	0,2	0,7	0,8	0,6	0,1
Varekonsum	1,3	0,6	-0,5	-0,2	0,6	0,7	-0,2	0,9	-0,1	1,2	-0,6
Tjenestekonsum	2,9	2,9	1,1	0,6	0,5	0,7	0,7	0,8	1,0	0,6	0,9
Husholdningenes kjøp i utlandet	10,1	3,0	5,8	2,4	-4,1	2,8	0,6	0,3	3,9	0,5	0,5
Utlendingers kjøp i Norge	2,7	5,1	1,3	3,2	-0,8	1,5	2,1	2,5	-0,7	9,7	3,1
Konsum i ideelle organisasjoner	4,6	1,4	-0,4	0,7	-0,7	0,6	1,0	0,9	0,4	-0,7	1,5
Konsum i offentlig forvaltning	1,0	2,9	0,7	0,7	0,6	0,8	1,1	0,6	0,2	0,7	0,6
Konsum i statsforvaltningen	1,0	3,6	0,7	1,1	0,8	1,3	1,2	0,7	0,4	0,8	0,3
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	1,3	4,2	0,7	1,4	0,8	1,4	1,3	0,8	0,5	0,8	0,3
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-1,5	-0,3	0,2	-1,5	0,6	0,1	-0,1	0,3	-0,2	0,7	0,1
Konsum i kommuneforvaltningen	1,0	2,2	0,8	0,4	0,5	0,4	1,1	0,4	0,0	0,6	0,9
Bruttoinvestering i fast realkapital	6,3	0,0	0,6	1,7	-2,7	1,0	-0,2	-2,8	-0,9	0,1	0,2
Utvinning og rørtransport	19,3	-2,9	5,8	-1,3	-2,9	-0,6	-2,6	-7,2	-0,3	-4,5	-7,6
Utenriks sjøfart	-85,8	-24,3	-51,5	-229,4	-110,9	560,9	57,9	-34,8	189,2	-34,0	-46,0
Fastlands-Norge	2,9	1,3	-1,3	3,5	-2,9	1,5	0,7	-0,9	-1,4	2,0	3,1
Næringer	-3,3	-0,4	-7,9	6,2	-5,4	0,3	2,4	2,0	-3,7	0,7	-3,2
Tjenester tilknyttet utvinning	-48,9	-56,4	-58,5	211,0	-84,4	39,3	-12,4	-6,0	13,8	-80,7	-6,3
Andre tjenester	0,4	0,5	-5,8	0,0	-1,7	1,7	5,6	-0,1	-4,4	3,6	-5,3
Industri og bergverk	-5,0	5,5	-7,2	6,5	4,9	-4,7	-2,2	13,7	-14,0	0,6	-3,3
Annen vareproduksjon	-2,2	-0,4	-4,1	5,2	-1,2	-1,6	-2,6	0,7	5,6	-2,7	3,2
Boliger (husholdninger)	5,3	-1,5	0,2	1,8	-0,7	-1,2	-1,1	-2,2	2,5	2,2	2,3
Offentlig forvaltning	11,8	7,3	9,2	1,0	-1,3	6,6	0,0	-4,0	-1,9	3,9	13,7
Lagerendring og statistiske avvik	8,6	10,0	6,2	4,4	-2,7	28,9	-3,7	-15,2	42,9	-20,9	-18,2
Bruttoinvestering i alt	6,7	1,6	1,5	2,1	-2,7	5,4	-0,9	-5,1	6,5	-4,7	-3,3
Innenlandsk sluttanvendelse	3,5	2,0	0,9	1,0	-0,6	2,2	0,1	-1,2	2,4	-1,1	-0,8
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	2,3	2,0	0,2	1,1	-0,4	1,0	0,6	0,3	0,1	0,9	0,9
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	2,7	3,7	2,1	0,8	0,3	1,8	0,9	-0,2	-0,1	1,3	2,8
Eksport i alt	-1,7	2,2	0,5	-1,7	0,7	-0,9	2,5	4,5	-2,8	0,3	4,6
Tradisjonelle varer	1,3	2,5	-1,5	0,2	-0,3	3,7	0,9	0,8	2,7	-0,3	1,6
Råolje og naturgass	-5,5	1,9	0,2	-5,0	4,2	-4,2	3,8	6,0	-5,2	0,5	6,4
Skip, plattformer og fly	-1,3	-14,0	50,2	12,2	26,4	-60,3	-40,1	123,8	-24,1	-27,4	-22,9
Tjenester	3,6	3,2	2,2	2,7	-5,5	3,5	2,6	4,1	-3,5	1,3	5,0
Samlet sluttanvendelse	1,8	2,1	0,8	0,2	-0,2	1,3	0,8	0,5	0,7	-0,6	0,9
Import i alt	4,9	1,5	1,4	1,7	-3,1	1,8	3,2	-1,4	2,8	-2,8	-2,3
Tradisjonelle varer	2,3	1,0	2,0	0,9	-1,0	0,8	0,2	0,2	3,0	-0,8	-3,6
Råolje og naturgass	11,4	-11,9	29,5	-33,2	6,7	-9,2	12,6	18,4	-1,0	-13,9	-23,9
Skip, plattformer og fly	24,5	7,4	2,0	-11,4	-16,5	11,4	118,2	-57,8	24,8	-20,7	-25,8
Tjenester	7,7	2,5	-0,8	6,3	-5,5	3,3	-0,6	4,1	1,2	-3,9	2,1
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	1,0	2,2	0,6	-0,3	0,6	1,1	0,1	1,1	0,2	0,0	1,8
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2,3	2,3	0,8	0,5	0,5	1,1	0,1	0,4	0,3	0,3	0,2
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	-3,3	2,0	0,0	-3,0	1,2	1,3	0,2	3,6	-0,5	-1,0	7,5
Fastlands-Norge (basisverdi)	2,3	2,4	0,7	0,5	0,5	1,2	0,2	0,4	0,3	0,2	0,2
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,8	2,5	0,8	0,5	0,4	1,4	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
Industri og bergverk	3,3	3,4	1,6	-1,5	0,6	2,6	1,4	-0,2	-1,7	-1,4	-2,5
Annen vareproduksjon	0,1	4,8	0,3	2,7	1,3	3,2	-0,8	-0,7	2,0	3,3	1,6
Tjenester inkl. boligjenester	3,4	1,8	0,8	0,3	0,2	0,8	0,2	0,7	0,1	-0,3	0,3
Offentlig forvaltning	0,7	2,0	0,3	0,7	0,7	0,5	0,1	0,6	0,6	0,4	0,2
Produktavgifter og -subsidier	1,8	1,5	1,4	0,2	0,3	0,4	-0,3	0,9	1,0	0,7	0,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.7. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindekser. 2013=100

	Ujustert		Sesongjustert									
	2013	2014	13.3	13.4	14.1	14.2	14.3	14.4	15.1	15.2	15.3	
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	100,0	102,1	100,0	100,8	101,8	102,1	101,4	102,8	104,2	103,2	103,3	
Konsum i offentlig forvaltning	100,0	103,0	100,4	101,0	102,2	102,8	102,8	104,3	105,8	106,4	107,0	
Bruttoinvestering i fast kapital	100,0	102,3	100,3	100,9	101,3	101,8	102,7	103,4	103,9	104,5	105,3	
Fastlands-Norge	100,0	101,8	100,2	100,8	101,2	101,3	102,1	102,7	103,2	103,4	104,0	
Innenlandsk sluttanvendelse	100,0	102,4	100,2	101,1	101,9	101,8	102,7	103,4	104,9	103,4	103,5	
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	100,0	102,3	100,2	100,9	101,8	102,1	101,9	103,2	104,4	104,1	104,5	
Eksport i alt	100,0	99,1	101,4	103,8	101,8	100,5	97,3	96,0	93,1	95,5	92,6	
Tradisjonelle varer	100,0	104,0	100,7	102,7	103,9	102,4	103,1	106,1	107,6	107,9	107,5	
Samlet sluttanvendelse	100,0	101,4	100,6	101,9	101,9	101,4	101,1	101,1	101,3	101,0	100,0	
Import i alt	100,0	104,6	100,8	102,3	104,0	103,1	104,3	107,1	108,5	108,6	109,7	
Tradisjonelle varer	100,0	105,5	100,7	102,5	104,3	104,3	105,5	107,5	109,8	109,3	111,5	
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	100,0	100,5	100,5	101,8	101,3	100,9	100,1	99,4	99,2	98,9	97,4	
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	100,0	102,1	100,3	100,8	100,9	101,7	102,3	103,1	104,1	103,6	104,0	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert									
	2013	2014	13.3	13.4	14.1	14.2	14.3	14.4	15.1	15.2	15.3	
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,1	2,1	0,2	0,8	1,0	0,3	-0,7	1,4	1,3	-0,9	0,1	
Konsum i offentlig forvaltning	4,4	3,0	0,8	0,6	1,1	0,6	0,0	1,4	1,4	0,5	0,6	
Bruttoinvestering i fast kapital	2,3	2,3	0,8	0,6	0,4	0,4	0,9	0,7	0,4	0,6	0,8	
Fastlands-Norge	2,3	1,8	0,6	0,6	0,4	0,2	0,7	0,6	0,5	0,3	0,6	
Innenlandsk sluttanvendelse	2,7	2,4	1,1	0,9	0,8	-0,1	0,9	0,7	1,5	-1,4	0,1	
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	2,7	2,3	0,5	0,7	0,9	0,4	-0,2	1,3	1,2	-0,3	0,3	
Eksport i alt	1,6	-0,9	3,1	2,3	-1,9	-1,3	-3,2	-1,3	-3,1	2,6	-3,1	
Tradisjonelle varer	2,7	4,0	1,4	2,0	1,1	-1,4	0,7	2,9	1,4	0,3	-0,4	
Samlet sluttanvendelse	2,3	1,4	1,7	1,3	0,0	-0,5	-0,3	0,0	0,2	-0,3	-1,0	
Import i alt	1,6	4,6	1,8	1,5	1,7	-0,9	1,1	2,7	1,3	0,1	1,0	
Tradisjonelle varer	1,5	5,5	1,6	1,7	1,8	0,0	1,1	1,9	2,2	-0,4	1,9	
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	2,5	0,5	1,7	1,3	-0,5	-0,4	-0,8	-0,8	-0,1	-0,4	-1,4	
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	3,0	2,1	0,4	0,5	0,2	0,8	0,5	0,7	1,0	-0,5	0,5	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Temabokser i Konjunkturtendensene. 2009-2015

ØA 3/2015

- Betydningen av valutakursutviklingen for norsk økonomi, 20
- Virkninger av lavere petroleumsinvesteringer, 23
- Hva er sannsynligheten for at arbeidsledigheten blir høyere enn 5 prosent? 28

ØA 2/2015

- Virkninger av nedgangen i petroleumsinvesteringene, 24
- Hvorfor er økningen i ledighet større ifølge AKU enn registrert i NAV? 26

ØA 1/2015

- Omstillinger etter oljeprisfallet, 18
- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 21
- Direkte og indirekte importandeler, 27
- Virkningen av et større fall i oljeinvesteringene, 30
- Sysselsetting knyttet til petroleumsinvesteringene, 32
- Virkninger av økningen i arbeidsledighet, 35

ØA 6/2014

- Virkninger av lavere oljepris, 17
- Effekter av ulike motkonjunkturtiltak, 26-27

ØA 4/2014

- Hvordan kan SSB's investeringsstatistikk brukes til prognosemål?, 19
- Effekter av en normalisering av investeringsnivået i fastlandsbedriftene, 21
- Beregning av konjunkturavvik, 23

ØA 3/2014

- Boligmarkedet er viktig for utviklingen i realøkonomien, 18-19
- To indekser for måling av konsumpriser, 26

ØA 1/2014

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 12
- Faktorer bak endringene i konsumet 2009-2013, 20
- Direkte og indirekte importandeler, 25
- Hvor viktige har petroleumsinvesteringene vært? 27
- Reallønn og produktivitet i industrien, 30

ØA 5/2013

- Virkningen av svakere krone på norsk økonomi, 17
- Faktorer bak utviklingen i boligprisene framover, 20-21

ØA 3/2013

- Usikkerhet om finanspolitikken, 16-17
- Effekter av fortsatt forsiktighetsmotivert sparing, 19

ØA 1/2013

- Strengere krav til bankenes egenkapital, 18
- Virkninger av en tilstramming av kreditten til husholdningene, 21
- Direkte og indirekte importandeler, 26
- Innvandringens betydning for virkemåten til norsk økonomi, 30

ØA 6/2012

- Myk landing i boligmarkedet, 18
- Todelingen i industrien er tydelig i lønnsandelene, 25

ØA 4/2012

- Norsk oppgang: Noen faktorer bak forskjellen til konjunkturutviklingen ute, 22-23

ØA 1/2012

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 18
- Prognoser for renta på rammelån, 19
- Hva skal til av renteøkning for å kvele boligveksten? 21
- Direkte og indirekte importandeler, 25

ØA 6/2011

- Bankkrise - igjen? 6
- Krisetiltak rettet mot finansmarkedene, 15
- Revisjoner i husholdningenes finansielle stilling, 17

ØA 4/2011

- Europas gjeldsstruktur til besvær, 10
- Den spanske og italienske statsgjeldskrisen, 11
- Betydningen av sterkere kronekurs, 17
- Bedriftenes finansielle stilling, 27

ØA 3/2011

- Husholdningenes gjelds- og rentebelastning, 14
- Hva er konsumveksten per innbygger? 16
- Hva er husholdningenes finansielle stilling? 17
- Renteøkningenes bidrag til å dempe konjunkturoppgangen, 26

ØA 1/2011

- Statsgjeldskrisen i Europa, 9
- Mer aktiv bruk av finans- og pengepolitikken i konjunkturstabiliseringen 2012-2014, 17
- En finanspolitikk som følger 4-prosentbanen i 2011-2014, 18
- Kraftmarkedet framover, 31
- Direkte og indirekte importandeler, 37

ØA 6/2010

- Omlegging av KPI, 25
- Hva skjer med norsk økonomi med kraftigere nedgang internasjonalt? 26

ØA 3/2010

- Gjeldskrisen i Europa, 10-11

ØA 1/2010

- Faktorer bak vekst og fall i konsumet 2005-2009, 18
- Lagerendringer og statistiske avvik, 23
- Fra lønn per normalårsverk til årslønn, 26
- Kraftmarkedet framover, 27
- Direkte og indirekte importandeler, 33

ØA 6/2009

- Inkludering og konjunkturer påvirker sykefraværet, 22
- Det kan gå verre, 25

ØA 4/2009

- Effekter på norsk økonomi av en mer markert internasjonal lavkonjunktur, 24-25
- Betydningen av den ekspansive finanspolitikken for utviklingen i norsk økonomi, 26

ØA 3/2009

- «Boligpriskrakk» – Hvilke effekter kan det få for norsk økonomi? 17

Hvorfor faller fruktbarheten i Norge?

Trude Lappegård og Lars Dommermuth

Det har vært en langvarig trend i at kvinner utsetter når de får sitt første barn, men etter 2009 var det en sterkere utsettelse enn tidligere på 2000-tallet. I tillegg har det vært en langvarig trend i at andelen kvinner som får tre eller flere barn har gått ned. Begge forhold bidrar til nedgangen i samlet fruktbarhetstall siden 2010.

I 2014 var samlet fruktbarhetstall (SFT, se tekstboks) 1,76 barn per kvinne i Norge. Forenklet sagt estimerer SFT antall levendefødte barn per kvinner. Med unntak av et par år tidlig på 2000-tallet må vi tilbake til 1980-tallet for å finne et tilsvarende lavt SFT (Statistisk sentralbyrå, 2015a). Faller fruktbarheten fordi sammensetningen av kvinner som får barn har endret seg eller er det strukturelle faktorer i samfunnet som gjør at det blir født færre barn? Målet med denne artikkelen er å få mer kunnskap om hva som ligger bak de endringer vi observerer for de siste årene. Er det for eksempel flere som venter lenger før de får barn eller er det noen grupper kvinner som får færre barn nå enn tidligere? Analysene i denne artikkelen tar utgangspunkt i samlet fruktbarhetstall som vi «dekomponerer» etter alder, paritet eller barnetall og utdanning. Dette gjør vi ved å estimere hvor mye ulike grupper bidrar til SFT. I tillegg estimerer vi aldersavhengige fruktbarhetsrater (se tekstboks) etter paritet og utdanning. Vi gjør disse estimeringene for hvert år for perioden 1990 til 2014 og vi kan dermed se hvordan dette endrer seg over tid. I en annen artikkel i samme nummer av Økonomiske analyser, ser Hart, Rønsen og Syse på fødsels sannsynligheter i Norge de siste 15 årene og gir en beskrivelse i overgangen til første, andre og tredje barn med fokus på betydningen av alder, utdanning, arbeid og innvandringsstatus.

I analysen av fruktbarhet er det to elementer som er sentrale. Det ene er når kvinner får barn og da spesielt når hun får sitt første barn og det andre er hvor mange barn hun får. I løpet av noen få tiår har det vært en forskyvning i kvinners alder ved fødsler og da spesielt når de blir mødre for første gang. I 2014 var kvinner 28,7 år i gjennomsnitt når de fikk sitt første barn. Dette er mer enn 3 år høyere enn i 1990 hvor gjennomsnittsalderen var 25,5 år (Statistisk sentralbyrå, 2015b). Frem til tidlig på 2000-tallet økte kvinners alder ved førstefødsel jevnt. I noen år på midten av 2000-tallet var dette tallet

relativt stabilt, men etter 2010 observerer vi igjen at kvinners gjennomsnittsalder ved første fødsel går opp.

Hvor mange barn den enkelte kvinne får er viktig for fruktbarhetsnivået. I Norge får de fleste kvinner minst to barn. Blant dagens 45-åringer har 84 prosent av mødre som har minst ett barn, to barn eller flere (Statistisk sentralbyrå 2015c). Det betyr at for de aller fleste er overgangen fra ett til to barn i hovedsak et spørsmål om når enn hvorvidt. Det er færre som velger å få et barn til når en har to barn: 45 prosent av mødre, målt ved 45-årsalder, som har minst to barn, har tre barn eller flere. Disse tallene har gått gradvis ned og i 2014 var det færre kvinner med store barneflokker enn det var for 25 år siden (Statistisk sentralbyrå 2015c).

Det er en rekke faktorer som bidrar til variasjoner i fruktbarheten (for oversikt, se Dommermuth mfl. 2015). Sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet er et sentralt tema i forskning om fruktbarhet.

Aldersavhengige fruktbarhetsrater og samlet fruktbarhetstall (SFT)

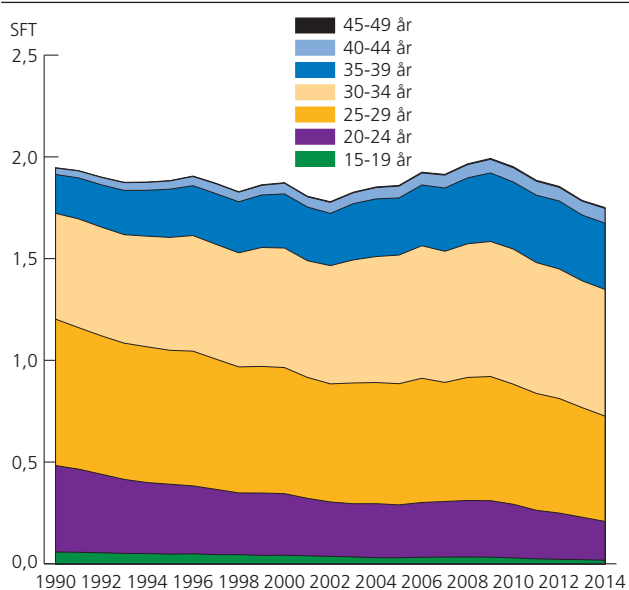
Fruktbarhetsrater er antall fødte i et tidsrom per 1 000 innbyggere. I artikkelen viser vi *aldersavhengige fruktbarhetsrater* for kvinner per år. Disse beregnes ved å dividere antall fødte av kvinner i en aldersgruppe med antall kvinner (middelfolkemengden) i samme aldersgruppe i ett gitt år, multiplisert med 1000. Ratene er gjengitt etter paritet, det vil si om det er kvinnens førstefødsel (paritet 1), andrefødsel (paritet 2) eller tredjefødsel (paritet 3).

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er basert på alle fødsler i alle pariteter og blir beregnet på basis av fruktbarhetsrater. Nærmere bestemt er SFT summen av ettårige aldersspesifikke fruktbarhetsrater for kvinner i alderen 15-49 år. Vi beregner SFT per kalenderår, noe som også er kalt periodefruktbarhet. Forenklet sagt estimerer SFT antall levendefødte barn per kvinne. Men det må understrekes at SFT er et hypotetisk mål og viser ikke hvor mange barn kvinner faktisk vil føde. SFT er gjennomsnittlig antall fødte barn per kvinne under forutsetning av at de aldersavhengige fruktbarhetsratene på dette tidspunktet gjelder i hele livsløpsperiode for kvinnen (15-49 år). Aldersperioden 15-49 år representerer den såkalte fødedyktige perioden i kvinners livsløp.

Trude Lappegård er forskningsleder ved Gruppe for demografi og levekår (lap@ssb.no)

Lars Dommermuth er forsker ved Gruppe for demografi og levekår (ldo@ssb.no)

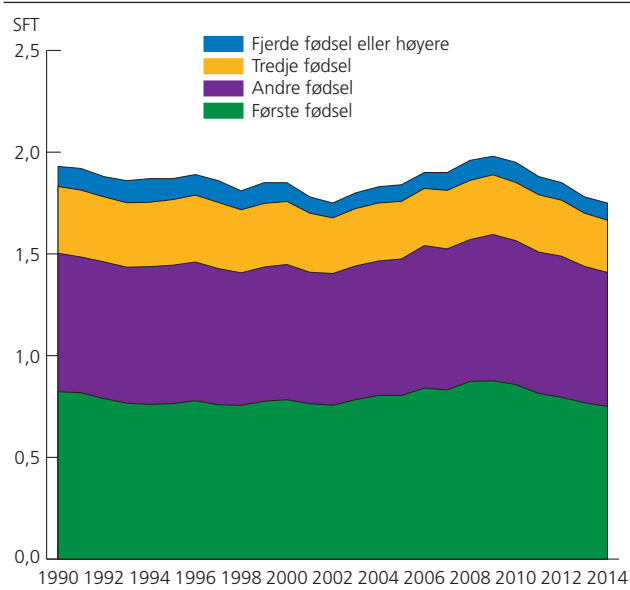
Figur 1. Samlet fruktbarhetstall 1990-2014. Dekomponert etter alder

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Rettet 3. desember 2015 kl. 14:00

Figur 2. Samlet fruktbarhetstall 1990-2014. Dekomponert etter barnets paritet

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utdanning har vist seg å ha betydning både for om kvinner får barn eller ikke, når de får barn og hvor mange barn de får (se Dommermuth mfl. 2015 for oversikt). Viktige faktorer kan være hvorvidt en er under utdanning eller ikke, hvilket utdanningsnivå en har og hvilken fagretning utdanningen har (Lappegård og Rønsen 2005). I 2014 er det aldersgruppen 25 til 39 år, det vil si kvinner som bidrar mest til SFT, som er høyest utdannet. Over halvparten har fullført høyere utdanning (Statistisk sentralbyrå, 2015d). Tidligere var høy utdanning knyttet til høy barnløshet og lave barnetall. Nyere studier viser imidlertid at forskjeller mellom kvinner med ulik utdanningsnivå har blitt mindre, i hovedsak fordi andelen barnløse har gått ned og samlet fruktbarhetstall har økt blant de med høyere utdanning (Lappegård, Noack og Rønsen 2013). Samtidig har mødre gjennomgående mindre yrkesaktivitet enn barnløse kvinner, med unntak av mødre med lang universitetsutdanning som er like yrkesaktive som kvinner uten barn med samme utdanning (Lappegård mfl. 2013).

SFT dekomponert etter alder, paritet og utdanning

For å få et mer nyansert bilde om ulike gruppers bidrag til SFT, har vi dekomponert SFT etter kvinners alder, paritet og utdanning. Figur 1 viser samlet fruktbarhetstall 1990-2014 dekomponert etter alder og viser dermed hvor mye hver aldersgruppe bidrar til SFT per år. Utviklingen de siste 25 årene viser at majoriteten av alle barn fødes av kvinner i alderen 25 til 35 år. Dette har ikke endret seg. Det har imidlertid vært en forskyvning av fødsler fra 20-årene til 30-årene. I 1990 var SFT 1,94 barn per kvinne og 39 prosent av dette tallet kan tilskrives fødsler blant kvinner over 30 år og i 2014 var SFT 1,75 hvor 59 prosent av dette tallet kan tilskrives kvinner over 30 år. Halvparten av denne økningen blant kvinner over 30 år skjedde allerede på 1990-tallet,

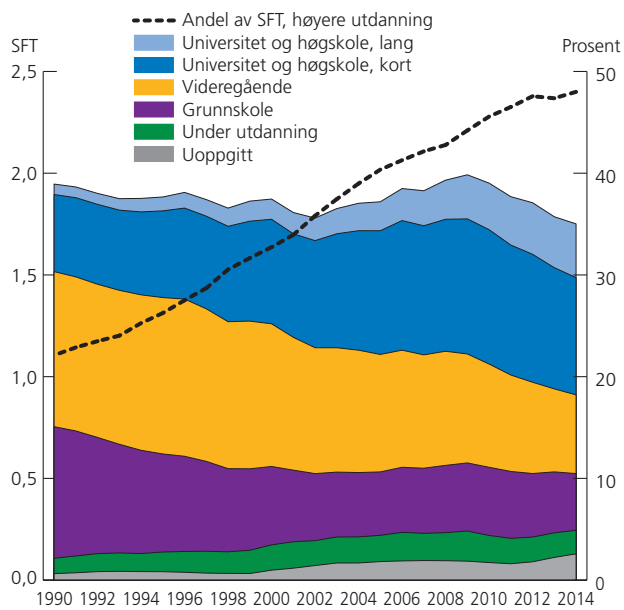
mens den andre halvparten etter tusenårsskifte. En kan også merke seg at tenåringsjenter og kvinner over 40 år bidrar med svært få fødsler til SFT.

I årene etter 2009, da den siste nedgangen i fruktbarheten begynte, viser figur 1 at det var en generell nedgang i SFT i alle aldersgrupper, men nedgangen var noe brattere blant kvinner i 20-årene enn blant kvinner i 30-årene. Om gjennomsnittsalder ved fødsler stiger, vil det kunne bidra til at SFT går ned. Et sentralt spørsmål her er hvorvidt det er overgangen til å bli foreldre som utsettes eller om det er andre eller tredje fødsler.

Figur 2 viser samlet fruktbarhetstall 1990-2014 dekomponert etter barnets paritet. Ser vi utviklingen over hele perioden, er det små variasjoner i hvor mye første og andre fødsel bidrar til SFT. Men for tredjefødsler og høyere pariteter har det vært en kontinuerlig nedgang og disse utgjør en stadig mindre del av SFT. Etter 2009 har det imidlertid også vært en nedgang i første- og andrefødsler, hvor nedgangen er minst i andrefødsler. Disse tallene tyder altså på at det er en generell nedgang i gruppen som velger store barneflokker og at denne nedgangen ikke har endret tempo de siste fem årene.

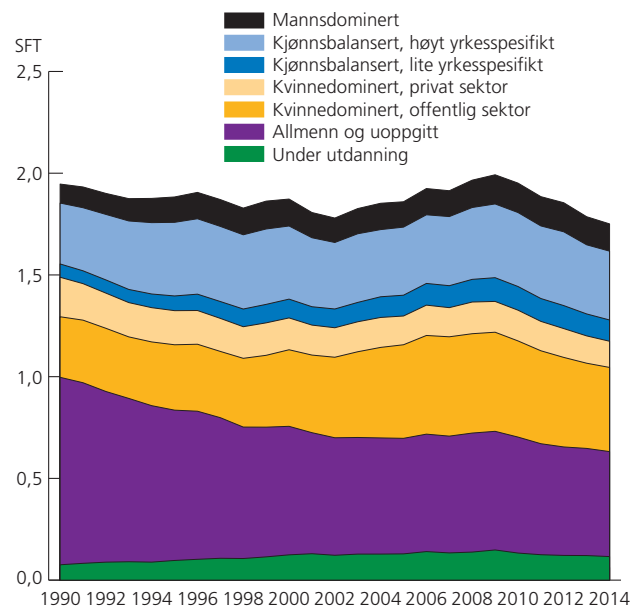
Utdanningsnivået (se tekstboks) til kvinner har endret seg dramatisk de siste 25 årene. Det er langt flere som har universitets- eller høyskoleutdanning i dag enn i 1990. Figur 3 viser samlet fruktbarhetstall 1990-2014 dekomponert etter utdanningsnivå og hvorvidt kvinnene er under utdanning eller ikke. Det viser altså hvor mye kvinner med ulikt utdanningsnivå bidrar til SFT. Først, kvinner som er under utdanning bidrar generelt til en svært liten del av SFT og det har vært små endringer over tid. Fra Kvalitetsreformen 2003 var et av målene at studentene skulle bli ferdig med høyere

Figur 3. Samlet fruktbarhetstall 1990-2014. Dekomponert etter utdanningsnivå

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Samlet fruktbarhetstall 1990-2014. Dekomponert etter utdanningstype

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Retttet 3. desember 2015 kl. 14:00

Utdanningsnivå og utdanningstype

Basert på opplysninger fra Nasjonal Utdanningsdatabasen (NUDB) skiller vi mellom ulike utdanningsnivåer og -typer for kvinnene per år (Statistisk sentralbyrå 2015d). Vår kategorisering av *utdanningsnivå* består av kvinnens høyeste fullførte utdanningen ved 1. oktober per år. Vi skiller mellom fire utdanningsnivåer: grunnskolenivå, videregående skolenivå, kort universitets- og høyskoleutdanning (omfatter høyere utdanning t.o.m. 4 år) og lang universitets- og høyskoleutdanning (omfatter høyere utdanning på mer en 4 år samt forskerutdanning). I tillegg inkluderes alle som er registrert under utdanning i en femte kategori.

Vår kategorisering av *utdanningstype* er basert på fagfeltet av den registrerte utdanningen ved 1. oktober per år. Vi skiller mellom fem typer utdanninger: (i) kvinnedominert, offentlig sektor (består for eksempel av lærer, utdanninger innenfor pleie- og omsorg og sosialfag); (ii) kvinnedominert, privat sektor (består av utdanninger i fagfeltet handel og markedsføring og servicefag); (iii) kjønnbalansert, lite yrkesspesifikt (består av utdanninger i humanistiske og estetiske fag samt samfunnsfag); (iv) kjønnbalansert, høyt yrkesspesifikt (typisk er utdanning i psykologiske og juridiske fag, samt økonomiske og administrative fag og medisin); (v) manssdominert (inneholder utdanningsfeltene innenfor primærnærings, naturvitenskap, samferdsel og sikkerhetsfag). Kvinner som er registrert under utdanning blir sammenfattet i en egen gruppe.

utdanning ved yngre alder enn tidligere og en vil kunne anta at dette kunne bidra til at færre kvinner fikk barn mens de var studenter. Tallene i figur 3 viser imidlertid at det ikke har vært en nedgang i studenter som får barn, men nivået forblir lavt.

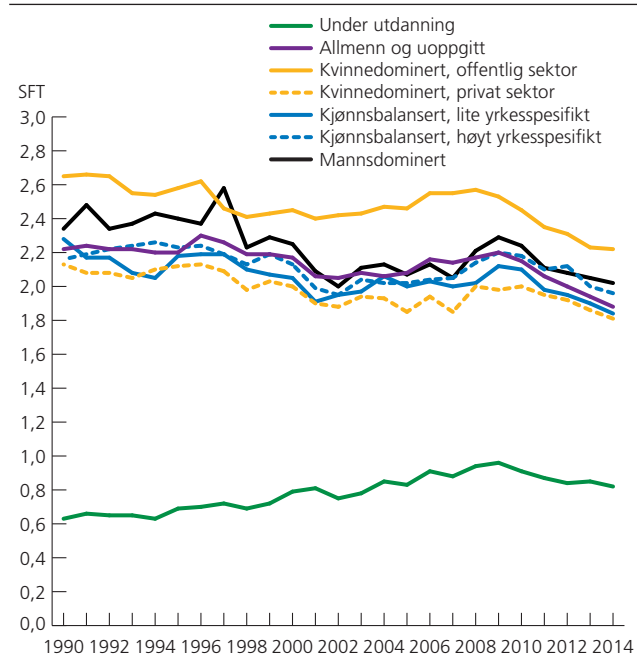
Ser vi på de ulike utdanningsgruppene har det vært dramatiske endringer. I 1990 kan 22 prosent av SFT

tilskrives fødsler blant kvinner med høyere utdanning. Det tilsvarende tallet i 2014 var 48 prosent. Dette innebærer at omtrent halvparten av alle nybakte mødre i dag har høyere utdanning og gjenspeiler den dramatiske økningen i kvinners utdanningsnivå. Tallene i figur 3 kan imidlertid ikke si hvorvidt noen utdanningsgrupper får flere eller færre barn enn tidligere. Vi vil se nærmere på dette når vi presenterer aldersavhengige fødselsrater etter utdanningsgrupper.

Fra tidligere forskning (Lappegård og Rønsen 2005) vet vi at ikke bare utdanningsnivå bidrar til forskjeller i kvinners fruktbarhet, men også hvilket fagfelt utdanningen er rettet mot. Figur 4 viser samlet fruktbarhetstall 1990-2014 dekomponert etter utdanningstype (se tekstboks). En av de største endringene gjennom perioden vi fokuserer på her er at kvinner med allmenne utdanninger bidrar i stadig mindre grad til SFT. Dette må ses i sammenheng med økningen i utdanningsnivået blant kvinnene og de allmenne utdanningene i hovedsak er utdanninger på grunnskole- eller videregående nivå. Det har vært kraftig vekst i antall kvinner med utdanninger rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor (lærere, pleie- og omsorg, sosialfag). Dette gjenspeiler seg i hvor mye denne gruppen bidrar til SFT i løpet av 1990- og 2000-tallet hvor det har vært en generell økning. Samtidig med fallet i SFT etter 2009, har imidlertid også deres bidrag til SFT gått ned. Denne utviklingen vises enda tydeligere når vi beregner en spesifikk SFT for de ulike utdanningsretningene.

Figur 5 viser SFT for hver utdanningsgruppe, altså gjennomsnittlig antall levendefødte barn per kvinne med en utdanning i en bestemt fagretning. Det generelle bilde er at kvinner i de ulike utdanningsgruppene følger et relativt likt mønster og den samme utviklingen

Figur 5. Samlet fruktbarhetstall i ulike utdanningsgrupper 1990-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

som SFT for alle kvinner gjennom perioden, men det er noen interessante avvik: SFT var relativt stabilt på 1990-tallet, men etter 2000 gikk det ned i noen år før det økte igjen frem til 2009 og etter det igjen har vært en nedgang de siste 5 årene. Med unntak av kvinner med utdanninger rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor følger de andre utdanningsgruppene hverandre tett både i nivå og endringer over tid. Kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor har for det første høyere SFT enn alle de andre utdanningsgruppene gjennom hele perioden. Dette har også blitt vist i tidligere studier (Rønsen og Skrede 2006) hvor det argumenteres for at de sjenerøse familiepolitiske ordningene i Norge har hatt størst betydning for denne gruppen. I denne gruppen har det generelt vært et høyt innslag av mødre med redusert arbeidstid noe som kan peke i retning av begrenset likestilling i arbeidsdelingen mellom foreldrene. Når SFT generelt gikk ned på 2000-tallet skjedde dette ikke blant kvinner med utdanninger rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor. Imidlertid har SFT etter 2009 gått mer ned i denne gruppen enn i de andre gruppene. SFT er fortsatt høyest i denne gruppen, men avstanden til de andre utdanningsgruppene har blitt mindre. Et interessant spørsmål her er hvorfor SFT går proporsjonalt mer ned blant disse kvinnene enn blant de andre kvinnene. Vi kommer tilbake til det når vi ser på overgangen til første, andre og tredje basert på aldersavhengige fruktbarhetsrater.

Utsettelse av førstefødsler

Så langt har vi sett at hvor mye førstefødsler bidrar til SFT har endret seg i løpet av de siste 25 årene, hvor det blant annet har vært en nedgang siden 2009. Vi skal nå se hva som ligger bak denne nedgangen. Figur 6 viser aldersavhengige fruktbarhetsrater for første fødsler etter utdanningsnivå. Vi skiller mellom de som er under

utdanning, har grunnskolenivå, videregående utdanning, kort og lang universitets- og høyskoleutdanning. I den yngste aldersgruppen (20-24-år) viser vi ikke tall for de med høyere utdanning da det er svært få som allerede har fullført høyere utdanning.

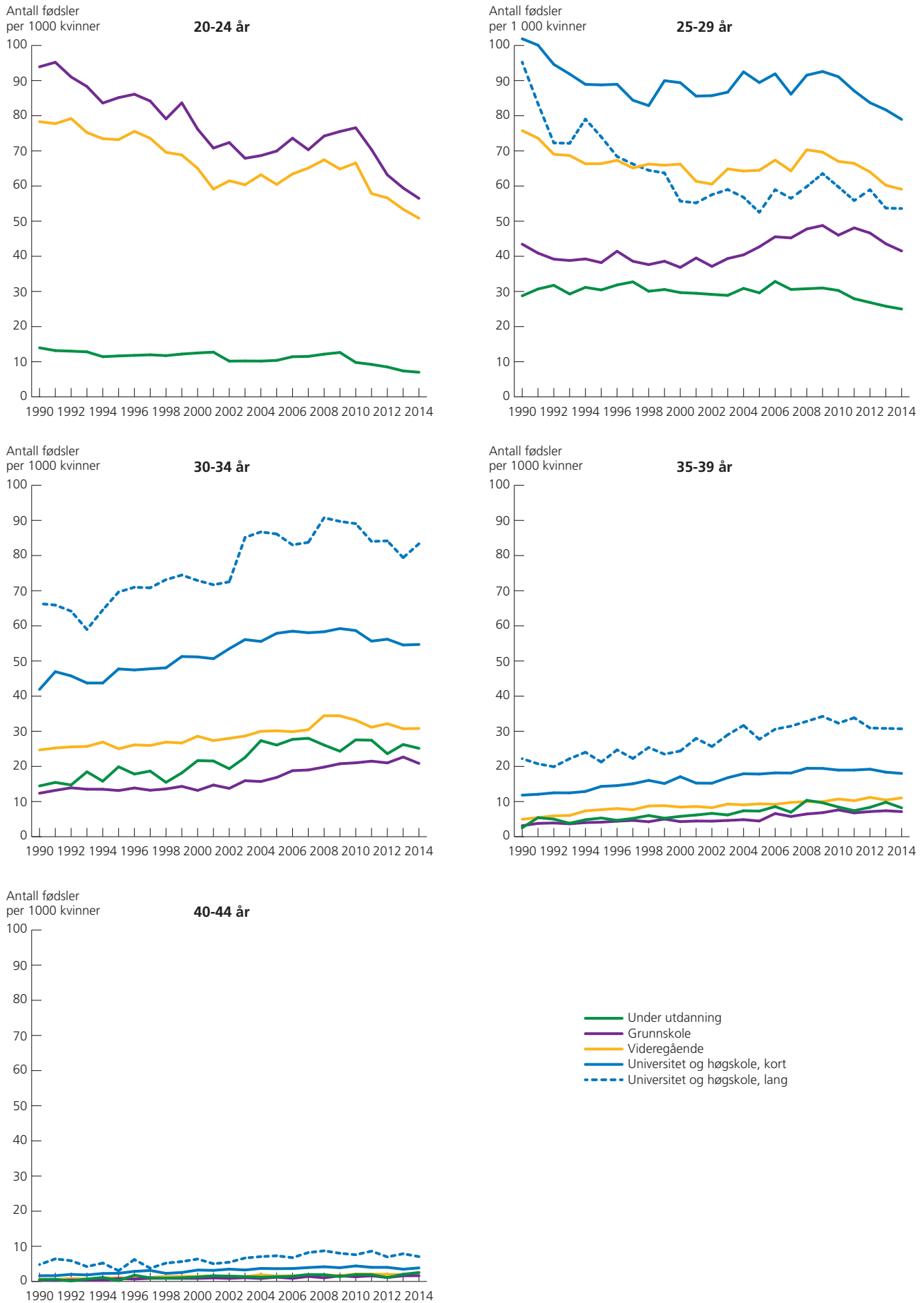
Det har vært en forskyvning av når kvinner får sitt første barn, men det varierer med utdanningsnivå når denne forskyvningen skjer. Blant de yngste (20-24 år) har fødselsratene gått ned både blant kvinner som er under utdanning og blant kvinner med grunnskole og videregående utdanning. Kvinner under utdanning utgjør en stadig større andel av alle kvinner i denne aldersgruppen: I 1990 var en tredjedel av kvinnene under utdanning, mens over halvparten var under utdanning i 2014. Ser vi på kvinner med grunnskoleutdanning var det over 90 førstefødsler per 1000 kvinner i 1990, mens det tilsvarende tall i 2009 var 71. I løpet av de siste årene var det en noe brattere nedgang enn det hadde vært tidligere og i 2013 og 2014 var det 60 førstefødsler per 1000 kvinner. En lignende utvikling ser vi blant kvinner med videregående utdanning i samme aldersgruppe. Hvis vi følger kvinnene med grunnskole- og videregåendeutdanning til siste halvdel av 20-årene (25-29 år) går fødselsratene noe opp på 2000-tallet, men også her går ratene ned etter 2009. Blant kvinner som er under utdanning ser vi en svak nedgående trend i førstefødselsratene i de to aldersgruppene i 20-årene. I disse aldersgruppene utgjør kvinner under utdanning en stadig større andel.

Blant kvinner med universitets- og høyskoleutdanning har utviklingen vært relativt forskjellig avhengig av om utdanningen er kort eller lang. I 1990 var det henholdsvis 102 og 95 førstefødsler per 1000 kvinner med kort og lang universitets- eller høyskoleutdanning, mens tilsvarende tall i 2014 var 79 og 54. Det har altså vært en kraftigere nedgang i første fødsler i aldersgruppen 25-29 år blant de med kort universitets- eller høyskoleutdanning enn blant de med lang. Blant de med kort universitets- eller høyskoleutdanning var fødselsratene forholdsvis stabile etter årtusenskiftet, men siden 2010 var det en relativt bratt nedgang.

Blant kvinner i aldersgruppen 30-34 år har det vært en økning i førstefødselsratene i alle utdanningsgruppene, og mest blant kvinner med høyest utdanning. Dette betyr at mye av nedgangen vi observerer blant kvinner i 20-årene blir hentet opp av kvinner i 30-årene og da spesielt tidlig i 30-årene. Noe vi imidlertid skal merke oss er at blant kvinner med høyere utdanning har det etter 2009 vært en nedgang i førstefødselsratene i aldersgruppen 30-34 år. Når vi ser på kvinner i aldersgruppen 35-39 år og 40-44 år er det en økning i førstefødselsratene, men denne økningen er relativt liten. Få kvinner får sitt første barn i disse aldersgruppene.

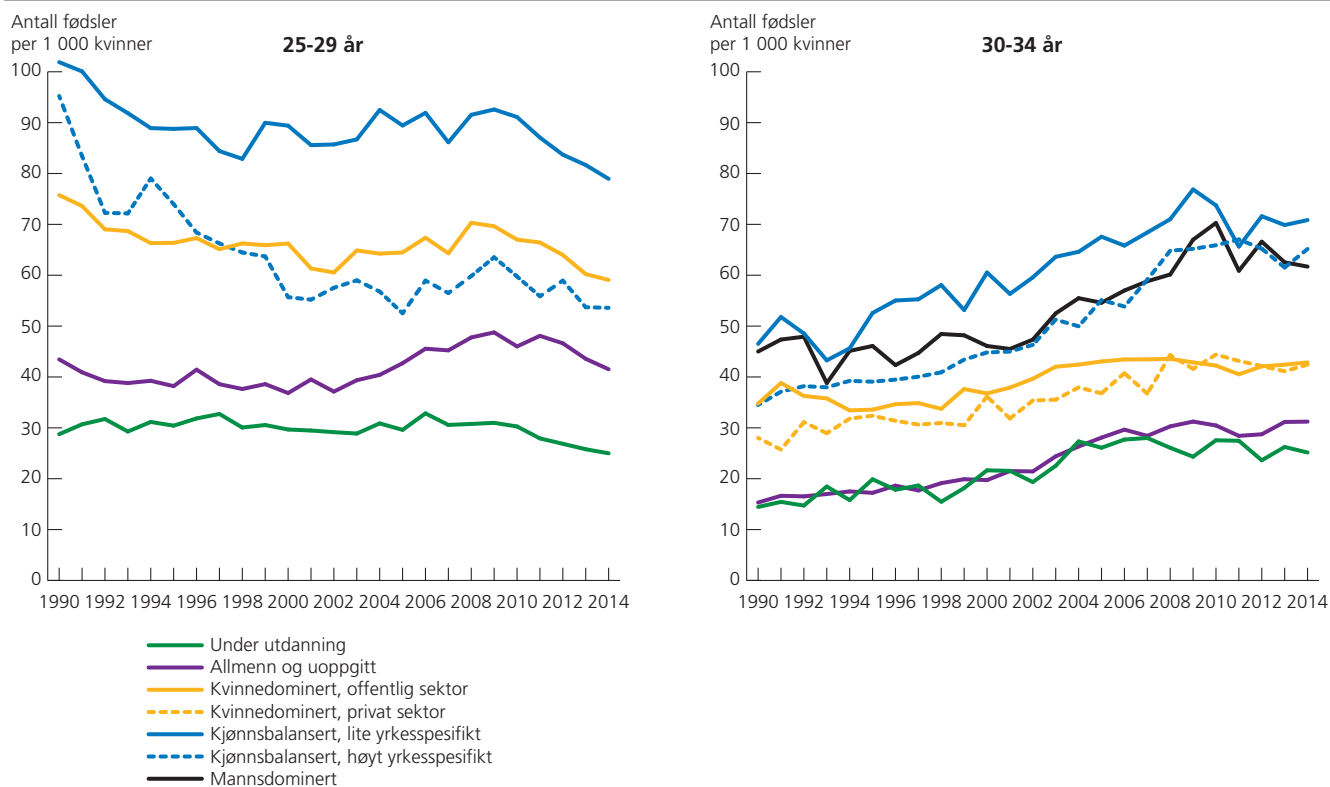
Oppsummert kan vi si at trenden de siste 25 årene har vært en generell utsettelse av første fødsler. Blant kvinner med grunnskoleutdanning er førstefødselsratene fortsatt høyest i aldersgruppen 20-24 år, mens det blant

Figur 6. Aldersavhengige fruktbarhetsrater for førstefødsler etter utdanningsnivå. 1990-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Aldersavhengige fruktbarhetsrater for førstefødsler etter utdanningstype. 1990-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kvinner med videregående utdanning har gått fra å være tidlig i 20-årene til slutten av 20-årene. Kvinner med kort universitets- eller høyskoleutdanning har høyest førstefødselsrater når de er i aldersgruppen 25-29 år, mens kvinner med lang universitets- eller høyskoleutdanning har gått fra å være i slutten av 20-årene til tidlig i 30-årene. Førstefødselsratene til kvinner under utdanning er lave i alle aldersgrupper og viser at de aller fleste velger å vente til de er ferdig med studiene til de får sitt første barn. Når det gjelder de siste 5 årene er det viktig å merke seg at førstefødselsratene har gått ned i alle utdanningsgruppene i den aldersgruppen hvor fødselsratene var høyest. Dette tyder på at ytterligere utsettelse av førstefødsler har bidratt til nedgangen i samlet fruktbarhetstall, og mye tyder på at dette har skjedd i alle utdanningsgruppene.

Vi har allerede vært inne på at det er forskjeller i fruktbarheten blant kvinner med utdanningen i ulike fagfelt. Mye av fagfelt fanges opp av nivå, men vi vil likevel undersøke hvorvidt den utsettelsen av førstefødsler vi ser blant kvinner med ulikt utdanningsnivå også er gjeldende for kvinner med utdanning rettet mot ulike fagretninger. Figur 7 viser aldersavhengige fruktbarhetsrater for førstefødsler for aldersgruppene 25-29 år og 30-34 år for ulike fagfelt. I disse aldersgruppene er fødselsratene høyest og derfor velger vi å fokusere på dem.

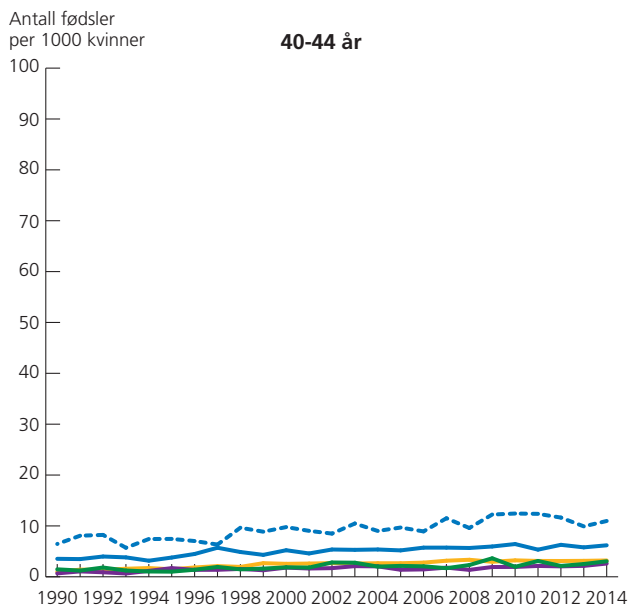
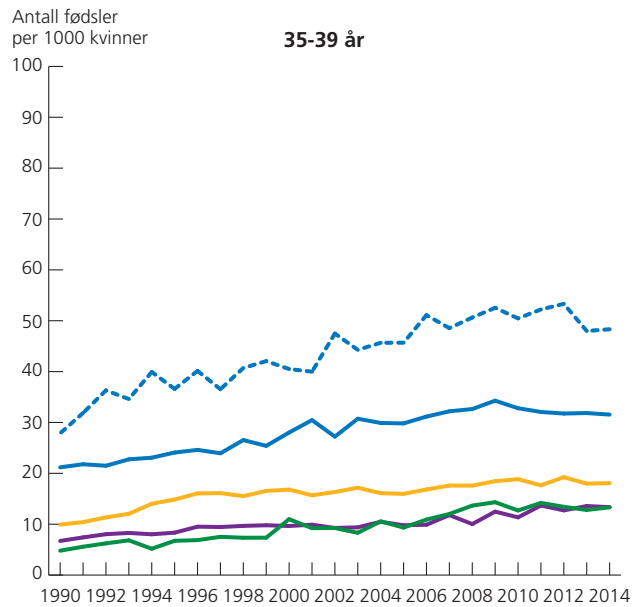
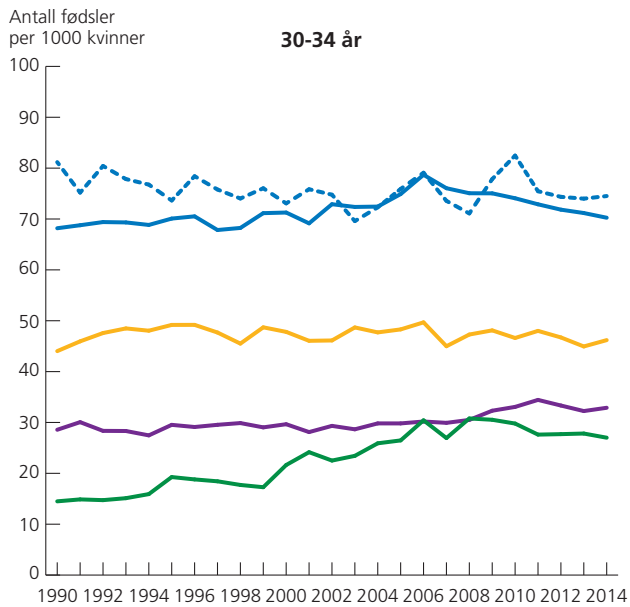
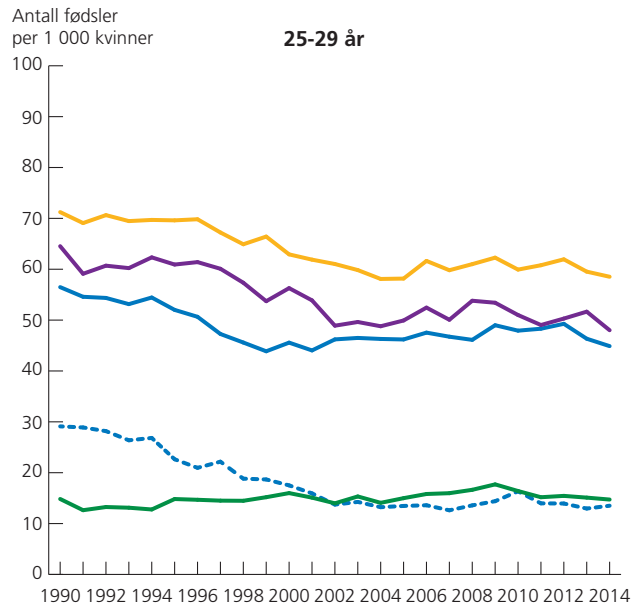
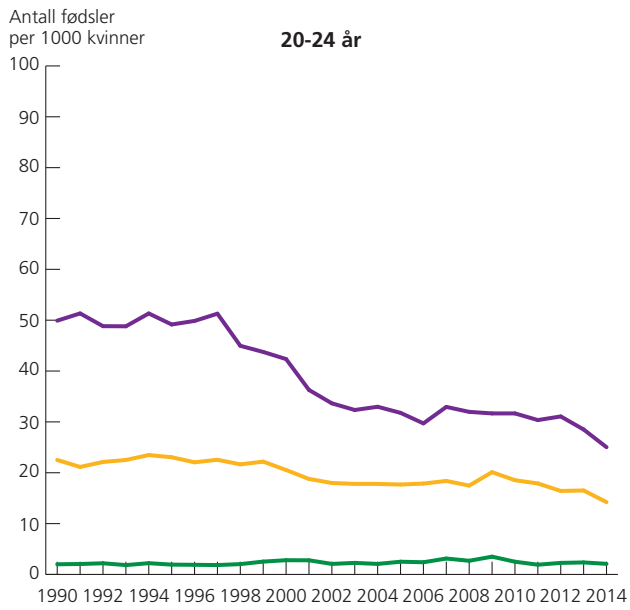
Blant kvinner i aldersgruppen 25-29 år med utdanning rettet mot allmenne fag har førstefødselsratene vært relativt stabile de siste 25 årene, mens for de andre utdanningstypene har ratene gått ned. Det er noen interessante forskjeller mellom utdanningsgruppene.

Blant kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i privat sektor, mannsdominerte yrker og mindre kjønnsdelte yrker med høy yrkesorientert er det generelle bilde at fødselsratene gikk gradvis ned frem til midten av 2000-tallet for så å øke noe frem til 2009, og deretter synke igjen frem til 2014. Det er imidlertid blant kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor som også her har mest forskjellig mønster fra de andre utdanningsgruppene. På samme måte som når vi ser på SFT går ikke førstefødselsratene ned tidlig på 2000-tallet, men også i denne utdanningsgruppen går førstefødselsratene ned etter 2009.

I aldersgruppen 30-34 år har det vært en generell økning fra 1990-2009 i førstefødselsratene i alle utdanningsgruppene. I hovedsak er det utdanningsgruppene hvor førstefødselsratene sank mest i aldersgruppen 25-29 år hvor de økte mest i aldersgruppen 30-34 år. Dette gjelder spesielt blant kvinner med utdanning rettet mot kjønnsbalanserte og mannsdominerte sektorer. De siste 5 årene har imidlertid denne økningen stoppet opp. For kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i privat sektor som var en av utdanningsgruppene hvor fødselsraten sank mest i slutten av 20-årene har det ikke vært en tilsvarende økning i aldersgruppen 30-34 år som i de andre utdanningsgruppene.

Det generelle bildet er altså at det har vært en forskyving av når kvinner får sitt første barn og når vi observerer en nedgang i førstefødsler i 20-årene ser vi en tilsvarende økning i førstefødsler blant kvinner i 30-årene. De siste 5 årene har det imidlertid en raskere

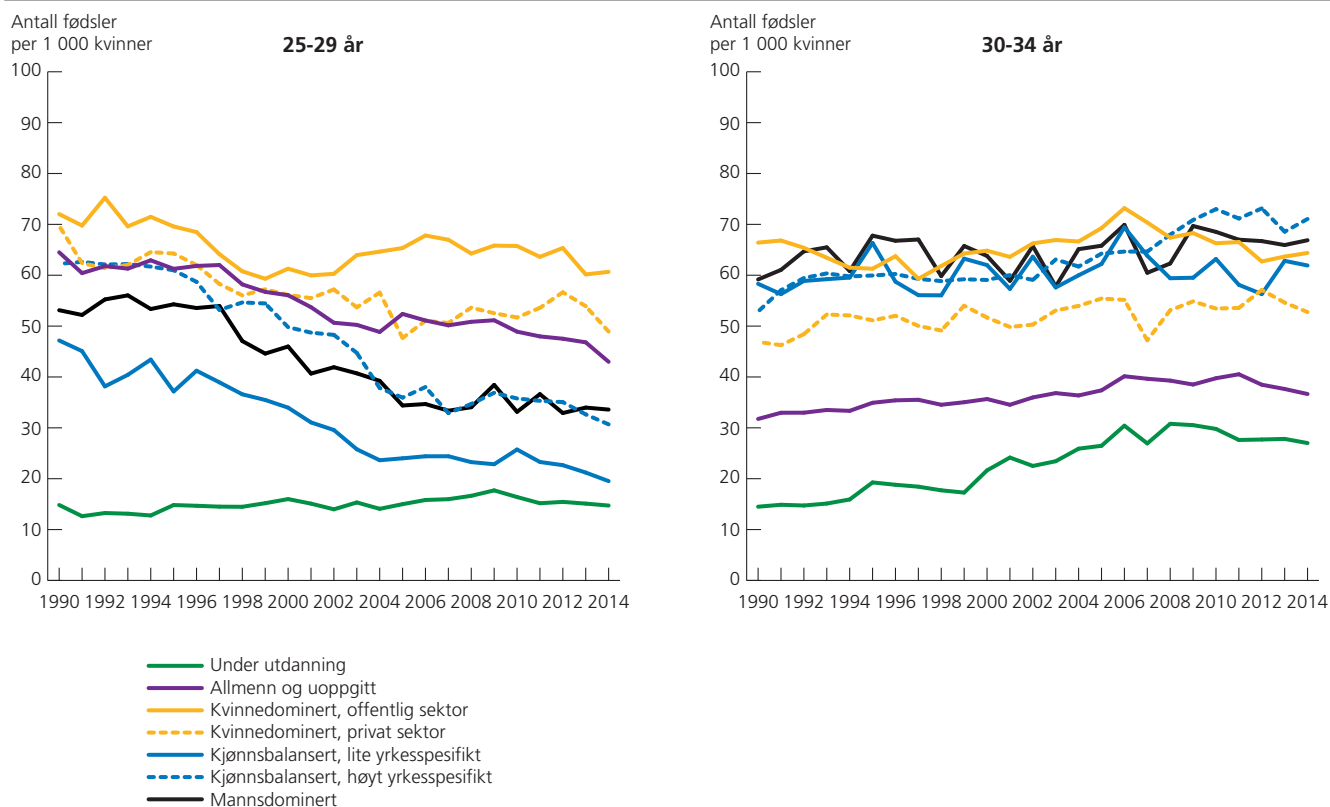
Figur 8. Aldersavhengige fruktbarhetsrater for andrefødsler etter utdanningsnivå. 1990-2014

- Under utdanning
- Grunnskole
- Videregående
- Universitet og høyskole, kort
- - - Universitet og høyskole, lang

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Aldersavhengige fruktbarhetsrater for andrefødsler etter utdanningstype. 1990-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nedgang i førstefødselsratene blant kvinner i 20-årene enn det har vært økning i ratene blant kvinner tidlig i 30-årene. Det har snarere vært en utflating. Dette gjelder i hovedsak alle kvinner uavhengig av utdanningsnivå eller fagretning.

Fortsatt vanlig med to barn

Fortsatt får de fleste kvinner i Norge minst to barn. Dette kommer frem når vi ser på aldersavhengige fruktbarhetsrater for andrefødsler etter utdanningsnivå (figur 8). Vi skal først gå gjennom de viktigste endringene i perioden 1990 til 2014, før vi ser mer spesifikt på de siste 5 årene. I aldersgruppen 20-24 år har det vært relativ stor nedgang i andrefødselsraten blant kvinner med grunnskole, men det er fortsatt i denne gruppen andrefødselsraten er høyest. I aldersgruppen 25-29 år har det vært en liten nedgang i andrefødselsratene på 1990-tallet og siden har ratene vært relativt stabile. I denne aldersgruppen er andrefødselsratene høyest blant kvinner med videregående utdanning og lavest blant de med høyest utdanning. Dette bildet snur i aldersgruppen 30-34 år hvor kvinner med høyest utdanning også har høyest andrefødselsrater. Samtidig er ratene for andrefødsler i denne aldersgruppe enten stabil eller svakt stigende i de ulike utdanningsgrupper. Det samme gjelder i de eldste aldersgruppene. Tilsammen fanger dette opp nedgangen i de yngre aldersgruppene.

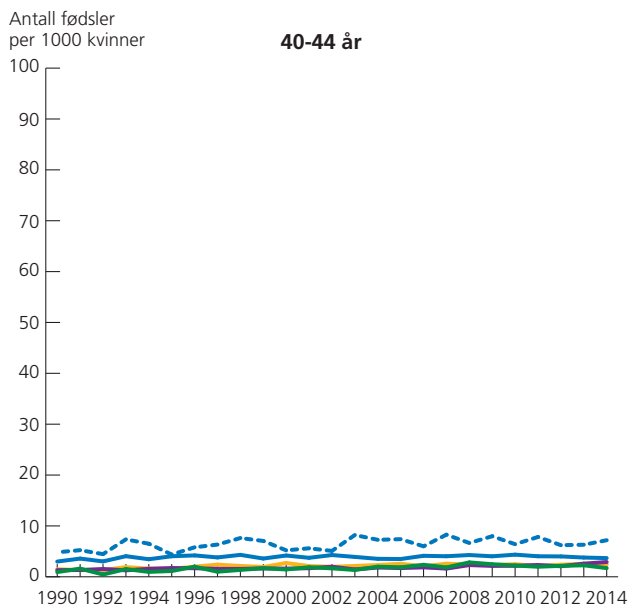
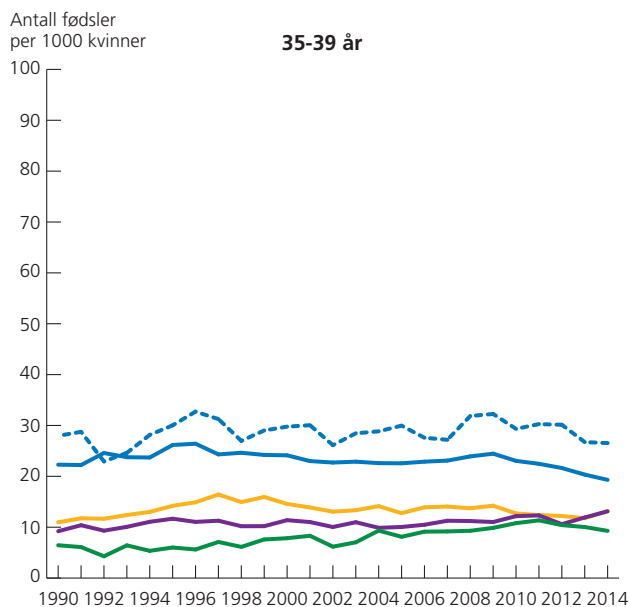
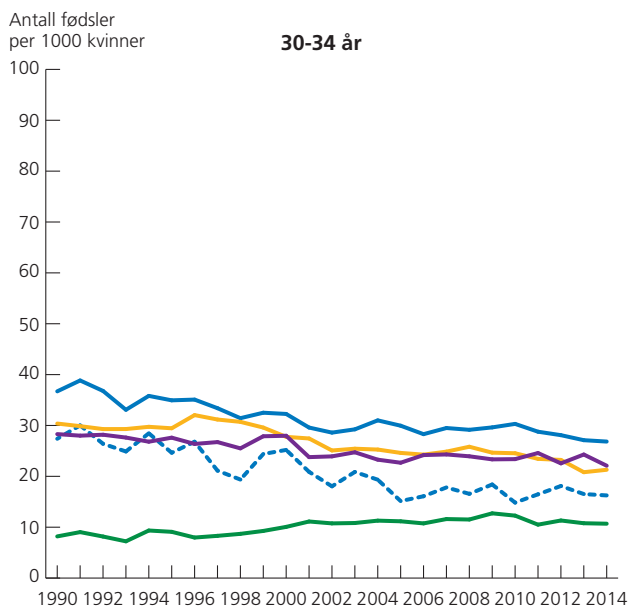
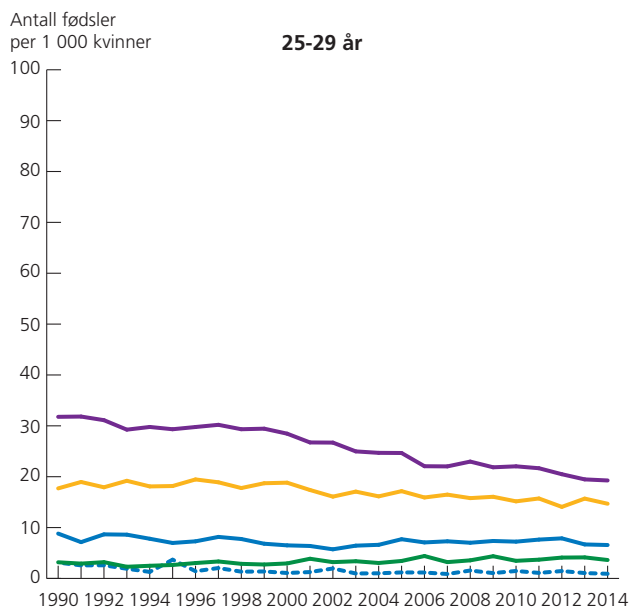
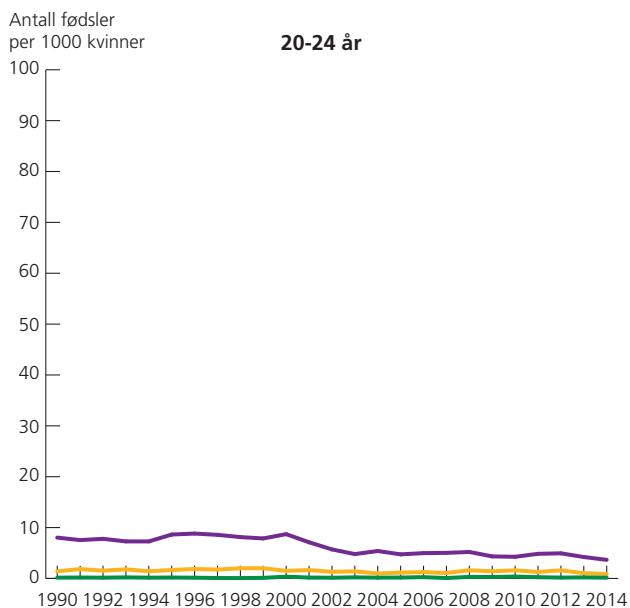
Med tanke på nedgangen av SFT etter 2009 er det viktig å understreke at det er små endringer i ratene for andrefødsler de siste fem årene. Mens

Datagrunnlaget

For å beregne samlet fruktbarhetstall (SFT) og aldersavhengige fruktbarhetsrater tar vi utgangspunkt i *fødsels-historikkfilen* i Statistisk sentralbyrå (SSB) og lager årsfiler for hvert år i den observerte perioden (1990-2014). I hvert årsfil inngår alle bosatte kvinner som er 15-49 år i det bestemte året (for eksempel kvinner født 1941-1975 i årsfilen 1990 og kvinner født 1965-1999 i årsfilen 2014). Hvert årsfil inneholder alle registrerte fødsler. Fra Nasjonal Utdanningsdatabase (NUDB) bruker vi i tillegg opplysninger om kvinners utdanningsnivå og utdanningsfelt, og om de er registrert under utdanning per 1. oktober for hvert år.

aldersforskyvningen er i takt med funnene for førstefødsler, finner vi ikke den samme nedgangen etter 2009 som for førstefødsler. Dette tyder på at det ikke er endringer i andrefødsler som kan forklare nedgangen i SFT siden 2009. Ser vi på aldersavhengige fruktbarhetsrater for andrefødsler etter utdanningstyper (figur 9) er det noen interessante ting å merke seg. I aldersgruppen 25-29 år var det frem til 2000 en generell nedgang i alle utdanningsgruppene, men utover på 2000-tallet endret tempo seg i de ulike utdanningsgruppene. Mens det i de andre utdanningsgruppene var en fortsatt nedgang var det blant kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor en liten økning. Blant kvinner med utdanninger rettet mot mindre kjønnsdeling med høy yrkesorientering eller mannsdominerte yrker var nedgangen brattest. I aldersgruppen 30-34 år er bildet for andrefødselsrater svært stabilt og det er svært små endringer.

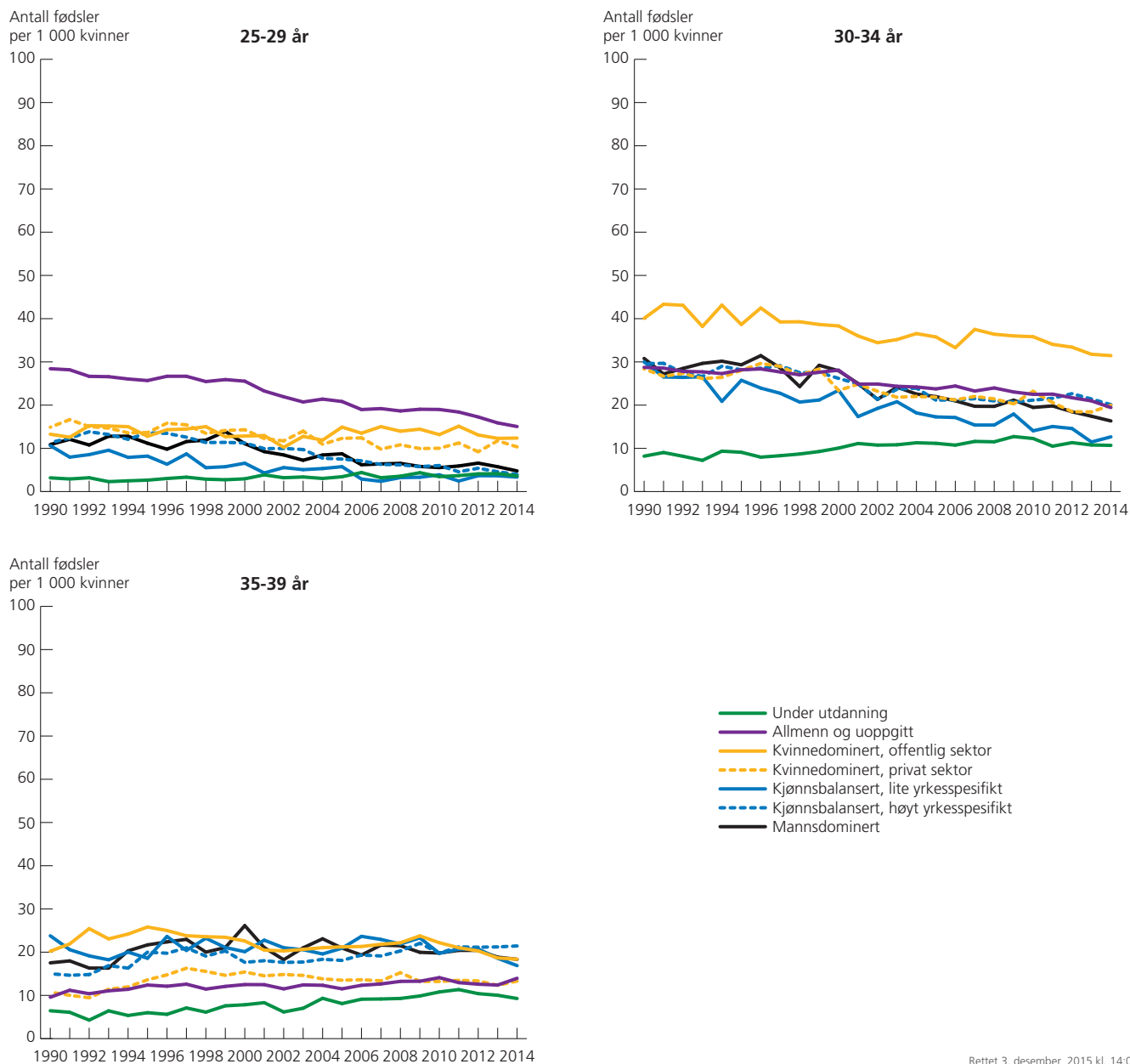
Figur 10. Aldersavhengige fruktbarhetsrater for tredjefødsler etter utdanningsnivå. 1990-2014

- Under utdanning
- Grunnskole
- Videregående
- Universitet og høgskole, kort
- - - Universitet og høgskole, lang

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Aldersavhengige fruktbarhetsrater for tredjefødsler etter utdanningstype. 1990-2014

Rettet 3. desember 2015 kl. 14:00

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Færre med store barneflokker

Innledningsvis viste vi til at det er nedgang i tredjefødsler og at stadig færre får store barneflokker med tre barn eller flere. Vi skal nå se nærmere på hvorvidt dette er en generell trend eller om det har gått mer ned blant kvinner i noen grupper. Figur 10 viser aldersavhengige fruktbarhetsrater for tredjefødsler etter utdanningsnivå 1990-2014 og figur 11 viser tilsvarende tall etter utdanningstype. Generelt er det viktig å understreke at tredjefødselsratene er langt lavere enn fødselsratene for første og andre fødsler. Dette er fordi kun en mindre andel av de som allerede har to barn får et tredje barn. Hovedtrenden er at tredjefødselsratene faller blant kvinner mellom 25 til 34 år, mens de er relativt stabile blant de som er 35-39 år. I de aller yngste og de aller eldste er det svært lave og stabile rater og vi viser ikke tall for disse gruppene her. Det er forskjeller i hvilke utdanningsnivå som har høyest tredjefødselsrater i de

ulike aldersgruppene. Blant kvinner i aldersgruppen 25-29 år er tredjefødselsraten høyest blant de med grunnskole og videregåendeutdanning. Mens ratene blant kvinner med videregående utdanning kun faller i noen grad i denne aldersgruppen, observerer vi en merkbart nedgang blant dem med grunnskoleutdanning. Dette blir ikke fanget opp av en tilsvarende oppgang i tredjefødselsrater blant eldre aldersgrupper. I aldersgruppen 30-34 år er raten for tredjefødsler høyest blant de med kort universitets- eller høyskoleutdanning og i aldersgruppen 35-39 år er den høyest blant de med høyest utdanning. Bortsett fra kvinner under utdanning, ser vi at tredjefødselsratene går kontinuerlig ned blant alle ulike utdanningsgrupper i aldersgruppe 30-34 år. Ser vi på eventuelle forskjeller etter utdanningstype (figur 11), er det små forskjeller mellom utdanningsgruppene, men kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor har høyere

tredjefødselsrater enn de andre, spesielt i aldersgruppen 30-34 år.

Den generelle nedgangen i tredjefødselsratene er mest påfallende blant kvinner med grunnskoleutdanning. Men ratene har også gått ned i de andre utdanningsgruppene og spesielt i den aldersgruppen hvor tredjefødselsratene var noen høyere. Selv om det ikke har vært en spesiell endring i tredjefødselsratene etter 2009, har den generelle nedgangen bidratt til det observerte fallet av SFT i de siste fem årene.

Hvorfor faller fruktbarheten?

Våre analyser viser at det har vært en spesiell nedgang i førstefødselsratene etter 2009. Dette gjelder spesielt blant kvinner i yngre aldersgrupper men også i noen grad blant kvinner med høyere utdanning i 30-årene. Utsettelsen av førstefødsler fører også til tilsvarende forskyvninger av andrefødsler, men utover det har det ikke vært noen substansielle forandringer i andrefødselsratene. Derimot observerer vi en kontinuerlig nedgang i aldersavhengige tredjefødselsrater. Sammen med synkende førstefødselsratene de siste årene, fører dette til den observerte nedgangen i SFT siden 2009. Analysene til Hart, Rønsen og Syse i samme nummer av Økonomiske analyser finner samme tendenser: det har vært en stigende fødealder siden 2000, og det har vært en svak nedgang for alle paritetsoverganger etter 2009, spesielt for tredjefødsler.

Om disse endringene vil føre til en nedgang i kohortfruktbarheten, altså antall barn kvinner i en fødselskohort har fått ved alder 49 år, kan vi ikke si noe om ennå. Hvis førstefødselsratene stabiliserer seg blant kvinner i 20-årene og går opp blant kvinner i 30-årene de kommende årene, slik det skjedde etter nedgangen på 1990-tallet, vil den observerte utsettelsen ikke føre til en markant endring i kohortfruktbarheten. Det blir dermed interessant å følge utviklingen i de kommende årene.

Økningen i alder ved første fødsel henger også sammen med den stadig økende andelen av kvinner som tar høyere utdanning. Andelen med grunnskoleutdanning har holdt seg relativt stabil blant kvinner i 20-årene, men det er en sterk økning i andelen som tar utdanning utover videregående skole i samme aldersgruppen. Dette har bidratt til at over halvparten av alle kvinner tidlig i 20-årene er under utdanning. Selv om andelen kvinner som er under utdanning har vært i kontinuerlig økning har de snarere bidratt i noe mindre grad til SFT i de siste fem årene. Dette gjelder spesielt førstefødsler hvor fødselsratene har gått spesielt ned blant studenter i 20-årene etter 2009.

Nedgangen i SFT kom i kjølvannet av finanskrisen i 2007 og vi kan ikke utelukke at dette har bidratt til taktskiftet i utsettelser av foreldreskapet vi har observert de siste årene. Andelen arbeidsledige totalt (2,5 prosent) og i alderen 15-24 år (7,3 prosent) var på et veldig lavt nivå i 2007 og økningen deretter var

moderat (Statistisk sentralbyrå, 2015e). Likevel kan vi ikke utelukke at diskusjoner om en økonomisk krise kan ha ført til en økende usikkerhet blant unge voksne i Norge. Å utsette en langsiktig beslutning, som for eksempel familiedanning, er en strategi i en usikker livssituasjon (Buchholz mfl. 2009, Pailhé og Solaz 2012). En studie fra Sverige tyder på at kvinner under utdanning og utenfor arbeidsstyrken er mindre sannsynlig til å bli mødre enn yrkesaktive kvinner (Lundström og Andersson 2012) og en norsk studie finner en positiv og økende sammenheng mellom kvinners yrkesinntekt og førstefødsler (Hart 2015). Vi kan ikke si med sikkerhet hva som ligger bak at flere venter lenger før de blir mødre. Det vil være mange faktorer som spiller inn i overgangen mellom utdanning og barnefødsler. For mange vil det være viktig å få et fotfeste i arbeidslivet før de får barn. For noen kan dette være knyttet til å opparbeide seg erfaring og kompetanse innenfor sitt fagfelt, mens det for andre kan være mer knyttet til hva slags arbeidsforhold de har og utsiktene for å ha en jobb de kan komme tilbake til etter en permisjon. Noen typer jobber vil være mer påvirket av økonomiske konjunkturer og muligheten for å få et fotfeste i arbeidslivet vil være mer styrt av økonomiske opp- og nedgangstider. Her trenger vi mer kunnskap. Forskning fra andre Europeiske land tyder på at unge voksne uten eller med kort arbeidserfaring er ofte de første som er berørt av en stigende usikkerhet på arbeidsmarkedet (Buchholz mfl. 2009).

Våre analyser viser at det har vært en generell nedgang i tredjefødsler, men vi vet lite om hvorfor vi observerer nedgangen. Det er behov for mer kunnskap om betydningen av forholdene på arbeidsmarkedet og videre barnefødsler. Er det forhold i arbeidslivet som gjør at flere opplever det som vanskelig å kombinere store barneflokker med en yrkeskarriere eller er det flere kvinner med høyere forventninger og ambisjoner til sine yrkeskarrierer som de ikke opplever lar seg kombinere med store barneflokker.

Spesielt blant kvinner med grunnskoleutdanning, som relativt ofte hadde større barneflokker, har tredjefødselsratene gått ned. Et interessant spørsmål er hvorvidt de i større grad enn andre kvinner opplever endringer på arbeidsmarkedet som gjør at en er mindre villig til å få et tredje barn. En annen interessant gruppe er kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor, som lærer eller pleie- og omsorgsyrker. Denne gruppen har fortsatt høyest fruktbarhet når vi ser på forskjeller mellom kvinner med utdanning rettet mot ulike fagfelt, men nedgangen vi observerer er verdt å merke seg. Mange kvinner i disse utdanningsgruppene har tradisjonelt jobbet mye deltid, som for eksempel sykepleiere. Men dette har endret seg: sykepleiere utdannet i 2003 har halvert omfanget av deltidsarbeid sammenliknet med sykepleiere utdannet ti år tidligere (Abrahamsen, 2010). I hvilken grad prioritering av fulltid- versus deltidsarbeid henger sammen med en utsettelse av førstefødsler blant kvinner med denne type utdanning i de siste årene er en interessant

problemstilling. Annen forskning viser at turnusarbeid er mer utbredt blant deltidsansatte sykepleiere og de i turnusarbeid rapporterer oftere om tidskonflikter mellom arbeid og familie (Abrahamsen, 2010). Hvordan dette kan ses i sammenheng med nedgang i tredjefødselsrater blant kvinner med denne utdanningstypen er også interessant. Til sammen kan slike endringer i utdanningsnivået og arbeidsmarkedet føre til langsiktige endringer i preferanser. En studie om ideale barnetall i Europa slår fast, at andelen som foretrekker større barneflokker har sunket over tid (Sobotka og Beaujouan, 2014).

I diskusjoner om og analyser av fruktbarhet er familiepolitikk ofte et sentralt tema. Selv om velferdspolitikken i Norge støtter spesielt par som er både yrkesaktive og har barn, kan den opplevde tidsklemme mellom jobb og familie være en underliggende årsak for at færre par velger å få mer enn to barn. I tillegg vil endringer i arbeidsmarkedet og høyere utdanning kunne ha betydning for unge folks valg om å få barn. Hvordan arbeidsmarkedspolitikken og utdanningspolitikken påvirker fruktbarhet har så langt hatt en mindre plass i analyse og forskning.

Referanser

Abrahamsen, B. (2010). Deltidsarbeid på retur? En sammenlikning av tre kull sykepleiere utdannet i 1997, 1992 og 2003. *Søkelys på Arbeidslivet* 27 (1-2): 5-18.

Buchholz, S., D. Hofäcker, M. Mills, H.-P. Blossfeld, K. Kurz og H. Hofmeister (2009). Life Courses in the Globalization Process: The Development of Social Inequalities in Modern Societies. *European Sociological Review*, 25: 53-71.

Dommermuth, L., R. K. Hart, T. Lappegård, M. Rønsen og K. Aa. Wiik (2015). Kunnskapsstatus om fruktbarhet og samliv i Norge. *Rapporter 2015/31*, Statistisk sentralbyrå: Oslo.

Hart, R. K. (2015). Earnings and first birth probability among Norwegian men and women 1995–2010. *Demographic Research*, 33: 1067-1104.

Lappegård, T. og M. Rønsen (2005). The multifaceted impact of education on entry into motherhood. *European Journal of Population* 21: 31-49

Lappegård, T., T. Noack og M. Rønsen (2013). "Changing fertility behaviour across two generations. The role of gender and class", pp. 136-152 i Ellingsæter, A. L., A.-M. Jensen og M. Lie (red.) *The social meaning of children and fertility change in Europe*. Routledge: London/New York.

Lundstöm, K. E. og G. Andersson (2012). Labor market status, migrant status, and first childbearing in Sweden. *Demographic Research*, 27: 719-742.

Pailhé, A. og A. Solaz (2012). The influence of employment uncertainty on childbearing in France: A tempo or quantum effect? *Demographic Research*, 26: 1-40.

Rønsen, M. og K. Skrede (2006). "Nordic fertility patterns - compatible with gender equality?", pp. 53-76 i Ellingsæter, A.L. og A. Leira (red.) *Politicising Parenthood: Gender Relations in Scandinavian Welfare State Restructuring*, Policy Press: Bristol.

Sobotka, T. og É. Beaujouan (2014). Two is best? The persistence of a two-child family ideal in Europe. *Population and Development Review* 40: 391-419.

Statistisk sentralbyrå (2015a). Statistikkbanken. Tabell 04232: *Samlet fruktbarhetstall, kvinner*. Nedlastet fra www.ssb.no/statistikkbanken

Statistisk sentralbyrå (2015b). Statistikkbanken. Tabell 07872: *Foreldrenes gjennomsnittlige fødealder ved første barns fødsel*. Nedlastet fra www.ssb.no/statistikkbanken

Statistisk sentralbyrå (2015c). Statistikkbanken. Tabell 07870: *Barnetallsfordeling, etter kvinnens/mannens alder og fødselskohort*. Nedlastet fra www.ssb.no/statistikkbanken

Statistisk sentralbyrå (2015d). Befolkningens utdanningsnivå, 1. oktober 2014. Nedlastet fra <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/utniv/aar/2015-06-18#content>

Statistisk sentralbyrå (2015e). Statistikkbanken. Tabell 08517: *Arbeidsledige, etter kjønn og alder (Arbeidskraftundersøkelsen)*. Nedlastet fra www.ssb.no/statistikkbanken.

Hvem velger å få (flere) barn?

En analyse av fødselssannsynligheter i Norge de siste 15 årene

Rannveig Hart, Marit Rønsen og Astri Syse*

Siden 2009 har samlet fruktbarhetstall i Norge falt fra 1,98 til 1,76. Hvorvidt nedgangen vil fortsette, stoppe opp eller om fruktbarheten igjen vil ta seg opp, er et viktig spørsmål for framtidig samfunnsplanlegging. Vi gir en beskrivelse av utviklingen i overgangen til første, andre og tredje barn på 2000-tallet med fokus på betydningen av alder, utdanning, arbeid og innvandringsstatus.

Fødealderen har steget, og sannsynligheten for å få første, andre og tredje barn har vært relativt stabil. Etter 2009 har det imidlertid vært en svak nedgang for samtlige fødselsoverganger for alle kvinner, relativt uavhengig av utdanningsnivå og utdanningsaktivitet. Fruktbarheten til kvinner som står utenfor arbeidslivet synes stabil, men denne gruppen utgjør en minkende andel gjennom perioden. Sannsynligheten for første-fødsler har økt for innvandrerkvinner, samtidig som tredjefødselssannsynligheten har falt.

Introduksjon

Fruktbarheten i Norge er relativt høy sammenliknet med andre land i Europa (Population Reference Bureau 2015). I 2014 lå Norge jevnt med de øvrige nordiske landene (litt over Danmark og Finland, men litt under Sverige og Island), mens Frankrike og Irland hadde klart høyere fruktbarhet enn oss. Til sammenlikning var fruktbarheten langt lavere i for eksempel Tyskland, Italia og Polen.

Det har imidlertid vært en kraftig nedgang i samlet fruktbarhetstall (SFT) i Norge fra 2009 (1,98) til 2014 (1,76) (SSB 2015a). SFT er et periodemål på fruktbarhet (se grå boks). For perioden 2000-2014 var gjennomsnittlig SFT 1,85 – SFT var lavest i 2002 (1,75) og høyest i 2009 (1,98).

Kunnskap om hva som kan ligge bak fallet i den norske fruktbarheten de siste fem årene, er viktig for politikkutforming og samfunnsplanlegging. Den norske staten bruker store ressurser på å legge til rette for at norske kvinner og menn skal ha mulighet til å få barn, og kunne kombinere lønnsarbeid og foreldreskap. Familiepolske tiltak og støtteordninger er som regel

knyttet til mål om å skape likestilling og øke mødres arbeidstilbud, og/eller å sikre at barn får gode oppvekstvilkår. Samtidig har ikke det å opprettholde en stabil befolkning vært helt fraværende som politisk motivasjon (Vollset 2011). Uavhengig av intensjon vil ulike politiske tiltak kunne virke fruktbarhetsfremmende eller hemmende. Dersom politikere skulle ønske å bremse eller reversere fruktbarhetsnedgangen kan en bedre forståelse av utviklingen i fruktbarhet i Norge de siste 15 årene kan gi en pekepinn på hvilke tiltak som kunne vært effektive.

I denne artikkelen undersøker vi derfor utviklingen i fruktbarhetsmønstre i Norge på 2000-tallet, det vil si de siste 15 årene (se også Lappegård og Dommermuth i dette nummeret for en fruktbarhetsanalyse med et komplimenterende perspektiv og metode). Vi beskriver mønstre i sannsynlighetene for overgangen til første, andre og tredje barn i 2000-2014 for kvinner født i perioden 1952-1998, i aldersgruppen 16-48 år, etter ulike kjennetegn ved kvinnene. Fokuset på disse tre paritetene skyldes at fjerde og høyere ordens fødsler er langt sjeldnere i Norge, slik at tallene ville blitt svært

Aldersspesifikke fruktbarhetsrater

Aldersspesifikke fruktbarhetsrater beregnes ved å dividere antall levendefødte barn av kvinner i en gitt alder med middelfolkemengden av kvinner i samme alder. Middelfolkemengden er gjennomsnittlig antall kvinner i aktuell alder som er bosatt i landet i et kalenderår.

Samlet fruktbarhetstall

Samlet fruktbarhetstall (SFT) tilsvare summen av ettårige aldersspesifikke fruktbarhetsrater for kvinner i alderen 15-49 år. Når SFT beregnes med aldersspesifikke fruktbarhetsrater for en gitt tidsperiode (ofte et kalenderår), kalles det periodefruktbarhet. Når de aldersspesifikke ratene for ett fødselskull av kvinner summeres, tilsvare dette kohortfruktbarheten. Kohortfruktbarhet er derfor det faktiske gjennomsnittlige barnetallet til kvinner født i samme kalenderår. Kohortfruktbarheten kan først beregnes når kvinner født i samme år er ferdig med sin fruktbare periode. Kohortfruktbarheten varierer mindre over tid enn periodefruktbarheten ettersom fødslene kan utsettes eller framskyndes over livsløpet uten at dette har store konsekvenser for det endelige barnetallet.

Rannveig Hart er forsker ved Gruppe for demografi og levekår (rvk@ssb.no)

Marit Rønsen er tidligere forsker ved Gruppe for demografi og levekår

Astri Syse er forsker ved Gruppe for offentlig økonomi og befolkningsmodeller (sya@ssb.no)

* Takk til Øystein Kravdal for verdifulle tilbakemeldinger.

usikre brutt ned på faktorene vi er ute etter (se for eksempel Lappegård og Dommermuth i dette nummeret). Vårt hovedfokus er betydningen av utdanning (nivå og aktivitet) og hvorvidt kvinnene er i arbeid eller ikke. Videre undersøker vi om endringene har vært de samme blant innvandrerkvinner som blant kvinner født i Norge. Avslutningsvis forsøker vi å si noe om hva som skyldes endring i sammensetningen av de ulike kvinnegruppene, og hva som skyldes endring i fødselssannsynligheten, justert for sammensetningseffekter.

Antall fødte og samfunnsendringer som kan påvirke fruktbarheten

I følge Statistikkbanken i Statistisk sentralbyrå (SSB), ble det i gjennomsnitt født 58 700 barn per år i perioden 2000-2014. Det ble født færrest barn i 2002 og flest barn i 2009, henholdsvis 55 434 og 61 807 barn. Mors alder ved første fødsel steg med nesten halvannet år fra 2000 til 2014, fra 27,3 år til 28,7 år. I samme periode steg mors gjennomsnittlige fødealder med ett år, fra 32,6 år til 33,6 år.

Endringen i den norske fruktbarheten kan skyldes at faktorer som påvirker fruktbarheten har endret seg over tid. Kvinners med høyere utdanning får i gjennomsnitt litt færre barn, og de får barna sine seinere i livet (Kravdal og Rindfuss 2008, Lappegård og Rønsen

Data

I denne artikkelen tar vi utgangspunkt i kvinnefilen i Statistisk sentralbyrå (SSB), og inkluderer alle kvinner født 1952-1998 i aldersgruppen 16-48 år som var bosatt i hele eller deler av perioden 2000-2014. Denne filen er påkoblet informasjon om utdanning og inntekt. Vi ser på overgangen til første-, andre- og tredjefødsel. Det betyr at kvinner som allerede i 2000 hadde fått sitt tredje barn er ekskludert. Likeledes ser vi utelukkende på fødsler av enkeltbarn. Andelen enkeltfødsler har ligget relativt stabilt på 98,1-98,4 prosent i perioden 2000-2014.

Det ble registrert 415 768 førstefødte enkeltbarn i perioden 2000-2014. Totalt bidro 1 059 490 kvinner i analysene for førstefødsler, med 8,1 person-år i gjennomsnitt hver. For andrefødsler var de tilsvarende tallene 338 414 barn og 585 011 kvinner som i gjennomsnitt bidro med 5,3 person-år hver. For tredjefødsler gjaldt dette 137 433 barn og 600 985 kvinner som i gjennomsnitt bidro med 7,1 person-år hver.

2005). Dermed kan endringer i utdanningsmønstre gi endringer i fruktbarhet. Utdanningsrevolusjonen blant kvinner har fortsatt, og fra 2000 til 2014 steg andelen kvinner med utdanning utover videregående skole fra 22 prosent til 35 prosent for alle aldersgrupper samlet. Det vil si en 13 prosentpoeng økning. Ser vi på kvinner 20-24 år, er økningen på rundt 8 prosentpoeng.

Metode

Paritetsovergangene ble analysert separat, for første-, andre- og tredjefødsler ved hjelp av diskret tids forløpsanalyse av årlig oppdaterte tidsserier. Utdanningsnivå, utdanningsaktivitet og inntekt er alltid målt året før fruktbarhetsutfallet vi studerer. Vi benyttet en logistisk regresjonsmodell med tidsvarierende kovariater og undersøkte først relative forskjeller mellom gruppene. Imidlertid er vi mer interessert i absolutte effektstørrelser, og har derfor valgt å vise predikerte sannsynligheter, heretter kalt sannsynligheter. Resultatene blir i hovedsak tilsvarende, men det er enklere å sammenlikne effektstørrelser på tvers av modeller (Mood 2010). Som deskriptiv statistikk presenterer vi hvordan (de ujusterte) andelen i de ulike kvinnegruppene endrer seg over tid.

I analyser av førstefødsler følges barnløse kvinner fra 16 år (eller fra første bosetting i Norge) og fram til de får sitt første barn, eller de sensureres på grunn av alder (48 år), emigrasjon, død eller at det er slutt på oppfølgingsperioden (31.12.2014). I analyser av andrefødsler, følges ettbarnsmødre fra de får sitt første barn (eller fra første bosetting i Norge) og fram til de får sitt andre barn eller til de sensureres. I analyser av andre- og tredjefødsler sensureres det også etter tid siden forrige fødsel (maksimalt 10 år). I analyser av tredjefødsler, følges tobarnsmødre fra de får sitt andre barn (eller fra første bosetting i Norge) og fram til de får sitt tredje barn eller til de sensureres. Fordi det er svært få kvinner med to barn under 19 år i Norge, vises kvinner fra og med 19 år i analysene av tredjefødsler.

Alle analyser er enten modellert separat for hver aldersgruppe eller justert for alder. Aldersgrupperingen er lik for alle paritetsoverganger med treårige grupper (fra 16-18 år til 45-48 år for første- og andrefødsler og fra 19-21 til 45-48 for tredjefødsler). I basismodellen for førstefødsler er det kun

justert for alder. I basismodellen for andre- og tredjefødsler er det også justert for varighet siden yngste barns fødsel.

I fullt justerte modeller er det i tillegg justert for utdanningsnivå i fem kategorier. Kategoriene er grunnskole, videregående skole, lav høyere utdanning, høy høyere utdanning og manglende informasjon ('missing'). Videre er det justert for hvorvidt kvinnene er under utdanning eller ikke, og hvorvidt kvinnene har innvandringsbakgrunn eller er født i Norge. Tabell 1 gir en oversikt over antall fødsler og person-år i hver kategori for de tre paritetsovergangene. I denne tabellen er det også inkludert en oversikt over andelen kvinner som deltar i arbeidslivet. Arbeidslivsdeltakelse er imidlertid ikke inkludert som kontrollvariabel i de generelle modellene.

Modellene som er kjørt inkluderer de variablene vi er ute etter å undersøke, og alle modellene er kjørt enkeltvis for de tre paritetsovergangene. Først undersøkte vi den samlede sannsynligheten for å få barn nummer en, to eller tre (figur 1). Derne undersøkte vi eventuelle forskjeller i fruktbarhetsutviklingen etter alder for første-, andre- og tredjefødsler (figur 2a og 2b). Derne undersøkte vi betydningen av utdanningsnivå for første-, andre- og tredjefødsler (figur 3a og 3b). Så undersøkte vi betydningen av å være under utdanning (figur 4a og 4b). Derne undersøkte vi hvordan det å ha opptjent et minimum for utbetaling av foreldrepenger eller å ha en minimumstilknytning til arbeidslivet har påvirket fruktbarheten gjennom perioden (figur 5a og 5b). I våre analyser defineres alle med en pensjonsgivende inntekt over 1 G som arbeidstakere, det vil si at også kvinner som får utbetalt foreldrepenger inngår. Våre tall vil derfor avvike noe fra de som er rapportert i offisiell statistikk. Avslutningsvis undersøkte vi hvorvidt eventuelle endringer i fruktbarhet har vært ulik for kvinner med innvandringsbakgrunn (født i utlandet) sammenliknet med kvinner født i Norge (figur 6a og 6b).

I tråd med at flere kvinner fortsetter med utdanning på høyskole- og universitetsnivå, bruker de stadig flere år i utdanningsløp. Det er derfor interessant å undersøke i hvilken grad utdanningsaktiviteten har endret seg i perioden, og hvordan dette eventuelt henger sammen med fruktbarhetsmønsteret. Fra 2000 til 2014 er det en økning på rundt 5 prosentpoeng i andelen kvinner 19-23 år som er under utdanning ved universiteter eller høyskoler. I samme periode øker også andelen kvinner 29-39 år ved universiteter og høyskoler, selv om denne økningen er mindre markant (ett-to prosentpoeng).

I de nordiske landene har en stort sett funnet en positiv sammenheng mellom å ha lønnsarbeid og sannsynligheten for å få (et første) barn (Andersson m.fl. 2014, Hart 2015, Jalovaara og Miettinen 2013). At de fleste kvinner velger å få et fotfeste i arbeidsmarkedet før de får barn, er også i tråd med insentivene i den norske foreldrepengeordningen. Kvinners arbeidslivsdeltakelse øker for kvinner som har fullført sin utdanning, men fordi flere kvinner er lenger under utdanning, har andelen sysselsatte kvinner 16-24 år sunket fra 2000 til 2014. Imidlertid har andelen sysselsatte kvinner 25-45 år økt i samme periode.

Innvandringen til Norge har økt betraktelig fra 2000 til 2014, og antallet innvandrere i Norge er i dag rundt 670 000. For 15 år siden var det bare rundt en tredel så mange. Selv om innvandrerkvinner i gjennomsnitt har en noe høyere fruktbarhet enn norskfødte kvinner, bidrar dette lite til SFT: Dersom innvandrerkvinner utelukkes fra beregningene, synker total SFT med kun 0,07 barn (Aase og Kaldager 2014). Samtidig er det, når fruktbarheten endrer seg, interessant å undersøke hvorvidt trendene blant innvandrerkvinner følger trendene blant kvinner i majoritetsbefolkningen.

Gjennom perioden falt andelen barn født i ekteskap fra 50,4 prosent i 2000 til 43,2 prosent i 2014. Denne prosentandelen er særlig lav for førstefødte. Fordi fruktbarhet og ekteskap i økende grad frikobles ettersom stadig flere barn fødes av samboende kvinner, har vi valgt å holde ekteskapsstatus utenfor analysene.

Kohortfruktbarhet

Det eldste fødselskullet inkludert i våre analyser er født i 1952, det vil si at de ble 48 år i 2000. Tall fra Statistikkbanken i SSB viser at andelen barnløse blant disse kvinnene var 10,3 prosent, mens 13,8 prosent hadde ett barn, 43,8 prosent to barn og 23,9 prosent tre barn. Gjennomsnittlig barnetall for disse kvinnene var 2,04. Den yngste kohorten som har avsluttet sin fruktbarbare periode per i dag, er kvinner født i 1969. De var 45 år i 2014. Blant disse kvinnene var 12,8 prosent barnløse, mens 14,9 prosent hadde fått ett barn, 40,8 prosent to barn og 23,7 prosent tre barn. Gjennomsnittlig barnetall for disse kvinnene var 2,02. Sammenlikner vi disse tallene med kvinner født i 1974 – som var 40 år i 2014 – og som nærmer seg avslutningen av sin fruktbarbare periode, er bildet litt annerledes: 15,1 prosent var barnløse, 15,7 prosent hadde fått ett barn, 41,5 prosent

to barn og 21,4 prosent tre barn. Gjennomsnittlig barnetall for disse kvinnene var 1,89.

Problemstilling

For å formulere forventninger og diskutere funn benytter vi fruktbarhetsmodellen til Easterlin og Crimmins (1985), som skiller mellom tilbud, etterspørsel og reguleringskostnader. Vi er særlig opptatt av hvordan ulike etterspørsel etter barn kan forklare forskjeller i fruktbarhet mellom utdanningsgrupper, etter studentstatus, og etter arbeidsmarkedsstatus, og endringer i disse forskjellene over tid. Hvis det har blitt vanskeligere å kombinere karriere og familie, forventer vi at etterspørselen etter barn (og dermed sannsynligheten for å få barn) skal synke mest blant kvinner med høyere utdanning, og kvinner som har et fotfeste i arbeidslivet. Hvis det derimot blir viktigere over tid å ha godt med økonomiske ressurser til å dekke kostnadene ved barneoppdragelse, forventer vi at fruktbarheten skal synke mest blant kvinner som har lavere utdanning (og dermed i gjennomsnitt lavere lønn), kvinner som er under utdanning, og kvinner med svak arbeidsmarkedstilknypning.

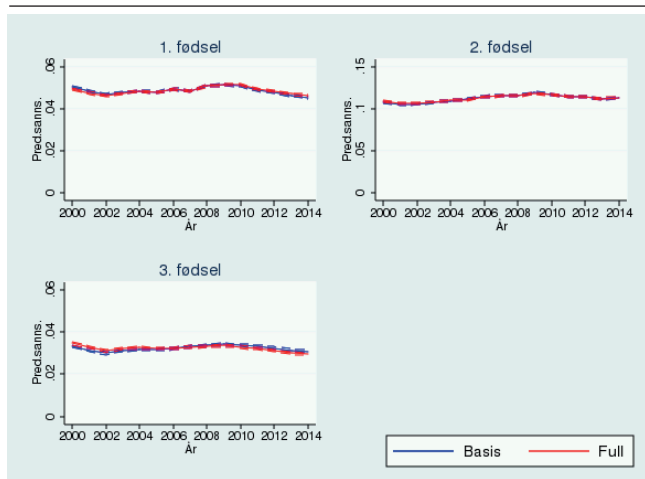
Resultater

Som startpunkt for analysen viser vi første-, andre- og tredjefødsels sannsynligheten blant alle norske kvinner (figur 1). Vi viser både en basismodell (blå linjer), som bare kontrollerer for aldersgruppe og, for andre og tredjefødsler, for yngste barns alder. I den fulle modellen (røde linjer) kontrollerer vi i tillegg for utdanningsnivå, utdanningsaktivitet og fødeland. I hele artikkelen presenteres resultatene som predikerte sannsynligheter (heltrukken linje) med 95 prosenters konfidensintervaller (stiplede linjer). Prediksjonene er gjort separat for hvert år, men ellers på gjennomsnittet for de ulike variablene. Predikering på gjennomsnittet av de ulike variablene betyr at betydningen at prediksjonene for større subgrupper vektet opp, mens prediksjoner fra mindre subgrupper får mindre betydning. For eksempel vil kvinner med høy utdanning, høyere grad, som utgjør 6 prosent av kvinnene uten barn (se tabell 1), bidra relativt lite til den predikerte sannsynligheten, mens kvinner med grunnskole, som utgjør en tredjedel av denne gruppa, vil veie tungt i utregningen.

Felles for alle paritetsovergangene vi har undersøkt, det vil si overgangen til henholdsvis ett, to og tre barn, er at det er svært beskjedne effekter av kontroll for variabler som antas å ha stor betydning for fruktbarheten. De blå og røde linjene i diagrammene er til dels overlappende. Vi viser derfor bare estimater fra den fulle modellen (med alle kontroller) når vi presenterer resultater for ulike subgrupper.

Sannsynligheten for å få et første barn har vært relativt uendret fra 2000 og fram til i dag, selv om et svakt fall kan observeres fra 2009 til 2014 (figur 1). Figur 1 viser at også sannsynligheten for å få barn nummer to har holdt seg relativt stabil dersom vi ser perioden under ett, og på et langt høyere nivå enn sannsynligheten for første- og tredjefødsler. Når den (betingede)

Figur 1. Sannsynligheter for første-, andre- og tredjefødsler gjennom perioden, basismodell (blå linje) og fullt justert modell (rød linje)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

andrefødselssannsynligheten er såpass mye høyere enn for første fødsel, skyldes det hovedsakelig at de fleste får sitt andre barn innen tre-fire år etter det første barnet er født. En svak nedgang kan imidlertid observeres også for sannsynligheten for andrefødsler fra 2009. Likeledes er det overordnede bildet relativt stabilt også for tredjefødsler, selv om andelen har gått noe ned fra 2009 til 2014. Oppsummert er det altså en svak nedgang for alle paritetsoverganger fra 2009 og fram til i dag. I absolutte verdier er nedgangen omtrent lik for alle fødselsoverganger. I relativ forstand er nedgangen minst for andre fødsler, på rundt fem prosent. For første- og tredjefødsler er den relative nedgangen på rundt 10-12 prosent.

Figur 2a og 2b framstiller sannsynligheten for å få barn etter alder, og viser en gjennomgående svak forskyvning mot høyere fødealder gjennom perioden, hovedsakelig ved at fødselssannsynlighetene faller mest i de yngste aldersgruppene. Samtidig økte andelen som får et første barn i alderen 31-42 fram til 2009. Gjennom perioden er det klart høyest sannsynlighet å få sitt første barn når man er i alderen 28-33 år. Sannsynligheten for å få et første barn forblir svært lav blant kvinner helt i slutten av fruktbar alder (43-45 år). I denne gruppa er fekunditeten (den biologiske muligheten til å bære fram barn) relativt lav. Førstefødselssannsynlighetene er tilsvarende lave (og fallende) blant tenåringer (16-18 år).

Fruktbarhetsnedgangen fra 2009 viser seg ved at andrefødselssannsynligheten faller noe blant kvinner i alderen 28-30 og 34-36 år. Blant tenåringer som har fått et første barn, ser vi at sannsynligheten for å få et barn til faller bratt gjennom perioden.

Vi ser et klart fall i tredjefødsler blant kvinner opp til 30 år (figur 2a), i hovedsak de siste ti årene. For eldre kvinner (figur 2b), har tredjefødselssannsynligheten sunket,

Tabell 1. Deskriptiv statistikk over antall fødsler og tid under risiko i analyser av første-, andre- og tredjefødsler etter karaktertrekk ved kvinnene¹

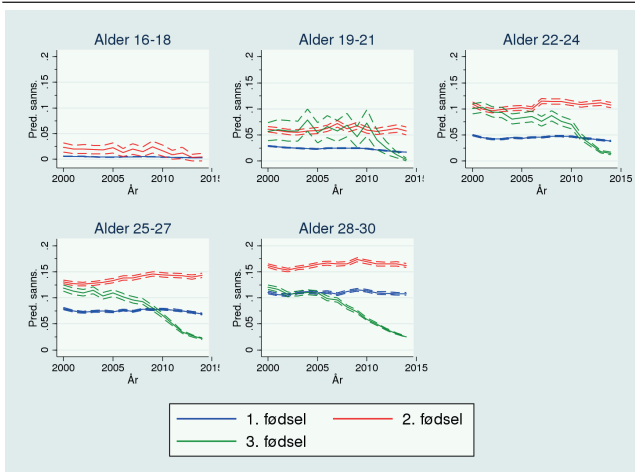
	Førstefødsler		Andrefødsler		Tredjefødsler	
	Fødsler	Person-år	Fødsler	Person-år	Fødsler	Person-år
Alder						
16-18 år	1,7	18,9	0,1	0,3	N/A	N/A
19-21 år	9,1	18,8	1,6	3,0	0,3	0,2
22-24 år	15,4	16,8	7,4	7,8	2,4	1,4
25-27 år	21,2	13,7	15,5	12,7	8,5	4,2
28-30 år	22,5	10,0	23,6	16,2	17,5	8,3
31-33 år	15,9	6,5	24,5	15,6	25,9	12,7
34-35 år	8,4	4,4	16,4	12,1	25,2	15,0
36-39 år	3,9	3,3	7,8	9,5	14,4	15,3
40-42 år	1,5	2,8	2,6	8,2	4,8	14,8
43-45 år	0,3	2,5	0,5	7,5	0,9	14,2
46-48 år	0,1	2,3	0,1	7,1	0,1	13,8
År siden sist fødsel						
0-2	N/A	N/A	7,4	26,9	6,9	15,6
3c	N/A	N/A	27,6	12,6	40,2	14,4
4c	N/A	N/A	25,9	9,5		
5-6	N/A	N/A	21,5	11,6	25,7	11,9
7+	N/A	N/A	17,6	39,2	27,1	58,1
Utdanningsnivå						
Høy høyere utd.	11,2	6,3	10,9	8,1	9,0	6,9
Lav høyere utd.	33,6	20,7	36,3	28,8	34,5	30,5
Videregående utd.	28,1	26,6	30,8	34,1	31,4	39,3
Grunnskole	19,4	33,7	16,8	22,9	20,4	20,8
Missing	7,8	12,7	5,2	6,2	4,7	2,5
Utdanningsaktivitet						
Under utd.	15,6	34,3	8,6	10,5	7,1	7,2
Ikke under utd.	84,4	65,7	91,4	89,5	92,9	92,8
Arbeidslivs-deltakelse						
I arbeidslivet	74,9	45,7	80,5	74,9	78,7	85,4
Utenfor arbeidslivet	25,1	54,3	19,5	25,1	21,3	14,6
Innvandringsbakgrunn						
Innvandrer	26,7	29,6	22,3	24,9	21,5	14,9
Norskfødt	73,3	70,4	77,7	75,1	78,5	85,1

¹ Tid under risiko er definert som personår. b/N/A står for «not applicable». cI analyser av tredjefødsler er 3-4 år siden sist fødsel modellert samlet, mens dette er modellert som to grupper for andrefødsler.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

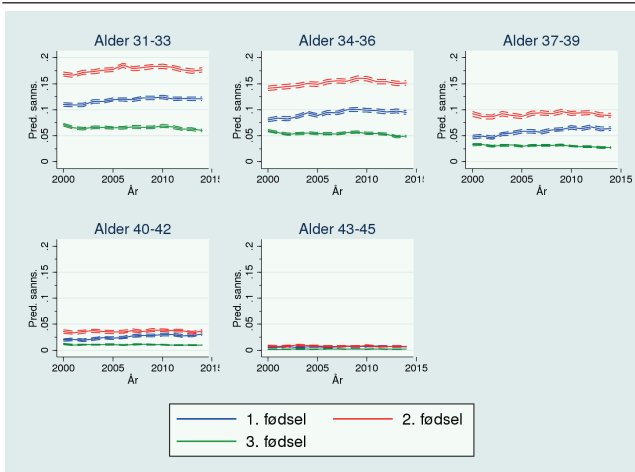
i hovedsak som en følge av et klart fall i siste halvdel av perioden. Hvorvidt fallet blant de yngste kvinnene tyder på at yngre kohorter foretrekker to framfor tre barn, eller om de bare ønsker lenger avstand mellom barna, er det for tidlig å si noe om. Blant de som får et tredje barn ser vi imidlertid at avstanden mellom barn to og tre er relativt stabil over tid (resultater ikke vist). Dette kan tyde på at det ikke er et ønske om økt avstand mellom barna som driver tredjefødselsratene nedover.

Figur 2a. Sannsynligheter for første-, andre- og tredjefødsler etter alder (16-30 år) gjennom perioden, fullt justert modell

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2b. Sannsynligheter for første-, andre- og tredjefødsler etter alder (31-45 år) gjennom perioden, fullt justert modell

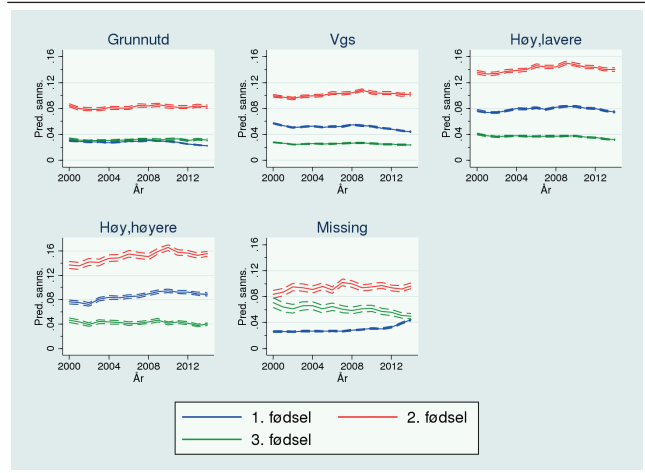
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utdanningsnivå og utdanningsaktivitet

Sannsynligheten for å få et første barn økte blant kvinner med den høyeste utdanningen og for kvinner med manglende utdanningsregistrering i første halvdel av perioden. I samme periode var det et svakt fall i førstefødsler blant kvinner med enten grunnskole eller videregående skole, og stabile førstefødselsrater blant kvinner med høyere utdanning, lavere nivå (Figur 3a). Hvis vi holder kvinner uten registrert utdanningsinformasjon utenfor, ser det altså ut til å være en forskyvning mot en mer positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og sannsynligheten for å få et første barn (tidlig) i den første delen av perioden.

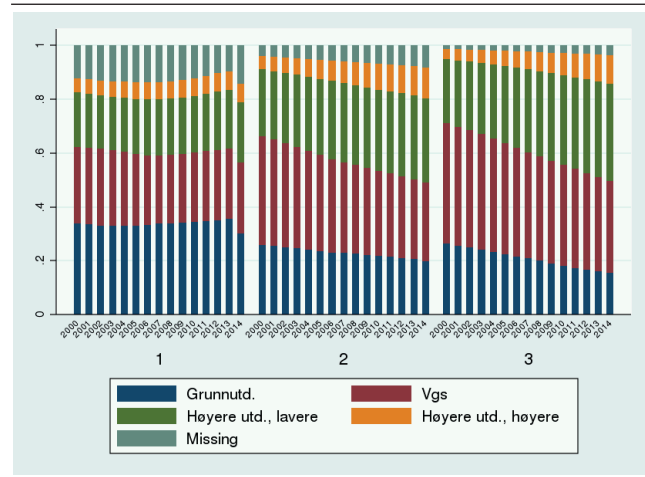
Sannsynligheten for å få barn nummer to har vært svakt fallende fra og med 2009 i alle utdanningskategorier, med unntak av kvinner som mangler registrert informasjon om utdanning. Fra 2009 har tredjefødselsratene blant kvinner med utdanning utover grunnskole falt, og mest for de med høyest utdanning. For kvinner med grunntdanning har tredjefødselsratene vært relativt

Figur 3a. Sannsynligheter for første-, andre- og tredjefødsler etter utdanningsnivå gjennom perioden, fullt justert modell

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3b. Andel barnløse kvinner, ettbarnsmødre og tobarnsmødre etter utdanningsnivå. Endring i perioden 2000-2014¹

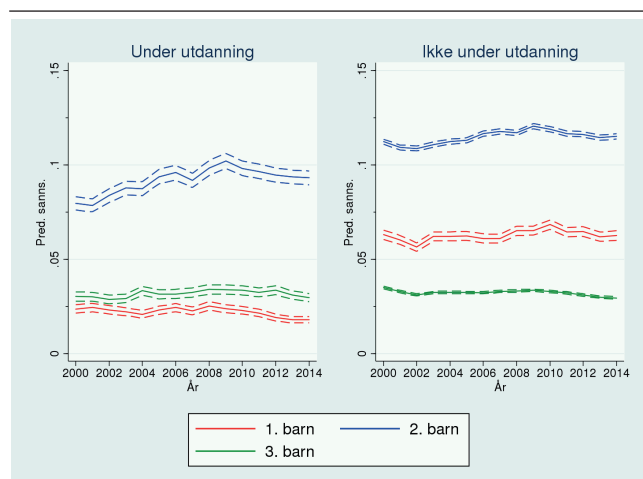
¹ I grafen over barnløse, er det en oppgang i andelen med manglende utdanningsinformasjon mot slutten av perioden. Denne sammenfaller med nedgangen i andelen med kun grunntdanning. Hvorvidt dette skyldes forsinkelser i registrering eller andre faktorer er ikke opplagt. Fordi utdanningsinformasjon på utdanning tatt i Norge sendes direkte fra læresteder til registeret, er det imidlertid nærliggende å anta at andelen med manglende informasjon mest sannsynlig vil ha relativt lav utdanning. Unntaket her vil være enkelte innvandrerkvinner med kort botid som ennå ikke har fått registrert sin faktiske utdanning fra hjemlandet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stabile. Tendensen til et ønske om mindre familier ser vi altså hovedsakelig blant de høyt utdannede kvinnene.

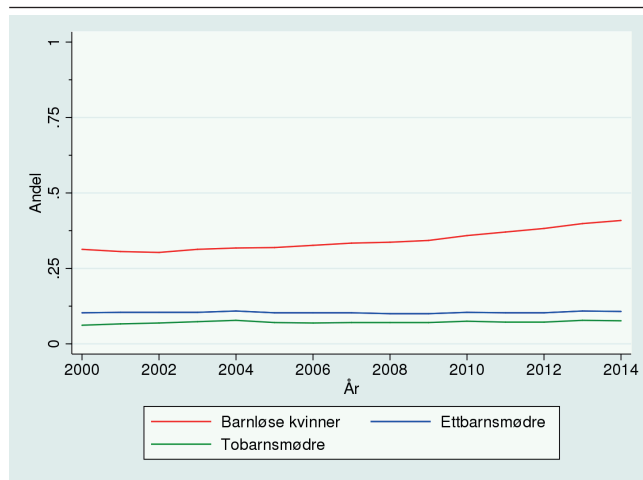
Siden fruktbarheten varierer med utdanningsnivå, kan endringer i kvinners utdanningsnivå gi endringer i SFT. Vi undersøker derfor hvordan andel kvinner med et gitt utdanningsnivå varierer gjennom perioden (figur 3b). Mens utdanningsnivået til barnløse kvinner har vært relativt stabilt gjennom perioden, har mødrenes utdanningsnivå økt: Andelen ett- og tobarnsmødre med kun grunnskole har gått ned, mens andelen ettbarnsmødre med høyere utdanning (både lavere og høyere) har økt. Siden (den betingede) sannsynligheten for å få et andre eller tredje barn er høyest blant mødre med høyere utdanning (figur 3a), har ikke denne sammensetningsendringen bidratt til fallet i SFT.

Figur 4a. Sannsynligheter for første-, andre og tredjefødsler etter utdanningsaktivitet gjennom perioden, fullt justert modell

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4b. Andel barnløse kvinner, ettbarnsmødre og tobarnsmødre under utdanning. Endring i perioden 2000-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Gjør stadig lengre studietid at kvinner utsetter det første barnet, og kanskje velger bort det andre eller tredje? For å undersøke dette ser vi på fruktbarhetsmønstre etter utdanningsaktivitet. Kvinner som er under utdanning har langt lavere sannsynlighet for å få et første barn enn kvinner som ikke er under utdanning (figur 4a). For perioden sett under ett finner vi at en svak nedgang i første- og tredjefødselssannsynligheten blant kvinner som er under utdanning, mens den har vært relativt stabil for gruppen som ikke er under utdanning i perioden. Førstefødselssannsynligheten har også falt brattere blant studenter enn ikke-studenter fra 2009. I samme periode har andelen av barnløse kvinner som er under utdanning økt noe (figur 4b). Kombinasjonen av en økt andel kvinner under utdanning, og fallende fruktbarhet i denne gruppa, ser altså ut til å bidra til den norske fruktbarhetsnedgangen. Sannsynligheten for å få et andre barn er også høyest for kvinner som ikke er under utdanning, men her er ikke forskjellene like store. Andrefødselssannsynligheten blant studenter gikk opp til og med 2009, men har senere gått svakt ned. De minste forskjellene etter hvorvidt en er

under utdanning finner vi for tredjefødsler, der sannsynligheten er omtrent lik for kvinner som er under utdanning og kvinner som ikke er under utdanning. For denne pariteten har det vært en svak nedgang gjennom perioden for begge grupper. Selv om stadig flere kvinner er under utdanning, har det ikke blitt vanligere å kombinere studier og foreldreskap for kvinner, ettersom andelen ett- og tobarnsmødre under utdanning har holdt seg stabil i perioden (figur 4b). Samtidig ser det ut til at det å være under utdanning legger en større demper på fruktbarheten til barnløse kvinner enn det gjør for mødre.

Fruktbarhet og arbeidsliv

Skyldes utsettelsen av første barn eller det at kvinner ikke får sitt andre eller tredje barn at de ikke deltar i arbeidslivet og kvalifiserer for mottak av foreldrepenger? Ønsker kvinner å etablere seg på arbeidsmarkedet før de får (flere) barn? Her bruker vi hvorvidt en tjener minst folketrygdens grunnbeløp (1G) som en indikator på om en er i jobb eller ikke. Fordelen med dette målet er at det kan sammenliknes over tid, ettersom grunnbeløpet justeres i takt med pris- og kostnadsutviklingen. For å få utbetalt foreldrepenger etter fødsel, kreves det per 2015 en årsinntekt på minst 0,5 G.

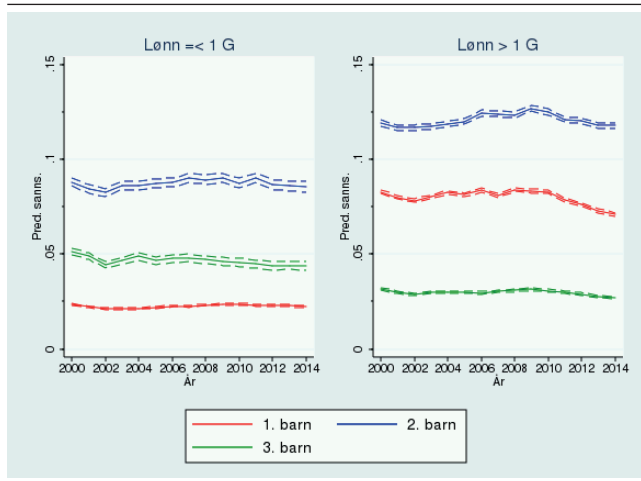
Ser vi på førstefødsler etter arbeidsaktivitet, finner vi at sannsynligheten for å få et første barn er langt høyere blant kvinner som er i jobb, enn blant kvinner som ikke er i jobb (figur 5a). Kvinner som er i jobb får også et andre barn raskere/oftere enn kvinner som ikke er i jobb. Når det gjelder tredjefødsler er bildet annerledes: Sannsynligheten for å få et tredje barn er høyest blant kvinner som ikke er i jobb. Mens både to- og ettbarnsmødrene synes å ha et godt fotfeste i arbeidslivet før de får barn, ser det altså ut til at et 'hjemmespor' med svært lav egen inntekt og store familier er å finne blant noen av trebarnsmødrene. Ser vi på sammensetningen av barnløse som står utenfor arbeidslivet, finner vi at andelen har sunket markert over perioden vi studerer (figur 5b). For andre- og tredjefødsler ser vi det samme, selv om utviklingen er noe slakere i disse gruppene.

Fallet i fruktbarheten etter 2009 finner vi hovedsakelig blant kvinner som tjener 1G eller mer. Etter hvert som stadig flere kvinner tilhører denne gruppen, vil et fall i fruktbarheten i denne gruppen ha stadig større konsekvenser for fruktbarheten. Mindretallet av kvinner som ikke er i jobb, ser altså ut til å være relativt uberørt av fruktbarhetsfallet etter 2009. Etter hvert som færre kvinner står utenfor arbeidslivet, vil den relativt høye sannsynligheten for å få et tredje barn i denne gruppen ha stadig mindre betydning for den samlede fruktbarheten i Norge.

Innvandring og fødeland

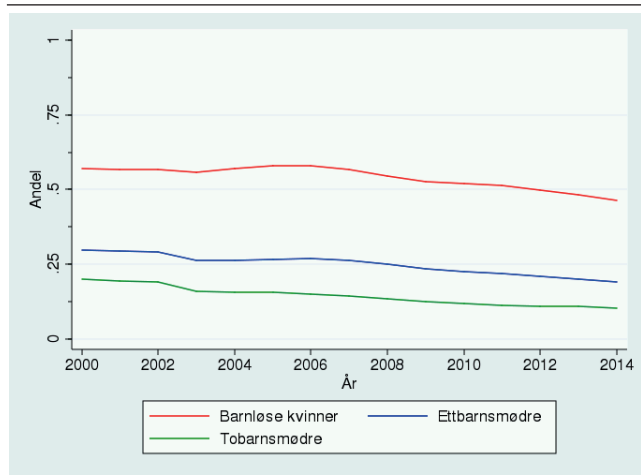
I hvilken grad skyldes endringer i fruktbarhet endret atferd blant innvandrerkvinner, eller endringer i sammensetningen av kvinner født i Norge og i utlandet i den norske befolkningen? Ser vi på førstefødsler etter innvandringsbakgrunn (norskfødt versus innvandrer),

Figur 5a. Sannsynligheter for første-, andre og tredjefødsler etter inntekt gjennom perioden, fullt justert modell

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5b. Andel barnløse kvinner, ettbarnsmødre og tobarnsmødre med lav inntekt. Endring i perioden 2000-2014

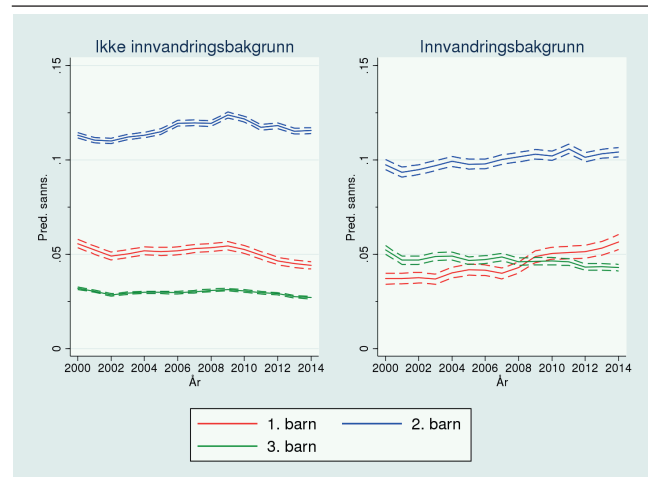
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

finder vi at det har vært en klar nedgang i sannsynligheten for førstefødsler blant norskfødte kvinner fra 2009 og til i dag, mens det har vært en klar økning blant innvandrerkvinner, fra 2001 (figur 6a). Samtidig har andelen barnløse innvandrerkvinner i fruktbar alder sunket noe (figur 6b). For andrefødsler er trenden tilsvarende, selv om økningen for innvandrerkvinner har vært relativt svak, men statistisk signifikant fra 2000 til 2014. For tredjefødsler har det imidlertid vært en nedgang for både norskfødte og innvandrerkvinner i samme tidsrom. Samtidig har andelen innvandrerkvinner som er ett- og tobarnsmødre økt gjennom perioden, noe som kan ha bidratt til en lavere fruktbarhet totalt fra 2009 og fram til i dag.

Nedgangen de siste fem år

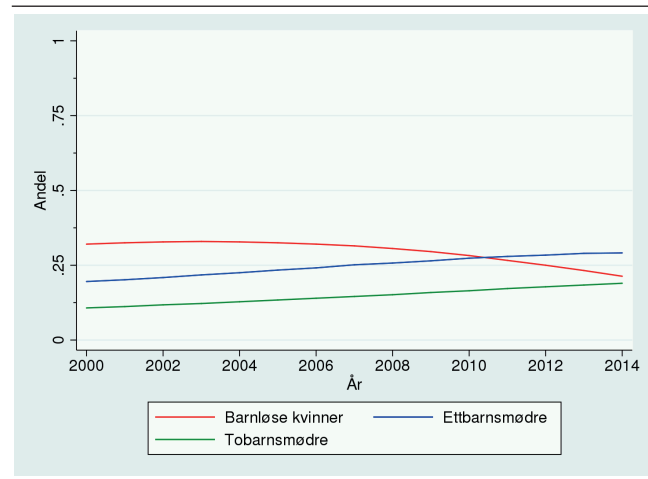
I dette avsnittet sammenstiller vi de utviklingstrekkene som særlig har bidratt til fallet i fruktbarheten etter 2009. Hvilken paritet som peker seg ut som viktigst for fallet i fruktbarheten er avhengig av om vi ser på

Figur 6a. Sannsynligheter for første-, andre og tredjefødsler etter innvandringsbakgrunn gjennom perioden, fullt justert modell

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6b. Andel barnløse kvinner, ettbarnsmødre og tobarnsmødre med innvandringsbakgrunn. Endring i perioden 2000-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

endringer på absolutt eller relativ skala. Den relative nedgangen dobbelt så sterk for første- og tredjefødsler sammenliknet med andrefødsler. Den absolutte nedgangen har derimot vært omtrent lik de tre paritetene. I perioden etter 2009 har første- og tredjefødselsratene falt særlig bratt blant kvinner under 30 år, noe som har gitt en uavbrutt økning i fødealder. Mens fallet i førstefødsler i denne aldersgruppen lett kan tolkes som en forskyvning av fødsler til seinere i livsløpet, kan de fallende tredjefødselsratene peke mot noe lavere kohortfruktbarhet i framtiden.

Når det gjelder utdanningsnivå, skiller to grupper seg ut med raskt fallende fruktbarhet fra 2009 til 2014: For kvinner som kun har videregående skole og kvinner med lavere høyere utdanning er det en signifikant nedgang for alle fødselsovergangene. For de med den aller høyeste utdanningen, er det kun sannsynligheten for å få et tredje barn som faller signifikant i den siste femårsperioden.

Kvinner under utdanning har i utgangspunktet lave første- og andrefødselssannsynligheter, og disse har falt betydelig 2009 og fram til i dag. Det relative fallet er på rundt 24 prosent for førstefødsler, og 9 prosent for andrefødsler. Samtidig har andelen av barnløse kvinner som er under utdanning økt betraktelig gjennom perioden. Kombinasjonen av en økt andel kvinner under utdanning, og fallende fruktbarhet i denne gruppa, ser altså ut til å bidra til den norske fruktbarhetsnedgangen.

Stadig flere kvinner er i jobb, og fallet i fruktbarheten har vært sterkest blant kvinner med betalt arbeid: I denne gruppa har det vært en markert nedgang for alle fødselsovergangene – men særlig sterk (en relativ endring på rundt 14-15 prosent) for første- og tredjefødsler. For den stadig minkende gruppa som står uten for arbeidslivet har fødselssannsynlighetene vært uendret fra 2009-2014.

Innvandrerkvinner er den eneste gruppa som skiller seg ut med en økning i førstefødselssannsynligheten fra 2009. I relativ forstand er økningen på rundt 16 prosent. Andre- og tredjefødselssannsynligheten har ikke endret seg i denne gruppa. Nedgangen i SFT drives altså av endringer blant norskfødte kvinner.

Diskusjon

Easterlin og Crimmins (1985) mye brukte teoretiske fruktbarhetsmodell skiller mellom tilbud, etterspørsel og reguleringskostnader. Tilbud refererer til muligheten til å unnfange og bære fram et barn. Dette innebærer at man er seksuelt aktiv og fysisk i stand til å få barn, og betegnes fekunditet. Reguleringskostnader refererer til tilgangen til – og aksepten for – bruk av prevensjonsmidler og abort. Etterspørsel refererer til et ønske om barn. Dette kan igjen påvirkes av kjøpekraft, forventede kostnader ved å ha barn (både direkte kostnader som mat og klær og indirekte kostnader slik som tap av inntekt hvis man er hjemme med barn), preferanser for å få barn sammenliknet med å bruke tid og penger på andre ting, samt barnetallsnormer. Etterspørselsforklaringer knyttet til inntekt og direkte og indirekte kostnader ved og få barn er formalisert i Beckers (1991) mikroøkonomiske teori om fruktbarhetsavgjørelser. I dette rammeverket vektlegges det at høyere (time)lønn gjør det lettere å dekke de direkte kostnadene ved å få barn. Samtidig øker inntektstapet knyttet til å jobbe mindre for å ta vare på barn med timelønn, noe som kan gjøre at (særlig) kvinner som tjener godt oftere velger å få færre barn, eller forbli barnløse. Velferdsordninger kan redusere både de indirekte og direkte kostnadene ved å oppdra barn.

Under følger en diskusjon av potensielle endringer i tilbud, etterspørsel og reguleringskostnader fra 2000-2015 med fokus på betydningen av alder, utdanningsnivå, utdanningsaktivitet, arbeidsdeltakelse og innvandringsbakgrunn. En mer detaljert og nyansert gjennomgang av den norske fruktbarhetsutviklingen

i et teoretisk perspektiv finnes på engelsk i Kravdal (forthcoming).

Tilbud

Våre resultater viser at kvinners gjennomsnittlige alder ved både første og senere fødsler har økt fra år 2000 fram til i dag. Det samme gjelder menn (SSB 2015a). Det bratte fallet i kvinners fruktbarhet fra slutten av 30-årene skyldes høyst sannsynlig at fekunditet synker med alder (ACOGCGPPC 2014). Imidlertid kan moderne medisinsk behandling bidra til å øke tilbudet for kvinner som har utsatt sine barnefødsler. Nye tall viser at 3,4 prosent av norske barn fødes etter assistert befruktning (Helsedirektoratet 2015). Dette er en dobling av andelen sammenliknet med situasjonen for 15 år siden Selv om antallet prøverørsbehandlinger i Norge ligger stabilt på rundt 7000 per år de siste årene, har teknologien rundt behandlingen blitt vesentlig bedre, og veien til graviditet er kortere: Flere blir gravide etter færre forsøk, og de blir således flere barn av hver behandling. Økningen i førstefødselsraten i aldersgruppen 37-42 år kan kanskje sees i sammenheng med kunnskap om denne forbedrede teknologien. Samtidig reiser et økende antall kvinner utenfor landegrensene for å få hjelp, særlig enslige og kvinner som ønsker eggdonasjon. Dette antallet lar seg imidlertid ikke tallfeste.

Internasjonal litteratur har vist at fekunditet ofte er lavere blant innvandrerkvinner enn majoritetsbefolkningen (Chandra og Stephen 1998, Tuntiseranee mfl. 1998). Bakgrunnen for dette er imidlertid ikke klar, men det kan tenkes å henge sammen med helsestatus (Wilcox og Mosher 1994), seksuell atferd eller helseatferd (Bolumar mfl. 1996, Mosher og Bachrach 1996, Olsen 1991), eksponering for hasardiøse stoffer i arbeidsmiljøet (Olsen og Rachootin 2003) eller økonomiske årsaker (Phipps 1996). Disse funnene gjelder imidlertid hovedsakelig for land hvor fruktbarhetsbehandling ikke er fritt tilgjengelig for alle, og fertilitetsbehandling må kjøpes på det åpne markedet. Siden våre resultater viser at fødselsratene er høyere blant innvandrerkvinner enn kvinner i majoritetsbefolkningen, er det lite sannsynlig at tilbuds-faktorer kan forklare denne forskjellen.

Oppsummert kan en utsettelse av barnefødsler gjøre at en økende andel ikke vil være i fysisk stand til å få de barna de ønsker seg når de føler at tiden er inne for å stifte familie. Samtidig kan vi ikke utelukke at norske kvinner begynner familiedannelsen seinere blant annet fordi de ønsker seg noe færre barn enn før. Hvorvidt økende fødealder skal forstås som en tilbuds- eller etterspørselsforklaring, eller en blanding av disse, forblir dermed et åpent spørsmål. Hvis kvinner får barn senere, og ikke kan eller vil få like mange barn i løpet av livet, vil både kohort- og periodefruktbarheten falle. Hvis kvinner derimot får barn stadig senere men totalt sett får like mange barn i løpet av livet, vil periodefruktbarheten fortsette å synke, mens kohortfruktbarheten vil holde seg stabil.

Etterspørsel

Etterspørselen etter barn påvirkes av kjøpekraft, direkte og indirekte kostnader ved å oppdra barn, preferanser og barnetallsnormer (se også Becker 1991). I følge Kravdal (2002) har fruktbarhetsnivået i Norge historisk sett blitt lite påvirket av individers kjøpekraft. Samtidig finner Galloway og Hart (2015) noe støtte for at en bedre økonomisk situasjon øker fruktbarheten blant norske kvinner tidlig i 20-årene. Selv om lønningene i Norge er blant de aller høyeste i OECD-området, bidrar prisnivået til at norske lønnsinntakeres kjøpekraft er mer på linje med flere andre OECD-land (SSB 2015b), og spesielt høy kjøpekraft er dermed neppe årsaken til den relativt høye norske fruktbarheten. Gjennom de siste 15 årene har den gjennomsnittlige årslønnen for norske arbeidstakere steget betraktelig, og langt mer enn den generelle prisutviklingen. Lønnsveksten har vært sterkest for de høyeste inntekstkvintilene (Kaldager 2014), og det er ikke åpenbart at høyere lønn påvirker fruktbarhetsvalg nevneverdig i denne gruppen. Samtidig vet vi at lønnsinntekt henger sammen med en høyere (årlig) sannsynlighet for å få barn både i Norge, og at denne sammenhengen ble noe sterkere i perioden 1995-2010 (Hart 2015). Kvalitative undersøkelser peker også mot at norske kvinner vektlegger å få et forfeste i arbeidslivet før de får barn (Ellingsæter og Pedersen 2013).

Våre funn tyder på at fruktbarheten har falt minst blant kvinner som står utenfor arbeidslivet, og dermed tjener minst. Dette tyder på at det ikke er mangel på økonomiske ressurser som har ført til fruktbarhetsnedgangen de siste fem årene. Siden fruktbarhetsfallet er konsentrert blant kvinner som er i jobb, kan det tyde på at en eller annen form for spenning mellom betalt og ubetalt arbeid bidrar til færre fødsler. Kitterød og Rønsen har vist at mødre stadig bruker stadig mer av sin tid på lønnsarbeid og mindre tid hjemme (2013). Samtidig finner vi en rekke ulike tilpasninger mellom jobb og familie – inkludert kort deltid – blant kvinner som tjener over 1G. Hvis konflikt mellom karriere og tid til barneoppdragelse driver fruktbarhetsfallet, vil en forvente at fruktbarheten skulle falle mest blant kvinner med høyere utdanning. Det ser vi imidlertid ingen tegn til. Samtidig finner Lappegård og Dommermuth (2015) at fruktbarheten er høy men fallende blant kvinner med utdanning rettet mot typiske kvinneyrker i offentlig sektor, der muligheten for å kombinere jobb og familie burde være god. Dette støtter videre opp under fortolkningen om at det ikke hovedsakelig er forholdet mellom jobb og familieforpliktelser som driver fruktbarhetsnedgangen.

En sannsynlig forklaring på hvorfor konflikten mellom arbeid og familie kan synes å bety mindre for kvinner i Norge sammenliknet med andre land, er den familievennlige velferdspolitikken, med subsidier til de som får barn i form av høy barnehagedekning, lange foreldrepermisjoner, kontantstøtte og barnetrygd. Den norske familiepolitikken reduserer både direkte og

indirekte kostnader ved å oppdra barn, og kan dermed øke etterspørselen etter barn (Rønsen og Skrede 2010). I perioden vi studerer finner vi noen få, men viktige utvidelser av familiepolitikken: Barnehagetilbudet, som Rindfuss m.fl. (2010) viser at bidrar til den høye fruktbarheten i Norge, ble sterkt forbedret etter barnehageforliket i 2003, som resulterte i flere plasser og lavere foreldrebetaling. I tillegg har det også vært en utvidelse av fedrekvoten fra 2005 til 2013, men denne ble redusert med fire uker i 2014. Ellers har det vært relativt små endringer på det familiepolitiske området de siste 15 årene (Syse 2015). Forbedringer og stabilitet i familiepolitikk kan neppe forklare nedgangen i SFT.

Også endringer i barnetallsnormer og preferanser kan påvirke etterspørselen etter barn. Imidlertid er det få tegn til at barnetallsnormene har endret seg stort gjennom periode for de kvinnene som nå har avsluttet sin fruktbare alder. Vi finner få endringer i andrefødselsratene, noe som tyder på at tobarnsnormen fortsatt står sterkt i Norge – og/eller at to barn passer godt med de preferansene norske menn og kvinner har for balansen mellom familie, jobb og egentid. Dette er i tråd med en tidligere studie av norske fruktbarhetsintensjoner (Lyngstad og Noack 2005), men i motsetning til hva som er situasjonen i en del andre europeiske land (Goldstein, Lutz og Testa 2003). Resultatene våre tyder derimot på at det tredje barnet i stadig større grad velges bort. Dette er i tråd med funn hos Lappegård og Dommermuth (2015), som også viser en tydelig nedgang for barn nummer tre og høyere.

Endringer i preferanser om barn, det vil si i hvor stor grad man prioriterer å bruke tid og penger på egne fritidsaktiviteter eller andre former for selvrealisering heller enn på barn, kan også bidra til lavere fruktbarhet (Lesthaeghe 2010). I våre data har vi liten mulighet til å undersøke denne hypotesen direkte. Samtidig foreslår særlig Lesthaeghe (2010) at slike preferanser for selvrealisering vil oppstå først blant kvinner med høyere utdanning. I våre data ser det ut til at fruktbarheten faller vel så raskt blant kvinner med lavere utdanning, motsatt av hva en kanskje skulle forvente utfra en slik 'preferanseteori'.

Våre funn tyder på en oppgang i innvandrerkvinnens sannsynligheter for et første og et andre barn og en nedgang for et tredje barn. I følge Tønnessen (2014) har SFT blant innvandrerkvinner sunket de siste årene, fra 2,6 i 2000 til 2,1 i 2012. Fruktbarheten synker med økende botid i Norge, samtidig som fruktbarheten er betydelig lavere også blant nyankomne innvandrerkvinner sammenliknet med tidligere. Dette kan henge sammen med at barnetallene per kvinne har gått betraktelig ned i store deler av verden de siste tiårene (Population Reference Bureau 2015). Nyankomne innvandrerkvinner reiser altså fra land som har et lavere fruktbarhetsnivå enn tidligere. Samlet sett kan dette bidra til å forklare nedgangen i tredjefødsler blant innvandrerkvinner i Norge.

Reguleringskostnader

Med reguleringskostnader menes tilgangen til og aksepten for bruk av prevensjonsmidler, nødpreven-sjon og abort. De to førstnevnte er langt mer allment utbredt enn sistnevnte, selv om vi har selvbestemt abort i Norge. I perioden 2000-2014 har abortraten vært relativt konstant eller noe synkende. I perioden fram til 2014 lå den på rundt 13-14 aborter per 1000 kvinne (Løkeland m. fl. 2014), mens den i 2014 var på rundt 12 per 1000 kvinne. Samtidig har salget av nødpreven-sjon gått ned. Mye tyder derfor på at stadig færre bli uønsket gravide. Dette kan skyldes at norske menn og kvinner har tilgang til og bruker en rekke ulike preven-sjonsmidler fast, som for eksempel p-piller, minipil-ler og spiral, eller kondom eller pessar under samleie (Skjeldestad 2007). Bruken av prevensjon som kan tall-festes, har økt for alle aldersgrupper gjennom perioden (Helsedirektoratet 2014). I den grad uønskede eller uplanlagte graviditeter bidrar til den norske fruktbar-heten, kan dette bidraget altså ha gått noe ned over tid. Reguleringskostnadene synes dermed å ha vært relativt stabile i perioden vi ser på, og lavere reguleringskostna-der kan neppe forklare fruktbarhetsfallet etter 2009.

Konklusjon

Siden 2009 har samlet fruktbarhetstall i Norge falt fra 1,98 til 1,76. Hvorvidt nedgangen vil fortsette, stoppe opp eller om fruktbarheten igjen vil ta seg opp, er et viktig spørsmål for framtidig samfunnsplanlegging og politikkutforming. Selv om et høyt fruktbarhetstall ikke har vært et uttalt mål fra myndighetenes side, har fa-miliepolitiske tiltak begrunnet ut fra kvinners arbeids-muligheter og generell kjønnslikestilling ligget til grunn for svært generøse familiepolitiske ordninger. Dette kan ha hatt en effekt på fruktbarhet (se f.eks. Rindfuss m.fl. 2010), og bidratt til at nivået i Norge fortsatt er høyere enn i de fleste andre europeiske land.

I denne artikkelen har vi beskrevet utviklingen i over-gangen til første, andre og tredje barn for ulike kvin-negrupper på 2000-tallet, med fokus på betydningen av alder, utdanning, arbeid og innvandringsstatus. Vi fant en stigende fødealder gjennom perioden. Selv om sannsynligheten for å få første, andre og tredje barn vært relativt stabil, har det vært en svak nedgang for alle paritetsoverganger etter 2009. Målt på absolutt skala, er nedgangen ganske lik på tvers av pariteter, fra en endring på 0,4 prosentpoeng for tredjefødsler til 0,6 prosentpoeng for andrefødsler. På relativ skala ser vi et noe annet bilde: Her er nedgangen størst for tredjeføds-ler med et fall på 12 prosent, og minst for andrefødsler med et fall på 5 prosent. Fallet i fruktbarheten er gjen-nomgående, og relativt uavhengig av utdanningsnivå, utdanningsaktivitet og arbeidslivsdeltakelse. I et over-ordnet perspektiv er våre resultater i tråd med resulta-tene fra Lappegård og Dommermuth i dette nummeret, selv om framgangsmåten og fokuset er noe forskjellig.

Vi finner et sterkere fall blant kvinner som er under utdanning. Kombinasjonen av lengre utdanningsløp og lavere fruktbarhet blant kvinner under utdanning

vil sannsynligvis fortsette å bidra til forskyvning av fruktbarhet i livsløpet i framtiden. Hittil har kvinner som tar høyere utdanning 'hentet inn' nesten hele den fruktbarhetsutsettelsen som en lang studietid ofte innebærer. Hvorvidt det samme vil være tilfellet i framtiden blir spennende å følge med på. I den grad det er politisk bekymring knyttet til lavere fruktbarhet, kan studenter som relativt sett mottar mindre omfattende velferdsordninger i tilknytning til foreldreskap og som har synkende fruktbarhet, være en mulig gruppe å se nærmere på.

Sannsynligheten for første- og andrefødsler har imid-lertid økt for innvandrerkvinner, samtidig som tredje-fødselssannsynligheten har falt. Kombinasjonen av økt innvandring og økt sannsynlighet for første- og andre-fødsler blant innvandrerkvinner vil sannsynligvis bidra til å trekke fruktbarheten noe opp i framtidens Norge. Samtidig er det viktig å ha i mente at innvandrerkvinn-ners bidrag til den samlede norske fruktbarheten er beskjedent (Aase og Kaldager 2014).

Preferansen for to barn, som av mange antas å være en viktig årsak til at den norske fruktbarheten er relativt høy, ser ikke ut til å være svekket over tid. Selv om vi finner betydelig variasjon i endringer etter alder – er nedgangen hovedsakelig konsentrert blant kvinner under 30 år – og særlig for tredjefødsler. Hvorvidt dette betyr at yngre kvinner ønsker seg mindre barneflo-ker, eller om de bare forskyver familieforøkelsen til et senere tidspunkt i livet, blir interessant å følge med på framover.

Referanser

- Aase, K. B. og R. V. Kaldager (2014): Befolkningsframskrivinger 2014-2100: Fruktbarhet. *Økonomiske analyser* 4:37-43
- Andersson, G., M. Kreyenfeld og T. Mika (2014): Welfare state context, female labour-market attachment and childbearing in Germany and Denmark. *Journal of Population Research* 31(4):287-316
- ACOGGPPC (2014): Female age-related fertility decline. Committee Opinion No. 589. American College of Obstetricians and Gynecologists Committee on Gynecologic Practice and Practice Committee Opinion. *Fertility and Sterilization* 101(3):633-634
- Becker, G. (1991): *A treatise on the family*. Harvard University Press: Harvard
- Bolumar, F., J. Olsen og J. Boldsen (1996): Smoking reduces fecundity: a European multicenter study on infertility and subfecundity. *American Journal of Epidemiology* 143: 578-587
- Chandra, A. og E. H. Stephen (1998): Impaired fecun-dity in the United States: 1982-1995. *Family Planning Perspectives* 30:34-42

- Easterlin, R. A. og E. C. Crimmins (1985): *The fertility revolution. A supply-demand analysis*. The University of Chicago Press: Chicago
- Ellingsæter, A. L. og E. Pedersen (2013): Economic risk, fertility and the welfare state: Understanding individual rationalities. I Ellingsæter, A. L., A. M. Jensen og M. Lie (red.) *The social meaning of children and fertility change in Europe*. Routledge: Abingdon
- Population Reference Bureau (2015): *World population data sheet*. Nedlastet fra: http://www.prb.org/pdf15/2015-world-population-data-sheet_eng.pdf
- Galloway, T. A. og R. K. Hart (2014): Effects of income and the costs of children on fertility. Quasi-experimental evidence from Norway. *Discussion Papers* No 828, Statistisk Sentralbyrå
- Goldstein, J., W. Lutz og M. R. Testa (2003): The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe, *Population Research and Policy Review* 22:479-496
- Hart, R. K. (2015): Earnings and first birth probability among Norwegian men and women 1995-2010. *Demographic Research* 33(38):1067-1106
- Helsedirektoratet (2014): *Statistikk om seksuell helse i Norge*. Nedlastet fra: <https://helsedirektoratet.no/folkehelse/seksuell-helse/statistikk-om-seksuell-helse-i-norge>
- Helsedirektoratet (2015): *Assistert befruktning*. Nedlastet fra: <https://helsedirektoratet.no/bioteknologi/assistert-befruktning>
- Jalovaara, M. og A. Miettinen (2013): Does his paycheck also matter? The socioeconomic resources of co-residential partners and entry into parenthood in Finland. *Demographic Research* 28(31):881-916
- Kaldager, R. V. (2014): The relationship between earnings and first birth probability among Norwegian men and women 1994-2008. *Discussion Papers* No 787, Statistisk Sentralbyrå
- Kitterød, R. H. og M. Rønsen (2013): Hvem er de nye involverte fedrene? *Økonomiske analyser* 5:39-46
- Kravdal, Ø. (2002): The impact of individual and aggregate unemployment on fertility in Norway. *Demographic Research* 6:263-294
- Kravdal, Ø. (forthcoming): The not so low fertility in Norway – a result of affluence, liberal values, gender-equality ideals, and the welfare state. I Rindfuss, R. R. og M. K. Choe (red.) *Low fertility, institutions, and their policies: Variations across industrialized countries*. Springer: New York
- Kravdal, Ø. og R. R. Rindfuss (2008): Changing relationships between education and fertility: A study of women and men born 1940 to 1964. *American Sociological Review* 73(5):854-873
- Lappegård, T. og M. Rønsen (2005): The multifaceted impact of education on entry into motherhood. *European Journal of Population* 21:31-49
- Lesthaeghe, R. (2010): The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review* 36:211-251
- Lyngstad, T. H. og T. Noack (2005): Vil de velge bort familien? En studie av unge nordmenns fruktbarhets og ekteskapsintensjoner. *Tidsskrift for Velferdsforskning* 8:120-134
- Løkeland, M., R. Akerkar, O. M. Askeland, M. Ebbing, K. Gåsemyr, A. G. Mjaatvedt og E. Reikerås (2014): Rapport over svangerskapsavbrudd for 2013. Folkehelseinstituttet
- Mood, C. (2010): Logistic regression: Why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it. *European Sociological Review* 26(1):67-82
- Mosher, W. og C. A. Bachrach (1996): Understanding U.S. fertility: Continuity and change in the National Survey of Family Growth, 1988-1995. *Family Planning Perspectives* 28:4-12
- Olsen, J. (1991): Cigarette smoking, tea and coffee drinking, and subfecundity. *American Journal of Epidemiology* 133:734-739
- Olsen, J. og P. Rachootin (2003): Invited commentary: Monitoring fecundity over time – if we do it, then let's do it right. *American Journal of Epidemiology* 157:94-97
- Phipps, W. R. (1996): The future of infertility services. *Fertility and Sterility* 66:202-204
- Rindfuss, R. R., D. K. Guilkey, S. P. Morgan og Ø. Kravdal (2010): Child-care availability and fertility in Norway. *Population and Development Review* 36(4):725-748
- Rønsen, M. og K. Skrede (2010): Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lessons from the past and questions for the future. *Demographic research* 22:321-346
- Skjeldestad, F. E. (2007): Prevensjonsbruken i Norge i 2005. *Tidsskrift for Den norske legeforening* 21:2803-2805
- Statistisk sentralbyrå (2015a): *Statistikkbanken*. Nedlastet fra: www.ssb.no/statistikkbanken

Statistisk sentralbyrå (2015b): Konjunkturutviklingen i Norge. *Økonomiske analyser* 3:4-33.

Syse, A. (2015): Nye koster – hva med politikken? *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål* 1(13):5-58

Tuntiseranee, P., J. Olsen, V. Chongsuvivatwong og S. Limbutara (1998): Fecundity in Thai and European regions: results based on waiting time to pregnancy. *Human Reproduction* 13(2):471-477

Tønnessen, M. (2014): *Fruktbarhet og annen demografi hos innvandrere og deres barn født i Norge*. Rapporter 2014/4, Statistisk sentralbyrå. Nedlastet fra: www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/159524?_ts=143d903c2f8

Vollset, G. (2011): *Familiepolitikken historie – 1970 til 2000*. Rapport 1/2011. NOVA: Oslo

Wilcox, L. S og W. Mosher (1994): Characteristics associated with impaired fecundity in the U.S. *Family Planning Perspectives* 26:218-221

Hvor stammer prisimpulsene fra?

Jon Scheistrøen

Konsumprisindeksen (KPI) gruppert etter leveringssektor er en analytisk gruppering som sier noe om betydningen av prisimpulsene som treffer økonomien. Nåværende inndeling etter leveringssektor fra 1971 viser at importert konsum de siste 20 årene har økt betydelig, mens konsumet av norskproduserte varer bortimot er halvert. I denne perioden har også konsumet av tjenester økt betraktelig. En ny versjon av leveringssektor i tråd med utviklingen i økonomien gir bedre muligheter for å analysere prisimpulsene for hver gruppe mer rendyrket. Endringene vil også gjøre det enklere å analysere prisimpulsene på tvers av gruppene, konsumvarer mot tjenester, norske konsumvarer mot importerte konsumvarer. En sammenligning av gammel og ny leveringssektor for 2015, for de gruppene det er relevant å sammenligne, viser at de norske jordbruksvarene stiger mindre enn jordbruksvarene fra gammel leveringssektor. For de importerte konsumvarene er prisutviklingene for gammel og ny tilnærmet lik. Tjenester hvor arbeidskraft dominerer fra ny leveringssektor, etablerte seg tidlig på året på et høyere nivå enn tjenester med arbeidskraft som dominerende prisfaktor fra gammel leveringssektor.

Innledning

Konsumprisindeksen (KPI) måler prisutviklingen fra måned til måned på en fast kurv av varer og tjenester som etterspørres av norske konsumenter. Varene og tjenestene er delt inn i aggregerte og detaljerte konsumgrupper etter formål, som for eksempel mat og alkoholfrie drikkevarer, klær, transport, kultur og fritid. I tillegg til inndelingen i konsumgrupper, fordeles de samme varene og tjenestene i en analytisk gruppering – leveringssektor - opprettet i 1971 (Statistisk sentralbyrås håndbøker nr. 32). Inndelingen etter leveringssektor kategoriserer varene og tjenestene etter hvor eller hvordan de blir produsert. Eksempler på dette er at varer som i hovedsak blir produsert utenfor Norge, blir lagt i gruppen importerte konsumvarer. Tjenester blir fordelt etter hvorvidt det enten er lønn som er dominerende prisfaktor eller andre faktorer som er hovedårsaken til prisen på tjenesten.

Tradisjonell KPI, dvs. KPI delt inn i konsumgrupper, gir verdifull informasjon om prisutviklingen for hver enkel konsumgruppe. Samtidig gir ikke dette nødvendigvis et bilde av hvilke impulser i økonomien som ligger bak variasjonen i konsumprisene fra måned til måned eller fra år til år.

Ved introduksjonen av inndelingen etter leveringssektor var ideen nettopp å gjøre det enklere å kartlegge årsaksfaktorene til de ulike prisimpulsene. Ved å kategorisere varene og tjenestene i KPI på en ny måte blir det mulig å utnytte prisinformasjonen i KPI til å si noe om hvor prisimpulsene i økonomien stammer fra.

I denne artikkelen blir leveringssektor og utviklingen i leveringssektor, både når det gjelder vekter og priser, de siste 20 årene gjennomgått. Enkelte av utviklings-trekkene blir gått grundigere gjennom som f. eks. at prisene på importerte konsumvarer har vært tilnærmet uforandret siden 1993. Hva endringene i inndeling i ny leveringssektor fører med seg og hva som er nytt i forhold til gammel leveringssektor blir tatt opp i artikkelen. Valg av hva som blir definert som jordbruksvarer i leveringssektor, og inndelingen av tjenester i undergruppene blir forklart. Tilslutt tar artikkelen for seg effektene av overgang fra gammel til ny leveringssektor for de gruppene det er relevant å se opp mot hverandre.

Effektene av overgangen til ny leveringssektor blir målt ved å se på prisutviklingen gjennom 2015 til de gruppene som lar seg sammenligne. Hovedresultatene viser at de norske jordbruksvarene fra ny leveringssektor har hatt en svakere prisutvikling enn jordbruksvarer, mindre bearbeidde fra gammel leveringssektor. For importerte varer så er prisutviklingen tilnærmet identisk i gammel og ny leveringssektor. Prisutviklingen for tjenester hvor arbeidskraft er dominerende har vært sterkere enn dens motpart i gammel leveringssektor, tjenester med arbeidslønn som dominerende prisfaktor. Bakgrunnen for forskjellene vil bli forklart senere i artikkelen.

Konsumenter bruker stadig mindre på norske varer

Gruppene i leveringssektor har vært tilnærmet uforandret siden innføringen i 1971, og består av seks hovedgrupper som alle har mer detaljerte undergrupper, se tabell 1. Undergruppene har naturlig nok en smalere dekning enn hovedgruppene. Dette for å kunne si noe mer konkret om hvilke kanaler prisimpulsene jobber gjennom. Selv om gruppene i leveringssektor har vært uendret siden 1971 har det skjedd til dels store

Tabell 1. **Vekter for de ulike gruppene i leveringssektor for 2015. Promille**

	Vekt
Totalindeks	1000
Jordbruksvarer	55,6
Jordbruksvarer, mindre bearbeidde	27,6
Jordbruksvarer, mer bearbeidde	28
Fiskevarer	6,4
Andre norskproduserte konsumvarer	147,5
Andre norskprod. konsumvarer, lite påvirket av verdensmarkedets priser	42,1
Andre norskprod. konsumvarer, påvirket av verdensmarkedet pga. stort i importinnhold eller råstoffpris bestemt på verdensmarkedet	63,3
Andre norskprod. konsumvarer, påvirket av verdensmarkedet pga., konkurranse fra utlandet	42,1
Importerte konsumvarer	296,7
Importerte konsumvarer uten norsk konkurranse	202,6
Importerte konsumvarer med norsk konkurranse	94,1
Husleie, inkl. fritidsbolig	191,8
Andre tjenester	302,1
Andre tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponenter	64,6
Andre tjenester, også med andre viktige priskomponenter	237,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

endringer innen hver enkelt gruppe., Varer og tjenester har endret grupper som følge av strukturelle endringer i økonomien. KPI er også en dynamisk indikator med hyppig skifte i varer og tjenester som inngår, noe som også vil påvirke sammensetningen av gruppene i leveringssektor fra et år til et annet.

KPI er bygget opp av et sett med varer og tjenester med tilhørende utgiftsandelere (vekter) som holdes konstant gjennom ett år av gangen. Disse andelenes bestemmes ved å se utgiftene til kjøp av en bestemt vare eller tjeneste i forhold til husholdningenes samlede utgifter til kjøp av varer og tjenester, basert på tall fra nasjonalregnskapet.

Tabell 2 viser en matrise hvor de ulike gruppene i leveringssektor er satt sammen med de tolv gruppene i den tradisjonelle KPI. Matrisen illustrerer hvilke grupper i KPI, leveringssektorgruppene henter sin vekt fra. Et eksempel fra tabell 2 kan illustrere dette. Konsumgruppen Post- og teletjenester i KPI fordeler sin vekt på 26 promille på to grupper i leveringssektor; Importerte konsumvarer uten norsk konkurranse med 5,69 promille og andre tjenester, også med andre viktige priskomponenter, med 20,26 promille.

Vektene til de ulike gruppene i leveringssektor er summen av vekten til hver enkelt vare og tjeneste som inngår i tradisjonell KPI. Vektene sier noe om hvor stor andel av konsumet som blir brukt på de ulike grupperingene. Figur 1 viser at andelen brukt på importerte konsumvarer har over tid har økt med nærmere 40 prosent de siste 22 årene.

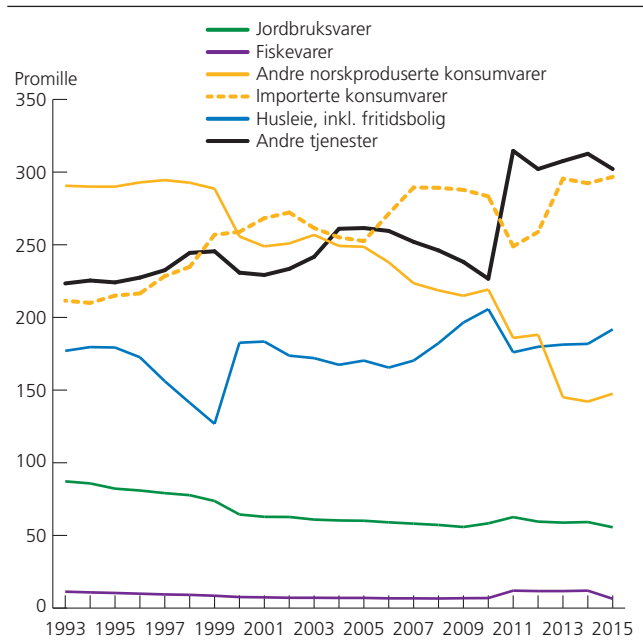
Vektene sett opp mot hverandre gir en litt annen informasjon. Tallene sier da hvor mye av samlet konsum som går til de ulike gruppene. Ses vektene på i både tid og «rom» vil de gi et bilde av hvordan konsumandelene

Tabell 2. **Vektmatrise. Hovedgruppene i KPI satt sammen med undergruppene i leveringssektor for å få vektene i både leveringssektor og KPI til å summere seg til 1000. Promille**

	Mat- Alkohol- varer og holdige alkohol- drikke- frie varer og drikke- tobakk varer mv.	Klær og skotøy	Bolig, lys og brensel	Møbler, hushold- ningsarti- kler og vedlike- hold av innbo	Helse- pleie	Trans- port	Post- og tele- tjenes- ter	Kultur og fritid	Utdan- ning	Hotell- og restau- rant- tjenes- ter	Andre varer og tjenester	Total
Jordbruksvarer, mindre bearbeidde	24,2							3,39				27,6
Jordbruksvarer, mer bearbeidde	28,01											28
Fiskevarer	6,44											6,4
Andre norskprod. konsumvarer, lite påvirket av verdensmarkedets priser	19,8	9,62	2,79	1,17				8,72				42,1
Andre norskprod. konsumvarer, påvirket av verdensmarkedet pga. stort importinnhold eller råstoffpris bestemt på verdensmarkedet	28,72		2,04	2,27	29,08		0,72			0,48		63,3
Andre norskprod. konsumvarer, påvirket av verdensmarkedet pga. konkurranse fra utlandet	3,74	1,22	16,45	10,17	0,29		8,92			1,28		42,1
Importerte konsumvarer uten norsk konkurranse	6,71	30,67	18,83	0,06	24,04	10,01	73,14	5,69	26,43		6,99	202,6
Importerte konsumvarer med norsk konkurranse	10,26		30,05	1,35	26,94	3,58	1,25	10,38			10,28	94,1
Husleie, inkl. fritidsbolig			186,56							0,44	4,75	191,8
Andre tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponenter		0,51	1,1	0,17	16,61	18,9		3,17	4,6		19,49	64,6
Andre tjenester, også med andre viktige priskomponenter		0,22	20,03	0,82		40,12	20,26	51,35	1,01	53,96	49,75	237,5
Total	127,9	40,3	50,8	230,4	65,6	30,2	162,8	26	113,1	5,6	54,4	931 000,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Vekt til hovedgruppene i leveringssektor. I perioden 1993-2015. Promille

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

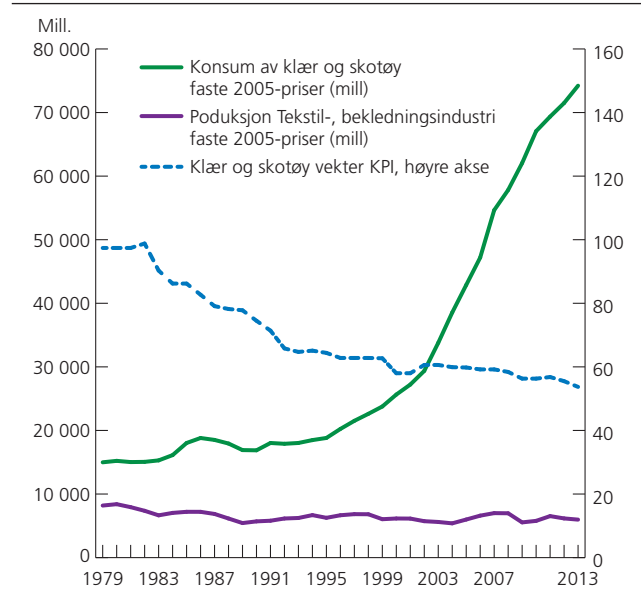
til de ulike sektorene har utviklet seg i forhold til hverandre.

Selv om andelen av konsumet for en enkeltgruppe har falt, representert i leveringssektor ved en vekt nedgang sett i forhold til de andre gruppene, innebærer ikke det nødvendigvis at antall kroner brukt på gruppen har falt. En negativ vektendring for en gruppe betyr at konsumet sett i forhold til andre gruppene har falt. Det betyr nødvendigvis ikke at konsumet for gruppen har falt i absolutt størrelse, men at andel av samlet konsumet som blir brukt på gruppen er blitt lavere. Motsatt betyr en vektøkning at andelen av konsumet som blir brukt på gruppen har økt sett i forhold de andre gruppene.

Selv om gruppene med varer samlet sett de siste 22 årene har fått en lavere vektandel i leveringssektor, er det lite sannsynlig at det totale konsumet av varer har gått ned. Nedgangen skyldes at den prosentvise økningen av konsumet som går til tjenester og husleie har vært større. Figur 1 viser at andelen av konsumet som går med til de ulike varegruppene har falt med om lag 16 prosent i. Konsumet av tjenester har på sin side økt med 23 prosent siden 1993.

Figur 2 demonstrerer, blant annet, to elementer som er essensielle når det gjelder å forstå utviklingen i både priser og vekter i KPI. På starten av 1980-tallet ble rundt halvparten av tekstilvarene som ble konsumert i Norge, produsert i Norge¹. Den andre halvparten av konsumet stammet fra importerte tekstilvarer. I årene frem til 2014 falt den innenlandske produksjonen av tekstilvarer rundt 28 prosent målt i 2005-kroner. I samme periode økte konsumet av tekstilvarer målt i

Figur 2. Klær og skotøy i KPI, 1979-2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2005-kroner med ca. 400 prosent. Dette innebærer at kun rundt 5 prosent av det som ble konsumert av tekstiler i 2014 ble produsert i Norge².

Hovedgrunnen til at produksjonen av konsumvarer skifter produksjonsland er at produsentene ser muligheten til å oppnå lavere produksjonskostnader, for dermed å kunne senke prisen og ta markedsandeler. Figur 2 viser konsekvensen av dette; konsumet øker, samtidig som vekten for klær og skotøy i KPI faller med ca. 45 prosent.

For vektningen i leveringssektor innebærer det som figur 1 indikerer en økning av importerte konsumvarer, og en tilsvarende nedgang i norskproduserte konsumvarer. Dette gjelder ikke bare for klær og skotøy, men også for flere andre varer som f.eks. tobakk og sportsutstyr, som tidligere ble produsert i Norge, men som nå blir produsert i utlandet. Dette påvirker vekt nivåene for norske- og importerte varer.

På tross av at konsumet av klær og skotøy øker så innebærer den fallende vekten at den relative andelen av konsumet som blir brukt på klær og sko faller. Hovedgrunnen er at prisene på klær og sko har falt betraktelig de siste 20 årene. Relativt sett har konsumet vridt seg mot andre varer og tjenester.

Dette gjelder også for varer totalt sett. Vektandelen til varer faller, mens andelen av konsumet som brukes på tjenester øker. Med et gitt budsjett må minimum en av fire hendelser inntreffe for at dette skal oppstå:

- Prisene på varer faller, men da relativt mer enn prisene på tjenester.

² I 2014 ble ca. 40 prosent av den innenlandske produksjonen av tekstiler eksportert.

- Prisene på varer faller, mens prisene på tjenester øker.
- Prisene på varer øker, men da relativt mindre enn prisene på tjenester.
- Handlemønsteret endres. Konsumet vris mot tjenester.

Fallende importpriser

Figur 3 viser prisutviklingen for de to hovedgruppene av varer; andre norskproduserte og importerte konsumvarer. Siden 1993 har prisen på andre norskproduserte konsumvarer steget rundt 80 prosent, mens importerte konsumvarer koster i snitt det samme som de gjorde for 22 år siden.

Det er flere grunner til den flate prisutviklingen når det gjelder importerte konsumvarer. Blant annet ble det i løpet av denne perioden inngått flere internasjonale handelsavtaler som bidro til å senke tollgrensene. Verdens handelsorganisasjon (WTO) ble opprettet i 1995, og hadde som formål å bygge ned handelsbarrierer. Dette gjaldt særlig innen varehandel. European Free Trade Association (EFTA) har siden 1990-tallet inngått frihandelsavtaler med tredjeland. Omtrent samtidig kom EØS-avtalen i 1992 som skulle sikre fri flyt av varer, tjenester, arbeidskraft og kapital på tvers av landegrensene i EØS-området. Dette skjedde samtidig som de sør-øst asiatiske landene, med Kina i spissen, ble en større del av verdenssamfunnet både når det gjaldt handel og internasjonale avtaler. Inntoget til de sør-øst asiatiske landene førte med seg billige varer, men bidro også til å presse ned prisene på varer importert fra OECD-land. Statistikk fra OECD viser at det i mange OECD-land har vært høy produktivitetsvekst, mens i motsetning til Norge, har lønnsveksten vært lav. Dette har bidratt til å holde prisene på importerte konsumvarer på tilsvarende nivå som i 1993. Samtidig har Norge i løpet av de siste 22 årene, med unntak av det siste

drøye året, hatt en fordelaktig valutakurs, målt ved valutakursindeksen, I-44, som har vært med på å holde prisene på importerte konsumvarer nede.

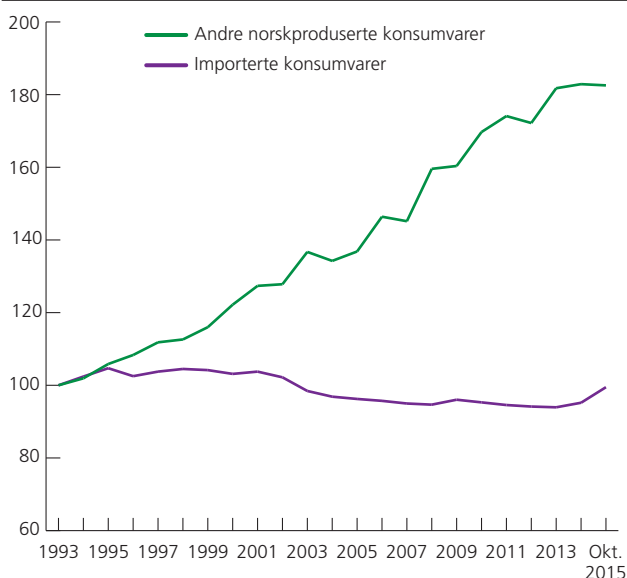
Det siste 18 månedene, i takt med synkende oljepriser, har norske kroner deprimert i forhold til stort sett alle andre valutaer. Dette har slått direkte ut i de importerte prisene. Prisene på audiovisuelt utstyr har for første gang på 20 år, hatt et halvår med positive tolv månedersendringer. Det samme har prisene på klær, som i 2015 viser positive tolv månedersendringer fire måneder på rad for første gang på nesten 18 år.

Kraftig økning i prisene på tjenester

Tjenestene utgjør nå rundt 50 prosent av KPI og dermed om lag 50 prosent av leveringssektor. Hovedgruppen andre tjenester har siden 1993 hatt en årlig prisvekst på 3,1 prosent, mens undergruppen, andre tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent, har hatt en årlig vekst på 4,9 prosent i samme periode. Selv om prisene på andre norskproduserte varer i snitt har steget 3,1 prosent i året siden 1993, er dette godt under det årlige gjennomsnittet til en av de to undergruppene til andre tjenester, figur 4 viser prisutviklingen til undergruppene til tjenestene, samt prisutviklingen til de to hovedgruppene under konsumvarer.

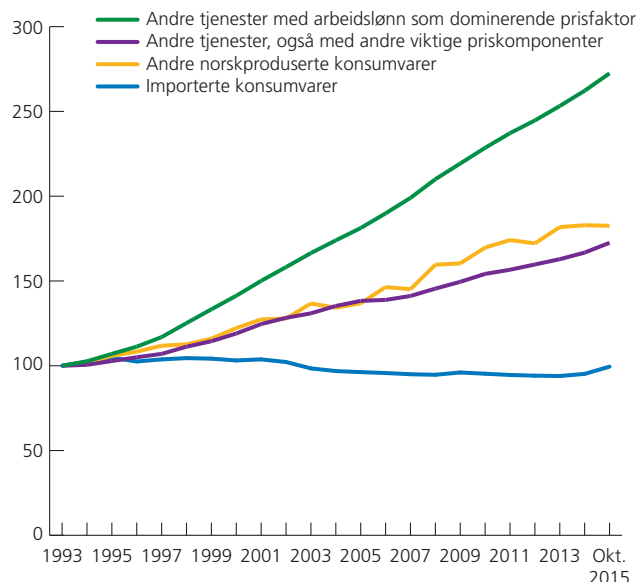
I løpet av denne perioden skiller særlig gruppene andre tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent, og importerte konsumvarer seg ut. Prisutviklingen for importerte varer er blitt gjort rede for tidligere. Tjenester hvor arbeidslønn står i fokus for prissettingen, som f. eks. hårklipp, juridiske tjenester og timepris på bilverksted, har prisveksten siden 1993 vært nesten 3,5 ganger så høy som endringen i totale KPI. En av årsakene er at skjermet sektor har tatt del i lønnsøkningen som konkurranseutsatt sektor har fått de siste

Figur 3. Prisutviklingen på andre norskproduserte konsumvarer og importerte konsumvarer. 1993-oktober 2015. 1993=100

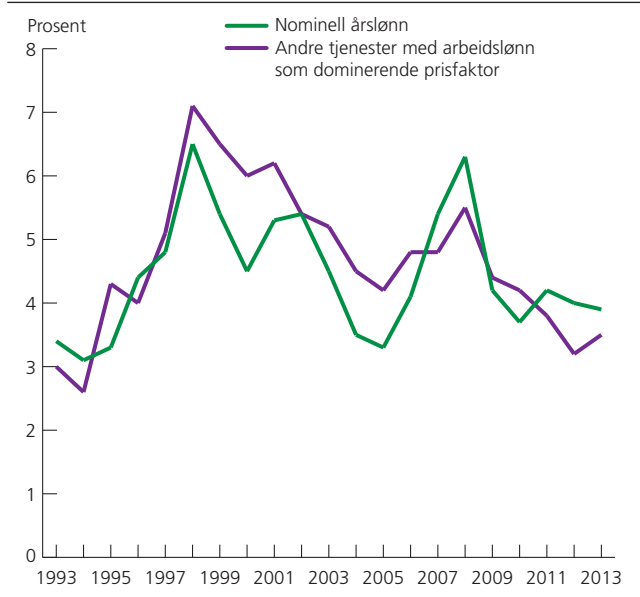
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Prisutviklingen i undergrupper for varer og tjenester. 1993-oktober 2015. 1993=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Årslønn fra leveringssektor og nominell årslønn fra nasjonalregnskapet. 1993-2013. Årsvekst. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

20 årene. Dette har ført til at prisene på tjenestene som tilbys konsumenter, da særlig innen tjenester hvor lønn er dominerende prisfaktor, har hatt en sterkere prisøkning sammenlignet med varemarkedet og tjenester hvor andre faktorer er mer avgjørende for prisen.

Ved å sammenligne den prosentvise endringen i nominell årslønn og prisutviklingen i andre tjenester med arbeidslønn som dominerende prisfaktor viser figur 5 at utviklingen har fulgt hverandre relativt tett siden 1993. Denne sammenhengen kan tyde på at tjenester hvor lønn er den dominerende prisfaktoren kan gi et godt bilde av retning lønnsutviklingen vil ha inneværende år.³

Utfordringer ved tolking av tallene

Til forskjell fra tradisjonell KPI skal man være forsiktig med å ta innsikten gjennom leveringssektor som absolutt sannhet. Her er det flere elementer som spiller inn. Varene og tjenestene i leveringssektor er, i motsetning til KPI, plassert i grupper som i hovedsak sammenfaller med hvor eller hvordan de er produsert. I KPI er de ulike varene og tjenestene plassert i konsumgrupper etter formål⁴.

Det kan være utfordrende å avgjøre hvorvidt en konsumvare hører hjemme i den ene eller andre gruppen i leveringssektor. Enkelte konsumvarer blir produsert

³ Årsveksten og tolvånersveksten til tjenester med arbeidslønn som dominerende prisfaktor blir normalt publisert en god stund før det blir publisert tall på den nominelle årslønnen i prosent for alle ansatte fra nasjonalregnskapet.

⁴ Eksempel på dette er at tulipaner hører inn under konsumgruppen blomster og hage, mens sovesofa hører inn under konsumgruppen møbler. I leveringssektor derimot er begge varene plassert inn under importerte varer.

både i hjemmemarkedet og utenfor landets grenser, og innehar dermed en viss importandel. Siden varen kun kan plasseres i en av gruppene må det kartlegges hvorvidt varen skal inn under norskproduserte- eller importerte konsumvarer. Når hovedgruppe er avklart, må en videre kartlegging til for å avgjøre spørsmålet om undergruppe. For enkelte varer og tjenester kreves helt spesifikk bransjekunnskap for å kunne plassere konsumgode i riktig undergruppe.

Da leveringssektor ble opprettet i 1971 ble følgende påpekt; enkelte varer kunne - kanskje med like stor rett - vært plassert i andre grupper. Vanskeligst har det vært å trekke grensene mellom undergruppene av norskproduserte konsumvarer og importerte konsumvarer (Statistisk sentralbyrå håndbøker 32). Denne beskrivelsen gjelder også i dag, selv om globalisering har ført til at en del industri har blitt utradert i Norge, og dermed til en viss grad gjort det enklere å plassere de ulike varene innad i leveringssektor.

En annen viktig begrensning ved leveringssektor er at prismaterialet er kjøperpriser fra detaljist, og ikke de faktiske produsent- eller importprisene. Dette bidrar til at de ulike gruppene ikke viser den helt rene prisdannelsen. For de ulike gruppene som f.eks. importerte konsumvarer er det meget mulig at den rene importerte prisendring kan bli forstyrret av det faktum at detaljisten har mulighet til å endre prisen ut til konsumentene med en annen prosentvis endring enn hva detaljisten selv har måttet betale for varen. Dette kan føre til at noe av den rene prisdannelsen blir borte på veien.

Det faktum at det er utsalgspris fra detaljist, samt at enkelte varer kan være utfordrende å plassere, gjør at tolkningen av indeksene må gjøres med en viss forsiktighet. Til tross for disse utfordringene gir leveringssektor verdifull informasjon om hvor prisimpulsene i økonomien stammer fra, og bidrar til en større forståelse av prisutviklingen i økonomien.

Ny leveringssektor gir et klarere skille mellom varer og tjenester

Leveringssektor er en unik kilde til å definere de ulike pristrendene. For å sørge for at leveringssektor også i fremtiden vil være en av de viktigste kildene om hvordan prisimpulsene treffer økonomien, er det nødvendig å endre leveringssektor i tråd med utviklingen i sammensetningen av gruppene. Endringen av leveringssektor vil også gjøre det enklere å formidle samt vedlikeholde statistikken.

Hovedfokuset vil nå bli hovedgrupper av varer og tjenester, med undergrupper som er enklere å tolke enn tidligere. Tabell 3 viser ny leveringssektor som tar sikte på å gi brukerne ny og bedre prisstatistikk.

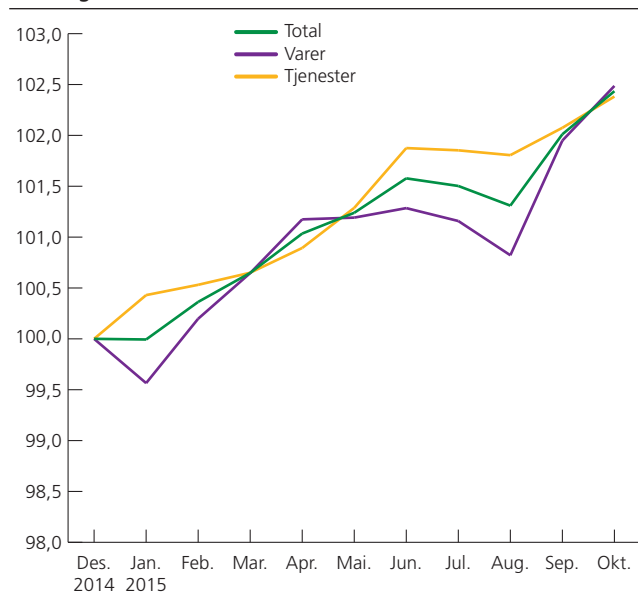
Ved å lage ett hovedaggregat for varer og ett for tjenester, gjennom å slå sammen henholdsvis jordbruksvarer, fiskevarer, norskproduserte konsumvarer og importerte konsumvarer på den ene siden og husleier

Tabell 3. Tabell 3. Vekter for de ulike gruppene i ny leveringssektor for 2015

	Vekt 2015
Total	1000
Varer	504,3
Norske varer	183,6
Norske varer uten energivarer	132,1
Energivarer	51,4
Norske varer uten jordbruksvarer	97,4
Norske jordbruksvarer	34,8
Importerte Varer	320,7
Importerte varer uten jordbruksvarer	299,9
Importerte jordbruksvarer	20,8
Tjenester	495,7
Husleie	191,8
Tjenester uten husleie	304,0
Tjenester hvor arbeidskraft dominerer	86,0
Tjenester med andre viktige priskomponenter	218,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Prisutviklingen på varer og tjenester samlet i ny leveringssektor. Des.14–okt.15. Des.14=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og andre tjenester på den andre, blir det et klart skille mellom varer og tjenester. Det vil gjøre det enklere og sammenligne prisnivået til varer og tjenester, samt å se prisutviklingen for de ulike delene av økonomien. Figur 6 viser den samlede prisutviklingen for alle varer og tjenester, samt prisutviklingen til varer og tjenester separat i perioden des. 2014 - okt. 2015.

Figur 6 viser at prisene for varer og tjenester har steget om lag 2,5 prosent de siste 10 månedene. I denne perioden ser prisene på varer ut til å være noe mer volatile enn tjenestene. Volatiliteten til varer skyldes i hovedsak prisnedgang i energivarer i vår- og sommermånedene. Andre varer og da særlig jordbruksvarer har i samme periode hatt en mye sterkere prisvekst som har ført til at varer og tjenester har hatt en tilnærmet lik prisvekst.

Norske varer uten energivarer

Norske varer uten energivarer skal vise prisutviklingen på norske varer uten den volatile komponenten, energi. Dette vil bli som konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), men da kun for de norske varene. Hensikten ved å introdusere et slikt aggregat er å fange den underliggende prisveksten til norske konsumvarer. Gruppen energi, vil som navnet innebærer, gi en indeks for energivarene i konsumprisindeksen. Det vil gjøre det enkelt å se i hvor stor grad energikomponenten påvirker norske konsumvarer og hvilken prisutvikling energivarene har over tid.

Jordbruksvarer får ny metode for utvelgelse

Gruppen norske jordbruksvarer bygger på jordbruksvarene i gammel leveringssektor, men med noen endringer. Den største forskjellen er at jordbruksproduktene ikke lenger er delt opp i mer eller mindre bearbejdet. Det er utfordrende å gi et entydig svar på hvor mye av en jordbruksvare som må være bearbejdet. Ved å eliminere bearbejdingsgraden blir det enklere å kommunisere hvilke varer som faktisk inngår i gruppene norske og importerte jordbruksvarer.

Jordbruksvarene er etter omleggingen valgt ut etter hvilket kapittel de tilhører i tolltariffen. Tolltariffen er et system som klassifiserer, beskriver og koder varer, og tilslutt deler de inn i logiske kapitler hvor varer med tilsvarende egenskaper blir plassert sammen. Ved å bruke tolltariffen til å klassifisere jordbruksvarer vil det gi en klar og tydelig mal på hva som vil bli regnet som en jordbruksvare i leveringssektor. Enkelte av kapitlene i tolltariffen har blitt definert som jordbrukskapitler, og alle varene som inngår både i KPI og de utvalgte kapitlene er blitt definert som jordbruksvarer i leveringssektor.⁵ Samtidig vil det gjøre det enklere å klassifisere eventuelle nye og eksisterende varer som er i skjæringspunktet mellom jordbruk og andre matvarer.

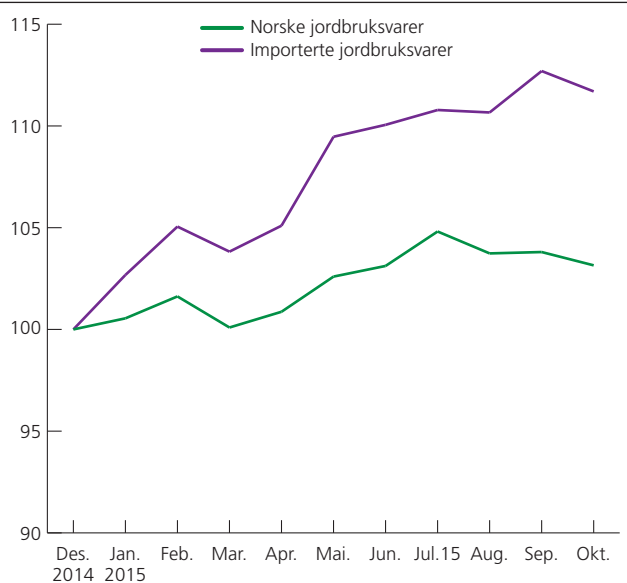
Hensikten med grupperingen norske jordbruksvarer er å se hvorvidt prisutviklingen for norske jordbruksvarer tilsvare prisutvikling til andre norske konsumvarer. Den samme tilnærmingen er også gjeldende for de importerte jordbruksvarene.

For importerte konsumvarer tas de to opprinnelige undergruppene bort, mens importerte jordbruksvarer legges til.⁶ Opprettelsen av importerte jordbruksvarer kan gi interessante opplysninger om hvorvidt prisutviklingen for importerte jordbruksvarene avviker fra de norske.

⁵ Kapitlene i tolltariffen som blir definert som jordbruksprodukter i leveringssektor er: 2,4,6,7,8,9,10,11,12,15,17 og 18.

⁶ De importerte jordbruksvarene bygger på samme prinsipp som norske jordbruksvarer; tolltariffen. For å definere hvorvidt en jordbruksvare er importert eller ikke er det brukt flere ulike kilder. Strekkodedata, ulike import tall og bransjetall er brukt i utvelgelsen av importerte jordbruksvarer.

Figur 7. **Prisutviklingen på norske og importerte jordbruksvarer. Des.14-okt.15. Des.14=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 7 viser prisutviklingen på norske og importerte jordbruksvarer i 2015. Importerte jordbruksvarer har hatt en sterkere prisøkning enn norske jordbruksvarer så langt i 2015. Jordbruksvarerne i leveringssektor er i stor grad råvarebaserte og blir hovedsakelig handlet i amerikanske dollar, slik at den markante styrkingen av dollar mot kroner gjennom 2014 og videre i 2015 har påvirket prisutviklingen på importerte jordbruksvarer. Det er imidlertid igjen viktig å presisere at dette er utsalgspriser fra detaljist, og ikke de faktiske prisene som en importør står ovenfor. Det gjør det vanskelig å si i hvor stor grad valutakursbevegelsene spiller inn i prisfastsettelsen. I tillegg er det flere andre faktorer som produksjon, etterspørsel og tilbud på verdensmarkedet, som spiller inn i prisdannelsen.

Tjenestene i ny leveringssektor

Som tidligere nevnt slås husleier og andre tjenester sammen til hovedaggregatet; tjenester. I ny leveringssektor får undergruppene til andre tjenester en litt annen tolkning enn tidligere. Tidligere har fokuset vært på lønn, og hvor stor andel lønnen utgjør av prisen. Hovedutfordringen har da vært å finne ut hvor stor andel av prisen som faktisk er lønn. I mange tilfeller trengs inngående kunnskap om tjenestene, både fordi lønnsandelen for enkelte av tjenestene varierer mellom tilbydere og fordi lønnsandelen er vanskelig å skille fra prisen. Dette har gjort det utfordrende å kategorisere en del av tjenestene i riktig undergruppe i gammel leveringssektor.

Tolkningen av undergruppene for tjenester i ny leveringssektor blir nå basert på hvem eller hva som er i hovedfokus for at tjenesten skal kunne konsumeres. Dette kan illustreres gjennom flere eksempler. I fornøylesparker er det karusellene, berg-og-dalbanene og spøkelsesslottet som er i hovedfokus, mens de som arbeider ved fornøylesparkeren er sekundære i forhold

til tjenesten som gis. Et annet eksempel er transporttjenester hvor det er toget, bussen eller fergen som er i sentrum, ikke han/hun som kjører transportmidlene. Disse tjenestene plasseres i undergruppen hvor det er andre priskomponenter som er avgjørende for prisfastsettelsen.

På den andre siden har vi hårklipp hvor det er frisøren som er i hovedfokus og hovedårsaken til at tjenesten kan gjennomføres, ikke saksen (ingen går til samme frisør i årevis fordi saksen er bra). Det samme gjelder for tannlegetjenester, hvor det er tannlegen som er ansvarlig for utførelsen, selv om prisen også avhenger av kostnader knyttet til utstyr og råvarer som eventuelt blir brukt i behandlingene. Et annet eksempel er juridiske tjenester hvor det er juristen eller advokaten som sørger for at tjenesten blir utført. Disse tjenestene plasseres i undergruppen hvor arbeidskraft dominerer.

En slik inndeling betyr at vi må skille mellom tjenester som vanligvis har vært knyttet tett opp mot hverandre slik som kino og teater. På kino er det selve filmen du er der for å se, mens på teater er det menneskene som står i fokus og leverer tjenesten.

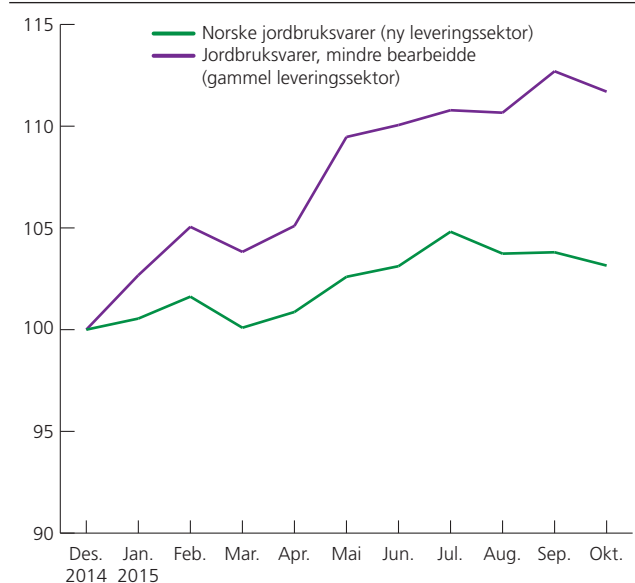
Denne tydeliggjøringen av tjenestene fører til at undergruppen hvor arbeidskraft er den dominerende priskomponenten får en høyere vekt enn tidligere på bekostning av tjenester hvor andre elementer er viktige for priskomponenten. At denne gruppen får høyere vekt innebærer at det er flere av tjenestene som bytter plass fra den ene til den andre undergruppen i forhold til gammel leveringssektor.⁷ Tabell 3 viser imidlertid at tjenester med andre viktige priskomponenter fortsatt har betydelig høyere vekt enn tjenester hvor arbeidskraft dominerer.

Effekten på prisutviklingen av overgang til nye leveringssektor

For 2015 er det produsert tall for både gammel og ny leveringssektor, som gjør det mulig å undersøke effekten på prisutviklingen på noen vare- og tjenestegrupper. Selv om ny leveringssektor er en omstrukturering av den gamle er det mulig å analysere effektene for noen av gruppene. Enkelte av gruppene er imidlertid nyopprettet og gjør en sammenligning vanskelig. Ved å analysere norske jordbruksprodukter, importerte varer og tjenester hvor arbeidskraft dominerer mot tilsvarende grupper i gammel leveringssektor, kan det gi et innblikk i effektene av omleggingen på prisutviklingen.

Figur 8 viser at jordbruksprodukter, mindre bearbejdede (etter gammel leveringssektor), det siste snauet året har hatt en sterkere prisvekst enn hva tilfelle er for norske jordbruksvarer (etter ny leveringssektor). Figur 8 viser at jordbruksvarerne fra gammel leveringssektor har hatt en sterkere prisvekst i perioden. Forskjellene mellom de

⁷ Hva denne endringen har å si bakover i tid er det ikke blitt regnet på. Det er til sammen 14 tjenester som bytter fra tjenester med arbeidslønn til tjenester hvor også andre komponenter spiller en rolle.

Figur 8. **Prisutvikling på Jordbruksvarer, mindre bearbejdede og norske jordbruksvarer. Des.14-Okt.15. Des.14=100**

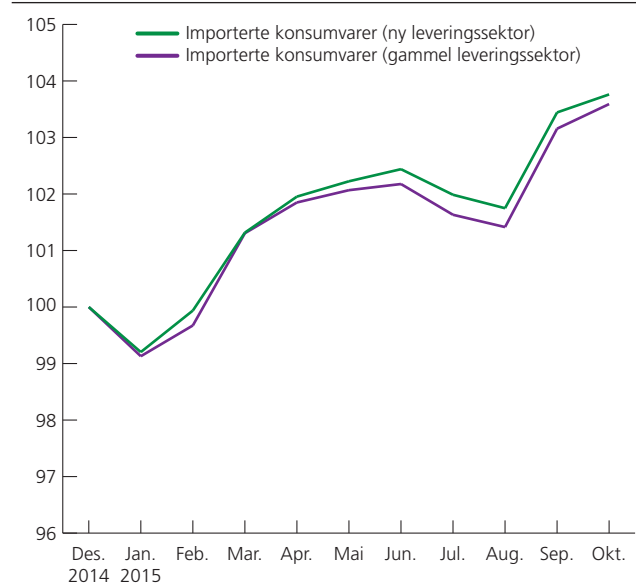
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

to gruppene øker gjennom hele perioden. Forklaringen er, som tidligere nevnt, at det er ny metode for utvelgelsen av jordbruksvarer. I tillegg er nye kilder tatt i bruk for å se hva som blir importert og hva som produseres i Norge av både jordbruksprodukter og andre varer. Her er det viktig å huske på at sammenligninger over en kort tidsperiode, og for volatile produkter slik som jordbruksvarer, kan flyttingen av noen få varer fra norske til importerte jordbruksvarer ha mye og si.

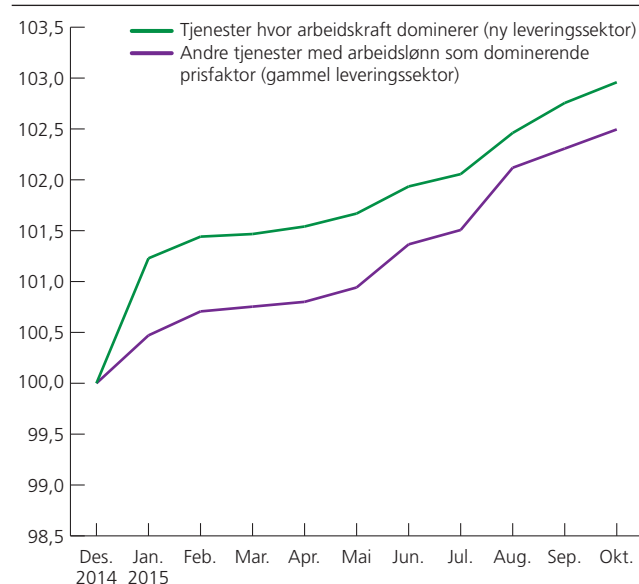
Figur 9 viser forskjellen i prisutvikling for importerte konsumvarer i gammel og ny leveringssektor. I løpet av årets tre første kvartaler er forskjellene små. Forskjellene kommer av at vekten til de importerte konsumvarene har økt fra 296,7 promille til 320,7 promille i ny leveringssektor. Varene som har kommet til har hatt en marginalt sterkere prisoppgang enn varene som var der opprinnelig. Varene som har ført til vekttoppgangen på importerte konsumvarer kommer fra norske varer. Dermed vil prisveksten for norske varer i ny leveringssektor være marginalt svakere enn hva tilfelle er for norske varer i gammel leveringssektor.

Figur 10 viser effektene på prisutviklingen på tjenester av overgangen fra tjenester hvor arbeidslønn er dominerende prisfaktor til den nye tolkningen hvor arbeidskraft dominerer. Ved å sette fokus på hvem det er som utfører tjenesten, viser figur 10 at den nye gruppen har en sterkere prisoppgang i årets ti første måneder enn i den gamle. Dette kommer i hovedsak på grunn av flytting av tjenester fra gruppen hvor det også var andre viktige priskomponenter til den nye gruppen hvor arbeidskraft står i sentrum.

Den nye tolkningen av undergruppene til tjenester har ført til at gruppen hvor arbeidskraft dominerer har fått en økning i vekten fra 64,6 til 86,0 promille,

Figur 9. **Prisutvikling på importerte konsumvarer fra ny og gammel leveringssektor. Des.14-Okt.15. Des.14=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. **Prisutvikling på tjenester hvor arbeidskraft dominerer og med lønn som dominerende prisfaktor. Des.14-Okt.15. Des.14=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

hovedsakelig som følge av at grupper med høy vekt, slik som barnehager og skolefritidsordningen, har byttet gruppe.

Effektene av overgangen til en ny leveringssektor er imidlertid vanskelig å gjøre rede for med bakgrunn i noen måneder. For å kunne si noe håndfast om effektene trengs et datamateriale som strekker seg over lengere tid. Samtidig er ny leveringssektor en omorganisering av eksisterende statistikk. Siden ny leveringssektor bare blir tilbakeregnet ett år, betyr omorganiseringen at det vil være tilfeller hvor det vil være nødvendig å sammenligne gammel og ny over tid. Hvis dette gjøres er

det viktig å presisere at det to ulike metoder som ligger til grunn.

Leveringssektor fremover

I denne artikkelen er det gjort rede for opprinnelsen til leveringssektor, samt hvordan ny leveringssektor bygges opp. Det er gitt en analyse av utviklingstrekkene til vektene og indeksene i leveringssektor de siste drøye 20 årene. Det er også foretatt en sammenligning mellom gammel og ny leveringssektor for å se på effekten av prisutviklingen for de gruppene det er mest naturlig å se opp mot hverandre. Sammenligningen viser at de mindre bearbeidde jordbruksvarene fra gammel leveringssektor har hatt en sterkere prisvekst enn norske jordbruksvarer fra ny leveringssektor. Forskjellene i prisvekst kommer i hovedsak på grunn av endret metode for hva som defineres som jordbruksvarer.

Importerte konsumvarer i gammel og ny leveringssektor har hatt en tilnærmet tilsvarende utvikling så langt i 2015. Tjenester hvor arbeidskraft er dominerende har hatt en sterkere prisutvikling i perioden enn tjenester med arbeidslønn som dominerende prisfaktor fra gammel leveringssektor. Forklaringen på dette er at metoden for å bestemme hvilke tjenester som inngår i de to undergruppene av tjenester er endret. Den nye tolkningen av undergruppene til tjenester har ført til at gruppen hvor arbeidskraft dominerer har fått en vektøkning, og tjenestene som har kommet til har hatt en sterkere prisendring enn de tjenestene som var i den opprinnelige gruppen fra gammel leveringssektor, hvor lønn er den dominerende prisfaktoren.

Siden leveringssektor er avledet fra tradisjonell KPI vil det være få problemer med å få inn data, men i motsetning til KPI vil hovedutfordringen være å kategorisere varene og tjenestene riktig i de ulike gruppene. KPI etter leveringssektor er en dynamisk indikator, i den sammenheng at varene og tjenestene kan bytte gruppe selv om konsummønsteret er identisk fra et år til det neste. En vare som den ene året tilhører gruppen norsk produserte konsumvarer hører nødvendigvis ikke hjemme i den gruppen året etter. Leveringssektor må kontinuerlig oppdateres for at statistikken skal beholde sin relevans. Varene må flyttes innad i leveringssektor ettersom de blir produsert i andre markeder enn det norske. Tjenester må endres etter hvert som de blir mer automatisert. Arbeidet med leveringssektor vil være kontinuerlig for å sikre at leveringssektor også i fremtiden vil være en viktig leverandør av prisimpulsene i Norge.

Referanser

Statistisk sentralbyrås håndbøker 32 (1971):
«Konsumprisindeksens representantvarer. Gruppering etter leveringssektor og art»

Tolltariffen 2015: http://tolltariffen.toll.no/upload/tolltariffen/Vedlegg%20til%20rundskriv/tolltariffen_2015.pdf

Drivstoffeffektivisering – fører det til mindre bruk av olje?

Finn Roar Aune, Ann Christin Bøeng,
Snorre Kverndokk, Lars Lindholt
og Knut Einar Rosendahl

I flere land i verden innfører myndighetene drivstoffeffektivisering i transportsektoren som en sentral del av sin energi- og klimapolitikk. I utgangspunktet fører effektivisering til mindre bruk av drivstoff. Ved analyser av en langsiktig global modell for oljemarkedet finner vi imidlertid at bruken av drivstoff ikke synker nevneverdig, fordi effektiviseringen gir billigere drivstoff og dermed økt bruk av bil, båt og fly. I tillegg blir de fremtidige oljeprisene lavere og dermed får vi også en relativt kraftig økning i forbruket av olje i regioner som ikke innfører effektiviseringstiltak.

Innledning¹

I flere tiår har politikere i mange OECD-land av ulike grunner forsøkt å begrense det innenlandske oljeforbruket. Denne begrensningen skyldes blant annet at olje er en ikke-fornybar ressurs og det har ført til uro over fremtidig produksjon og dermed konsummuligheter. Videre har det oppstått bekymring for forsynings-sikkerheten siden de fleste oljereserver finnes i noen få OPEC-land i Midt-Østen. I tillegg er de fleste OECD-land oljeimportører og har dermed store importutgifter. Forbrenning av olje fører også til CO₂-utslipp, noe som bidrar til raskere klimaendringer.

Transportsektoren er spesielt viktig når en skal studere energieffektivisering og dens virkninger i oljemarkedet. Sektoren står i dag for over halvparten av verdens oljeforbruk, og andelen forventes å øke noe i årene fremover (IEA, 2014). Ifølge FNs klimapanel (Sims et al., 2014) er det i den globale transportsektoren et potensiale for energieffektivisering på opp til 50 prosent i 2030 sammenlignet med 2010 (målt i liter per mil).

Et av de viktigste virkemidlene for å redusere oljeforbruket i de fleste OECD-land har vært innføring av standarder for effektiv drivstoffbruk for nye biler. USA innførte slike standarder i 1975 og Japan fulgte etter i 1979. I EU ble obligatoriske krav til nye biler innført i 2007. Standarder for drivstoffeffektivitet har også blitt innført i land som Kina, Canada, Australia og Korea (IEA, 2008). Andre tiltak for å redusere oljeforbruket, som for eksempel drivstoffavgifter og støtte til bruk av biodrivstoff har også blitt innført i varierende grad. Mange land har også ambisiøse fremtidige målsettinger om å øke drivstoffeffektiviteten. En av årsakene kan

være at det ser ut til å være lettere politisk å innføre standarder for drivstoffeffektivitet enn for eksempel å pålegge avgifter som kan gå utover grupper med relativt lav inntekt (Kverndokk og Rose, 2008).

I denne artikkelen benytter vi en global modell for oljemarkedet for å studere ulike effekter av økt drivstoffeffektivisering i transportsektoren. I utgangspunktet fører effektivisering til mindre bruk av drivstoff. Likevel kan dette ha andre effekter slik at reduksjonen i forbruket av drivstoff ikke blir så stor som den var i utgangspunktet. En effekt følger av at energitjenester (f.eks. antall kjørte kilometer) blir billigere, fordi mindre energi er nødvendig for å produsere den samme tjenesten. I tillegg blir de fremtidige oljeprisene lavere og dette fører til høyere forbruk av drivstoff i transportsektoren, men også til en viss grad høyere oljeforbruk i andre sektorer i de regionene hvor politikken blir innført (såkalte rebound-effekter, se f.eks. Saunders, 2015). Således kan energibruken isolert sett øke og helt eller delvis motvirke den innledende reduksjon i energiforbruket. Ifølge Gillingham et al. (2014) vil likevel slike effekter i de fleste tilfeller være betydelig lavere enn 100 prosent, slik at totalt forbruk likevel går ned.

En annen effekt er at redusert etterspørsel etter olje i en bestemt sektor eller et bestemt land kan føre til lavere oljepris og dermed høyere oljeforbruk i andre sektorer

Finn Roar Aune er seniorrådgiver i Gruppe for energi- og miljøøkonomi, Statistisk sentralbyrå (fau@ssb.no)

Ann Christin Bøeng er seniorrådgiver i Seksjon for energi- og miljøstatistikk, Statistisk sentralbyrå (abg@ssb.no)

Snorre Kverndokk er seniorforsker ved Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning (snorre.kverndokk@frisch.uio.no)

Lars Lindholt er forsker i Gruppe for energi- og miljøøkonomi, Statistisk sentralbyrå (lli@ssb.no)

Knut Einar Rosendahl er professor ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (knut.einar.rosendahl@nmbu.no)

¹ Prosjektet er finansiert av CREE, PETROSAM 2-programmet innenfor Norges forskningsråd og ENTRACTE-prosjektet finansiert av EU. Under arbeidet har forfatterne også vært assosiert med forsknings-senteret CREE – Oslo Center for Research on Environmentally Friendly Energy. CREE er finansiert av Norges forskningsråd.

eller andre land som ikke innfører effektiviseringstiltak (såkalt karbonlekkasje, se f.eks. Böhringer et al., 2014). En tredje effekt er at produsentene av fossil energi kan finne det lønnsomt å akselerere utvinningen hvis de antar at etterspørselen i fremtiden blir lavere på grunn av gradvise forbedringer i drivstoffeffektivitet (dette kalles «det grønne paradoks» siden grønn politikk fører til økt forbruk, se f.eks. van der Ploeg og Withagen, 2012).

Det finnes mange studier som ser på regulering av transportsektoren, men de fokuserer ofte bare på etterspørselssiden (se f.eks. West og Williams, 2005 og 2007). De beregner ofte hvilke drivstoffavgifter som må til for å oppfylle visse mål for bensinforbruket. Vårt bidrag er derfor at vi ser på hvordan drivstoffeffektivisering påvirker både tilbud og etterspørsel etter olje.

Modellbeskrivelse

Vi benytter en numerisk global modell som har syv regioner: Vest-Europa, USA, Resten av OECD, Kina, Russland, OPEC og Resten av verden. På tilbudssiden er OPEC delt inn i OPEC-kjernen (Saudi-Arabia, Kuwait, De forente arabiske emirater og Qatar) og ikke-kjerne-OPEC. Hver region forbruker olje, naturgass, elektrisitet, kull, biomasse og biodrivstoff. Vi fokuserer på olje i denne artikkelen. Modellen skiller mellom sju sluttbrukere: Industri, husholdning, kraftforsyning, vei og jernbanetransport, innenriks/internasjonalt luftfart og innenriks sjøfart, internasjonal sjøfart, og andre sektorer. Tidsperiodene i modellen er år og den starter i 2007 (for en mer detaljert modellbeskrivelse, se Aune et al., 2015).

Etterspørsel

I hver region og sektor er det etterspørsel etter energi. Vi antar at prisen på samlet energi i en sektor i en region er avhengig av prisene på de ulike energivarene. Den langsiktige etterspørselen etter samlet energi i en sektor/region er bestemt av befolkningsvekst, inntekt per innbygger, prisen på samlet energi og energieffektivisering. Energibehovet i 2035 i ulike regioner/sektorer er antatt å være i samsvar med New Policy Scenario i IEA (2013). IEA forventer en årlig forbedring i energieffektiviteten globalt i dette scenariet på 1,6 prosent. I våre politikkscenarier forventes det en ytterligere forbedring av drivstoffeffektiviteten i transportsektoren (se Tabell 1).

Olje kjøpes til regionale sluttbrukerpriser. Disse prisene inkluderer kostnader til transport, distribusjon og raffinering i tillegg til eksisterende skatter/subsidier. Etterspørselen etter olje i en sektor og region øker dersom oljeprisen faller. Andelen olje som brukes i transportsektoren forventes å avta i løpet av dette århundret og vi justerer denne i tråd med IEA (2013) og IPCC (2014).

Oljetilbud

Det globale oljemarkedet er i likevekt i hver periode, dvs. total oljetilbud fra alle regioner tilsvarer den samlede etterspørselen i alle regioner. Et hovedtrekk ved

modellen er at oljeprodusentene har perfekte forventninger og maksimerer nåverdien av sine innteksstrømmer over tid. Dette er viktig fordi olje er en ikke-fornybar ressurs, noe som innebærer at utvinningstakten i dag påvirker produksjonsmulighetene i fremtiden. Produsentene vil derfor forsøke å utvinne sine ressurser i et slikt tempo at det gir størst mulig forventet petroleumsformue (nåverdien av framtidig profitt). Tilbudet i hver periode avhenger dermed av markedsforholdene i alle perioder. Dette har vesentlig betydning for hvordan innføring av drivstoffeffektivisering slår ut.

Det er lite konsensus i litteraturen om OPECs atferd i oljemarkedet, bortsett fra at de fleste studier forkaster hypotesen om frikonkurransetferd (se f.eks. Hansen og Lindholt, 2008). For å kunne analysere betydningen av markedsrett er det internasjonale oljemarkedet modellert som et marked med et kartell (tilsvarende OPEC-kjernen) og syv frikonkurranseprodusenter (dvs. ikke-OPEC regioner pluss ikke-kjerne-OPEC). Frikonkurranseprodusentene vurderer oljeprisen som gitt, mens kartellet anser prisen som en funksjon av sitt tilbud.

Enhetskostnadene til produsentene antas å øke etter hvert som oljeressursene tappes, dvs. når akkumulert produksjon vokser (se f.eks. Lindholt, 2015). Dette reflekterer at ressursene er ulikt tilgjengelig og at det er lønnsomt å utvinne de billigste feltene først. Oljeprodusentene vil dermed la være å produsere i dag med mindre de får en ekstra profitt. Det har imidlertid vist seg at kostnadene i perioder har blitt betydelig redusert i mange regioner, samtidig som nye ressurser oppdages. Vi forutsetter derfor at det er en teknologisk fremgang i utvinningen av olje, som er uavhengig av utvinningstempoet.

Vi antar at produksjonen til frikonkurranseprodusentene ligger relativt fast til å begynne med, men at de har større mulighet til å endre utvinningstakten etter hvert.. En slik manglende fleksibilitet er ikke modellert for kjernen av OPEC-produsenter som generelt har mer ledig kapasitet og lavere kapitalkostnader.

Effekten av økt drivstoffeffektivitet Politikkscenarier

Vi ser på to politikkscenarier med forbedret drivstoffeffektivitet i transportsektorene, se Tabell 1. Disse

Tabell 1. Scenarier med forbedret energieffektivitet

Scenario navn	Scenario beskrivelse
Referansescenario	Følger New Policy Scenario i IEA (2013) til 2035. En gradvis nedgang i veksten i etterspørselen etter olje etterpå
Global	50 prosent forbedring i drivstoffeffektivitet i alle transportsektorer i alle regioner
Region	50 prosent forbedring i drivstoffeffektivitet i alle transportsektorer i USA, 40 prosent forbedring i drivstoffeffektivitet i Kina, 30 prosent forbedring i drivstoffeffektivitet i andre OECD-regioner, ingen forbedring i de tre siste regionene

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

forbedringene kan f.eks. være drevet av strengere standarder for drivstoffbruk for nye biler, skip og fly, eller andre tiltak som stimulerer drivstoffeffektiviteten. Referansebanen innebærer i seg selv betydelige effektivitetsforbedringer i alle sektorer, slik at drivstoffeffektiviseringene i politikkscenariene kommer i tillegg til disse. Merk at effektivitetsforbedringene antas å gjelde for alle typer energi som brukes i transportsektoren, blant annet biodrivstoff og elektrisitet. Dermed bør drivstoffeffektivisering strengt tatt tolkes som generell energieffektivisering i transportsektoren.

Det første politikkscenariet forutsetter 50 prosent forbedring i drivstoffeffektiviteten i alle transportsektorer og alle regioner i forhold til referansebanen. Denne forbedringen finner gradvis sted mot 2050. Siden det er en betydelig effektivisering selv i referansebanen, vil ytterligere 50 prosent forbedring trolig enten kreve vesentlige politikktiltak eller mye sterkere teknologisk vekst enn forventet i løpet av de neste tiårene. Dette er helt klart ambisiøst, men ifølge IPCC (Sims et al., 2014) er det et potensiale for forbedringer av denne størrelsesorden.

Det andre politikkscenariet tar utgangspunkt i at potensialet for ytterligere drivstoffeffektivisering er forskjellig i ulike regioner. Vi ser på et scenario med 50, 40 og 30 prosent effektivisering i henholdsvis USA, Kina, og Vest-Europa og resten av OECD. I andre regioner er det ikke forutsatt ytterligere forbedringer utover det som gjelder i referansebanen.

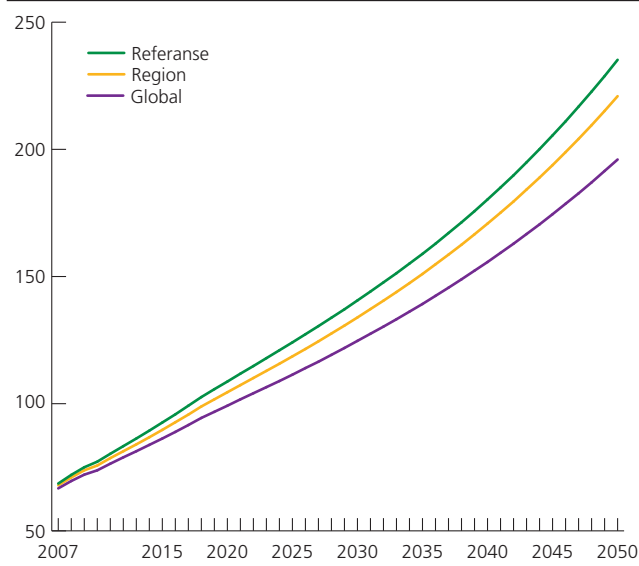
Resultater

Figur 1 viser utviklingen i oljeprisen mot 2050 i referansebanen og de to politikkscenariene. Vi påpeker at referansebanen ikke er en projeksjon av fremtiden, men er et referansescenario for å studere effekter av ulike politikktiltak. I tillegg fokuserer vi på langsiktige endringer i oljeprisen, og ikke på kortsiktige endringer som oljeprisfallet i 2008-2009 og i 2014-2015.² Størrelsen på den langsiktige prisveksten er heller ikke avgjørende for i hvilken retning politikktiltakene virker. Oljeprisen øker jevnt mot 2050 selv om andelen olje av total energibruk gradvis avtar over tid i alle sektorer og regioner. Grunnen til dette er at til tross for teknologiske forbedringer i oljesektoren vil en gradvis knapphet på olje presse prisen oppover.

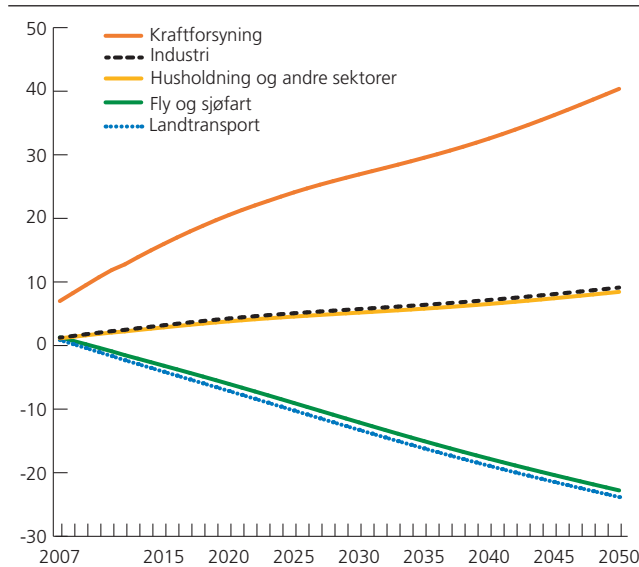
Figuren viser videre at bedre drivstofføkonomi globalt vil ha merkbare, men ikke dramatiske konsekvenser for oljeprisen. I Globalscenariet, der drivstoffeffektiviteten øker med 50 prosent i alle transportsektorer i forhold til referansebanen, øker oljeprisen fortsatt jevnt over tid og når nesten \$ 200 per fat i 2050. Siden transportsektorene samlet står for nesten 60 prosent av alt oljeforbruket på verdensbasis, er den direkte effekten i dette scenariet at oljeetterspørselen i 2050 reduseres med rundt 30 prosent.

En forklaring på den noe moderate priseffekten er at siden forbedret drivstoffeffektivitet gjør transporttjenestene billigere, vil etterspørselen etter slike tjenester øke for en gitt oljepris. Denne effekten reduserer dermed den nedgangen i etterspørselen etter olje man i utgangspunktet hadde. I tillegg vil en lavere fremtidig pris i seg selv stimulere etterspørselen etter olje, noe som motvirker nedgangen i det globale oljeforbruket. Mens den direkte effekten av drivstoffeffektivisering i Globalscenariet er å redusere oljeforbruket i transportsektoren med 50 prosent innen 2050, er den faktiske reduksjonen knapt 25 prosent, jf. Figur 2. Siden oljeforbruket i transportsektoren er rundt 60 prosent av det globale forbruket, tilsvarer dette en direkte reduksjon i det globale oljeforbruket på 30 prosent og en faktisk global reduksjon på rundt 15 prosent. Videre vil total forbruk av olje i de andre sektorene øke noe, mest på grunn av økt bruk av olje i elektrisitetsproduksjonen (først og fremst i OPEC-land), men også beskjedne

Figur 1. Oljeprisen mot 2050. \$ 2007 per fat

Figur 2. Det globale oljeforbruket i ulike sektorer mot 2050 i Globalscenariet. Prosentvis endring fra referansescenariet

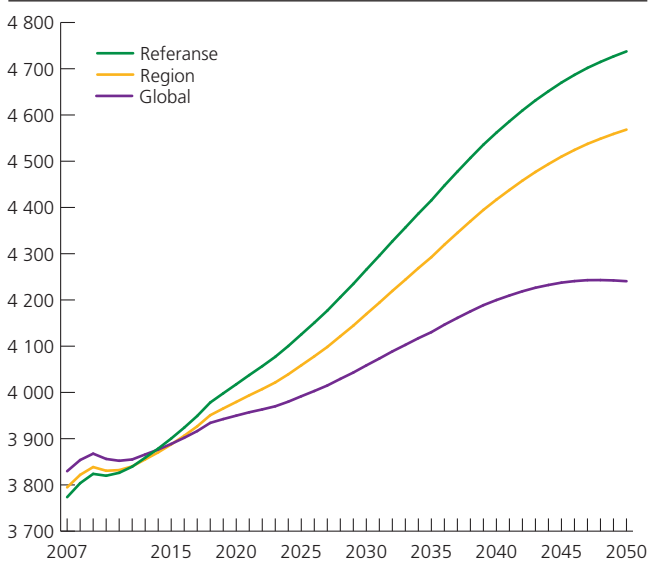
² De fleste analytikere forventer at dagens lave oljepris på rundt 50 dollar fatet vil stige over tid, se f.eks. prisbanene i IEA (2015).

økninger i de andre sektorene. Sluttresultatet er at totalt global oljeforbruk i 2050 reduseres med 10 prosent i dette scenariet, jf. Figur 3.

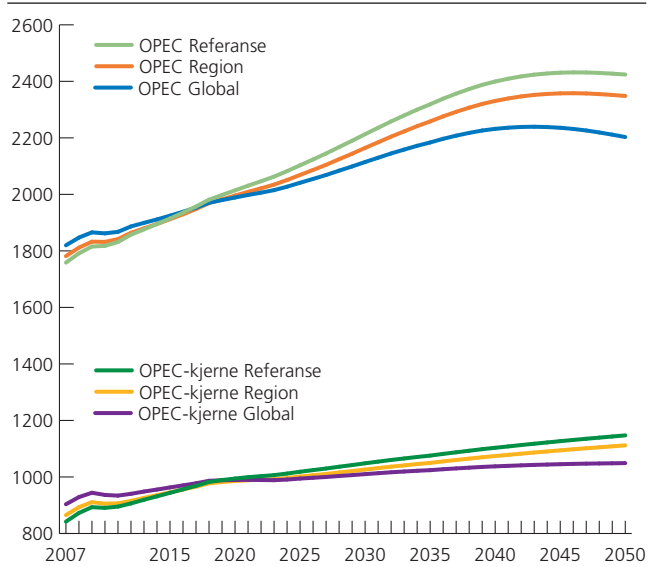
For å få en større forståelse av hva som skjer i oljemarkedet kan det være klagjørende å se på hvordan OPEC og ikke-OPEC-produsentene tilpasser seg. Dette går frem av Figur 4 og 5. For det første ser vi at OPEC øker produksjonen noe i referansebanen mot 2045 før den faller langsomt. Vi ser også at OPEC-kjernens andel av OPEC produksjonen er ganske uendret i denne perioden. Selv om OPEC-kjernen har de største oljereservene holder de igjen på produksjonen for å oppnå en høyere pris. Ikke-OPEC produksjonen øker også noe fra 2007 til 2050.

Alle oljeproduiserende regioner reduserer produksjonen i politikkscenariene. Imidlertid vil politikken ha ulike fordelingsvirkninger for produsentene. De

Figur 3. Det globale oljeforbruket mot 2050. Mtoe per år

Figur 4. Oljeproduksjon i OPEC og OPEC-kjernen mot 2050. Mtoe per år

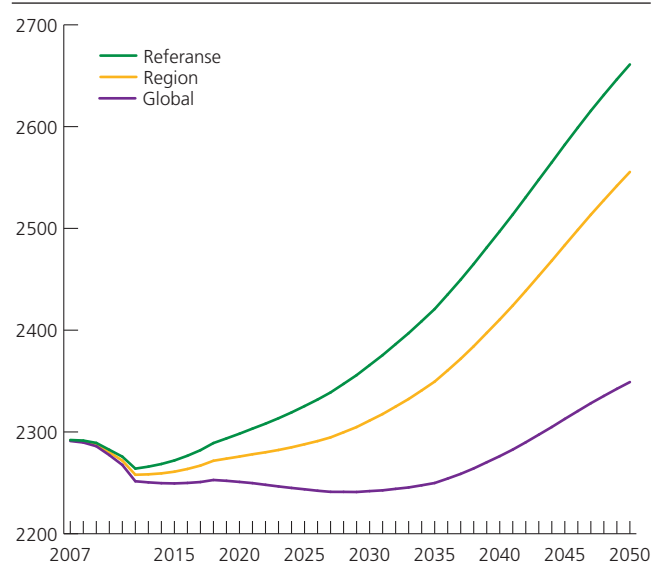
største produksjonsreduksjoner foretas av ikke-OPEC regionene, spesielt land med relativt høye utvinningskostnader og relativt små reserver som Vest-Europa og resten av OECD. I Globalscenariet finner OPEC-kjernen det lønnsomt å redusere sin produksjon litt mindre enn de konkurrerende produsentene. En årsak til dette er lavere utvinningskostnader i OPEC-kjernen. Når oljeprisen synker vil en større andel av reservene i ikke-OPEC og ikke-kjerne-OPEC bli ulønnsomme å ekstrahere (og det blir mer lønnsomt å utsette produksjonen fra de marginalt lønnsomme ressursene).

Vi videre ser av Figur 4 at produksjonen i OPEC-kjernen (og OPEC) øker noe i politikkscenariene i de første 8-13 årene i forhold til referansebanen. Legg merke til at vi antar en gradvis økning i drivstoffeffektiviteten i løpet av perioden 2007-2050. Selv om etterspørselen etter olje også avtar litt i løpet av de første årene (for en gitt oljepris), er nedgangen mye sterkere etter noen tiår. Fordi produsentene er i stand til å forutse denne utviklingen, vil det være mindre fordelaktig å spare ressurser for framtidig utvinning. Derfor blir det lønnsomt for OPEC-kjernen å produsere mer i dag. Lignende antakelser gjelder for ikke-OPEC regionene, men siden deres utvinning antas å være mindre fleksibel de første årene ser vi ikke tilsvarende produksjonsøkninger for dem.

At OPEC akselererer produksjonen innebærer at det globale oljeforbruket øker i starten i begge politikkscenariene (se Figur 3) på tross av økt drivstoffeffektivitet. Forklaringen er selvsagt at oljeprisen blir lavere først og fremst på grunn av at OPEC-kjernen øker sin utvinning. Dette resultatet tilsvarer «det grønne paradokset» som er omtalt tidligere.

Figur 6 viser virkningene på oljeforbruket i ulike regioner i Regionscenariet der drivstoffeffektiviteten bare øker i fire av de sju regionene (se Tabell 1). Som ventet vil oljeforbruket synke mest i USA der drivstoffeffektiviteten i transportsektorene antas å øke med 50 prosent innen 2050. Oljeforbruket synker også

Figur 5. Oljeproduksjonen i Ikke-OPEC mot 2050. Mtoe per år

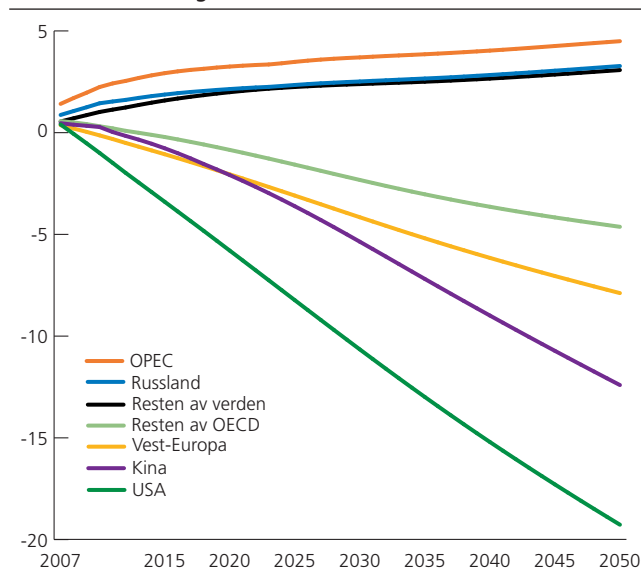
betydelig i Kina, som antas å ha en effektivitetsøkning på 40 prosent, mens reduksjonen i forbruket er mer moderat i Vest-Europa og spesielt i Resten av OECD, der vi antar 30 prosent effektivitetsøkning i 2050. Den beskjeden reduksjonen i Resten av OECD skyldes delvis at en lavere andel av oljen brukes i transportsektoren i denne regionen.

Figur 6 viser videre at oljeforbruket øker i de tre regionene som ikke setter i verk ytterligere drivstoffeffektivitetspolitikk. Dette skyldes igjen at den fremtidige oljeprisen blir lavere som Figur 1 viser. Den største økningen skjer i OPEC, der oljeforbruket i elektrisitetsproduksjonen øker med 12 prosent i forhold til referansebanen. Olje utgjør en stor andel av innsatsfaktorene i kraftproduksjonen i OPEC-landene. Den samlede lekkasjeraten, beregnet som det økte oljeforbruket i Russland, OPEC og Resten av Verden dividert med det reduserte oljeforbruket i de fire andre regionene, er i størrelsesorden 35-50 prosent i perioden 2020-2050. Før 2020 er lekkasjen mye høyere på grunn av det «grønne paradokset» som omtalt ovenfor. Drivstoffeffektivisering kan først og fremst ha til hensikt å redusere CO₂-utslippene. Våre resultater viser at man kan få en sterk utilsiktet negativ effekt i form av økte utslipp utenfor regionene som innfører tiltak. Imidlertid kan det å innføre økt drivstoffeffektivisering ha andre gunstige effekter, som redusert lokal luftforurensning og redusert avhengighet av importert olje.

Konklusjon

I denne artikkelen benytter vi en global modell for oljemarkedet for å studere effekter av økt drivstoffeffektivisering i transportsektoren. I utgangspunktet fører effektivisering til mindre bruk av drivstoff. Vi finner likevel at forbruket av olje ikke faller særlig mye. Dette skyldes at effektiviseringen gir billigere bensin og diesel, som igjen fører til økt forbruk av drivstoff. Siden de fremtidige oljeprisene blir lavere fører dette til en relativt kraftig økning i forbruket av drivstoff

Figur 6. Regionalt oljeforbruk mot 2050 i Regionscenariet. Prosentvise endringer i forhold til referansebanen

også i regioner som ikke innfører effektiviseringstiltak. Resultatene viser også en svak økning i forbruket av olje i de første årene. Dette skyldes at OPEC-kjernen finner det lønnsomt å øke sin utvinning noe fordi de ser at etterspørselen i fremtiden blir lavere på grunn av gradvise forbedringer i drivstoffeffektivitet.

Referanser

Aune, F.R., Bøeng, A.C., Kverndokk, S., Lindholt, L. og K.E. Rosendahl (2015): Fuel Efficiency Improvements – Feedback Mechanisms and Distributional Effects in the Oil Market, CESifo Working Paper 578, Center for Economic Studies and Ifo Institute.

Gillingham, K., D. Rapson og G. Wagner (2014): The Rebound Effect and Energy Efficiency Policy, FEEM Working Paper No. 107.2014.

Hansen, P. V. og L. Lindholt (2008): The Market Power of OPEC 1973–2001. *Applied Economics* 40(22): 2939–59.

IEA (2008): Review of international policies for vehicle fuel efficiency, IEA Information paper, August 2008, OECD/IEA. Paris. http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/vehicle_fuel.pdf

IEA (2013): World Energy Outlook 2013, OECD/IEA. Paris.

IEA (2014): World Energy Outlook 2014, OECD/IEA. Paris.

IEA (2015): World Energy Outlook 2015, OECD/IEA. Paris.

IPCC (2014): *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA

Kverndokk, S. og A. Rose (2008): Equity and justice in global warming policy, *International Review of Environmental and Resource Economics*, 2(2): 135-176.

Lindholt, L. (2015): The tug-of-war between resource depletion and technological change in the global oil industry 1981 – 2009, *Energy* 93 (2), 1607-1616.

Saunders, H. D. (2015): Recent Evidence for Large Rebound: Elucidating the Drivers and their Implications for Climate Change Models, *Energy Journal* 36 (1); 23-48.

Sims, R., R. Schaeffer et al., (2014): Transport. Chapter 8 in *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA

van der Ploeg, F. og C. Withagen (2012): Is there really a green paradox?, *Journal of Environmental Economics and Management*, 64(3): 342–363.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser kan fås ved henvendelse til Aud Walseth, Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 5/2014:

Torstein Bye og Torbjørn Hægeland: KPI 100 år, 3-5.

Torstein Bye og Randi Johannessen: Levekostnader over de siste hundre år, 6-12.

Randi Johannessen: Konsumprisindeksen – en levekostnadsindeks? 13-16.

Kjersti Nyborg Hov og Camilla Rochleng: Fra nødvendighet til forlystelsesgoder, 17-20.

Ingvild Johansen, Ragnhild Nygaard og Lasse Sandberg: Fra skyttelskjemå til digitale spor – nye muligheter og utfordringer, 21-25.

Pia Skare Rønnevik: Flere mål på underliggende prisvekst i Norge, 26-33.

Øystein Dørum: Markedet venter på KPI-JAE, 34-37.

Torbjørn Eika: SSBs inflasjonsprognoser, 38-44.

Einar W. Nordbø: Fra gull til KPI. Pengepolitikken og prisutviklingen gjennom 100 år, 45-52.

Torbjørn Eika: KPI, inflasjonsstabilitet og realøkonomi, 53-59.

Ådne Cappelen: KPIs rolle for arbeidet i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene – et kort tilbakeblikk, 60-62.

Fredrik Carlsen: Prisenivåforskjeller mellom regioner, 63-66.

ØA 6/2014:

Dennis Fredriksen og Nils Martin Stølen: Pensjonsreformen – stort omfang av tidliguttak øker pensjonsutgiftenepå kort sikt, 34-39

Tore Halvorsen og Knut Sørensen: Revidert BNP 1995-2013: Relativ liten oppjustering for Norge, 40-46

Jon Ivar Røstadsand og Jan Tore Larsen: Revidert finansregnskap 1995-2013:Husholdningenes finansielle eiendeler opp 360 milliarder kroner, 47-52

ØA 1/2015:

Økonomisk utsyn over året 2014 3-104.

ØA 2/2015:

Konjunkturtendensene, 3-32.

Terje Skjerpén, Lasse Sigbjørn Stambøl og Marianne Tønnessen: Innvandrere som utvandrer igjen, 34-39.

Dennis Fredriksen: Utfordringer i offentlig tjenestepensjon, 35-46.

ØA 3/2015:

Konjunkturtendensene, 3-34.

Tor Petter Bø og Helge Næsheim: Hvorfor ulike arbeidsledighetstall? 35-37.

Geir H. M. Bjertnæs: Velferdseffekter av redusert selskapsbeskatning i Norge 38-42.

Economic Survey

Economic trends for the Norwegian economy is published electronically.

http://www.ssb.no/kt_en/

Contact:

Andreas Benedictow,
andreas.benedictow@ssb.no,
tel. +47 21 09 47 98

Konjunkturindikatorer for Norge

Oppdaterte Konjunkturindikatorer for Norge finnes på: www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/nokkeltall/konjunkturindikatorer

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret		Konjunkturbarometeret	
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre		Ordre	
2.1. Ordretilgang. Verdiindekser	2*	2.1. Ordretilgang og ordreservere i industri ialt	3*
2.2. Ordreservere. Verdiindekser	2*	2.2. Ordretilgang og ordreservere i bygg og anlegg i alt.....	3*
Arbeidskraft		Arbeidskraft	
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger	5*
Produksjon		Produksjon	
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 2005=100.....	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer	5*
		4.4. Produksjon. Investerings- og konsumvarer	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg.....	7*
		4.6. Hotellovernattinger.....	7*
Investeringer		Investeringer	
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter.....	6*	5.2. Årsanslag for investeringer i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for investeringer i oljevirkosomheten gitt på ulike tidspunkter.....	7*
		5.4. Årsanslag for investeringer i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter.....	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger.....	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg.....	9*
Forbruk		Forbruk	
6.1. Forbruksindikatorer.....	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks.....	9*
		6.3. Førstegangsregistrerte nye personbiler.....	9*
Priser		Priser	
7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring.....	11*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser	11*
7.4. Månedstfortjeneste og avtalt lønn. Indeks	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris råolje, Brent Blend.....	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter.....	11*
Finansmarked		Finansmarked	
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent ..	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs	13*	8.3. Valutakursindekser.....	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator	15*
Utenrikshandel		Utenrikshandel	
9.1. Eksport og import av varer. Mill. kroner. Sesongjustert.....	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen.....	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning Prosent	Generell be- dømmelse av utsiktene i kommende kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Etter- spørsmål	Kapasitet	Arbeids- kraft	Råstoff
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
2013										
2. kvartal	51,2	55,3	52,2	49,4	79,4	54,9	65	6	6	3
3. kvartal	52,5	56,2	51,5	49,8	79,5	54,7	64	6	6	3
4. kvartal	53,7	57,3	50,4	49,6	79,9	54,7	63	7	6	4
2014										
1. kvartal	54,7	56,8	50,0	48,7	80,3	54,5	64	7	5	4
2. kvartal	53,5	55,7	49,9	47,7	80,3	53,6	64	6	5	3
3. kvartal	51,1	53,7	49,7	45,8	79,9	51,7	65	6	4	3
4. kvartal	50,0	51,1	48,8	43,0	79,3	48,6	66	5	4	3
2015										
1. kvartal	48,3	49,0	45,2	40,0	78,6	45,4	68	4	3	3
2. kvartal	46,9	47,1	41,3	37,3	77,7	43,5	71	4	3	3
3. kvartal	47,5	45,2	39,3	35,5	77,0	42,7	72	4	2	3

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretiligang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 2005=100					Bygg og anlegg. 2010=10			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskin- industri	Bygging av skip og olje- plattformer	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Bolig- bygg	Andre bygg
2013									
1. kvartal	130,6	117,5	230,6	98,1	109,7	128	157	116	116
2. kvartal	131,7	121,1	245,4	93,3	113,5	142	199	122	119
3. kvartal	132,9	124,7	251,3	90,4	119,3	115	147	113	97
4. kvartal	133,7	127,6	246,3	89,8	124,4	124	159	109	111
2014									
1. kvartal	133,3	129,3	231,6	90,0	128,7	133	209	108	102
2. kvartal	131,4	128,8	207,8	89,6	133,1	137	157	106	140
3. kvartal	127,8	126,6	178,4	89,0	137,9	120	127	108	118
4. kvartal	123,8	123,0	150,1	89,5	143,7	129	178	125	100
2015									
1. kvartal	120,8	118,3	125,2	94,6	149,8	128	161	148	93
2. kvartal	119,4	113,9	106,9	102,7	154,5	157	233	139	119
3. kvartal	119,2	110,1	97,0	110,4	157,0	138	174	126	120

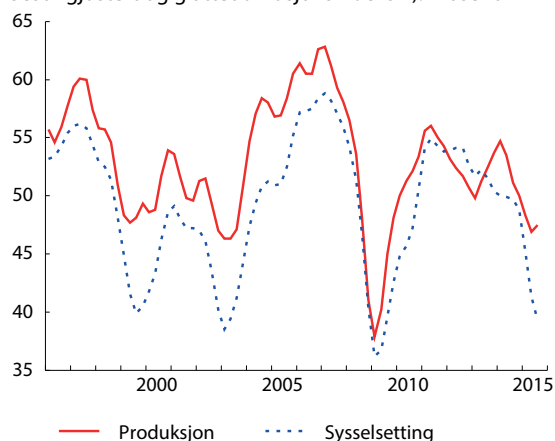
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordreservert. Verdiindekser

	Ordrebasert industri. Sesongjusterte og glattet. 2005=100					Bygg og anlegg. 2010=10			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskin- industri	Bygging av skip og olje- plattformer	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Bolig- bygg	Andre bygg
2013									
1. kvartal	199,0	115,8	459,8	179,2	37,1	144	152	175	127
2. kvartal	203,3	118,2	493,4	176,2	39,8	152	170	175	132
3. kvartal	207,8	123,1	523,4	173,4	41,3	150	166	179	130
4. kvartal	212,4	129,7	547,4	172,4	41,3	147	166	168	126
2014									
1. kvartal	216,8	137,0	564,3	173,4	40,8	156	192	172	127
2. kvartal	220,3	143,4	570,9	174,7	40,8	161	188	163	141
3. kvartal	221,1	147,6	564,5	174,5	42,2	153	165	160	144
4. kvartal	219,0	148,7	544,0	172,3	44,7	148	163	163	132
2015									
1. kvartal	214,9	146,8	512,0	169,4	47,7	153	173	182	128
2. kvartal	210,3	143,1	474,8	166,9	50,4	162	194	198	127
3. kvartal	206,4	139,3	441,4	165,1	52,4	165	192	202	132

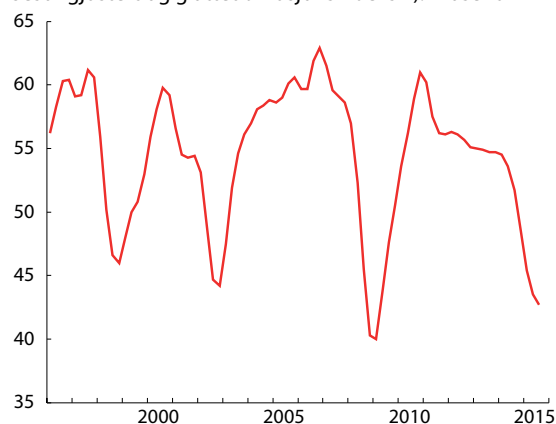
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

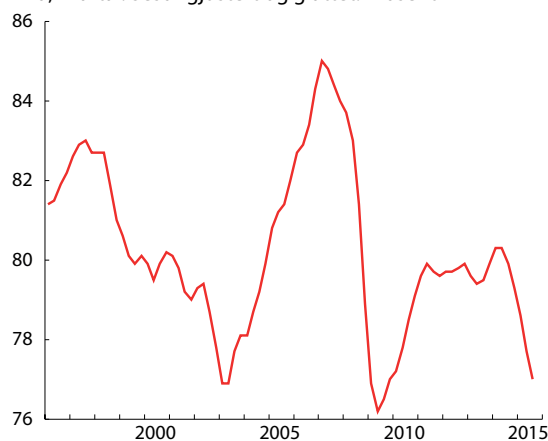
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

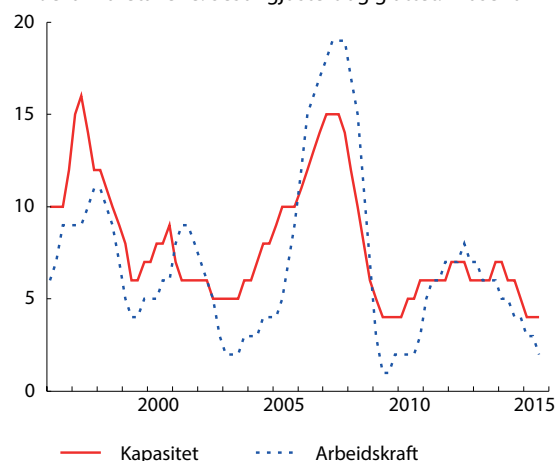
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjons-
nivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

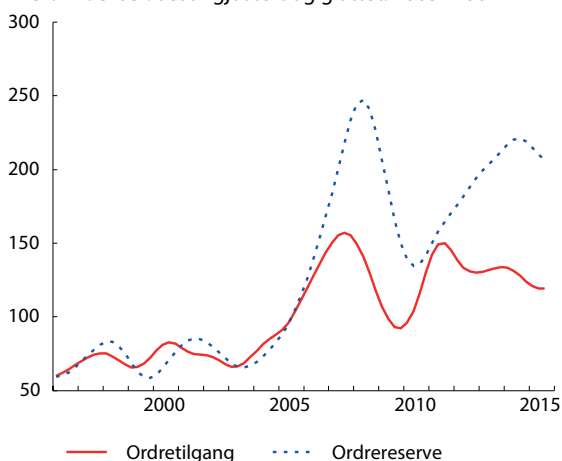
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser produksjonen, kvartal.
Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

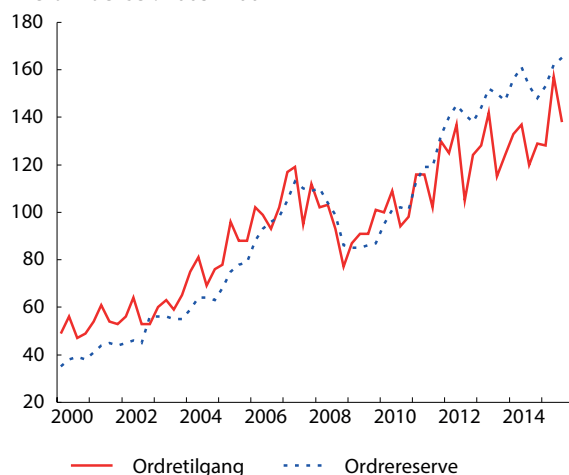
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal). Ordrebasert industri ialt
Ordretilgang og ordreservert.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal). Bygg og anlegg ialt
Ordretilgang og ordreservert.
Verdiindekser. 2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer/ukeverk og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					NAV		Sykefraværstatistikk	
	Sysselsatte	Utførte ukeverk (37,5 timer) per uke	Arbeidsstyrken	Arbeidsledige	Arbeidsledighet. Prosent av arbeidsstyrken	Registrerte ledige	Registrerte ledige og personer på tiltak	Tilgang på ledige stillinger	Sykefraværprosent ²
2010	2 508	1 897	2 602	94	3,6	74,6	91,3	19,6	6,8
2011	2 543	1 942	2 629	86	3,3	69,4	84,4	20,6	6,7
2012	2 591	1 980	2 677	86	3,2	65,7	82,5	19,6	6,5
2013	2 610	1 968	2 704	95	3,5	69,7	85,9	17,7	6,4
2014	2 637	2 019	2 733	96	3,5	75,3	88,0	16,4	..
2014									
April	2 633	2 014	2 725	91	3,4	73,6	87,1	16,9	6,0
Mai	2 640	2 020	2 727	87	3,2	76,6	89,0	16,8	6,0
Juni	2 632	2 004	2 721	89	3,3	75,9	88,2	15,5	6,0
Juli	2 639	2 033	2 732	93	3,4	75,0	87,1	17,6	6,3
August	2 634	2 020	2 735	102	3,7	75,9	88,1	16,4	6,3
September	2 637	2 039	2 740	103	3,7	76,4	86,8	18,1	6,3
Oktober	2 633	2 019	2 737	104	3,8	76,3	86,6	14,8	6,4
November	2 653	2 026	2 756	103	3,7	76,1	86,8	15,8	6,4
Desember	2 658	2 010	2 762	104	3,8	75,5	87,3	17,2	6,4
2015									
Januar	2 656	2 001	2 766	110	4,0	76,4	88,1	16,0	6,3
Februar	2 646	2 000	2 759	113	4,1	77,5	88,6	16,9	6,3
Mars	2 643	2 010	2 759	115	4,2	78,1	89,3	16,8	6,3
April	2 647	2 004	2 764	117	4,2	78,7	91,5	16,9	5,8
Mai	2 653	2 012	2 772	118	4,3	79,1	90,0	15,9	5,8
Juni	2 650	2 012	2 772	123	4,4	79,8	92,1	21,0	5,8
Juli	2 652	2 032	2 772	120	4,3	80,6	94,6	12,8	..
August	2 653	2 029	2 781	127	4,6	81,4	95,5	15,9	..
September	2 654	2 020	2 781	127	4,6	82,2	96,7	18,1	..
Oktober	84,3	98,8	15,7	..

¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal.

² Egen- og legemeldte sykefraværsværk som prosent av avtalte dagsverk, kvartalstall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV.

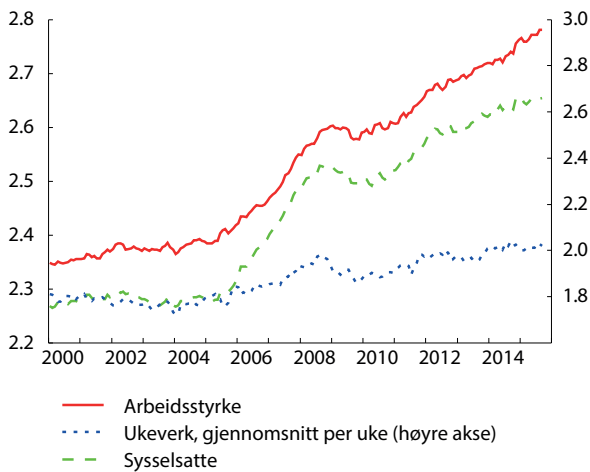
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 2005=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Utvinning og utvinnings-tjenester	Industri	Kraftforsyning	Innsatsvarer	Investeringsvarer	Konsumvarer	Energi-varer
2010	88,1	80,2	110,4	91,0	105,2	143,7	95,9	79,7
2011	83,7	73,6	112,0	93,7	111,4	149,7	93,6	73,1
2012	85,2	73,5	114,5	108,6	112,8	162,7	95,4	73,8
2013	83,0	70,7	118,2	99,1	118,1	179,0	92,3	70,0
2014	84,7	71,8	122,3	104,9	118,8	192,1	93,1	71,2
2014								
Mai	81,1	65,4	123,0	112,0	121,7	190,7	94,3	64,5
Juni	85,0	70,4	124,8	109,1	118,9	195,2	93,8	69,8
Juli	85,3	70,9	125,5	105,4	117,7	198,4	96,6	70,0
August	85,2	70,7	126,7	98,5	119,9	204,6	95,3	69,9
September	87,3	74,5	122,7	104,1	119,4	196,7	92,6	73,1
Oktober	88,4	75,4	125,2	104,2	119,8	199,2	93,5	73,8
November	86,5	72,7	124,4	107,1	116,6	199,4	92,2	72,3
Desember	86,7	72,7	125,7	106,0	117,1	203,5	93,9	71,1
2015								
Januar	84,3	70,9	121,4	103,6	112,9	194,0	94,0	70,3
Februar	86,4	73,4	122,6	106,4	114,8	191,5	93,5	72,9
Mars	87,6	73,7	126,5	109,3	114,7	199,3	94,9	72,8
April	82,7	68,3	122,2	107,2	118,5	190,1	94,3	69,0
Mai	84,6	71,8	119,6	107,4	107,6	185,9	94,2	74,1
Juni	87,6	75,6	119,7	112,1	113,0	181,6	93,5	75,8
Juli	86,8	75,4	117,8	106,3	112,5	179,1	93,7	74,7
August	88,3	77,4	117,4	108,2	108,5	177,3	93,1	78,0
September	89,7	78,9	118,4	110,4	110,2	179,3	93,7	79,0

¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.

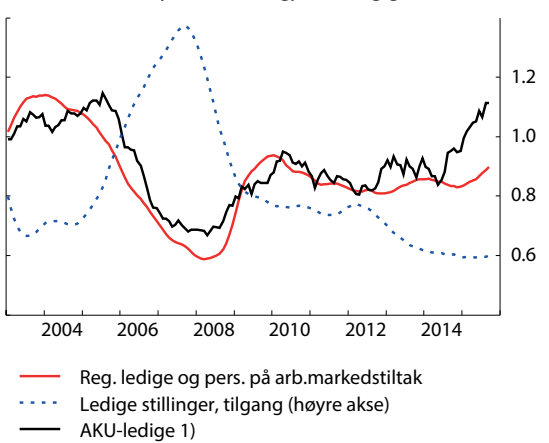
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

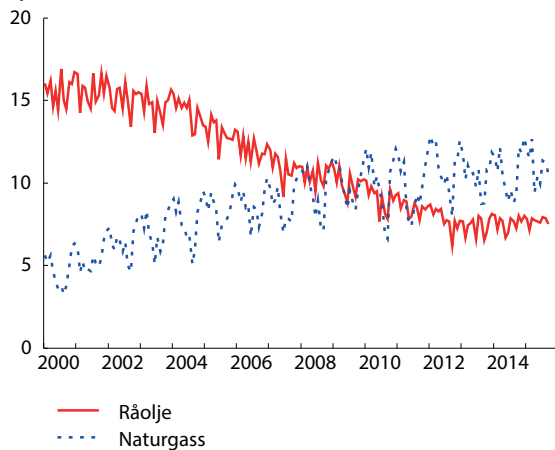
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.2 Arbeidsledige og tilgang av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

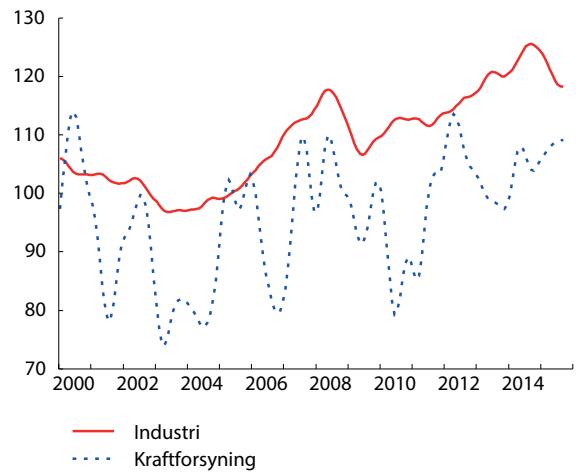
1) Brudd i serien fom. 2006.
Kilde: NAV og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill. Sm³) og naturgass (mrd. Sm³)
Ujusterte månedstall 1).

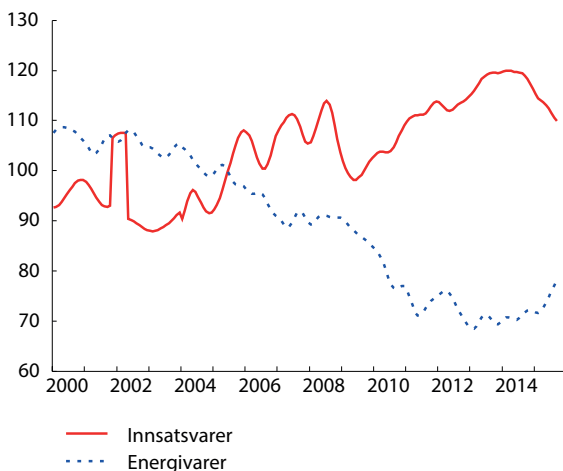
1) Brudd i seriene fra og med 2004.
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

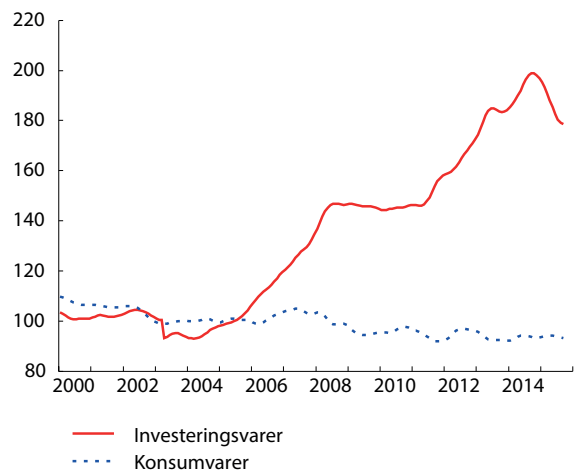
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 2005=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Næringslivstjenester og omsetning og drift av fast eiendom. Verdi			Hotellomsetning. Verdi
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Omsetning og drift av fast eiendom. Nivå	Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting. Nivå	Forretningsmessig tjenesteyting. Nivå	Nivå
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent				
	2005=100						2005=100			1992=100
2012	110,8	7,6	105,5	4,7	130,0	17,5	207,5	183,4	191,6	255,6
2013	117,8	6,4	111,4	5,7	141,1	8,5	212,1	193,3	202,2	261,5
2014	123,2	4,7	115,4	3,7	153,1	8,7	214,1	201,0	203,8	262,8
2013										
1. kvartal	114,9	3,9	107,9	2,0	139,8	9,1	207,3	173,6	181,0	227,4
2. kvartal	116,2	4,9	108,9	2,7	141,0	11,4	213,8	201,8	199,8	282,8
3. kvartal	118,9	7,8	113,6	8,8	138,7	6,1	210,2	170,8	206,0	295,4
4. kvartal	120,9	8,7	115,0	9,1	144,3	7,3	218,4	223,8	210,1	239,8
2014										
1. kvartal	120,8	5,1	113,0	4,7	147,5	5,5	211,7	188,7	187,8	240,7
2. kvartal	123,4	6,2	115,4	6,0	151,5	7,4	216,9	206,9	204,2	253,2
3. kvartal	124,8	5,0	116,4	2,5	161,8	16,7	214,0	173,4	211,3	315,2
4. kvartal	123,8	2,4	116,6	1,4	151,6	5,1	217,3	231,0	218,0	241,3
2015										
1. kvartal	124,0	2,6	115,3	2,0	152,5	3,4	210,1	187,0	197,0	245,0
2. kvartal	125,2	1,5	115,6	0,2	160,4	5,9	211,0	198,8	208,1	221,2
3. kvartal	204,3	170,0	213,1	336,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri		Kraftforsyning		Antatte i alt	Oljevirkosomhet (ujustert)				
	Antatte, sesongjust.	Utførte, ujustert	Utførte, sesongjust.	Utførte		Utførte				
						I alt	Leting	Utbygging	Felt i drift	Rørtransport
2012	.	4,9	4,9	4,8	.	43,0	6,7	13,0	22,3	0,1
2013	.	4,9	4,8	5,1	.	51,5	8,5	15,8	26,3	0,8
2014	.	5,2	5,2	5,4
2013										
2. kvartal	5,6	5,2	5,1	5,3	54,0	51,6	7,8	15,4	27,6	0,7
3. kvartal	5,5	4,4	4,9	5,2	58,4	54,5	10,2	16,6	26,8	1,5
4. kvartal	5,2	6,2	4,8	6,6	58,7	55,1	9,2	18,2	26,8	0,8
2014										
1. kvartal	5,5	4,1	5,3	4,2	55,3	50,1	9,0	16,9	23,3	1,0
2. kvartal	5,7	5,1	5,0	5,8	58,5	52,6	8,9	18,6	23,7	1,5
3. kvartal	5,3	4,6	5,0	5,3	57,2	50,9	8,1	17,9	23,6	1,3
4. kvartal	5,6	7,1	5,4	6,4	52,8	48,0	8,3	19,3	19,5	0,8
2015										
1. kvartal	5,6	3,7	4,7	4,2	48,2	44,1	6,8	14,3	21,8	1,1
2. kvartal	5,3	4,7	4,7	5,8	49,3	47,1	8,4	14,6	22,6	1,2
3. kvartal	5,7	4,8	5,2	5,8	44,7

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra henholdsvis investeringsundersøkelsen forrige og samme kvartal.

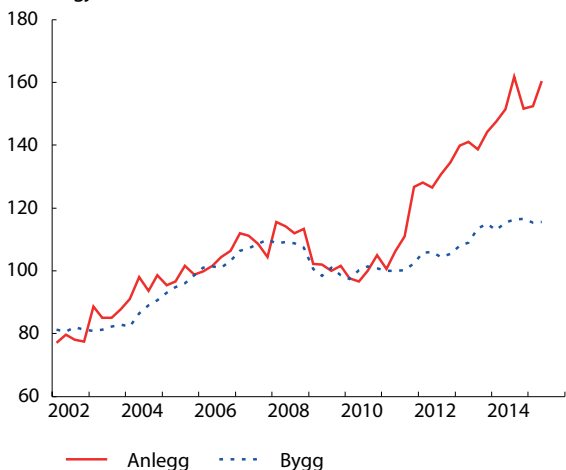
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringsens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1), i investeringsåret (t) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirkosomhet			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
År t-1												
2. kvartal	15,3	16,3	13,4	18,8	21,1	23,2	24,7	27,5	194,3	208,2	182,4	184,9
3. kvartal	16,3	16,2	15,1	20,0	21,4	23,2	24,2	26,3	204,0	215,1	185,3	181,2
4. kvartal	17,0	18,2	18,7	21,8	20,3	22,2	24,6	26,6	207,8	223,3	188,6	171,0
År t												
1. kvartal	18,7	20,3	21,3	..	22,2	22,9	25,3	..	198,7	223,7	189,1	..
2. kvartal	20,5	21,5	20,7	..	20,7	22,5	24,8	..	211,3	231,7	190,1	0,0
3. kvartal	21,2	21,6	21,3	..	20,9	22,2	24,1	..	212,8	227,3	193,0	0,0
4. kvartal	20,9	21,5	21,0	..	20,7	21,9	23,6	..	211,9	218,6	192,8	..
År t+1												
1. kvartal	21,2	22,4	20,4	21,7	211,9	214,3

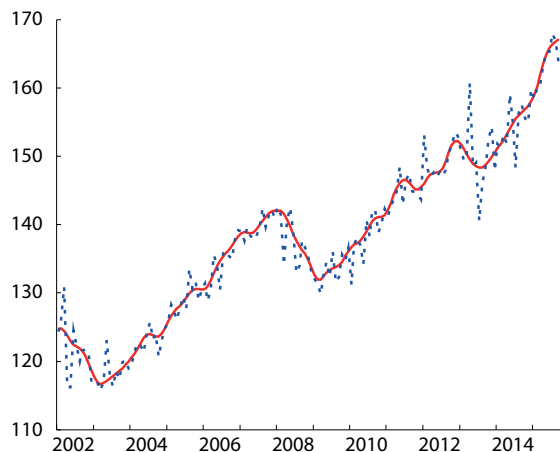
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg
Kvartalsvis volumindeks. 2005=100.
Sesongjustert

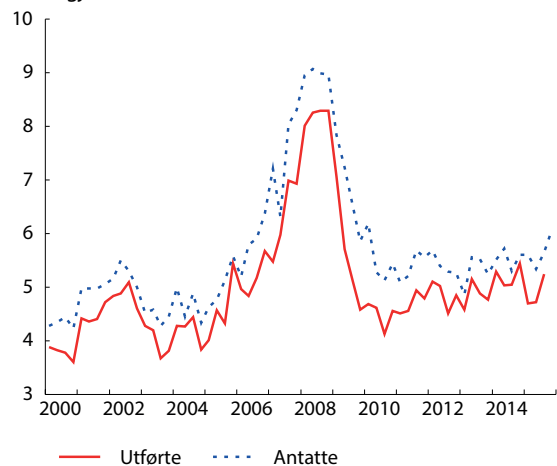
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.6 Hotellovernattinger
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

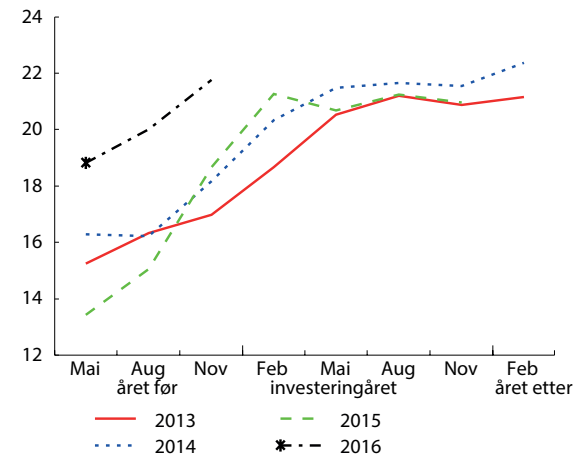
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner.
Sesongjustert

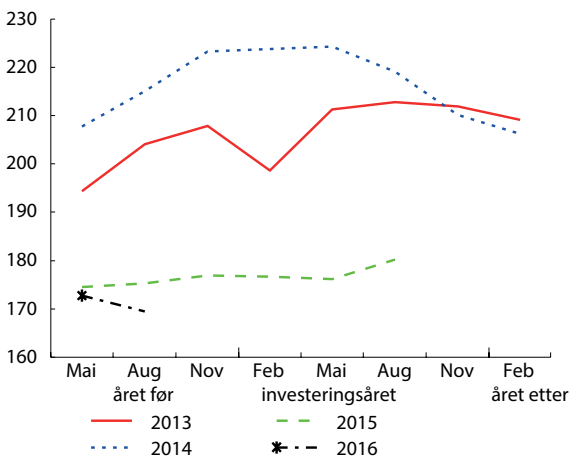
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter.
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirksomhet
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter.
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang				
	Antall boliger		Bolig bruksareal. 1000 kvm.		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	
2011	27 735	31,0	3 805	24,0	5 491
2012	30 189	9,0	4 039	6,0	5 505
2013	30 450	1,0	4 130	2,0	5 274
2014	27 250	-11,0	3 641	-12,0	5 282
2013					
Juni	2 578	-15,3	320	-17,2	484
Juli	3 017	-14,6	371	-15,8	477
August	2 201	-12,1	296	-13,7	467
September	1 606	-8,5	240	-10,0	456
Oktober	2 238	-1,6	310	-4,6	443
November	2 245	5,4	303	2,0	432
Desember	2 140	11,5	276	9,0	422
2015					
Januar	2 221	18,4	299	16,0	415
Februar	2 242	24,8	313	21,6	410
Mars	2 875	28,0	328	25,9	408
April	2 726	29,2	379	27,2	407
Mai	2 572	28,5	348	27,5	410
Juni	2 504	26,1	321	24,7	413
Juli	2 623	21,7	359	20,8	418
August	2 527	17,0	339	15,2	424
September	2 476	12,2	335	10,4	428
Oktober	2 982	8,3	364	5,2	430

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

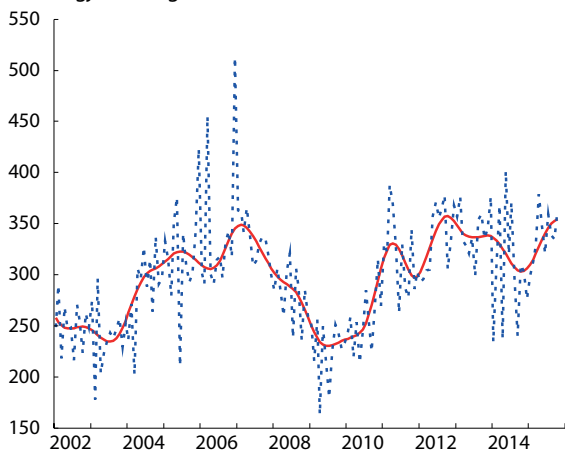
6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsætningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 biler	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 overnattinger	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate
	2005=100		2005=100					
2010	117,3	1,7	117,9	5,2	13,3	30,5	8 911,0	7,6
2011	119,7	2,2	119,3	1,3	14,1	6,2	9 382,0	4,9
2012	123,2	3,2	122,9	3,1	14,3	2,0	9 568,0	3,8
2013	125,0	1,5	124,3	1,2	14,7	3,1	9 454,0	0,0
2014	127,3	1,8	125,6	1,0	14,4	-1,7	9 804,0	3,4
2014								
Mai	128,7	3,0	124,7	1,7	13,9	-8,6	704,0	9,4
Juni	129,9	2,4	126,4	1,8	14,5	-10,1	819,0	12,6
Juli	127,7	1,9	124,2	2,0	14,1	-6,1	818,0	15,8
August	128,9	1,3	125,9	2,1	14,0	0,2	832,0	17,2
September	129,1	0,9	125,4	1,9	13,9	3,4	851,0	17,0
Oktober	129,3	0,4	125,5	1,6	14,3	2,4	857,0	18,4
November	129,9	0,5	126,6	1,3	14,3	1,4	870,0	18,1
Desember	129,8	0,9	126,5	1,1	15,1	2,5	896,0	16,3
2015								
Januar	128,8	1,2	125,3	1,2	13,7	5,2	903,0	17,6
Februar	129,9	1,2	126,2	1,4	14,0	6,1	909,0	14,3
Mars	130,5	0,8	126,8	1,8	14,7	9,6	772,0	14,1
April	133,2	-0,1	128,9	1,6	14,7	12,0	924,0	13,9
Mai	128,5	-1,2	126,2	1,0	14,6	10,0	1 021,0	13,8
Juni	129,5	-1,7	127,6	0,0	15,7	4,2	943,0	13,6
Juli	130,4	-1,6	127,6	-1,2	14,4	-1,7	954,0	13,5
August	130,0	-0,6	126,9	-1,7	15,3	-5,1	963,0	13,3
September	128,9	0,7	125,8	-1,4	14,2	-4,3	986,0	11,8
Oktober	130,1	1,8	126,6	-1,5	14,4	-2,0
November	14,7	-0,8

¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsætningsvolum, førstegangsregistrerte personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).

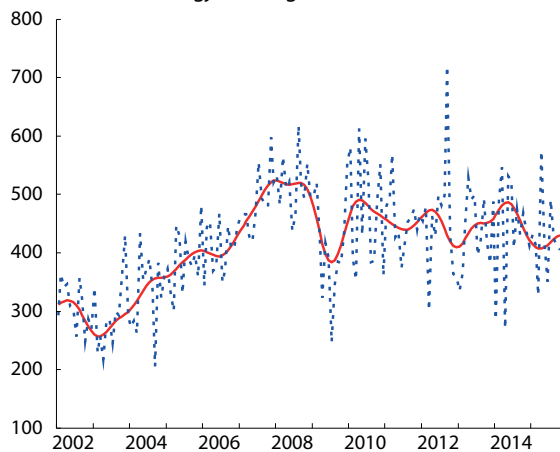
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang. Boliger
Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

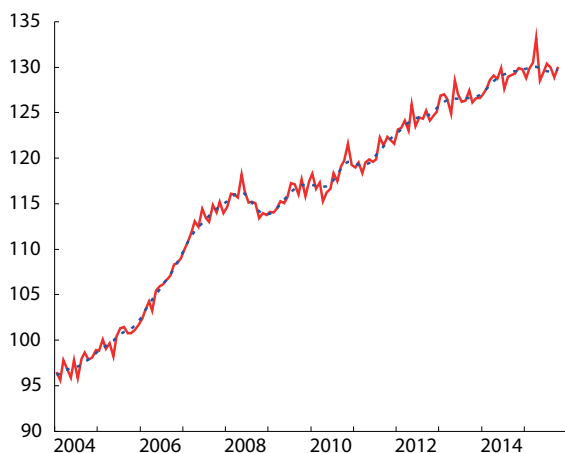
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang. Driftsbygg
Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Sesongjustert og trend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks
Volum. Månedstall. Sesongjustert og trend
2005=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler
1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks (KPI)		KPI ekskl. energiprodukter		KPI-JAE ¹ Endring	Harmonisert konsumprisindeks		Førstegangsomsetning innenlands		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå	Endring	Nivå	Endring		Norge Endring	Euroomr. Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1998=100		1998=100					2000=100		2000=100	
2010	128,8	2,5	123,1	1,4	1,4	2,4	1,6	137,8	5,9	147,7	3,2
2011	130,4	1,2	124,4	1,1	0,9	1,2	2,7	144,8	5,1	153,1	3,6
2012	131,4	0,8	126,2	1,4	1,2	0,4	2,5	144,3	-0,4	157,9	3,1
2013	134,2	2,1	128,2	1,6	1,6	1,9	1,4	146,3	1,4	162,4	2,9
2014	136,9	2,0	131,2	2,3	2,4	1,9	0,4	147,8	1,0	167,8	3,3
2014											
Mai	136,7	1,8	131,3	2,3	2,3	1,6	0,5	147,3	1,9	168,0	3,6
Juni	136,4	1,9	131,1	2,4	2,4	1,8	0,5	148,3	3,1	168,1	3,6
Juli	137,4	2,2	131,8	2,6	2,6	2,2	0,4	148,9	1,4	168,3	3,6
August	137,0	2,1	131,2	2,2	2,2	1,9	0,4	148,6	1,1	168,7	3,3
September	137,7	2,1	131,9	2,3	2,4	2,1	0,3	148,3	0,6	168,8	3,4
Oktober	137,8	2,0	132,2	2,5	2,5	1,9	0,4	147,4	0,0	169,0	3,4
November	137,9	1,9	132,3	2,3	2,4	2,0	0,3	147,0	-0,3	169,6	3,3
Desember	137,9	2,1	132,3	2,4	2,4	2,0	-0,2	145,8	-1,8	169,7	3,3
2015											
Januar	137,8	2,0	132,2	2,4	2,4	1,9	-0,6	144,0	-3,3	170,2	3,3
Februar	138,4	1,9	132,9	2,3	2,4	1,8	-0,3	146,2	-1,8	170,9	3,1
Mars	138,8	2,0	133,4	2,2	2,3	1,7	-0,1	145,9	-1,1	171,0	3,2
April	139,3	2,0	134,0	2,1	2,1	1,8	0,0	147,2	0,0	171,7	2,5
Mai	139,6	2,1	134,5	2,4	2,4	2,0	0,3	146,9	-0,3	172,2	2,5
Juni	140,0	2,6	135,2	3,1	3,2	2,6	0,2	147,0	-0,9	172,2	2,4
Juli	139,9	1,8	135,3	2,7	2,6	1,5	0,2	145,8	-2,1	172,4	2,4
August	139,7	2,0	135,0	2,9	2,9	1,8	0,1	143,8	-3,2	172,6	2,3
September	140,6	2,1	136,0	3,1	3,1	1,9	-0,1	143,9	-3,0	172,6	2,3
Oktober	141,2	2,5	136,2	3,0	3,0	2,4	0,1	145,1	-1,6	173,0	2,4

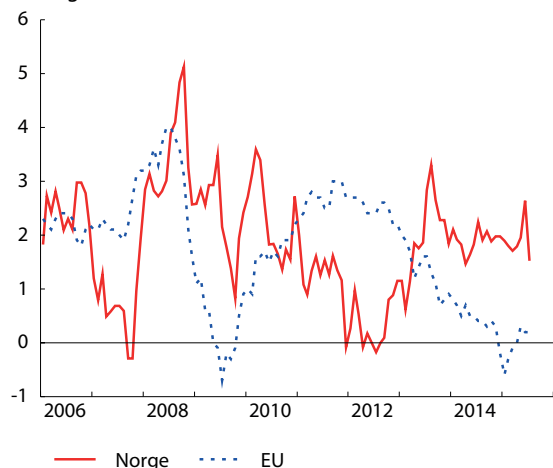
¹ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før der det framgår

	Produsentprisindeks ¹ . Industri		Spotpriser			Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 2000=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg	
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft, systempris. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat			Aluminium. NOK pr. tonn
2009	136,0	0,2	30,7	388,1	62,6	8 995,0	154,0	30,9
2010	145,0	6,6	42,5	484,3	80,3	12 510,6	174,4	37,3
2011	155,7	7,5	36,7	620,5	110,9	12 662,5	221,3	33,0
2012	157,8	1,3	23,4	648,7	111,7	11 726,8	208,7	27,6
2013	157,7	0,0	29,7	639,3	108,7	10 822,3	198,3	39,8
2014	161,6	2,5	24,8	621,4	99,4	11 790,4	199,9	41,2
2014								
Mai	160,9	3,1	21,5	648,8	109,2	10 387,7	189,7	40,5
Juni	161,8	4,1	20,7	677,3	112,0	11 077,4	192,0	36,3
Juli	162,8	3,0	23,9	670,6	108,2	12 069,1	198,9	40,6
August	163,5	2,9	26,5	640,6	103,4	12 592,1	193,6	35,9
September	162,5	2,1	28,6	625,5	98,6	12 646,6	201,8	35,0
Oktober	162,1	1,7	25,4	577,4	88,0	12 756,2	216,3	35,6
November	161,5	1,3	25,4	542,3	79,6	13 995,4	197,3	40,7
Desember	160,0	-0,4	28,5	460,1	63,1	13 765,9	217,1	45,2
2015								
Januar	157,6	-2,4	26,9	384,3	50,1	14 000,8	211,9	44,2
Februar	159,0	-1,5	25,1	445,9	58,8	13 970,3	208,7	42,2
Mars	160,2	-0,2	21,9	455,0	56,9	14 246,1	206,2	41,5
April	160,6	-0,1	21,6	479,0	60,9	14 247,6	207,5	39,9
Mai	160,8	-0,1	18,8	495,4	65,6	13 938,1	204,9	38,4
Juni	161,1	-0,4	12,6	498,3	63,8	13 514,0	206,2	40,9
Juli	161,2	-1,0	8,5	460,9	56,8	13 647,5	192,9	44,0
August	159,4	-2,5	12,0	398,1	48,2	13 909,7	194,2	43,3
September	157,5	-3,1	16,2	402,8	48,5	13 936,4	191,0	41,7
Oktober	158,1	-2,5	20,5	407,1	49,3	13 743,8	..	41,9
November	396,8	45,9

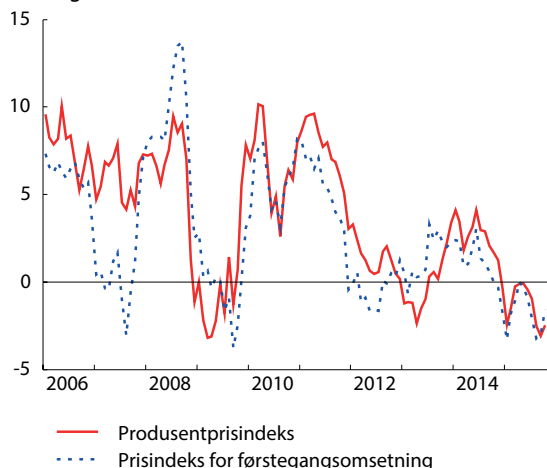
¹ I motsetning til den ordinære produsentprisindeksen, kan denne revideres i etterkant. Den helt korrekte betegnelsen på denne statistikken er vareprisindeksen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Reuters EcoWin.

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

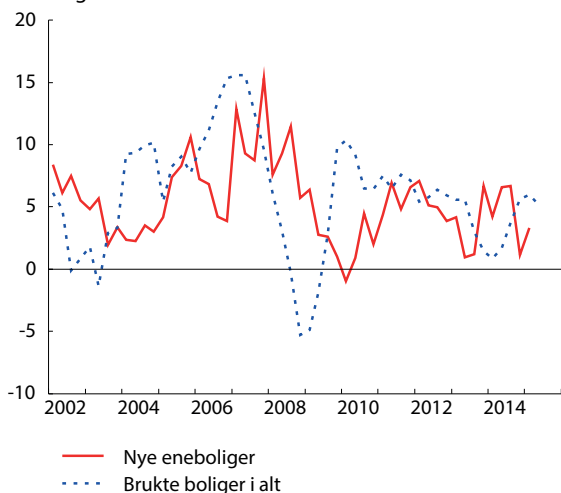
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

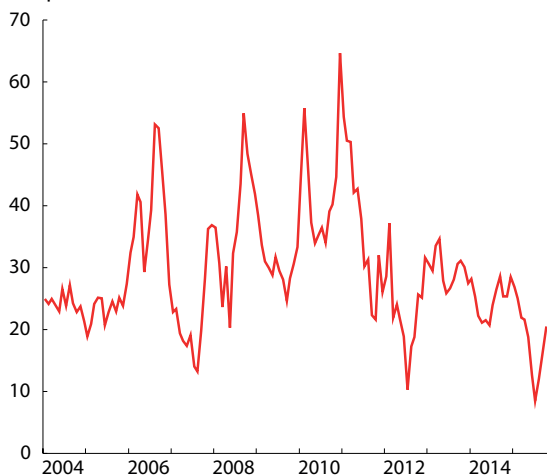
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

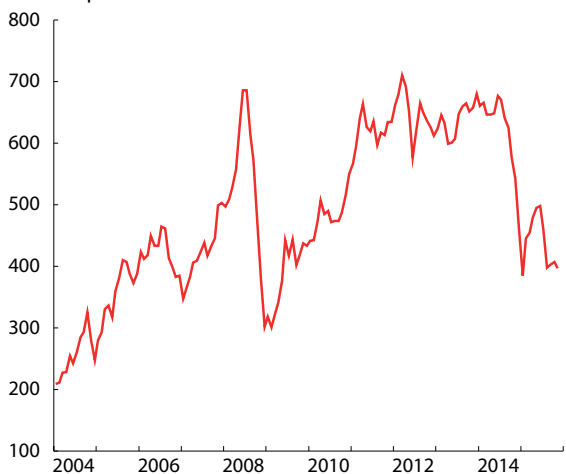
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft, systempris
Øre pr. kWh. Månedstall

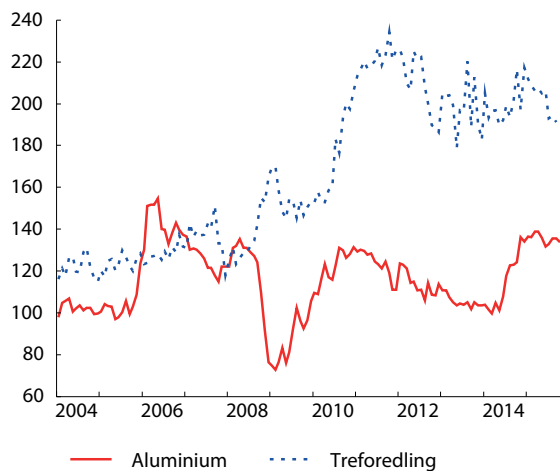
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Reuters EcoWin.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportpris for treforedlingsprodukter
Månedsindeks. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger				Boligpriser (brukte boliger)					
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Alle boligtyper		Enebolig		Småhus		Blokkleilighet	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	2005=100		2000=100		2005=100		2005=100		2005=100		2005=100	
2011	126,6	6,6	187,3	5,7	150,9	8,0	150,6	7,2	152,9	8,0	149,4	10,2
2012	128,9	1,9	197,1	5,3	161,0	6,7	159,5	5,9	163,1	6,7	162,8	9,0
2013	130,5	1,2	203,5	3,2	167,5	4,1	165,7	3,9	170,0	4,3	169,6	4,2
2014	135,5	3,9	212,8	4,6	172,1	2,8	170,6	3,0	173,4	2,0	174,5	2,9
2013												
3. kvartal	131,2	1,0	203,0	1,2	168,2	3,2	166,3	3,0	170,0	3,5	171,1	2,9
4. kvartal	131,5	2,3	211,0	6,7	163,6	1,1	161,7	1,4	167,4	1,8	164,3	-0,8
2014												
1. kvartal	135,6	4,5	208,8	4,2	167,5	0,4	165,6	0,9	171,3	0,5	168,3	-1,3
2. kvartal	134,3	3,8	212,5	6,6	173,8	1,4	173,5	1,7	173,9	1,0	174,3	1,0
3. kvartal	135,4	3,2	216,6	6,7	174,0	3,4	172,5	3,7	174,8	2,8	177,0	3,4
4. kvartal	136,5	3,8	213,4	1,1	173,1	5,8	170,8	5,6	173,6	3,7	178,2	8,5
2015												
1. kvartal	137,0	1,0	215,7	3,3	179,5	7,2	175,5	6,0	181,6	6,0	187,3	11,3
2. kvartal	138,8	3,4	224,2	5,5	185,3	6,6	182,6	5,2	186,2	7,1	191,1	9,6
3. kvartal	139,1	2,7	.	.	184,6	6,1	181,2	5,0	184,8	5,7	192,8	8,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedstjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2005=100

	Månedstjeneste ialt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel	Forretningsmessig tj.ytning og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel	Forretningsmessig tj.ytning og eienomsdrift
2013										
1. kvartal	143,5	153,2	133,0	138,9	135,4	139,2	142,6	134,2	139,6	133,4
2. kvartal	145,1	141,6	138,6	140,8	135,0	140,7	144,0	136,2	140,3	135,2
3. kvartal	139,6	139,6	131,9	139,1	133,6	142,0	144,9	136,5	140,8	135,6
4. kvartal	143,4	141,6	133,8	137,6	133,6	143,9	146,2	137,3	141,7	135,9
2014										
1. kvartal	148,3	157,6	136,4	143,4	137,9	143,8	146,5	138,1	141,6	136,5
2. kvartal	147,3	143,7	142,1	142,0	139,5	143,9	147,1	139,6	142,5	138,0
3. kvartal	144,2	143,4	136,1	142,3	136,5	146,4	148,4	140,2	144,8	140,0
4. kvartal	146,8	141,1	138,5	142,7	138,6	147,7	151,3	141,6	145,9	140,2
2015										
1. kvartal	151,6	155,3	141,4	147,7	142,6	148,0	151,5	142,1	146,1	140,5
2. kvartal	150,3	150,8	145,0	147,4	142,8	148,0	151,5	142,6	146,2	140,3
	152,2	150,6	140,2	146,3	139,5	149,5	152,7	143,2	147,3	141,5

¹ Månedslønn omfatter avtalt månedslønn, uregelmessige tillegg og bonus. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹			Innskuddsrente ²		NOK 3mnd eurorente ³	Effektiv rente på statsobligasjoner ³		
	Bankutlån i alt	Statlige låneinstitutter	Kredittforetak	Bankinnskudd i alt	3 år		5 år	10 år	
2011	4,70	2,80	3,70	2,40	2,80	2,20	2,60	3,10	
2012	4,80	2,70	3,70	2,40	2,10	1,40	1,60	2,10	
2013	4,80	2,50	3,70	2,30	1,60	1,60	1,90	2,60	
2014	4,60	2,40	3,60	2,10	1,60	1,50	1,80	2,50	
2013									
2. kvartal	4,79	2,47	3,76	2,18	1,67	1,35	1,57	2,19	
3. kvartal	4,78	2,59	3,74	2,23	1,59	1,81	2,18	2,85	
4. kvartal	4,74	2,49	3,73	2,23	1,55	1,80	2,21	2,92	
2014									
1. kvartal	4,72	2,52	3,70	2,26	1,59	1,69	2,13	2,91	
2. kvartal	4,63	2,51	3,60	2,10	1,70	1,64	1,98	2,74	
3. kvartal	4,55	2,29	3,56	2,09	1,62	1,48	1,74	2,40	
4. kvartal	4,36	2,24	3,38	1,86	1,52	1,27	1,46	2,03	
2015									
1. kvartal	4,07	2,26	3,07	1,59	1,29	0,77	0,92	1,46	
2. kvartal	3,97	2,15	3,02	.	1,35	0,87	1,12	1,63	
3. kvartal	3,73	2,08	2,78	.	1,12	0,71	0,98	1,60	

¹ Gjennomsnittlige (veide) rentesatser inkl. provisjoner på utlån til publikum fra banker og andre finansforetak. Kvartalstall er ved utgangen av perioden, årstall er beregnet som gjennomsnitt over året via tall for gjennomsnittet over kvartalet. ² Gjennomsnittlige (veide) rentesatser på innskudd i banker fra publikum i NOK ved utgangen av kvartalet.³ Gjennomsnitt over perioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	Euro	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
2010	2,37	0,75	0,50	0,31	0,78	3,53	2,78	3,19	1,18
2011	2,75	1,38	0,42	0,35	0,92	3,13	2,65	2,77	1,12
2012	2,13	0,51	0,41	0,21	0,84	2,10	1,57	1,80	0,86
2013	1,65	0,17	0,33	0,13	0,57	2,58	1,62	2,35	0,70
2014	1,61	0,18	0,27	0,07	0,57	2,51	1,23	2,54	0,54
2013									
April	1,66	0,30	0,23	0,07	0,52	2,88	1,53	2,70	0,61
Mai	1,73	0,29	0,25	0,09	0,55	2,73	1,39	2,56	0,59
Juni	1,71	0,20	0,29	0,10	0,59	2,61	1,35	2,60	0,57
Juli	1,62	0,17	0,28	0,09	0,60	2,43	1,19	2,55	0,54
August	1,63	0,17	0,33	0,11	0,62	2,36	1,02	2,42	0,51
September	1,62	0,07	0,30	0,07	0,63	2,40	0,97	2,52	0,52
Oktober	1,55	0,05	0,26	0,00	0,59	2,21	0,87	2,30	0,49
November	1,57	0,06	0,25	0,00	0,59	2,05	0,79	2,32	0,46
Desember	1,45	0,10	0,36	0,02	0,59	1,77	0,64	2,21	0,35
2015									
Januar	1,30	0,05	0,38	0,04	0,62	1,45	0,42	1,89	0,27
Februar	1,27	0,04	0,36	0,02	0,64	1,39	0,35	1,98	0,37
Mars	1,29	0,02	0,38	0,05	0,72	1,54	0,26	2,04	0,35
April	1,39	-0,01	0,41	0,05	0,69	1,44	0,16	1,93	0,33
Mai	1,40	-0,03	0,30	0,05	0,71	1,65	0,58	2,20	0,40
Juni	1,26	-0,05	0,36	0,03	0,71	1,77	0,83	2,36	0,45
Juli	1,19	0,01	0,38	0,00	0,72	1,70	0,73	2,33	0,43
August	1,11	-0,05	0,45	0,00	0,66	1,49	0,66	2,17	0,38
September	1,06	-0,08	0,49	-0,06	0,68	1,60	0,68	2,17	0,33
Oktober	1,02	-0,08	0,54	-0,05	0,71	1,57	0,55	2,07	0,31
November	1,06	-0,10	0,75	-0,03	0,84	1,63	0,55	2,26	0,31

¹ Midtrente (bortsett fra for Euro).

Kilde: Norges Bank og Reuters EcoWin.

8.3. Valutakurser, penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land) 1995=100	Industriens effektive valutakurs ² 1990=100	Penge mengden M3		Kredittindikator (K2)		Aksjekursindeks totalt. Oslo Børs. ² 1995=100
	NOK/Euro	NOK/USD			Tolvmånedersvekst, prosent	Sesongjustert beholdning (Mrd.kr)	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
2010	8,01	6,05	90,28	95,74	3,0	1 459,82	3 523,4	4,42	375,10
2011	7,79	5,61	88,07	93,88	8,3	1 575,19	3 739,1	6,12	406,25
2012	7,47	5,82	87,06	92,39	5,2	1 659,83	3 990,7	6,73	422,94
2013	7,81	5,88	88,99	95,17	4,8	1 741,12	4 245,9	6,40	494,24
2014	8,35	6,30	93,70	100,99	5,8	1 855,64	4 503,3	6,06	582,44
2014									
April	8,25	5,97	91,55	98,73	6,3	1 835,00	4 449,3	5,64	558,20
Mai	8,15	5,93	90,85	98,02	5,4	1 831,88	4 465,1	5,64	594,33
Juni	8,22	6,05	91,95	99,26	6,8	1 864,06	4 485,9	5,60	620,16
Juli	8,39	6,20	93,90	101,39	5,3	1 857,44	4 510,2	5,92	620,15
August	8,25	6,20	92,69	100,01	5,9	1 879,28	4 526,7	6,31	604,18
September	8,18	6,34	92,64	99,81	6,4	1 878,01	4 555,4	6,63	613,20
Oktober	8,31	6,56	94,36	101,63	5,4	1 879,42	4 583,7	6,86	569,82
November	8,49	6,81	96,19	103,40	5,7	1 895,28	4 604,3	6,97	592,51
Desember	8,97	7,27	100,96	108,37	5,5	1 913,25	4 630,6	6,86	564,00
2015									
Januar	8,93	7,69	102,22	109,76	5,6	1 914,23	4 662,8	6,62	586,16
Februar	8,62	7,59	99,27	106,86	4,9	1 912,33	4 678,8	6,74	614,08
Mars	8,64	7,98	101,37	109,26	6,0	1 950,52	4 722,4	6,78	614,91
April	8,50	7,89	100,32	108,30	4,9	1 874,96	4 729,6	6,61	648,43
Mai	8,41	7,55	98,24	106,20	5,7	1 889,06	4 765,1	6,60	649,47
Juni	8,75	7,81	101,68	109,95	4,6	1 901,20	4 779,4	6,59	640,78
Juli	8,94	8,13	104,04	112,62	5,6	1 915,71	4 805,2	6,47	636,52
August	9,18	8,24	105,20	113,84	3,6	1 904,92	4 838,8	6,48	609,22
September	9,31	8,30	106,01	114,70	4,7	1 926,06	4 857,5	6,48	582,10
Oktober	9,29	8,27	106,13	114,81	5,5	1 938,77	4 883,1	6,47	612,39
November	9,26	8,62	107,45	116,26	623,80

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

9.1. Eksport og import av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Eksport									Import
	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Herav:					Varer i alt, u/skip, plattf. og råolje	
Metaller				Verkstedsprodukter	Treforedlingsprodukter	Kjemiske produkter	Fisk og fiskeprodukter			
2009	58 982	32 930	25 885	94	150	741	3 004	3 798	31 866	
2010	73 594	43 854	29 151	392	266	896	4 056	4 533	39 108	
2011	78 470	47 121	31 175	418	84	788	3 728	4 185	41 819	
2012	71 682	42 959	29 562	105	169	539	3 072	4 229	40 889	
2013	78 254	47 039	30 462	144	106	561	3 207	5 870	43 709	
2014	73 890	39 284	33 806	327	260	561	3 898	5 750	46 054	
2014										
Mai	74 240	40 988	32 615	102	214	596	3 657	5 397	45 081	
Juni	69 457	39 619	30 084	306	150	549	3 788	5 287	45 112	
Juli	72 553	40 422	31 680	211	193	532	3 620	5 468	46 031	
August	72 572	40 159	32 625	394	171	521	3 784	5 517	46 311	
September	74 571	43 116	32 048	195	196	518	3 720	5 765	45 737	
Oktober	82 327	47 484	34 158	624	197	550	4 108	5 540	45 781	
November	68 937	37 716	32 441	135	221	557	3 744	5 570	46 713	
Desember	72 459	38 070	34 291	437	252	568	3 864	5 629	46 177	
2015										
Januar	68 534	35 599	33 828	623	234	563	3 851	5 516	47 273	
Februar	68 467	36 381	32 547	155	202	576	4 014	5 488	47 548	
Mars	73 473	38 449	33 909	375	198	598	4 169	5 933	48 991	
April	69 052	35 175	33 679	433	195	618	4 048	5 798	48 349	
Mai	70 649	38 071	32 776	474	123	580	4 521	5 829	48 071	
Juni	75 857	40 576	33 825	619	213	567	4 220	6 231	49 215	
Juli	70 852	36 057	34 691	261	130	600	4 602	6 092	44 977	
August	69 483	37 791	32 786	222	110	599	4 338	6 280	49 530	
September	70 877	36 458	33 861	204	153	608	4 433	6 163	47 477	
Oktober	70 991	36 778	33 854	367	130	574	4 713	6 111	48 858	

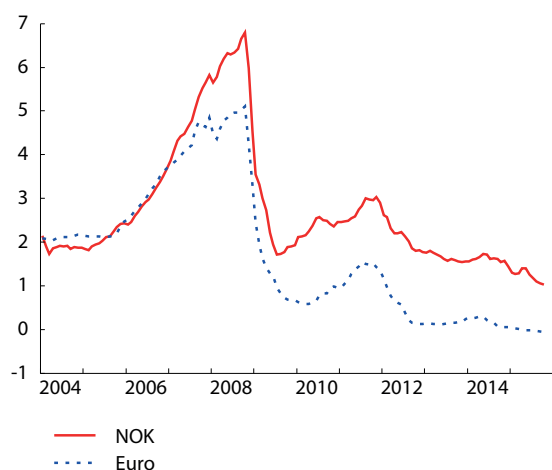
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tjenestebalanse	Rente- og stønadsbalanse	Driftsbalanse	Netto kapitaloverføringer	Netto finansinvesteringer	Utenlandske investering i Norge
2010	1 029 969	726 317	303 652	-474	303 178	-1 268	601 141	370 579
2011	1 153 619	778 520	375 099	-2 936	372 163	-1 499	527 318	169 107
2012	1 189 652	802 075	387 577	29 628	417 205	-1 279	531 437	228 610
2013	1 153 130	844 434	308 696	10 754	319 450	-1 377	581 077	286 709
2011								
1. kvartal	288 661	199 094	89 567	-18 247	71 320	-254	242 257	175 567
2. kvartal	279 784	191 414	88 370	-4 802	83 568	-122	12 707	-105 775
3. kvartal	281 004	198 005	82 999	4 332	87 331	-154	370 560	217 228
4. kvartal	304 670	207 060	97 610	5 073	102 683	-969	-98 206	-117 913
2012								
1. kvartal	324 739	194 339	130 400	-8 692	121 708	-710	317 740	163 720
2. kvartal	299 157	206 893	92 264	-26 492	65 772	-199	115 813	-27 504
3. kvartal	278 724	210 399	68 325	15 492	83 817	-160	111 928	112 952
4. kvartal	301 730	209 416	92 314	4 976	97 290	-210	-14 044	-20 558
2013								
1. kvartal	292 687	199 412	93 275	-13 793	79 482	-661	27 709	-17 595
2. kvartal	289 430	219 414	70 016	-3 533	66 483	-272	223 474	136 341
3. kvartal	290 333	229 198	61 135	8 160	69 295	-144	89 908	47 592
4. kvartal	318 278	230 200	88 078	4 387	92 465	-300	237 306	150 856
2014								
1. kvartal	317 331	218 737	98 594	6 602	105 196	-736	187 762	51 647
2. kvartal	286 865	226 667	60 198	1 444	61 642	-257	84 549	-30 220
3. kvartal	284 658	248 173	36 485	10 393	46 878	-39	0	0
4. kvartal	318 704	238 827	79 877	3 400	83 277	-90
2015								
1. kvartal	296 993	244 885	52 108	17 253	69 361	-719
2. kvartal	284 915	246 550	38 364	33 554	71 918	-122

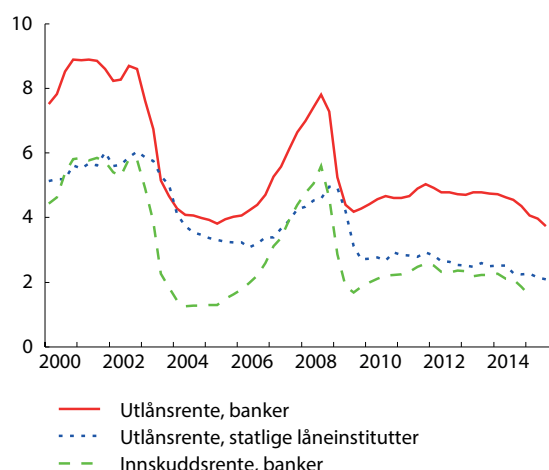
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

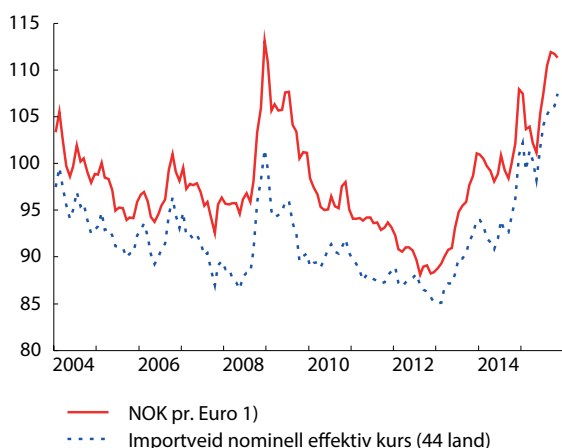
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
Prosent

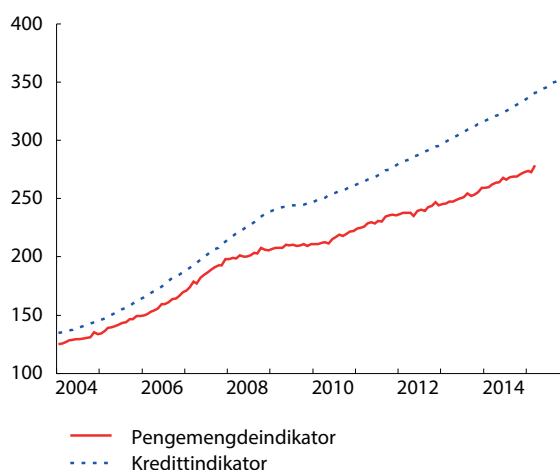
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1999=100. Månedstall

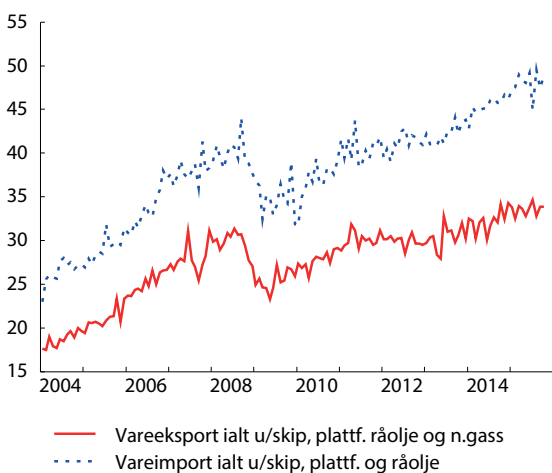
1) Representative markedskurser (midtkurser).
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 2000=100

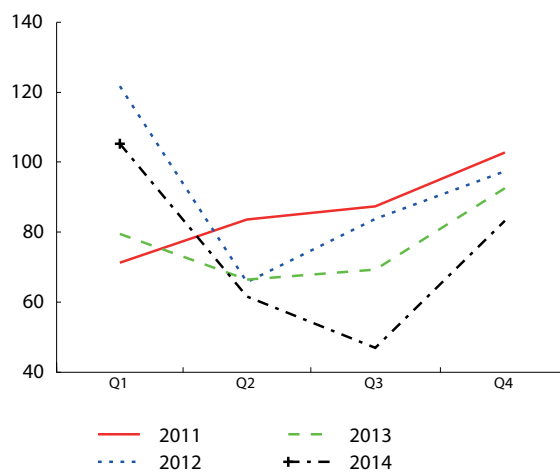
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Milliarder kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Nasjonalregnskap for Norge

Tabell	Side
1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner	18*
2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2013-priser. Millioner kroner.....	19*
3. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	20*
4. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	21*
5. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Løpende priser. Millioner kroner	22*
6. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Faste 2013-priser. Millioner kroner	23*
7. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	24*
8. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	25*
9. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner.....	26*
10. Hovedtall for konsum. Faste 2013-priser. Millioner kroner	26*
11. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	27*
12. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	27*
13. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner.....	28*
14. Konsum i husholdninger. Faste 2013-priser. Millioner kroner	28*
15. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før	29*
16. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før	29*
17. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner.....	30*
18. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2013-priser. Millioner kroner.....	31*
19. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	32*
20. Bruttoinvestering i fast realkapital. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	33*
21. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner	34*
22. Eksport. Faste 2013-priser. Millioner kroner.....	35*
23. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	36*
24. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	37*
25. Import. Løpende priser. Millioner kroner.....	38*
26. Import. Faste 2013-priser. Millioner kroner.....	39*
27. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før.....	40*
28. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før.....	41*
29. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000	42*
30. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. Prosentvis endring fra samme periode året før	43*
31. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner	44*
32. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner	45*

Tabell 1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger									
og ideelle organisasjoner	1 232 900	1 280 475	306 188	320 217	322 097	331 973	322 017	330 276	336 497
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 218 798	290 580	305 053	307 157	316 008	305 317	314 263	320 702
Varekonsum	561 154	572 602	131 688	142 208	141 989	156 717	136 964	146 462	146 054
Tjenestekonsum	557 612	585 656	143 640	148 242	146 192	147 583	150 895	152 059	152 364
Husholdningenes kjøp i utlandet	88 352	96 075	21 653	24 561	29 076	20 785	24 368	27 123	33 971
Utlendingers kjøp i Norge	-33 147	-35 534	-6 401	-9 957	-10 100	-9 076	-6 909	-11 381	-11 687
Konsum i ideelle organisasjoner	58 929	61 677	15 608	15 164	14 940	15 965	16 700	16 013	15 795
Konsum i offentlig forvaltning	652 337	691 505	169 353	171 326	174 052	176 774	180 332	182 359	184 469
Konsum i statsforvaltningen	324 740	347 702	84 543	86 087	87 845	89 226	91 312	92 483	93 405
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	284 159	305 500	74 094	75 599	77 240	78 567	80 518	81 660	82 465
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	40 581	42 201	10 449	10 489	10 605	10 659	10 794	10 823	10 940
Konsum i kommuneforvaltningen	327 597	343 804	84 810	85 238	86 207	87 548	89 020	89 876	91 064
Bruttoinvestering i fast realkapital	717 439	733 988	174 435	186 355	185 416	187 783	173 130	184 844	183 495
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	213 338	214 556	52 112	55 664	54 984	51 796	47 898	50 446	47 040
Utenriks sjøfart	1 050	695	-441	164	510	462	342	485	462
Fastlands-Norge	503 051	518 738	122 764	130 527	129 922	135 525	124 890	133 913	135 993
Næringer	219 060	223 611	49 741	55 902	56 587	61 382	51 861	58 039	55 652
Tjenester tilknyttet utvinning	5 509	2 492	520	724	637	612	712	134	126
Andre tjenester	135 124	138 792	31 512	33 971	35 925	37 383	33 312	36 274	34 348
Industri og bergverk	31 680	34 524	7 580	8 432	7 765	10 746	7 106	8 401	7 710
Annen vareproduksjon	46 747	47 803	10 129	12 775	12 259	12 640	10 731	13 230	13 468
Boliger (husholdninger)	152 301	151 400	38 953	37 704	37 299	37 444	38 342	38 988	39 420
Offentlig forvaltning	131 690	143 727	34 069	36 922	36 036	36 700	34 688	36 886	40 921
Lagerendring og statistiske avvik	140 257	158 546	48 680	31 520	39 323	39 024	55 661	35 063	28 230
Bruttoinvestering i alt	857 696	892 535	223 114	217 874	224 739	226 807	228 791	219 907	211 725
Innenlandsk sluttanvendelse	2 742 933	2 864 515	698 656	709 417	720 888	735 554	731 140	732 542	732 691
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.)	2 388 288	2 490 718	598 305	622 070	626 071	644 273	627 240	646 548	656 959
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	784 027	835 233	203 423	208 247	210 088	213 474	215 020	219 245	225 390
Eksport i alt	1 203 742	1 219 222	319 938	291 071	287 749	320 464	300 813	288 873	285 874
Tradisjonelle varer	321 833	342 949	83 994	83 269	83 440	92 246	94 484	91 365	90 735
Råolje og naturgass	581 265	550 985	161 837	127 132	123 357	138 659	125 298	112 184	108 467
Skip, plattformer og fly	9 046	9 944	4 222	1 943	1 291	2 488	2 133	1 570	1 330
Tjenester	291 598	315 344	69 885	78 727	79 661	87 071	78 898	83 754	85 342
Samlet sluttanvendelse	3 946 675	4 083 737	1 018 594	1 000 488	1 008 637	1 056 018	1 031 953	1 021 415	1 018 565
Import i alt	875 541	929 633	216 705	226 091	246 732	240 105	240 301	242 228	250 565
Tradisjonelle varer	510 670	544 002	131 362	133 883	135 601	143 156	143 551	144 773	141 355
Råolje og naturgass	15 820	13 664	3 403	3 053	4 078	3 130	2 951	2 957	2 508
Skip, plattformer og fly	27 730	31 528	4 925	6 184	14 826	5 593	7 193	6 706	6 284
Tjenester	321 321	340 439	77 015	82 971	92 227	88 226	86 606	87 792	100 418
Bruttonasjonalprodukt ¹	3 071 134	3 154 104	801 889	774 397	761 905	815 913	791 652	779 187	768 000
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2 418 801	2 524 867	622 212	623 644	619 295	659 717	647 854	647 173	640 414
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	652 333	629 237	179 677	150 753	142 610	156 196	143 798	132 014	127 586
Fastlands-Norge(basisverdi)	2 096 685	2 192 843	544 315	539 369	535 977	573 182	566 525	561 625	551 373
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 588 668	1 657 579	413 298	406 387	401 254	436 640	427 358	420 210	408 217
Industri og bergverk	208 628	224 802	55 314	54 893	54 835	59 759	60 906	60 277	57 808
Annen vareproduksjon	255 462	263 023	68 140	59 265	64 774	70 845	69 745	61 455	65 733
Tjenester inkl. boligjenester	1 124 578	1 169 755	289 845	292 229	281 645	306 036	296 707	298 478	284 677
Offentlig forvaltning	508 017	535 263	131 017	132 981	134 724	136 542	139 166	141 416	143 155
Produktavgifter og -subsidiær	322 116	332 025	77 897	84 275	83 317	86 535	81 330	85 548	89 042

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 2. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Faste 2013-priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 232 900	1 254 154	298 015	313 162	319 129	323 847	307 553	319 278	325 998
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 194 398	282 708	298 369	304 713	308 609	291 831	304 244	311 251
Varekonsum	561 154	564 394	130 698	140 505	139 463	153 729	134 389	141 886	140 830
Tjenestekonsum	557 612	573 833	137 857	144 063	147 299	144 614	142 069	148 550	152 357
Husholdningenes kjøp i utlandet	88 352	91 011	20 505	23 580	27 808	19 119	22 140	24 798	29 261
Utlendingers kjøp i Norge	-33 147	-34 840	-6 352	-9 778	-9 857	-8 853	-6 768	-10 990	-11 197
Konsum i ideelle organisasjoner	58 929	59 755	15 307	14 793	14 417	15 239	15 722	15 033	14 747
Konsum i offentlig forvaltning	652 337	671 433	165 787	166 993	168 901	169 753	170 261	171 433	172 438
Konsum i statsforvaltningen	324 740	336 519	82 797	83 695	84 762	85 265	85 760	86 421	86 763
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	284 159	296 074	72 649	73 585	74 625	75 216	75 610	76 236	76 528
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	40 581	40 445	10 148	10 111	10 137	10 049	10 150	10 185	10 235
Konsum i kommuneforvaltningen	327 597	334 914	82 990	83 298	84 138	84 488	84 502	85 012	85 675
Bruttoinvestering i fast realkapital	717 439	717 466	171 386	183 110	181 018	181 953	165 790	176 746	175 014
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	213 338	207 257	50 188	54 289	53 319	49 461	44 385	46 934	43 825
Utenriks sjøfart	1 050	795	-361	213	497	445	341	441	413
Fastlands-Norge	503 051	509 415	121 559	128 608	127 202	132 047	121 064	129 371	130 776
Næringer	219 060	218 221	48 951	54 904	55 097	59 269	49 423	55 726	52 928
Tjenester tilknyttet utvinning	5 509	2 402	505	703	616	579	658	127	119
Andre tjenester	135 124	135 803	31 138	33 449	34 946	36 269	31 885	35 004	32 766
Industri og bergverk	31 680	33 438	7 399	8 225	7 554	10 260	6 712	7 960	7 262
Annen vareproduksjon	46 747	46 578	9 909	12 528	11 981	12 161	10 167	12 636	12 780
Boliger (husholdninger)	152 301	149 953	38 887	37 349	36 775	36 942	37 899	38 045	38 499
Offentlig forvaltning	131 690	141 241	33 721	36 355	35 330	35 835	33 741	35 599	39 349
Lagerendring og statistiske avvik	140 257	154 242	45 929	30 276	38 881	39 156	54 534	35 160	30 079
Bruttoinvestering i alt	857 696	871 709	217 314	213 386	219 899	221 109	220 324	211 905	205 093
Innenlandsk sluttanvendelse	2 742 933	2 797 296	681 116	693 541	707 929	714 709	698 138	702 616	703 529
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.)	2 388 288	2 435 002	585 361	608 763	615 232	625 646	598 877	620 081	629 212
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	784 027	812 674	199 508	203 348	204 230	205 588	204 002	207 032	211 787
Eksport i alt	1 203 742	1 230 629	307 476	293 537	296 538	333 078	316 157	306 798	315 419
Tradisjonelle varer	321 833	329 773	80 242	81 174	80 950	87 407	86 777	84 701	85 035
Råolje og naturgass	581 265	592 123	155 779	135 042	138 332	162 970	155 756	141 833	147 820
Skip, plattformer og fly	9 046	7 783	3 591	1 486	847	1 859	1 438	1 079	794
Tjenester	291 598	300 950	67 864	75 836	76 408	80 842	72 187	79 186	81 770
Samlet sluttanvendelse	3 946 675	4 027 925	988 593	987 079	1 004 467	1 047 787	1 014 294	1 009 414	1 018 948
Import i alt	875 541	888 773	207 863	221 204	236 906	222 801	220 795	226 063	228 223
Tradisjonelle varer	510 670	515 768	125 264	128 828	129 427	132 248	129 759	133 546	127 571
Råolje og naturgass	15 820	13 944	3 248	3 078	4 143	3 475	3 852	3 514	3 180
Skip, plattformer og fly	27 730	29 776	4 752	6 090	13 989	4 944	6 133	5 585	5 263
Tjenester	321 321	329 286	74 599	83 207	89 347	82 134	81 051	83 418	92 209
Bruttonasjonalprodukt ¹	3 071 134	3 139 152	780 730	765 875	767 561	824 986	793 499	783 351	790 724
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2 418 801	2 473 523	607 511	610 638	611 354	644 020	616 933	620 903	619 144
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	652 333	665 628	173 219	155 236	156 207	180 966	176 566	162 448	171 581
Fastlands-Norge(basisverdi)	2 096 685	2 146 475	529 187	529 003	529 555	558 730	537 176	537 104	534 819
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 588 668	1 628 383	400 377	399 610	399 976	428 421	406 101	405 495	402 941
Industri og bergverk	208 628	215 819	54 426	52 926	52 096	56 371	54 457	52 899	49 143
Annen vareproduksjon	255 462	267 797	67 973	61 671	66 467	71 686	70 403	64 409	70 230
Tjenester inkl. boligjenester	1 124 578	1 144 768	277 978	285 013	281 413	300 364	281 241	288 187	283 567
Offentlig forvaltning	508 017	518 092	128 810	129 393	129 579	130 309	131 075	131 609	131 878
Produktavgifter og -subsidiar	322 116	327 048	78 325	81 635	81 799	85 289	79 757	83 799	84 324

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 3. Makroøkonomiske hovedstørrelser.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,7	1,7	1,6	1,7	1,6	2,0	3,2	2,0	2,2
Konsum i husholdninger	2,6	1,7	1,6	1,8	1,6	2,0	3,2	2,0	2,1
Varekonsum	1,3	0,6	-1,0	0,4	0,9	1,9	2,8	1,0	1,0
Tjenestekonsum	2,9	2,9	3,8	2,7	2,6	2,6	3,1	3,1	3,4
Husholdningenes kjøp i utlandet	10,1	3,0	4,7	6,4	1,5	-0,5	8,0	5,2	5,2
Utlendingers kjøp i Norge	2,7	5,1	4,2	4,9	5,7	5,3	6,5	12,4	13,6
Konsum i ideelle organisasjoner	4,6	1,4	1,9	0,2	1,8	1,7	2,7	1,6	2,3
Konsum i offentlig forvaltning	1,0	2,9	2,3	3,0	3,2	3,2	2,7	2,7	2,1
Konsum i statsforvaltningen	1,0	3,6	2,4	3,9	4,0	4,1	3,6	3,3	2,4
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	1,3	4,2	2,9	4,5	4,7	4,6	4,1	3,6	2,5
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-1,5	-0,3	-1,0	-0,5	-0,7	0,9	0,0	0,7	1,0
Konsum i kommuneforvaltningen	1,0	2,2	2,1	2,1	2,4	2,3	1,8	2,1	1,8
Bruttoinvestering i fast realkapital	6,3	0,0	5,1	0,5	-0,0	-4,8	-3,3	-3,5	-3,3
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	19,3	-2,9	9,5	1,0	-6,8	-12,5	-11,6	-13,5	-17,8
Utenriks sjøfart	-85,8	-24,3	..	-58,8	51,7	106,6	-17,0
Fastlands-Norge	2,9	1,3	3,9	0,5	3,0	-1,9	-0,4	0,6	2,8
Næringer	-3,3	-0,4	4,7	-7,0	3,6	-1,3	1,0	1,5	-3,9
Tjenester tilknyttet utvinning	-48,9	-56,4	..	-71,9	-40,7	-82,1	30,5	-81,9	-80,7
Andre tjenester	0,4	0,5	-3,2	-5,5	6,0	4,8	2,4	4,6	-6,2
Industri og bergverk	-5,0	5,5	10,2	-1,1	4,7	8,7	-9,3	-3,2	-3,9
Annen vareproduksjon	-2,2	-0,4	8,4	-2,3	-0,1	-4,9	2,6	0,9	6,7
Boliger (husholdninger)	5,3	-1,5	0,8	-1,0	-0,3	-5,6	-2,5	1,9	4,7
Offentlig forvaltning	11,8	7,3	6,6	16,3	5,7	1,3	0,1	-2,1	11,4
Lagerendring og statistiske avvik	8,6	10,0	29,2	-13,8	28,9	-0,7	18,7	16,1	-22,6
Bruttoinvestering i alt	6,7	1,6	9,4	-1,8	4,1	-4,1	1,4	-0,7	-6,7
Innenlandsk sluttanvendelse	3,5	2,0	4,1	0,9	2,8	0,3	2,5	1,3	-0,6
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.)	2,3	2,0	2,3	1,8	2,3	1,5	2,3	1,9	2,3
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	2,7	3,7	3,0	5,1	3,7	2,9	2,3	1,8	3,7
Eksport i alt	-1,7	2,2	3,2	-2,2	0,8	6,9	2,8	4,5	6,4
Tradisjonelle varer	1,3	2,5	1,9	-0,8	3,4	5,3	8,1	4,3	5,0
Råolje og naturgass	-5,5	1,9	2,6	-4,9	-0,6	9,9	-0,0	5,0	6,9
Skip, plattform og fly	-1,3	-14,0	76,8	-17,0	-66,6	-30,8	-60,0	-27,4	-6,2
Tjenester	3,6	3,2	3,9	1,7	3,2	4,1	6,4	4,4	7,0
Samlet sluttanvendelse	1,8	2,1	3,9	-0,1	2,2	2,3	2,6	2,3	1,4
Import i alt	4,9	1,5	2,6	-0,2	3,8	-0,2	6,2	2,2	-3,7
Tradisjonelle varer	2,3	1,0	4,2	-0,9	1,3	-0,3	3,6	3,7	-1,4
Råolje og naturgass	11,4	-11,9	-3,1	-18,0	-30,1	24,7	18,6	14,1	-23,2
Skip, plattform og fly	24,5	7,4	-27,8	-15,0	77,0	-18,7	29,1	-8,3	-62,4
Tjenester	7,7	2,5	3,1	3,2	3,2	0,5	8,7	0,3	3,2
Bruttonasjonalprodukt ¹	1,0	2,2	4,2	-0,0	1,7	3,0	1,6	2,3	3,0
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	2,3	2,3	4,0	1,0	2,1	2,1	1,6	1,7	1,3
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	-3,3	2,0	5,0	-3,7	0,1	6,4	1,9	4,6	9,8
Fastlands-Norge(basisverdi)	2,3	2,4	4,2	0,9	2,3	2,2	1,5	1,5	1,0
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,8	2,5	4,9	0,5	2,4	2,3	1,4	1,5	0,7
Industri og bergverk	3,3	3,4	7,5	-1,2	3,3	4,3	0,1	-0,0	-5,7
Annen vareproduksjon	0,1	4,8	5,8	5,1	6,3	2,4	3,6	4,4	5,7
Tjenester inkl. boligjenester	3,4	1,8	4,3	-0,2	1,3	1,9	1,2	1,1	0,8
Offentlig forvaltning	0,7	2,0	1,9	2,2	1,9	1,9	1,8	1,7	1,8
Produktavgifter og -subsidier	1,8	1,5	2,4	1,4	1,1	1,2	1,8	2,7	3,1

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

Tabell 4. Makroøkonomiske hovedstørrelser.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,1	2,1	2,7	2,3	1,4	2,0	1,9	1,2	2,3
Konsum i husholdninger	2,1	2,0	2,7	2,3	1,3	1,9	1,8	1,0	2,2
Varekonsum	1,0	1,5	1,7	1,2	1,7	1,3	1,1	2,0	1,9
Tjenestekonsum	2,7	2,1	2,3	2,8	0,7	2,4	1,9	-0,5	0,8
Husholdningenes kjøp i utlandet	4,7	5,6	10,7	6,3	3,0	3,7	4,2	5,0	11,0
Utlendingers kjøp i Norge	1,9	2,0	2,1	2,0	1,9	2,0	1,3	1,7	1,9
Konsum i ideelle organisasjoner	1,9	3,2	3,0	2,9	3,3	3,6	4,2	3,9	3,4
Konsum i offentlig forvaltning	4,4	3,0	3,7	2,7	2,6	3,0	3,7	3,7	3,8
Konsum i statsforvaltningen	3,6	3,3	3,4	2,8	3,3	3,8	4,3	4,0	3,9
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	3,5	3,2	3,3	2,7	3,1	3,6	4,4	4,3	4,1
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	4,5	4,3	4,3	4,0	4,3	4,8	3,3	2,4	2,2
Konsum i kommuneforvaltningen	5,1	2,7	4,0	2,6	1,9	2,2	3,1	3,3	3,7
Bruttoinvestering i fast realkapital	2,3	2,3	2,4	2,1	2,5	2,3	2,6	2,8	2,4
Utvinning av råolje og naturgass, rørtransport	2,4	3,5	4,0	3,0	3,5	3,7	3,9	4,8	4,1
Utenriks sjøfart	7,4	-12,6	19,6	-22,2	3,0	74,0	-17,9	43,3	9,2
Fastlands-Norge	2,3	1,8	1,8	1,8	2,0	1,7	2,1	2,0	1,8
Næringer	1,5	2,5	2,6	2,4	2,6	2,3	3,3	2,3	2,4
Tjenester tilknyttet utvinning	2,0	3,7	2,9	3,7	4,8	4,6	5,1	2,4	2,2
Andre tjenester	1,7	2,2	2,0	2,1	2,5	2,0	3,2	2,0	2,0
Industri og bergverk	1,8	3,2	4,2	3,1	2,7	3,1	3,3	2,9	3,3
Annen vareproduksjon	1,0	2,6	3,2	2,7	2,7	2,2	3,2	2,7	3,0
Boliger (husholdninger)	3,1	1,0	0,8	1,0	1,2	0,9	1,0	1,5	1,0
Offentlig forvaltning	2,5	1,8	1,9	1,7	1,8	1,7	1,8	2,0	2,0
Lagerendring og statistiske avvik	1,9	2,8	1,4	4,9	4,0	1,0	-3,7	-4,2	-7,2
Bruttoinvestering i alt	2,2	2,4	2,4	2,5	2,6	2,0	1,1	1,6	1,0
Innenlandsk sluttanvendelse	2,7	2,4	2,8	2,5	2,1	2,2	2,1	1,9	2,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendr.)	2,7	2,3	2,8	2,3	1,9	2,2	2,5	2,0	2,6
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	4,1	2,8	3,4	2,5	2,4	2,8	3,4	3,4	3,5
Eksport i alt	1,6	-0,9	5,5	2,2	-3,2	-7,5	-8,6	-5,0	-6,6
Tradisjonelle varer	2,7	4,0	6,7	3,3	2,8	3,3	4,0	5,2	3,5
Råolje og naturgass	0,7	-6,9	5,4	-0,1	-10,9	-20,4	-22,6	-16,0	-17,7
Skip, plattformer og fly	6,0	27,8	25,5	33,7	50,6	27,3	26,2	11,3	9,9
Tjenester	2,2	4,8	3,5	4,2	3,8	7,3	6,1	1,9	0,1
Samlet sluttanvendelse	2,3	1,4	3,7	2,4	0,5	-0,9	-1,3	-0,2	-0,5
Import i alt	1,6	4,6	6,6	3,8	3,4	4,8	4,4	4,8	5,4
Tradisjonelle varer	1,5	5,5	7,0	5,3	4,7	5,1	5,5	4,3	5,8
Råolje og naturgass	-3,9	-2,0	5,9	4,3	-4,2	-11,8	-26,9	-15,1	-19,9
Skip, plattformer og fly	8,7	5,9	9,2	1,6	3,4	10,6	13,2	18,3	12,7
Tjenester	1,6	3,4	5,7	1,8	1,8	4,7	3,5	5,5	5,5
Bruttonasjonalprodukt ¹	2,5	0,5	2,9	2,0	-0,4	-2,4	-2,9	-1,6	-2,2
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge ¹	3,0	2,1	2,2	1,8	1,8	2,4	2,5	2,1	2,1
Petroleumsvirksomhet og utenriks sjøfart	0,7	-5,5	5,3	2,7	-8,9	-18,9	-21,5	-16,3	-18,6
Fastlands-Norge(basisverdi)	3,1	2,2	2,7	1,6	1,9	2,5	2,5	2,6	1,9
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	2,7	1,8	2,4	1,1	1,4	2,1	1,9	1,9	1,0
Industri og bergverk	0,4	4,2	3,1	2,3	5,2	6,1	10,0	9,9	11,8
Annen vareproduksjon	6,3	-1,8	0,2	-4,2	-1,4	-2,0	-1,2	-0,7	-4,0
Tjenester inkl. boligjenester	2,4	2,2	2,8	2,1	1,4	2,4	1,2	1,0	0,3
Offentlig forvaltning	4,4	3,3	3,6	2,9	3,2	3,5	4,4	4,6	4,4
Produktavgifter og -subsidier	2,6	1,5	-1,2	3,7	1,5	2,1	2,5	-1,1	3,7

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi.

**Tabell 5. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Løpende priser. Millioner kroner**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Bruttonasjonalprodukt¹	3 071 134	3 154 104	801 889	774 397	761 905	815 913	791 652	779 187	768 000
Jordbruk og skogbruk	17 331	20 102	4 574	1 163	8 752	5 613	4 838	1 233	8 492
Fiske, fangst og akvakultur	23 065	25 564	7 554	5 697	5 211	7 102	7 438	5 913	6 484
Bergverksdrift	5 382	5 587	1 324	1 488	1 380	1 395	1 255	1 443	1 337
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	655 099	620 990	181 530	146 634	140 016	152 810	139 836	127 638	122 440
Utvinning av råolje og naturgass	605 133	568 459	166 792	133 950	127 328	140 389	126 541	115 283	111 382
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	49 966	52 531	14 738	12 684	12 688	12 421	13 295	12 356	11 059
Industri	203 246	219 214	53 990	53 405	53 455	58 364	59 651	58 833	56 471
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	36 611	40 916	9 564	10 266	10 486	10 600	10 201	10 807	11 472
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	2 743	2 762	718	690	646	709	742	700	630
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	7 284	7 323	1 788	1 929	1 754	1 852	1 729	1 999	1 855
Produksjon av papir og papirvarer	2 358	2 310	570	541	591	607	664	572	779
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	4 169	4 134	1 003	1 114	973	1 044	974	928	873
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	20 251	22 312	5 429	5 309	5 474	6 099	7 559	8 114	8 729
Prod av kjemiske råvarer	6 820	7 619	2 072	1 844	1 953	1 749	2 310	2 514	2 594
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	12 590	12 526	3 096	3 390	3 065	2 974	2 829	3 367	3 006
Produksjon av metaller	8 041	10 471	2 096	2 270	2 755	3 350	3 621	3 305	3 178
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	62 871	66 614	17 169	15 688	15 744	18 013	18 623	17 292	15 335
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	23 014	25 102	6 313	6 261	6 007	6 521	6 330	5 477	4 812
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	5 903	5 599	1 498	1 342	1 276	1 484	1 493	1 467	1 283
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	17 411	19 145	4 747	4 604	4 683	5 111	4 886	4 807	4 519
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	56 451	55 416	15 811	12 003	11 768	15 834	16 567	12 042	9 749
Vannforsyning, avløp og renovasjon	15 776	16 580	3 927	4 158	4 173	4 322	4 251	4 498	4 441
Bygge- og anleggsvirksomhet	158 615	161 941	40 201	40 402	39 042	42 296	40 901	42 267	41 009
Varehandel og reparasjon av motorvogner	193 697	198 216	47 159	49 510	48 776	52 770	48 120	52 192	48 757
Rørtransport	17 217	17 773	4 395	4 417	4 533	4 429	4 783	4 283	3 898
Utenriks sjøfart	29 983	43 004	8 490	12 386	10 750	11 379	12 473	12 448	12 306
Transport utenom utenriks sjøfart	94 383	99 728	21 487	24 773	25 427	28 041	23 680	27 956	27 994
Post og distribusjonsvirksomhet	10 236	10 135	2 612	2 508	2 362	2 653	2 626	2 504	2 372
Overnattings- og serveringsvirksomhet	35 285	37 156	7 819	9 599	10 430	9 308	8 284	10 232	11 064
Informasjon og kommunikasjon	103 827	109 552	27 772	26 471	25 352	29 958	28 503	27 827	26 138
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	131 581	136 069	41 516	35 651	27 418	31 484	40 842	30 321	24 692
Omsetning og drift av fast eiendom	78 388	79 713	19 663	20 154	19 641	20 254	20 396	20 941	20 409
Boligtjenester	106 432	113 286	27 413	28 248	28 705	28 920	29 538	30 432	30 720
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	124 469	130 290	31 251	32 631	29 073	37 335	30 872	32 468	28 993
Forretningsmessig tjenesteyting	73 688	73 116	16 715	17 889	19 174	19 338	16 784	16 964	18 285
Offentlig administrasjon og forsvar	158 817	168 054	40 929	41 708	42 402	43 014	43 276	43 774	44 183
Undervisning	132 417	137 669	34 020	34 102	34 276	35 270	35 743	36 173	36 386
Helse- og omsorgstjenester	273 408	289 405	70 822	71 911	73 041	73 632	75 821	77 155	78 341
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	50 225	53 520	13 018	13 214	13 431	13 858	13 844	14 104	13 996
Totalt for næringer (basisverdi)	2 749 018	2 822 080	723 992	690 122	678 588	729 378	710 323	693 639	678 958
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge¹	2 418 801	2 524 867	622 212	623 644	619 295	659 717	647 854	647 173	640 414
Produktavgifter og -subsidier	322 116	332 025	77 897	84 275	83 317	86 535	81 330	85 548	89 042

Offentlig forvaltning	508 017	535 263	131 017	132 981	134 724	136 542	139 166	141 416	143 155
Statsforvaltningen	232 879	248 026	60 295	61 524	62 585	63 622	65 120	65 965	66 697
Sivil forvaltning	204 968	218 685	53 136	54 262	55 192	56 095	57 659	58 550	59 348
Forsvar	27 911	29 341	7 159	7 262	7 393	7 527	7 461	7 415	7 349
Kommuneforvaltningen	275 138	287 238	70 722	71 457	72 139	72 919	74 046	75 451	76 458

Fastlands-Norge (basisverdi)	2 096 685	2 192 843	544 315	539 369	535 977	573 182	566 525	561 625	551 373
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi)	1 466 582	1 526 611	381 625	373 779	368 045	403 163	393 291	385 196	372 906
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	2 110 697	2 148 642	559 595	523 551	508 112	557 384	535 328	516 169	497 951
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	638 321	673 437	164 397	166 571	170 476	171 994	174 995	177 469	181 007

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 6. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Faste 2013-priser. Millioner kroner**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Bruttonasjonalprodukt¹	3 071 134	3 139 152	780 730	765 875	767 561	824 986	793 499	783 351	790 724
Jordbruk og skogbruk	17 331	19 418	4 437	1 016	8 622	5 344	4 551	1 082	8 361
Fiske, fangst og akvakultur	23 065	24 285	6 062	5 831	5 969	6 423	6 165	6 051	6 006
Bergverksdrift	5 382	5 485	1 238	1 456	1 361	1 431	1 221	1 426	1 320
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	655 099	665 760	173 662	154 821	156 561	180 715	175 614	161 260	169 572
Utvinning av råolje og naturgass	605 133	615 789	160 816	142 405	144 210	168 357	163 908	149 930	158 869
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	49 966	49 971	12 845	12 417	12 351	12 358	11 706	11 330	10 703
Industri	203 246	210 333	53 189	51 470	50 735	54 940	53 235	51 473	47 823
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	36 611	37 954	8 891	9 180	9 700	10 182	9 050	8 985	9 593
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	2 743	2 756	712	672	639	732	721	678	595
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	7 284	7 308	1 831	1 884	1 718	1 874	1 785	1 963	1 749
Produksjon av papir og papirvarer	2 358	2 266	578	574	556	558	574	502	531
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	4 169	4 068	1 056	1 008	977	1 027	976	946	905
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	20 251	20 079	5 320	5 162	4 739	4 859	5 513	5 499	5 146
Prod av kjemiske råvarer	6 820	6 986	1 813	1 678	1 808	1 687	1 863	1 881	1 711
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	12 590	12 105	2 989	3 237	2 928	2 952	2 778	3 255	2 914
Produksjon av metaller	8 041	8 263	2 071	2 096	2 045	2 051	1 901	1 952	1 936
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	62 871	67 051	17 449	15 923	15 802	17 877	17 687	16 482	14 357
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	23 014	24 486	6 172	5 982	5 935	6 397	6 043	5 272	4 614
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	5 903	5 724	1 528	1 363	1 306	1 527	1 522	1 405	1 237
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	17 411	18 275	4 592	4 388	4 390	4 906	4 686	4 534	4 247
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	56 451	58 418	16 230	13 623	12 386	16 180	16 852	13 616	13 009
Vannforsyning, avløp og renovasjon	15 776	16 181	3 880	4 050	4 038	4 214	4 092	4 294	4 224
Bygge- og anleggsvirksomhet	158 615	165 676	41 244	41 202	39 491	43 739	42 835	43 660	42 855
Varehandel og reparasjon av motorvogner	193 697	195 561	46 698	49 002	47 658	52 204	47 929	49 997	48 549
Rørtransport	17 217	17 185	4 613	3 941	3 699	4 931	4 852	3 916	4 442
Utenriks sjøfart	29 983	32 655	7 789	8 891	8 298	7 678	7 807	8 602	8 270
Transport utenom utenriks sjøfart	94 383	97 034	22 159	23 996	24 871	26 008	22 763	25 119	25 621
Post og distribusjonsvirksomhet	10 236	9 711	2 573	2 342	2 204	2 592	2 454	2 296	2 138
Overnattings- og serveringsvirksomhet	35 285	36 484	7 733	9 406	10 232	9 113	8 098	9 940	10 768
Informasjon og kommunikasjon	103 827	108 287	27 424	26 273	24 926	29 664	28 126	27 302	25 835
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	131 581	133 671	32 925	32 938	33 782	34 026	34 014	33 789	35 129
Omsetning og drift av fast eiendom	78 388	77 869	19 473	19 755	19 040	19 601	19 782	19 970	19 276
Boligtjenester	106 432	108 705	27 334	27 248	27 000	27 122	27 781	27 723	27 345
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	124 469	127 046	30 484	32 312	28 246	36 003	29 470	30 790	27 171
Forretningsmessig tjenesteyting	73 688	74 452	17 215	17 999	19 778	19 460	17 142	17 635	19 000
Offentlig administrasjon og forsvar	158 817	162 776	40 259	40 520	40 861	41 135	41 253	41 374	41 561
Undervisning	132 417	134 073	33 529	33 418	33 431	33 694	33 998	34 037	33 903
Helse- og omsorgstjenester	273 408	279 078	69 458	69 829	69 650	70 141	70 536	70 880	71 037
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	50 225	51 961	12 798	12 902	12 922	13 339	13 171	13 319	13 184
Totalt for næringer (basisverdi)	2 749 018	2 812 104	702 406	684 240	685 762	739 697	713 743	699 552	706 400
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge¹	2 418 801	2 473 523	607 511	610 638	611 354	644 020	616 933	620 903	619 144
Produktavgifter og -subsidier	322 116	327 048	78 325	81 635	81 799	85 289	79 757	83 799	84 324

Offentlig forvaltning	508 017	518 092	128 810	129 393	129 579	130 309	131 075	131 609	131 878
Statsforvaltningen	232 879	239 432	59 269	59 638	59 993	60 531	60 913	61 110	61 362
Sivil forvaltning	204 968	211 529	52 363	52 675	52 990	53 501	53 932	54 170	54 449
Forsvar	27 911	27 903	6 906	6 963	7 003	7 031	6 981	6 940	6 913
Kommuneforvaltningen	275 138	278 660	69 541	69 755	69 586	69 778	70 162	70 499	70 516

Fastlands-Norge (basisverdi)	2 096 685	2 146 475	529 187	529 003	529 555	558 730	537 176	537 104	534 819
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi)	1 466 582	1 445 209	354 174	354 635	353 765	382 635	360 584	361 089	358 030
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	2 118 915	2 160 809	540 238	522 288	522 323	575 959	548 857	534 866	540 314
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	630 103	651 295	162 167	161 952	163 439	163 737	164 886	164 685	166 086

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 7. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Bruttonasjonalprodukt¹	1,0	2,2	4,2	-0,0	1,7	3,0	1,6	2,3	3,0
Jordbruk og skogbruk	-1,2	12,0	7,1	36,8	14,8	8,3	2,6	6,5	-3,0
Fiske, fangst og akvakultur	-7,3	5,3	2,0	15,0	15,3	-6,5	1,7	3,8	0,6
Bergverksdrift	-0,6	1,9	-1,5	-6,1	4,7	12,3	-1,3	-2,1	-3,0
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	-2,6	1,6	5,0	-4,2	-0,3	5,6	1,1	4,2	8,3
Utvinning av råolje og naturgass	-3,7	1,8	4,9	-4,4	-0,3	6,3	1,9	5,3	10,2
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	14,0	0,0	5,7	-2,3	-0,3	-2,8	-8,9	-8,8	-13,3
Industri	3,4	3,5	7,7	-1,0	3,3	4,1	0,1	0,0	-5,7
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	-0,1	3,7	4,3	6,5	2,3	2,0	1,8	-2,1	-1,1
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	12,7	0,5	4,8	-6,9	0,9	3,5	1,2	0,9	-7,0
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	-8,3	0,3	7,0	-5,7	2,7	-1,5	-2,5	4,2	1,8
Produksjon av papir og papirvarer	-4,1	-3,9	-13,2	-4,9	-1,9	6,9	-0,7	-12,6	-4,4
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	-6,7	-2,4	1,5	-4,3	-2,5	-4,3	-7,5	-6,1	-7,4
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	3,1	-0,8	-0,3	-3,7	0,2	0,6	3,6	6,5	8,6
Prod av kjemiske råvarer	-1,3	2,4	3,6	4,8	2,2	-0,7	2,8	12,0	-5,4
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	3,4	-3,9	7,1	-5,2	-6,7	-9,1	-7,0	0,6	-0,5
Produksjon av metaller	-4,2	2,8	3,0	4,5	3,2	0,3	-8,2	-6,9	-5,3
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	3,5	6,6	14,7	-1,4	5,3	8,4	1,4	3,5	-9,1
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	12,5	6,4	13,0	-0,5	8,3	5,6	-2,1	-11,9	-22,3
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	0,3	-3,0	-3,2	-9,1	0,4	0,1	-0,4	3,1	-5,3
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	12,7	5,0	5,4	-3,5	6,8	11,6	2,1	3,3	-3,3
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	-2,0	3,5	0,2	8,9	0,4	5,0	3,8	-0,0	5,0
Vannforsyning, avløp og renovasjon	-0,7	2,6	3,2	4,2	-0,2	3,2	5,5	6,0	4,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	1,7	4,5	8,6	2,2	5,2	2,3	3,9	6,0	8,5
Varehandel og reparasjon av motorvogner	1,4	1,0	2,4	-0,7	-0,6	2,7	2,6	2,0	1,9
Rørtransport	-5,0	-0,2	-0,4	-6,5	-4,2	9,3	5,2	-0,6	20,1
Utenriks sjøfart	7,6	8,9	10,4	8,7	8,7	7,8	0,2	-3,3	-0,3
Transport utenom utenriks sjøfart	3,6	2,8	5,0	1,4	1,6	3,5	2,7	4,7	3,0
Post og distribusjonsvirksomhet	14,2	-5,1	-2,3	-8,5	-6,6	-3,4	-4,6	-2,0	-3,0
Overnattings- og serveringsvirksomhet	5,1	3,4	2,4	2,4	5,1	3,5	4,7	5,7	5,2
Informasjon og kommunikasjon	3,1	4,3	8,0	0,7	4,9	3,8	2,6	3,9	3,6
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	4,1	1,6	3,3	0,2	1,9	1,0	3,3	2,6	4,0
Omsetning og drift av fast eiendom	1,0	-0,7	-0,6	-0,6	-2,6	1,1	1,6	1,1	1,2
Boligtjenester	3,9	2,1	2,3	2,1	1,9	2,2	1,6	1,7	1,3
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	3,7	2,1	8,5	-2,0	2,4	0,5	-3,3	-4,7	-3,8
Forretningsmessig tjenesteyting	1,7	1,0	9,2	-5,0	-0,5	2,0	-0,4	-2,0	-3,9
Offentlig administrasjon og forsvar	-0,0	2,5	2,2	2,2	2,5	3,0	2,5	2,1	1,7
Undervisning	3,0	1,3	1,5	1,3	1,1	1,1	1,4	1,9	1,4
Helse- og omsorgstjenester	0,9	2,1	2,2	2,5	2,1	1,6	1,6	1,5	2,0
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	2,1	3,5	3,6	2,7	4,5	3,0	2,9	3,2	2,0
Totalt for næringer (basisverdi)	0,9	2,3	4,4	-0,2	1,8	3,2	1,6	2,2	3,0
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge¹	2,3	2,3	4,0	1,0	2,1	2,1	1,6	1,7	1,3
Produktavgifter og -subsidier	1,8	1,5	2,4	1,4	1,1	1,2	1,8	2,7	3,1

Offentlig forvaltning	0,7	2,0	1,9	2,2	1,9	1,9	1,8	1,7	1,8
Statsforvaltningen	1,6	2,8	2,6	2,8	2,8	3,0	2,8	2,5	2,3
Sivil forvaltning	2,3	3,2	3,3	3,3	3,1	3,2	3,0	2,8	2,8
Forsvar	-2,9	-0,0	-2,0	-0,5	0,5	2,0	1,1	-0,3	-1,3
Kommuneforvaltningen	-0,0	1,3	1,4	1,6	1,2	0,9	0,9	1,1	1,3

Fastlands-Norge (basisverdi)	2,3	2,4	4,2	0,9	2,3	2,2	1,5	1,5	1,0
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi)	2,8	-1,5	1,0	-3,5	-1,6	-1,5	1,8	1,8	1,2
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	0,9	2,0	4,7	-1,3	1,3	3,2	1,6	2,4	3,4
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	1,1	3,4	3,4	3,5	3,4	3,2	1,7	1,7	1,6

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

**Tabell 8. Bruttonasjonalprodukt. Bruttoprodukt etter næring, i basisverdi.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Bruttonasjonalprodukt¹	2,5	0,5	2,9	2,0	-0,4	-2,4	-2,9	-1,6	-2,2
Jordbruk og skogbruk	-1,5	3,5	5,4	11,8	2,2	2,5	3,1	-0,5	0,1
Fiske, fangst og akvakultur	59,3	5,3	45,7	-6,4	-10,8	-0,3	-3,2	0,0	23,7
Bergverksdrift	4,1	1,9	11,7	-2,3	-0,8	1,2	-3,9	-1,0	-0,1
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	0,7	-6,7	5,5	0,7	-10,7	-20,5	-23,8	-16,4	-19,3
Utvinning av råolje og naturgass	0,2	-7,7	5,2	0,3	-12,0	-22,0	-25,6	-18,3	-20,6
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	7,2	5,1	8,2	4,6	5,5	1,4	-1,0	6,8	0,6
Industri	0,3	4,2	2,9	2,4	5,4	6,2	10,4	10,2	12,1
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	4,6	7,8	8,3	9,6	8,6	4,8	4,8	7,6	10,6
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	-5,2	0,2	-1,7	3,2	-0,4	-0,1	2,2	0,6	4,9
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	3,2	0,2	0,8	4,2	-0,5	-3,5	-0,8	-0,5	3,9
Produksjon av papir og papirvarer	-8,5	2,0	3,9	1,3	-3,5	5,3	17,4	20,8	37,7
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	3,7	1,6	0,8	6,2	-1,2	0,7	5,0	-11,3	-3,1
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	6,4	11,1	8,8	-2,4	14,6	25,4	34,4	43,4	46,8
Prod av kjemiske råvarer	22,5	9,0	19,4	11,6	4,3	1,6	8,5	21,7	40,4
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	-1,5	3,5	3,0	4,5	3,4	2,8	-1,7	-1,3	-1,5
Produksjon av metaller	-11,0	26,7	-6,3	6,9	34,8	79,5	88,2	56,3	21,9
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	-1,2	-0,7	-0,6	-1,6	0,4	-0,7	7,0	6,5	7,2
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	-2,9	2,5	2,1	2,4	3,8	2,0	2,4	-0,7	3,0
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	2,6	-2,2	0,5	-4,6	-2,8	-1,9	0,1	6,0	6,2
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	1,3	4,8	6,9	4,4	4,3	3,5	0,9	1,1	-0,3
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	6,9	-5,1	-7,5	-11,2	0,5	-1,6	0,9	0,4	-21,1
Vannforsyning, avløp og renovasjon	2,0	2,5	3,7	2,8	1,6	1,9	2,6	2,0	1,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,1	-2,3	-2,8	-2,0	-1,4	-2,8	-2,0	-1,3	-3,2
Varehandel og reparasjon av motorvogner	-1,5	1,4	3,9	-0,1	2,2	-0,1	-0,6	3,3	-1,9
Rørtransport	12,5	3,4	-5,6	12,2	21,8	-8,9	3,5	-2,4	-28,4
Utenriks sjøfart	6,8	31,7	13,3	31,2	33,9	47,9	46,6	3,9	14,9
Transport utenom utenriks sjøfart	5,6	2,8	-0,8	-0,3	1,6	10,1	7,3	7,8	6,9
Post og distribusjonsvirksomhet	-6,2	4,4	0,4	6,5	5,7	5,3	5,4	1,9	3,5
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,9	1,8	2,1	1,8	2,4	1,0	1,2	0,9	0,8
Informasjon og kommunikasjon	1,3	1,2	0,4	1,0	1,6	1,6	0,1	1,2	-0,5
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	7,7	1,8	8,3	6,3	-7,9	-1,9	-4,8	-17,1	-13,4
Omsetning og drift av fast eiendom	2,6	2,4	2,5	2,2	2,6	2,2	2,1	2,8	2,6
Boligtjenester	0,8	4,2	1,4	4,7	5,4	5,4	6,0	5,9	5,7
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	3,4	2,6	1,5	1,4	3,4	3,8	2,2	4,4	3,7
Forretningsmessig tjenesteyting	1,8	-1,8	-2,7	-1,3	-3,3	0,2	0,8	-3,2	-0,7
Offentlig administrasjon og forsvar	3,8	3,2	2,9	2,8	3,6	3,6	3,2	2,8	2,4
Undervisning	2,6	2,7	3,0	2,1	2,3	3,3	3,6	4,1	4,7
Helse- og omsorgstjenester	5,1	3,7	4,1	3,3	3,6	3,7	5,4	5,7	5,2
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	1,4	3,0	2,9	2,6	3,7	2,8	3,3	3,4	2,1
Totalt for næringer (basisverdi)	2,5	0,4	3,3	1,9	-0,6	-2,9	-3,4	-1,7	-2,9
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge¹	3,0	2,1	2,2	1,8	1,8	2,4	2,5	2,1	2,1
Produktavgifter og -subsidier	2,6	1,5	-1,2	3,7	1,5	2,1	2,5	-1,1	3,7

Offentlig forvaltning	4,4	3,3	3,6	2,9	3,2	3,5	4,4	4,6	4,4
Statsforvaltningen	3,1	3,6	2,8	3,0	4,0	4,4	5,1	4,6	4,2
Sivil forvaltning	3,0	3,4	2,5	2,8	3,9	4,3	5,4	4,9	4,6
Forsvar	3,6	5,2	5,2	4,5	5,3	5,6	3,1	2,4	0,7
Kommuneforvaltningen	5,5	3,1	4,3	2,7	2,6	2,8	3,8	4,5	4,6

Fastlands-Norge (basisverdi)	3,1	2,2	2,7	1,6	1,9	2,5	2,5	2,6	1,9
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge (basisverdi)	2,9	5,6	6,7	4,9	5,1	5,8	1,2	1,2	0,1
Markedsrettet virksomhet (basisverdi)	2,2	-0,2	3,8	1,9	-1,5	-4,5	-5,8	-3,7	-5,3
Ikke markedsrettet virksomhet (basisverdi)	3,7	2,1	1,8	1,8	2,2	2,5	4,7	4,8	4,5

¹ Bruttonasjonalprodukt er målt i markedsverdi, mens bruttoprodukt i næringer er målt i basisverdi

Tabell 9. Hovedtall for konsum. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i alt.	1 885 237	1 971 980	475 541	491 543	496 149	508 747	502 349	512 635	520 966
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . . .	1 232 900	1 280 475	306 188	320 217	322 097	331 973	322 017	330 276	336 497
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 218 798	290 580	305 053	307 157	316 008	305 317	314 263	320 702
Konsum i ideelle organisasjoner	58 929	61 677	15 608	15 164	14 940	15 965	16 700	16 013	15 795
Konsum i offentlig forvaltning.	652 337	691 505	169 353	171 326	174 052	176 774	180 332	182 359	184 469
Konsum i statsforvaltningen	324 740	347 702	84 543	86 087	87 845	89 226	91 312	92 483	93 405
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	182 599	195 749	47 507	48 437	49 513	50 292	51 978	52 725	53 272
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	142 141	151 953	37 036	37 650	38 332	38 935	39 334	39 757	40 133
Konsum i kommuneforvaltningen	327 597	343 804	84 810	85 238	86 207	87 548	89 020	89 876	91 064
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	262 013	273 756	67 545	67 852	68 607	69 753	70 859	71 587	72 408
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	65 584	70 047	17 265	17 387	17 600	17 795	18 161	18 289	18 656
Personlig konsum	1 677 512	1 749 980	421 240	436 506	440 217	452 017	444 854	454 589	462 177
Kollektivt konsum	207 725	222 000	54 302	55 037	55 932	56 730	57 495	58 046	58 789

Tabell 10. Hovedtall for konsum. Faste 2013-priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i alt.	1 885 237	1 925 587	463 802	480 155	488 030	493 600	477 814	490 711	498 436
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . . .	1 232 900	1 254 154	298 015	313 162	319 129	323 847	307 553	319 278	325 998
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 194 398	282 708	298 369	304 713	308 609	291 831	304 244	311 251
Konsum i ideelle organisasjoner	58 929	59 755	15 307	14 793	14 417	15 239	15 722	15 033	14 747
Konsum i offentlig forvaltning.	652 337	671 433	165 787	166 993	168 901	169 753	170 261	171 433	172 438
Konsum i statsforvaltningen	324 740	336 519	82 797	83 695	84 762	85 265	85 760	86 421	86 763
Konsum i statsforvaltningen, individuelt.	182 599	188 408	46 394	46 949	47 419	47 647	47 968	48 241	48 306
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	142 141	148 111	36 402	36 747	37 344	37 618	37 791	38 180	38 456
Konsum i kommuneforvaltningen	327 597	334 914	82 990	83 298	84 138	84 488	84 502	85 012	85 675
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt.	262 013	265 701	66 154	66 205	66 466	66 875	66 948	67 028	67 106
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	65 584	69 214	16 836	17 093	17 672	17 613	17 554	17 984	18 570
Personlig konsum	1 677 512	1 708 263	410 564	426 316	433 014	438 369	422 469	434 546	441 410
Kollektivt konsum	207 725	217 324	53 238	53 839	55 016	55 231	55 345	56 164	57 026

Tabell 11. Hovedtall for konsum. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i alt.	2,1	2,1	1,8	2,1	2,2	2,4	3,0	2,2	2,1
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . .	2,7	1,7	1,6	1,7	1,6	2,0	3,2	2,0	2,2
Konsum i husholdninger	2,6	1,7	1,6	1,8	1,6	2,0	3,2	2,0	2,1
Konsum i ideelle organisasjoner	4,6	1,4	1,9	0,2	1,8	1,7	2,7	1,6	2,3
Konsum i offentlig forvaltning	1,0	2,9	2,3	3,0	3,2	3,2	2,7	2,7	2,1
Konsum i statsforvaltningen	1,0	3,6	2,4	3,9	4,0	4,1	3,6	3,3	2,4
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	0,9	3,2	1,8	3,1	4,0	3,9	3,4	2,8	1,9
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	1,1	4,2	3,3	4,9	4,1	4,4	3,8	3,9	3,0
Konsum i kommuneforvaltningen	1,0	2,2	2,1	2,1	2,4	2,3	1,8	2,1	1,8
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt	1,0	1,4	1,5	1,2	1,6	1,4	1,2	1,2	1,0
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	1,0	5,5	4,8	5,5	5,9	6,0	4,3	5,2	5,1
Personlig konsum	2,2	1,8	1,6	1,8	1,9	2,1	2,9	1,9	1,9
Kollektivt konsum	1,1	4,6	3,8	5,1	4,7	4,9	4,0	4,3	3,7

Tabell 12. Hovedtall for konsum. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i alt.	2,8	2,4	3,0	2,5	1,8	2,3	2,5	2,0	2,8
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . .	2,1	2,1	2,7	2,3	1,4	2,0	1,9	1,2	2,3
Konsum i husholdninger	2,1	2,0	2,7	2,3	1,3	1,9	1,8	1,0	2,2
Konsum i ideelle organisasjoner	1,9	3,2	3,0	2,9	3,3	3,6	4,2	3,9	3,4
Konsum i offentlig forvaltning	4,4	3,0	3,7	2,7	2,6	3,0	3,7	3,7	3,8
Konsum i statsforvaltningen	3,6	3,3	3,4	2,8	3,3	3,8	4,3	4,0	3,9
Konsum i statsforvaltningen, individuelt	3,2	3,9	3,9	3,1	3,8	4,7	5,8	5,9	5,6
Konsum i statsforvaltningen, kollektivt	4,2	2,6	2,8	2,4	2,6	2,6	2,3	1,6	1,7
Konsum i kommuneforvaltningen	5,1	2,7	4,0	2,6	1,9	2,2	3,1	3,3	3,7
Konsum i kommuneforvaltningen, individuelt	5,6	3,0	4,5	2,9	2,2	2,5	3,7	4,2	4,5
Konsum i kommuneforvaltningen, kollektivt	3,2	1,2	1,7	1,6	0,6	0,9	0,9	-0,0	0,9
Personlig konsum	2,7	2,4	3,1	2,5	1,8	2,4	2,6	2,2	3,0
Kollektivt konsum	3,9	2,2	2,4	2,2	1,9	2,1	1,9	1,1	1,4

Tabell 13. Konsum i husholdninger. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 218 798	290 580	305 053	307 157	316 008	305 317	314 263	320 702
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	138 749	144 392	33 311	36 612	36 450	38 018	35 088	36 799	37 612
Alkoholdrikker og tobakk mv.	45 907	48 139	10 460	12 543	12 089	13 047	11 460	12 347	12 567
Klær og skotøy	56 862	58 188	11 991	14 581	14 460	17 156	12 729	15 468	15 153
Bolig, lys og brensel	245 617	251 974	65 423	60 510	60 201	65 840	68 316	63 985	62 459
Møbler og husholdningsartikler mv.	70 409	73 211	15 802	17 549	18 746	21 114	16 451	18 097	19 481
Helse	33 033	35 051	8 250	8 683	8 777	9 342	8 827	9 180	9 307
Transport	177 377	179 951	42 385	46 590	46 765	44 211	43 289	49 170	48 772
Post- og teletjenester	26 020	27 323	6 559	6 490	6 837	7 438	6 843	6 686	6 973
Kultur og fritid	124 007	126 669	27 374	31 995	33 687	33 612	28 554	32 252	34 517
Utdanning	5 813	6 036	1 552	1 490	1 426	1 568	1 638	1 593	1 503
Overnattings- og serveringstjenester	70 512	74 771	15 915	19 189	20 273	19 394	17 046	20 609	21 866
Andre varer og tjenester	124 460	132 553	36 306	34 218	28 471	33 559	37 621	32 335	28 208
Husholdningenes kjøp i utlandet	88 352	96 075	21 653	24 561	29 076	20 785	24 368	27 123	33 971
Utlendingers kjøp i Norge	-33 147	-35 534	-6 401	-9 957	-10 100	-9 076	-6 909	-11 381	-11 687
Varekonsum ¹	561 154	572 602	131 688	142 208	141 989	156 717	136 964	146 462	146 054
Tjenestekonsum ¹	557 612	585 656	143 640	148 242	146 192	147 583	150 895	152 059	152 364
Boligtjenester	202 621	213 057	52 478	52 963	53 499	54 117	55 231	55 751	56 195
Andre tjenester	354 991	372 599	91 162	95 279	92 693	93 465	95 664	96 308	96 169

¹ Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 14. Konsum i husholdninger. Faste 2013-priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger	1 173 971	1 194 398	282 708	298 369	304 713	308 609	291 831	304 244	311 251
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	138 749	140 063	32 695	35 707	34 816	36 845	33 748	34 870	34 750
Alkoholdrikker og tobakk mv.	45 907	46 588	10 171	12 159	11 645	12 613	10 816	11 618	11 786
Klær og skotøy	56 862	58 667	12 200	14 439	15 093	16 935	13 303	15 458	15 393
Bolig, lys og brensel	245 617	248 036	64 808	60 129	58 839	64 261	66 138	62 066	60 546
Møbler og husholdningsartikler mv.	70 409	71 069	15 519	17 023	18 206	20 321	15 708	16 795	17 989
Helse	33 033	34 168	8 119	8 512	8 511	9 027	8 462	8 755	8 859
Transport	177 377	176 904	42 209	45 774	45 553	43 368	42 501	47 490	46 944
Post- og teletjenester	26 020	27 575	6 675	6 568	6 853	7 479	6 971	6 719	6 943
Kultur og fritid	124 007	127 816	28 137	32 302	34 156	33 221	28 995	32 789	34 801
Utdanning	5 813	5 850	1 515	1 453	1 383	1 499	1 562	1 515	1 416
Overnattings- og serveringstjenester	70 512	72 933	15 648	18 737	19 782	18 766	16 370	19 666	20 787
Andre varer og tjenester	124 460	128 559	30 861	31 763	31 926	34 009	31 884	32 695	32 972
Husholdningenes kjøp i utlandet	88 352	91 011	20 505	23 580	27 808	19 119	22 140	24 798	29 261
Utlendingers kjøp i Norge	-33 147	-34 840	-6 352	-9 778	-9 857	-8 853	-6 768	-10 990	-11 197
Varekonsum ¹	561 154	564 394	130 698	140 505	139 463	153 729	134 389	141 886	140 830
Tjenestekonsum ¹	557 612	573 833	137 857	144 063	147 299	144 614	142 069	148 550	152 357
Boligtjenester	202 621	207 196	51 519	51 664	51 813	52 199	52 763	52 915	53 087
Andre tjenester	354 991	366 638	86 338	92 399	95 485	92 415	89 306	95 635	99 270

¹ Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 15. Konsum i husholdninger. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger	2,6	1,7	1,6	1,8	1,6	2,0	3,2	2,0	2,1
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	2,6	0,9	-1,3	3,3	1,1	0,7	3,2	-2,3	-0,2
Alkoholdrikker og tobakk mv.	1,2	1,5	-3,0	4,7	1,8	2,0	6,3	-4,5	1,2
Klær og skotøy.	3,8	3,2	2,2	-0,4	5,4	5,2	9,0	7,1	2,0
Bolig, lys og brensel.	3,2	1,0	-0,1	1,0	1,4	1,7	2,1	3,2	2,9
Møbler og husholdningsartikler mv.	1,2	0,9	1,6	0,6	-1,1	2,6	1,2	-1,3	-1,2
Helse	1,8	3,4	2,8	3,3	3,6	4,0	4,2	2,9	4,1
Transport	-0,4	-0,3	0,8	-1,8	-0,9	1,1	0,7	3,7	3,1
Post- og teletjenester	-1,9	6,0	7,4	4,1	6,2	6,2	4,4	2,3	1,3
Kultur og fritid	2,4	3,1	3,2	3,5	2,6	3,0	3,1	1,5	1,9
Utdanning	1,5	0,6	1,3	-3,1	3,2	1,4	3,1	4,2	2,4
Overnattings- og serveringstjenester	3,3	3,4	2,2	2,8	4,6	3,9	4,6	5,0	5,1
Andre varer og tjenester	2,9	3,3	6,1	2,4	3,1	1,8	3,3	2,9	3,3
Husholdningenes kjøp i utlandet.	10,1	3,0	4,7	6,4	1,5	-0,5	8,0	5,2	5,2
Utlendingers kjøp i Norge.	2,7	5,1	4,2	4,9	5,7	5,3	6,5	12,4	13,6
Varekonsum ¹	1,3	0,6	-1,0	0,4	0,9	1,9	2,8	1,0	1,0
Tjenestekonsum ¹	2,9	2,9	3,8	2,7	2,6	2,6	3,1	3,1	3,4
Boligtjenester	3,5	2,3	2,5	2,2	2,1	2,3	2,4	2,4	2,5
Andre tjenester.	2,5	3,3	4,6	2,9	2,9	2,8	3,4	3,5	4,0

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 16. Konsum i husholdninger. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
Konsum i husholdninger	2,1	2,0	2,7	2,3	1,3	1,9	1,8	1,0	2,2
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	1,1	3,1	4,1	3,0	2,9	2,5	2,0	2,9	3,4
Alkoholdrikker og tobakk mv.	4,3	3,3	3,9	3,4	3,3	2,8	3,0	3,0	2,7
Klær og skotøy.	-2,1	-0,8	0,6	-1,0	-1,9	-0,6	-2,7	-0,9	2,7
Bolig, lys og brensel.	4,0	1,6	1,6	0,9	2,3	1,6	2,3	2,4	0,8
Møbler og husholdningsartikler mv.	0,4	3,0	3,1	3,3	3,7	2,1	2,8	4,5	5,2
Helse	2,5	2,6	2,3	2,3	2,9	2,8	2,7	2,8	1,9
Transport	1,7	1,7	1,3	1,9	1,8	1,9	1,4	1,7	1,2
Post- og teletjenester	-2,2	-0,9	-2,6	-1,5	-0,1	0,5	-0,1	0,7	0,7
Kultur og fritid	0,8	-0,9	-1,6	-0,9	-1,8	0,6	1,2	-0,7	0,6
Utdanning	7,4	3,2	4,2	3,7	2,9	2,0	2,4	2,6	2,9
Overnattings- og serveringstjenester	2,6	2,5	2,6	2,6	2,5	2,5	2,4	2,3	2,6
Andre varer og tjenester	1,8	3,1	4,3	6,3	-2,1	2,9	0,3	-8,2	-4,1
Husholdningenes kjøp i utlandet.	4,7	5,6	10,7	6,3	3,0	3,7	4,2	5,0	11,0
Utlendingers kjøp i Norge.	1,9	2,0	2,1	2,0	1,9	2,0	1,3	1,7	1,9
Varekonsum ¹	1,0	1,5	1,7	1,2	1,7	1,3	1,1	2,0	1,9
Tjenestekonsum ¹	2,7	2,1	2,3	2,8	0,7	2,4	1,9	-0,5	0,8
Boligtjenester	3,3	2,8	3,1	2,9	2,8	2,5	2,8	2,8	2,5
Andre tjenester.	2,4	1,6	1,8	2,7	-0,4	2,3	1,5	-2,3	-0,2

1 Konsumet av varer og tjenester inkluderer utlendingers kjøp i Norge, men ikke husholdningenes kjøp i utlandet

Tabell 17. Bruttoinvestering i fast realkapital. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	717 439	733 988	174 435	186 355	185 416	187 783	173 130	184 844	183 495
Bygg og anlegg	312 282	322 926	78 238	81 387	81 394	81 907	78 730	83 152	86 343
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	104 333	103 361	25 692	27 651	26 458	23 559	24 214	26 515	22 334
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	103 654	105 590	25 073	26 659	27 010	26 848	22 245	21 897	22 592
Skip og båter	8 816	6 851	263	1 930	2 574	2 084	2 354	2 675	2 377
Andre transportmidler	22 515	23 904	4 669	5 953	7 243	6 038	4 408	6 646	6 901
Maskiner og utstyr	91 763	92 947	21 234	23 551	21 852	26 310	20 974	23 922	23 310
Endring i livdyr- og fruktrestbestand	-99	-110	-21	-23	-40	-26	-22	-23	-40
FOU og annen immatriell realkapital	73 868	78 200	19 205	19 168	18 846	20 980	20 144	19 981	19 598
Verdigenstander	307	320	81	78	78	83	83	80	79
Jordbruk og skogbruk	8 400	7 905	1 307	2 457	2 432	1 708	1 369	2 556	2 520
Fiske, fangst og akvakultur	3 419	2 563	549	736	736	541	906	922	700
Bergverksdrift	1 388	1 183	294	229	228	433	151	173	139
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	215 550	212 457	51 626	54 895	54 313	51 623	47 488	49 341	46 005
Utvinning av råolje og naturgass	210 041	209 965	51 106	54 171	53 676	51 012	46 776	49 206	45 879
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	5 509	2 492	520	724	637	612	712	134	126
Industri	30 292	33 341	7 287	8 203	7 538	10 313	6 954	8 227	7 571
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	6 388	7 691	1 497	2 037	1 803	2 354	1 276	1 667	1 580
Tekstil-, bекlednings- og lærvareindustri	399	356	122	73	88	74	81	118	64
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	926	830	187	174	188	281	141	222	194
Produksjon av papir og papirvarer	582	553	136	118	117	182	89	128	86
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	435	428	97	146	70	115	56	75	77
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	4 756	5 179	980	1 297	981	1 920	1 178	1 557	1 531
Prod av kjemiske råvarer	2 674	2 797	573	703	618	903	537	568	866
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	1 653	1 689	345	350	325	670	290	468	333
Produksjon av metaller	2 127	2 273	476	515	472	810	578	849	805
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	8 254	8 520	2 067	2 018	2 038	2 397	2 061	2 021	1 829
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	2 247	1 972	507	555	435	475	342	314	439
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	724	711	153	160	148	249	172	157	167
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	1 801	3 139	720	760	873	786	693	651	465
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	19 779	20 883	4 231	5 361	5 124	6 167	4 307	5 357	6 036
Vannforsyning, avløp og renovasjon	8 846	10 706	2 761	2 794	2 022	3 128	2 767	3 205	2 173
Bygge- og anleggsvirksomhet	14 594	15 813	3 909	4 061	3 805	4 039	3 988	4 208	4 039
Varehandel og reparasjon av motorvogner	14 854	14 397	3 134	3 045	3 072	5 146	3 112	5 507	4 601
Rørtransport	3 297	4 591	1 006	1 493	1 308	784	1 122	1 239	1 160
Utenriks sjøfart	1 050	695	-441	164	510	462	342	485	462
Transport utenom utenriks sjøfart	20 184	20 184	2 857	5 206	7 416	4 705	4 130	4 402	4 040
Post og distribusjonsvirksomhet	526	500	125	139	117	119	120	140	122
Overnattings- og serveringsvirksomhet	2 220	1 959	467	497	506	490	414	462	480
Informasjon og kommunikasjon	20 709	22 147	5 577	5 384	5 204	5 982	5 938	5 663	5 516
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	7 595	7 977	1 930	1 940	1 944	2 163	2 071	2 038	2 080
Omsetning og drift av fast eiendom	35 033	35 876	8 737	8 923	9 112	9 104	8 752	9 119	8 878
Boligtjenester	152 301	151 400	38 953	37 704	37 299	37 444	38 342	38 988	39 420
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	14 779	15 959	4 026	3 982	3 466	4 485	3 766	3 813	3 457
Forretningsmessig tjenesteyting	6 668	6 978	1 505	1 673	1 916	1 885	1 774	1 844	1 967
Offentlig administrasjon og forsvar	74 119	79 897	18 591	21 397	20 565	19 344	18 825	21 324	24 494
Undervisning	30 538	32 740	7 683	7 056	9 145	8 856	8 327	7 614	10 075
Helse- og omsorgstjenester	23 776	26 306	6 467	7 080	5 800	6 958	6 228	6 235	5 720
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	7 522	7 531	1 854	1 936	1 837	1 904	1 937	1 979	1 840
Fastlands-Norge	503 051	518 738	122 764	130 527	129 922	135 525	124 890	133 913	135 993

Offentlig forvaltning	131 690	143 727	34 069	36 922	36 036	36 700	34 688	36 886	40 921
Statsforvaltningen	75 725	84 805	20 038	23 065	21 684	20 018	20 086	22 806	25 012
Sivil forvaltning	65 860	74 526	17 068	19 639	18 774	19 045	18 051	20 203	20 585
Forsvar	9 865	10 279	2 970	3 426	2 910	973	2 035	2 604	4 427
Kommuneforvaltningen	55 965	58 922	14 032	13 857	14 352	16 682	14 602	14 080	15 909

Tabell 18. Bruttoinvestering i fast realkapital. Faste 2013-priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	717 439	717 466	171 386	183 110	181 018	181 953	165 790	176 746	175 014
Bygg og anlegg	312 282	320 138	78 199	80 689	80 310	80 940	77 964	81 225	84 460
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	104 333	99 906	24 476	26 995	25 702	22 733	22 641	25 026	21 233
Oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler	312 109	101 851	24 382	25 959	26 133	25 378	20 331	19 960	20 585
Skip og båter	8 816	6 911	425	2 057	2 451	1 978	2 160	2 364	2 141
Andre transportmidler	22 515	23 181	4 543	5 840	6 892	5 906	4 047	6 750	6 394
Maskiner og utstyr	91 763	89 185	20 409	22 797	21 200	24 779	19 341	22 362	21 623
Endring i livdyr- og fruktrestbestand	-99	-104	-20	-21	-38	-25	-21	-22	-37
FOU og annen immatriell realkapital	73 868	76 089	18 894	18 718	18 293	20 184	19 247	19 005	18 540
Verdigenstander	307	310	79	76	75	80	79	76	75
Jordbruk og skogbruk	8 400	7 740	1 284	2 417	2 389	1 649	1 312	2 462	2 428
Fiske, fangst og akvakultur	3 419	2 527	551	737	712	527	844	853	649
Bergverksdrift	1 388	1 141	284	223	222	411	144	165	131
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	215 550	205 239	49 763	53 538	52 663	49 275	44 010	45 891	42 824
Utvinning av råolje og naturgass	210 041	202 837	49 258	52 835	52 047	48 696	43 352	45 764	42 705
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	5 509	2 402	505	703	616	579	658	127	119
Industri	30 292	32 297	7 115	8 002	7 331	9 849	6 568	7 795	7 131
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	6 388	7 472	1 463	1 992	1 760	2 256	1 208	1 588	1 500
Tekstil-, bекlednings- og lærvareindustri	399	344	118	71	85	70	75	111	60
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	926	806	182	171	183	269	134	212	183
Produksjon av papir og papirvarer	582	535	132	115	115	174	85	122	81
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	435	412	94	141	68	109	52	70	73
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	4 756	5 032	965	1 271	957	1 839	1 131	1 489	1 457
Prod av kjemiske råvarer	2 674	2 728	563	689	604	872	513	542	821
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	1 653	1 630	335	341	316	638	274	446	315
Produksjon av metaller	2 127	2 195	464	501	459	771	542	803	755
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	8 254	8 253	2 018	1 966	1 980	2 289	1 950	1 915	1 723
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	2 247	1 916	496	542	423	454	322	297	413
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	724	689	150	156	144	238	162	149	157
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	1 801	3 013	698	735	841	740	634	591	412
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	19 779	20 315	4 135	5 242	5 009	5 929	4 095	5 090	5 719
Vannforsyning, avløp og renovasjon	8 846	10 600	2 754	2 767	1 994	3 085	2 726	3 124	2 121
Bygge- og anleggsvirksomhet	14 594	15 362	3 804	3 973	3 711	3 873	3 761	4 046	3 816
Varehandel og reparasjon av motorvogner	14 854	14 054	3 062	2 989	3 003	5 000	2 926	5 418	4 388
Rørtransport	3 297	4 420	930	1 454	1 271	765	1 033	1 170	1 121
Utenriks sjøfart	1 050	795	-361	213	497	445	341	441	413
Transport utenom utenriks sjøfart	20 184	19 665	2 914	5 178	7 045	4 529	3 874	4 188	3 763
Post og distribusjonsvirksomhet	526	490	121	138	115	116	113	139	117
Overnattings- og serveringsvirksomhet	2 220	1 908	457	486	494	471	391	438	451
Informasjon og kommunikasjon	20 709	21 453	5 437	5 246	5 058	5 713	5 598	5 362	5 184
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	7 595	7 806	1 908	1 904	1 897	2 096	1 990	1 961	1 985
Omsetning og drift av fast eiendom	35 033	35 656	8 756	8 863	9 003	9 034	8 692	8 924	8 705
Boligtjenester	152 301	149 953	38 887	37 349	36 775	36 942	37 899	38 045	38 499
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	14 779	15 435	3 908	3 871	3 361	4 295	3 539	3 616	3 253
Forretningsmessig tjenesteyting	6 668	6 823	1 479	1 653	1 869	1 821	1 666	1 810	1 865
Offentlig administrasjon og forsvar	74 119	78 659	18 428	21 105	20 185	18 941	18 373	20 630	23 538
Undervisning	30 538	32 057	7 586	6 919	8 946	8 605	8 040	7 295	9 681
Helse- og omsorgstjenester	23 776	25 708	6 361	6 944	5 668	6 736	5 997	5 981	5 475
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	7 522	7 364	1 821	1 900	1 798	1 845	1 858	1 900	1 759
Fastlands-Norge	503 051	509 415	121 559	128 608	127 202	132 047	121 064	129 371	130 776

Offentlig forvaltning	131 690	141 241	33 721	36 355	35 330	35 835	33 741	35 599	39 349
Statsforvaltningen	75 725	83 085	19 770	22 665	21 200	19 450	19 420	21 918	23 869
Sivil forvaltning	65 860	73 111	16 888	19 318	18 382	18 523	17 542	19 489	19 838
Forsvar	9 865	9 975	2 882	3 347	2 818	927	1 878	2 430	4 031
Kommuneforvaltningen	55 965	58 156	13 951	13 689	14 130	16 385	14 321	13 681	15 480

**Tabell 19. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis volumendring fra samme periode året før**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	6,3	0,0	5,1	0,5	-0,0	-4,8	-3,3	-3,5	-3,3
Bygg og anlegg	3,8	2,5	4,0	4,7	3,8	-2,0	-0,3	0,7	5,2
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	25,1	-4,2	9,7	-1,2	-10,2	-12,8	-7,5	-7,3	-17,4
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	230,5	-67,4	-61,7	-66,4	-68,4	-71,3	-16,6	-23,1	-21,2
Skip og båter	-48,8	-21,6	-79,5	-33,0	10,4	36,1	408,7	14,9	-12,7
Andre transportmidler	-2,3	3,0	-17,1	-6,5	28,6	8,7	-10,9	15,6	-7,2
Maskiner og utstyr	0,8	-2,8	8,6	-6,1	-3,7	-7,1	-5,2	-1,9	2,0
Endring i livdyr- og frukttrbestand
FOU og annen immatriell realkapital	13,2	3,0	4,7	1,0	2,7	3,6	1,9	1,5	1,3
Verdigenstander	-8,1	1,0	1,7	-0,4	1,5	1,1	0,3	0,3	0,2
Jordbruk og skogbruk	0,6	-7,9	-7,7	-8,0	-7,1	-8,8	2,2	1,9	1,6
Fiske, fangst og akvakultur	89,0	-26,1	-14,9	-33,7	-7,3	-40,9	53,2	15,8	-8,8
Bergverksdrift	-12,5	-17,8	-35,8	-41,3	-0,2	20,1	-49,4	-26,0	-41,1
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	13,8	-4,8	12,3	-3,5	-7,2	-16,4	-11,6	-14,3	-18,7
Utvinning av råolje og naturgass	17,6	-3,4	8,0	-0,3	-6,6	-12,6	-12,0	-13,4	-18,0
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	-48,9	-56,4	..	-71,9	-40,7	-82,1	30,5	-81,9	-80,7
Industri	-4,6	6,6	13,5	0,8	4,9	8,3	-7,7	-2,6	-2,7
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	-17,2	17,0	9,9	28,8	26,0	6,8	-17,5	-20,3	-14,8
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	43,0	-13,8	30,2	-22,7	5,8	-48,5	-36,3	57,4	-29,5
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	4,7	-13,0	23,2	-45,8	-17,7	12,1	-26,8	24,1	-0,1
Produksjon av papir og papirvarer	-14,0	-8,0	-4,9	-36,2	59,6	-9,2	-36,0	6,2	-28,9
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	35,1	-5,3	-25,5	77,9	-16,3	-26,7	-44,1	-50,1	7,9
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	-19,4	5,8	-1,6	-9,0	-5,5	34,6	17,1	17,2	52,3
Prod av kjemiske råvarer	-10,2	2,0	18,7	-16,6	-4,3	17,4	-9,0	-21,4	36,0
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	-2,5	-1,4	36,4	-29,2	-32,6	39,3	-18,3	30,9	-0,2
Produksjon av metaller	-3,3	3,2	-1,3	-5,8	-1,5	17,1	16,9	60,2	64,5
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	10,3	-0,0	16,8	-7,9	0,7	-5,6	-3,4	-2,6	-13,0
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	-4,1	-14,7	16,2	-9,4	-24,9	-30,9	-35,0	-45,2	-2,4
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	22,7	-4,9	-15,8	-6,8	-18,4	18,2	8,3	-4,5	9,1
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	8,5	67,3	71,7	78,0	74,5	48,0	-9,2	-19,6	-51,0
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	8,4	2,7	17,6	3,2	0,0	-4,0	-1,0	-2,9	14,2
Vannforsyning, avløp og renovasjon	-10,7	19,8	3,1	19,8	44,2	24,2	-1,0	12,9	6,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	-16,6	5,3	9,7	2,7	6,2	2,9	-1,1	1,8	2,8
Varehandel og reparasjon av motorvogner	16,5	-5,4	-11,1	-24,1	-8,0	18,8	-4,4	81,3	46,1
Rørtransport	786,1	34,1	259,4	92,6	-15,0	-2,9	11,1	-19,5	-11,8
Utenriks sjøfart	-85,8	-24,3	..	-58,8	51,7	106,6	-17,0
Transport utenom utenriks sjøfart	-16,3	-2,6	-42,1	-10,3	34,6	9,3	33,0	-19,1	-46,6
Post og distribusjonsvirksomhet	25,1	-6,8	2,0	-13,6	-2,2	-10,7	-7,3	1,0	1,7
Overnattings- og serveringsvirksomhet	-0,8	-14,1	-14,4	-13,7	-12,1	-16,1	-14,5	-9,9	-8,7
Informasjon og kommunikasjon	8,9	3,6	9,2	0,1	3,9	1,6	3,0	2,2	2,5
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	21,1	2,8	6,7	0,2	-0,6	4,9	4,3	2,9	4,6
Omsetning og drift av fast eiendom	-6,0	1,8	6,8	-2,6	1,1	2,4	-0,7	0,7	-3,3
Boligtjenester	5,3	-1,5	0,8	-1,0	-0,3	-5,6	-2,5	1,9	4,7
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	11,7	4,4	12,9	3,8	3,4	-1,0	-9,4	-6,6	-3,2
Forretningsmessig tjenesteyting	-7,9	2,3	-2,5	-7,1	6,0	13,2	12,6	9,5	-0,2
Offentlig administrasjon og forsvar	10,9	6,1	4,0	19,0	5,4	-2,9	-0,3	-2,3	16,6
Undervisning	9,2	5,0	10,6	2,1	4,7	3,0	6,0	5,4	8,2
Helse- og omsorgstjenester	20,0	8,1	13,0	19,4	-1,6	2,5	-5,7	-13,9	-3,4
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	2,4	-2,1	-7,7	-3,2	-1,0	4,2	2,0	0,0	-2,2
Fastlands-Norge	2,9	1,3	3,9	0,5	3,0	-1,9	-0,4	0,6	2,8

Offentlig forvaltning	11,8	7,3	6,6	16,3	5,7	1,3	0,1	-2,1	11,4
Statsforvaltningen	15,0	9,7	6,7	23,3	11,4	-1,7	-1,8	-3,3	12,6
Sivil forvaltning	17,9	11,0	10,3	21,3	11,5	2,1	3,9	0,9	7,9
Forsvar	-1,3	1,1	-10,6	36,5	11,2	-43,9	-34,8	-27,4	43,0
Kommuneforvaltningen	7,6	3,9	6,5	6,2	-1,8	5,1	2,7	-0,1	9,6

**Tabell 20. Bruttoinvestering i fast realkapital.
Prosentvis prisendring fra samme periode året før**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	2,3	2,3	2,4	2,1	2,5	2,3	2,6	2,8	2,4
Bygg og anlegg	3,0	0,9	0,7	0,9	1,1	0,8	0,9	1,5	0,9
Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning	2,6	3,5	3,5	3,2	3,7	3,3	1,9	3,4	2,2
Oljeutvinningsplattformer, bore-rigger og moduler	-66,0	212,2	215,2	210,0	211,4	213,7	6,4	6,8	6,2
Skip og båter	9,7	-0,9	-36,2	-7,1	2,5	7,1	76,0	20,6	5,8
Andre transportmidler	0,8	3,1	2,5	4,9	3,8	0,5	6,0	-3,4	2,7
Maskiner og utstyr	-0,7	4,2	5,7	3,7	3,4	4,4	4,2	3,5	4,6
Endring i livdyr- og frukttrbestand	7,6	5,1	6,1	5,9	5,4	3,1	3,0	3,0	3,3
FOU og annen immatriell realkapital	2,3	2,8	2,5	2,7	3,0	2,9	3,0	2,7	2,6
Verdigenstander	-3,2	3,1	4,0	2,5	3,6	2,4	1,8	2,1	1,8
Jordbruk og skogbruk	2,5	2,1	1,2	2,5	2,3	2,0	2,5	2,1	2,0
Fiske, fangst og akvakultur	5,5	1,4	0,9	2,4	4,9	-2,3	7,8	8,1	4,3
Bergverksdrift	2,4	3,7	3,9	2,8	3,2	3,8	1,8	2,4	3,9
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	2,4	3,5	3,9	3,0	3,5	3,8	4,0	4,9	4,2
Utvinning av råolje og naturgass	2,4	3,5	3,9	3,0	3,5	3,8	4,0	4,9	4,2
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	2,0	3,7	2,9	3,7	4,8	4,6	5,1	2,4	2,2
Industri	1,8	3,2	4,2	3,1	2,7	3,0	3,4	3,0	3,3
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	2,0	2,9	3,8	2,7	2,5	3,0	3,3	2,7	2,8
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	0,0	3,5	4,7	3,4	3,3	3,7	3,9	2,9	3,9
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	2,1	3,0	3,5	2,6	2,4	3,2	3,0	2,7	3,1
Produksjon av papir og papirvarer	2,3	3,3	4,0	3,2	2,5	3,4	2,2	2,2	2,8
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	0,9	3,9	5,0	3,6	3,2	4,0	2,6	2,9	2,6
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	1,3	2,9	2,8	2,3	2,5	3,3	2,5	2,4	2,5
Prod av kjemiske råvarer	2,1	2,5	2,9	2,3	2,4	2,4	3,0	2,6	3,1
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	1,5	3,6	4,1	3,2	3,0	3,6	2,9	2,1	2,8
Produksjon av metaller	2,1	3,5	4,0	3,1	3,0	3,7	4,0	2,9	3,7
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	2,0	3,2	3,6	3,1	3,0	3,4	3,2	2,8	3,1
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	1,4	2,9	4,7	2,5	2,9	2,5	3,6	3,2	3,6
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	1,4	3,3	3,3	3,0	3,0	3,2	3,6	2,8	3,4
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	2,2	4,2	12,3	8,4	0,5	-0,9	6,0	6,6	8,6
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	-1,1	2,8	3,6	2,5	2,6	2,8	2,8	2,9	3,2
Vannforsyning, avløp og renovasjon	2,8	1,0	1,0	1,1	1,0	0,7	1,2	1,6	1,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,1	2,9	3,8	2,8	2,9	2,4	3,2	1,8	3,2
Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,6	2,4	3,2	2,8	2,6	1,1	3,9	-0,2	2,5
Rørtransport	-0,8	3,9	5,3	3,5	3,5	1,4	0,4	3,1	0,6
Utenriks sjøfart	7,4	-12,6	19,6	-22,2	3,0	74,0	-17,9	43,3	9,2
Transport utenom utenriks sjøfart	2,9	2,6	-1,7	1,8	4,3	2,9	8,7	4,5	2,0
Post og distribusjonsvirksomhet	1,3	1,9	-0,3	7,4	-1,2	0,6	3,9	-0,8	2,6
Overnattings- og serveringsvirksomhet	1,2	2,7	3,1	2,5	2,3	3,0	3,8	3,2	3,9
Informasjon og kommunikasjon	0,3	3,2	3,6	3,0	2,9	3,4	3,4	2,9	3,4
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	1,1	2,2	1,9	2,2	2,3	2,4	2,9	2,1	2,3
Omsetning og drift av fast eiendom	2,9	0,6	0,4	0,7	0,9	0,5	0,9	1,5	0,8
Boligtjenester	3,1	1,0	0,8	1,0	1,2	0,9	1,0	1,5	1,0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	1,2	3,4	4,5	3,4	3,4	2,7	3,3	2,5	3,0
Forretningsmessig tjenesteyting	0,5	2,3	2,9	2,2	1,4	2,5	4,6	0,7	2,9
Offentlig administrasjon og forsvar	2,4	1,6	1,8	1,5	1,7	1,4	1,6	2,0	2,1
Undervisning	2,8	2,1	2,1	2,2	2,1	2,2	2,3	2,3	1,8
Helse- og omsorgstjenester	1,8	2,3	2,6	2,2	2,2	2,4	2,1	2,2	2,1
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	1,1	2,3	2,5	2,2	2,1	2,2	2,5	2,2	2,4
Fastlands-Norge	2,3	1,8	1,8	1,8	2,0	1,7	2,1	2,0	1,8

Offentlig forvaltning	2,5	1,8	1,9	1,7	1,8	1,7	1,8	2,0	2,0
Statsforvaltningen	2,4	2,1	2,3	1,9	2,1	2,1	2,1	2,2	2,4
Sivil forvaltning	2,4	1,9	1,9	1,8	2,0	2,0	1,8	2,0	1,6
Forsvar	2,2	3,1	4,6	2,1	2,5	3,6	5,1	4,7	6,4
Kommuneforvaltningen	2,6	1,3	1,3	1,4	1,4	1,2	1,4	1,7	1,2

Tabell 21. Eksport. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	1 203 742	1 219 222	319 938	291 071	287 749	320 464	300 813	288 873	285 874
Varer	912 144	903 878	250 053	212 344	208 088	233 393	221 915	205 119	200 532
Råolje og naturgass	581 265	550 985	161 837	127 132	123 357	138 659	125 298	112 184	108 467
Skip, plattformer og fly	9 046	9 944	4 222	1 943	1 291	2 488	2 133	1 570	1 330
Tradisjonelle varer	321 833	342 949	83 994	83 269	83 440	92 246	94 484	91 365	90 735
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	37 258	40 397	10 764	9 979	9 017	10 637	11 015	10 193	10 688
Bergverksprodukter	6 013	6 594	1 328	1 599	1 723	1 944	1 438	1 278	1 845
Industriprodukter	274 172	290 547	70 879	70 431	71 055	78 182	80 685	78 984	77 454
Nærings- og nytelsesmidler	31 355	36 612	8 243	7 599	8 570	12 200	8 707	8 603	9 138
Tekstiler, beklædningsvarer og skotøy	2 285	2 383	553	572	601	657	626	613	601
Trevarer	2 098	2 402	655	630	536	581	686	700	660
Treforedlingsprodukter	7 019	6 376	1 636	1 632	1 514	1 594	1 610	1 655	1 716
Grafiske produkter	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Raffinerte oljeprodukter	35 702	32 525	8 649	9 165	8 552	6 159	7 290	6 927	7 981
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	45 487	50 228	13 026	12 077	12 080	13 045	13 792	13 606	14 133
Metaller	62 133	65 602	15 671	16 288	16 417	17 226	18 985	19 127	17 525
Verkstedprodukter	82 764	89 292	21 153	21 282	21 544	25 313	27 611	26 441	24 308
Andre industriprodukter	5 003	4 859	1 225	1 130	1 158	1 346	1 316	1 210	1 294
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	326	268	68	56	83	61	62	102	98
Elektrisk kraft	4 390	5 411	1 023	1 260	1 645	1 483	1 346	910	748
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	286 131	310 424	75 345	74 104	74 888	86 087	87 194	84 438	82 754
Tjenester	291 598	315 344	69 885	78 727	79 661	87 071	78 898	83 754	85 342
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	74 311	89 859	20 241	23 122	23 034	23 462	23 458	23 234	23 591
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	22 304	27 402	5 494	6 915	7 350	7 643	6 129	7 151	7 258
Rørtransport	11 401	11 222	2 770	2 787	2 859	2 806	3 177	2 880	2 744
Reisetrafikk	33 147	35 534	6 401	9 957	10 100	9 076	6 909	11 381	11 687
Andre tjenester	150 435	151 327	34 979	35 946	36 318	44 084	39 225	39 108	40 062
Samferdsel	45 397	44 179	9 890	10 825	10 848	12 616	10 927	11 459	11 823
Finans- og forretningstjenester	67 741	69 853	16 595	16 486	15 957	20 815	18 414	17 195	17 413
Tjenester ellers	37 297	37 295	8 494	8 635	9 513	10 653	9 884	10 454	10 826

Tabell 22. Eksport. Faste 2013-priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	1 203 742	1 230 629	307 476	293 537	296 538	333 078	316 157	306 798	315 419
Varer	912 144	929 679	239 612	217 701	220 130	252 236	243 970	227 612	233 649
Råolje og naturgass	581 265	592 123	155 779	135 042	138 332	162 970	155 756	141 833	147 820
Skip, plattformer og fly	9 046	7 783	3 591	1 486	847	1 859	1 438	1 079	794
Tradisjonelle varer	321 833	329 773	80 242	81 174	80 950	87 407	86 777	84 701	85 035
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	37 258	38 874	9 342	9 711	9 496	10 325	9 992	10 003	9 846
Bergverksprodukter	6 013	6 425	1 195	1 544	1 741	1 945	1 347	1 314	1 876
Industriprodukter	274 172	278 115	68 533	68 184	67 890	73 508	73 860	71 841	71 599
Nærings- og nytelsesmidler	31 355	34 436	7 646	7 122	8 231	11 437	7 351	7 398	7 740
Tekstiler, beklædningsvarer og skotøy	2 285	2 344	530	555	591	668	589	612	562
Trevarer	2 098	2 392	641	623	539	589	658	685	626
Treforedlingsprodukter	7 019	6 101	1 548	1 593	1 460	1 500	1 478	1 537	1 539
Grafiske produkter	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Raffinerte oljeprodukter	35 702	33 331	8 502	9 049	8 491	7 289	10 329	8 561	10 784
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	45 487	48 126	12 395	11 720	11 618	12 393	12 826	12 523	12 672
Metaller	62 133	60 921	15 496	15 671	14 956	14 798	15 500	16 284	15 599
Verkstedprodukter	82 764	85 488	20 522	20 699	20 781	23 486	23 887	23 115	20 904
Andre industriprodukter	5 003	4 724	1 188	1 101	1 145	1 290	1 189	1 037	1 082
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	326	252	65	51	78	58	52	88	90
Elektrisk kraft	4 390	6 359	1 172	1 734	1 824	1 629	1 578	1 543	1 715
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	286 131	296 442	71 740	72 125	72 459	80 118	76 448	76 140	74 251
Tjenester	291 598	300 950	67 864	75 836	76 408	80 842	72 187	79 186	81 770
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	74 311	80 838	19 281	21 958	20 548	19 052	19 352	21 285	20 515
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	22 304	26 432	5 075	6 739	7 154	7 464	5 648	6 762	7 027
Rørtransport	11 401	11 314	3 048	2 599	2 376	3 290	3 249	2 522	2 926
Reisetrafikk	33 147	34 840	6 352	9 778	9 857	8 853	6 768	10 990	11 197
Andre tjenester	150 435	147 525	34 107	34 761	36 474	42 183	37 170	37 627	40 105
Samferdsel	45 397	42 614	9 916	10 451	10 627	11 620	10 436	10 959	11 208
Finans- og forretningstjenester	67 741	68 624	15 862	15 900	16 646	20 216	17 211	16 612	18 483
Tjenester ellers	37 297	36 287	8 329	8 410	9 200	10 347	9 523	10 056	10 413

Tabell 23. Eksport. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	-1,7	2,2	3,2	-2,2	0,8	6,9	2,8	4,5	6,4
Varer	-3,2	1,9	3,0	-3,5	0,0	7,8	1,8	4,6	6,1
Råolje og naturgass	-5,5	1,9	2,6	-4,9	-0,6	9,9	-0,0	5,0	6,9
Skip, plattformer og fly	-1,3	-14,0	76,8	-17,0	-66,6	-30,8	-60,0	-27,4	-6,2
Tradisjonelle varer	1,3	2,5	1,9	-0,8	3,4	5,3	8,1	4,3	5,0
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	-0,6	4,3	5,9	13,0	4,6	-4,1	7,0	3,0	3,7
Bergverksprodukter	3,9	6,9	7,2	29,7	6,9	-6,5	12,7	-14,9	7,7
Industriprodukter	2,0	1,4	0,9	-3,9	2,6	6,3	7,8	5,4	5,5
Nærings- og nytelsesmidler	-1,5	9,8	2,7	8,1	17,4	10,9	-3,9	3,9	-6,0
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	14,3	2,6	-3,5	-1,1	18,0	-0,9	11,2	10,2	-5,0
Trevarer	-2,9	14,0	19,3	11,7	15,1	10,2	2,7	10,0	16,2
Treforedlingsprodukter	-6,4	-13,1	-11,3	-9,4	-22,3	-8,4	-4,5	-3,5	5,4
Grafiske produkter
Raffinerte oljeprodukter	0,4	-6,6	-13,8	-10,5	-3,0	4,5	21,5	-5,4	27,0
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	3,4	5,8	5,6	3,0	3,8	10,8	3,5	6,8	9,1
Metaller	-1,1	-2,0	6,0	-12,9	2,1	-0,6	0,0	3,9	4,3
Verkstedprodukter	7,1	3,3	2,1	-0,3	1,3	9,8	16,4	11,7	0,6
Andre industriprodukter	-7,8	-5,6	-4,6	-9,8	5,2	-11,0	0,1	-5,8	-5,5
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	76,7	-22,7	33,1	-27,6	-17,0	-48,6	-20,4	73,3	15,7
Elektrisk kraft	-31,2	44,9	29,8	65,5	23,8	68,7	34,7	-11,0	-6,0
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	1,4	3,6	4,2	0,6	4,2	5,4	6,6	5,6	2,5
Tjenester	3,6	3,2	3,9	1,7	3,2	4,1	6,4	4,4	7,0
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	4,4	8,8	9,6	8,5	8,9	8,1	0,4	-3,1	-0,2
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	-24,0	18,5	11,6	23,9	19,6	17,8	11,3	0,4	-1,8
Rørtransport	-5,3	-0,8	-1,8	-6,8	-5,1	9,6	6,6	-3,0	23,1
Reisetrafikk	2,7	5,1	4,2	4,9	5,7	5,3	6,5	12,4	13,6
Andre tjenester	10,2	-1,9	0,4	-5,6	-2,3	-0,3	9,0	8,2	10,0
Samferdsel	4,2	-6,1	-4,7	-7,1	-2,4	-9,5	5,2	4,9	5,5
Finans- og forretningstjenester	18,5	1,3	6,0	-4,2	0,3	3,3	8,5	4,5	11,0
Tjenester ellers	4,1	-2,7	-3,0	-6,1	-6,6	4,5	14,3	19,6	13,2

Tabell 24. Eksport. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	1,6	-0,9	5,5	2,2	-3,2	-7,5	-8,6	-5,0	-6,6
Varer	1,5	-2,8	6,1	1,5	-5,6	-12,1	-12,8	-7,6	-9,2
Råolje og naturgass	0,7	-6,9	5,4	-0,1	-10,9	-20,4	-22,6	-16,0	-17,7
Skip, plattformer og fly	6,0	27,8	25,5	33,7	50,6	27,3	26,2	11,3	9,9
Tradisjonelle varer	2,7	4,0	6,7	3,3	2,8	3,3	4,0	5,2	3,5
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	36,7	3,9	25,8	-0,9	-4,2	-1,6	-4,3	-0,8	14,3
Bergverksprodukter	-4,8	2,6	12,7	-0,7	-2,3	2,7	-3,9	-6,1	-0,6
Industriprodukter	-0,8	4,5	4,6	4,6	4,2	4,3	5,6	6,4	3,4
Nærings- og nytelsesmidler	3,9	6,3	14,1	8,1	1,5	3,5	9,9	9,0	13,4
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	-10,9	1,7	3,0	8,9	-3,7	-0,9	1,8	-2,8	5,2
Trevarer	1,5	0,4	5,8	2,4	-1,8	-4,8	2,0	1,0	6,0
Treforedlingsprodukter	-2,9	4,5	7,4	5,4	1,9	3,5	3,0	5,1	7,5
Grafiske produkter
Raffinerte oljeprodukter	-3,5	-2,4	2,4	5,8	-3,1	-17,3	-30,6	-20,1	-26,5
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	-0,9	4,4	6,9	4,0	3,0	3,5	2,3	5,4	7,3
Metaller	-3,4	7,7	-0,8	4,2	11,5	16,5	21,1	13,0	2,3
Verkstedprodukter	1,0	4,4	4,7	3,4	4,4	4,9	12,1	11,3	12,2
Andre industriprodukter	5,0	2,9	7,8	2,0	1,5	0,8	7,3	13,6	18,2
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	-15,8	6,3	6,5	9,0	6,4	4,9	14,6	5,1	2,0
Elektrisk kraft	25,7	-14,9	-18,6	-24,6	-7,3	-10,1	-2,3	-18,8	-51,6
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	3,5	4,7	7,2	2,9	3,5	5,2	8,6	7,9	7,8
Tjenester	2,2	4,8	3,5	4,2	3,8	7,3	6,1	1,9	0,1
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	0,1	11,2	7,0	8,0	10,0	19,9	15,5	3,7	2,6
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	1,8	3,7	5,2	4,2	4,0	2,0	0,2	3,0	0,5
Rørtransport	15,7	-0,8	-5,8	5,9	8,9	-9,1	7,6	6,5	-22,1
Reisetrafikk	1,9	2,0	2,1	2,0	1,9	2,0	1,3	1,7	1,9
Andre tjenester	2,4	2,6	2,4	2,6	0,3	4,7	2,9	0,5	0,3
Samferdsel	4,2	3,7	-0,2	2,5	1,6	9,9	5,0	1,0	3,3
Finans- og forretningstjenester	2,9	1,8	3,5	2,6	-1,7	2,6	2,3	-0,2	-1,7
Tjenester ellers	-0,5	2,8	3,1	2,8	2,7	2,6	1,8	1,3	0,5

Tabell 25. Import. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	875 541	929 633	216 705	226 091	246 732	240 105	240 301	242 228	250 565
Varer	554 220	589 194	139 690	143 120	154 505	151 879	153 695	154 436	150 147
Råolje og naturgass	15 820	13 664	3 403	3 053	4 078	3 130	2 951	2 957	2 508
Skip, plattformer og fly	27 730	31 528	4 925	6 184	14 826	5 593	7 193	6 706	6 284
Tradisjonelle varer	510 670	544 002	131 362	133 883	135 601	143 156	143 551	144 773	141 355
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	15 326	16 153	4 351	4 043	3 309	4 450	4 464	4 310	3 751
Bergverksprodukter	5 731	6 168	1 421	1 586	1 470	1 691	1 941	1 740	1 707
Industriprodukter	486 488	520 087	124 867	128 064	130 645	136 511	136 495	138 341	135 782
Nærings- og nytelsesmidler	39 738	43 228	9 418	10 495	11 921	11 394	10 759	11 275	12 947
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	31 517	32 973	8 632	6 770	9 756	7 815	9 890	7 408	11 040
Trevarer	11 519	12 414	2 999	3 352	2 944	3 119	3 099	3 439	3 302
Treforedlingsprodukter	8 056	8 465	2 124	2 062	2 049	2 230	2 247	2 032	2 159
Grafiske produkter	31	46	8	12	10	16	11	8	10
Raffinerte oljeprodukter	33 635	30 580	7 974	7 907	8 143	6 556	5 900	8 440	6 458
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	71 892	77 560	18 197	19 492	19 134	20 737	20 743	21 138	21 359
Metaller	63 397	71 017	17 265	18 281	17 720	17 751	18 887	20 206	15 373
Verkstedprodukter	168 058	180 797	42 751	44 775	44 265	49 006	48 220	47 409	46 495
Andre industriprodukter	25 571	28 415	6 765	6 532	6 862	8 256	7 777	7 014	7 386
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	33 074	34 592	8 734	8 386	7 841	9 631	8 962	9 972	9 253
Elektrisk kraft	3 125	1 594	723	190	177	504	651	382	115
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	477 035	513 422	123 388	125 976	127 458	136 600	137 651	136 333	134 897
Tjenester	321 321	340 439	77 015	82 971	92 227	88 226	86 606	87 792	100 418
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	1 020	1 020	255	255	255	255	255	255	255
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	32 295	35 870	7 116	9 073	9 334	10 347	7 837	8 256	9 493
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	40 362	42 768	10 363	9 083	11 421	11 901	10 321	10 100	11 306
Reisetrafikk	108 642	118 138	26 626	30 201	35 753	25 558	29 964	31 170	39 974
Andre tjenester	139 002	142 643	32 655	34 359	35 464	40 165	38 229	38 011	39 390
Samferdsel	21 887	19 456	4 158	5 228	4 515	5 555	5 098	5 268	5 273
Finans- og forretningstjenester	59 126	61 886	14 514	14 350	15 760	17 262	17 592	17 035	16 784
Tjenester ellers	57 989	61 301	13 983	14 781	15 189	17 348	15 539	15 708	17 333

Tabell 26. Import. Faste 2013-priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	875 541	888 773	207 863	221 204	236 906	222 801	220 795	226 063	228 223
Varer	554 220	559 487	133 264	137 997	147 559	140 667	139 744	142 645	136 014
Råolje og naturgass	15 820	13 944	3 248	3 078	4 143	3 475	3 852	3 514	3 180
Skip, plattformer og fly	27 730	29 776	4 752	6 090	13 989	4 944	6 133	5 585	5 263
Tradisjonelle varer	510 670	515 768	125 264	128 828	129 427	132 248	129 759	133 546	127 571
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	15 326	15 394	4 163	3 909	3 210	4 112	3 801	3 742	3 074
Bergverksprodukter	5 731	5 993	1 402	1 659	1 439	1 493	1 686	1 469	1 538
Industriprodukter	486 488	492 424	118 805	122 982	124 575	126 061	123 455	127 725	122 648
Nærings- og nytelsesmidler	39 738	41 206	9 079	10 209	11 415	10 503	9 364	9 960	10 933
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	31 517	31 260	8 186	6 758	9 304	7 012	8 790	6 655	9 205
Trevarer	11 519	11 649	2 820	3 181	2 778	2 870	2 803	3 170	2 909
Treforedlingsprodukter	8 056	8 164	2 059	2 019	1 997	2 089	2 066	1 956	2 023
Grafiske produkter	31	54	8	13	13	20	12	8	11
Raffinerte oljeprodukter	33 635	31 146	7 738	7 811	8 006	7 591	7 253	10 678	8 849
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	71 892	73 069	17 337	18 846	18 230	18 656	18 505	18 928	18 519
Metaller	63 397	65 869	16 681	17 248	16 210	15 730	16 226	17 756	13 449
Verkstedprodukter	168 058	169 864	40 098	42 677	42 345	44 744	42 726	42 816	41 338
Andre industriprodukter	25 571	26 589	6 325	6 132	6 655	7 477	7 146	6 381	6 679
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	33 074	33 553	8 474	8 088	7 622	9 369	8 566	9 418	8 734
Elektrisk kraft	3 125	1 957	894	278	203	582	816	610	311
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	477 035	484 621	117 526	121 018	121 421	124 657	122 506	122 869	118 723
Tjenester	321 321	329 286	74 599	83 207	89 347	82 134	81 051	83 418	92 209
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	1 020	920	243	242	227	207	210	234	222
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	32 295	33 548	6 741	8 648	8 716	9 442	6 720	7 026	8 104
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	40 362	43 908	10 473	11 927	11 161	10 348	10 511	11 561	11 143
Reisetrafikk	108 642	111 912	25 214	28 995	34 194	23 509	27 225	28 498	34 431
Andre tjenester	139 002	138 999	31 928	33 395	35 049	38 628	36 385	36 100	38 309
Samferdsel	21 887	19 085	4 258	5 077	4 424	5 327	4 987	4 945	4 984
Finans- og forretningstjenester	59 126	60 652	13 958	13 928	15 971	16 796	16 607	16 396	17 033
Tjenester ellers	57 989	59 262	13 712	14 391	14 654	16 505	14 791	14 758	16 291

Tabell 27. Import. Prosentvis volumendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	4,9	1,5	2,6	-0,2	3,8	-0,2	6,2	2,2	-3,7
Varer	3,4	1,0	2,4	-2,1	4,2	-0,6	4,9	3,4	-7,8
Råolje og naturgass	11,4	-11,9	-3,1	-18,0	-30,1	24,7	18,6	14,1	-23,2
Skip, plattformer og fly	24,5	7,4	-27,8	-15,0	77,0	-18,7	29,1	-8,3	-62,4
Tradisjonelle varer	2,3	1,0	4,2	-0,9	1,3	-0,3	3,6	3,7	-1,4
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	2,1	0,4	6,2	-1,5	-3,8	0,4	-8,7	-4,3	-4,2
Bergverksprodukter	-2,7	4,6	-3,4	10,7	11,1	0,5	20,2	-11,4	6,9
Industriprodukter	2,0	1,2	4,5	-0,4	1,4	-0,3	3,9	3,9	-1,5
Nærings- og nytelsesmidler	4,2	3,7	9,7	8,2	1,8	-2,8	3,1	-2,4	-4,2
Tekstiler, beklædningsvarer og skotøy	15,5	-0,8	-3,2	-3,0	0,5	2,5	7,4	-1,5	-1,1
Trevarer	2,7	1,1	9,5	0,3	-5,4	1,2	-0,6	-0,4	4,7
Treforedlingsprodukter	-0,2	1,3	4,2	1,5	-0,2	-0,0	0,3	-3,1	1,3
Grafiske produkter	-58,0	74,2	3,2	67,7	109,7	115,1	46,7	-36,8	-18,7
Raffinerte oljeprodukter	3,8	-7,4	-2,3	-11,7	-0,1	-14,3	-6,3	36,7	10,5
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	-1,6	1,6	-1,2	3,0	2,1	2,5	6,7	0,4	1,6
Metaller	-3,2	3,9	12,8	-0,2	1,4	2,7	-2,7	2,9	-17,0
Verkstedprodukter	2,1	1,1	5,0	-1,1	2,7	-1,6	6,6	0,3	-2,4
Andre industriprodukter	-0,4	4,0	-0,8	-0,4	8,0	8,8	13,0	4,1	0,4
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	7,7	1,4	11,7	-0,5	-7,3	2,5	1,1	16,4	14,6
Elektrisk kraft	141,9	-37,4	-23,0	-75,0	-3,5	-9,1	-8,7	119,5	53,0
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	2,2	1,6	4,6	-0,1	1,4	0,7	4,2	1,5	-2,2
Tjenester	7,7	2,5	3,1	3,2	3,2	0,5	8,7	0,3	3,2
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	5,1	-9,8	-6,6	-7,4	-9,1	-16,6	-13,4	-3,5	-2,5
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	7,7	3,9	-2,3	10,2	3,2	3,7	-0,3	-18,8	-7,0
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	4,6	8,8	9,6	8,5	8,9	8,1	0,4	-3,1	-0,2
Reisetrafikk	7,2	3,0	4,7	6,4	1,5	-0,5	8,0	-1,7	0,7
Andre tjenester	9,0	-0,0	1,1	-2,7	3,3	-1,4	14,0	8,1	9,3
Samferdsel	4,5	-12,8	-18,5	-0,6	-25,7	-4,9	17,1	-2,6	12,7
Finans- og forretningstjenester	10,4	2,6	13,2	-2,3	8,2	-5,5	19,0	17,7	6,6
Tjenester ellers	9,4	2,2	-2,2	-3,7	10,9	4,4	7,9	2,6	11,2

Tabell 28. Import. Prosentvis prisendring fra samme periode året før

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	1,6	4,6	6,6	3,8	3,4	4,8	4,4	4,8	5,4
Varer	1,6	5,3	7,1	5,1	4,4	4,9	4,9	4,4	5,4
Råolje og naturgass	-3,9	-2,0	5,9	4,3	-4,2	-11,8	-26,9	-15,1	-19,9
Skip, plattform og fly	8,7	5,9	9,2	1,6	3,4	10,6	13,2	18,3	12,7
Tradisjonelle varer	1,5	5,5	7,0	5,3	4,7	5,1	5,5	4,3	5,8
Produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske	3,0	4,9	6,3	2,8	4,5	5,9	12,4	11,4	18,4
Bergverksprodukter	-2,5	2,9	6,8	-5,4	0,1	10,9	13,6	23,9	8,6
Industriprodukter	1,4	5,6	7,3	5,6	4,7	5,1	5,2	4,0	5,6
Nærings- og nytelsesmidler	7,6	4,9	6,5	3,6	3,3	6,9	10,8	10,1	13,4
Tekstiler, bekledningsvarer og skotøy	2,0	5,5	9,3	5,6	1,8	5,6	6,7	11,1	14,4
Trevarer	3,7	6,6	9,5	7,0	6,8	3,5	4,0	3,0	7,1
Treforedlingsprodukter	0,8	3,7	4,2	3,5	2,5	4,6	5,4	1,7	4,0
Grafiske produkter	47,6	-14,8	-3,1	2,2	-31,9	-17,3	-6,3	5,5	23,0
Raffinerte oljeprodukter	-2,3	-1,8	3,7	6,8	-0,7	-16,6	-21,1	-21,9	-28,2
Kjemikalier, kjemiske og mineralske produkter	4,2	6,1	9,4	4,2	4,5	6,5	6,8	8,0	9,9
Metaller	-2,0	7,8	2,9	6,7	11,2	10,7	12,5	7,4	4,6
Verkstedprodukter	0,8	6,4	8,9	5,9	4,8	6,5	5,9	5,5	7,6
Andre industriprodukter	1,1	6,9	10,7	8,4	4,7	4,1	1,8	3,2	7,2
Transportmidler mv. u. tilsv norsk prod	1,1	3,1	3,5	3,3	3,1	2,5	1,5	2,1	3,0
Elektrisk kraft	16,9	-18,5	-21,0	-32,6	-5,9	-9,4	-1,4	-8,4	-57,5
Trad. varer utenom raffinerte oljeprodukter	1,7	5,9	7,3	5,1	5,0	6,4	7,0	6,6	8,2
Tjenester	1,6	3,4	5,7	1,8	1,8	4,7	3,5	5,5	5,5
Bruttofrakter, utenriks sjøfart	0,1	10,9	7,0	8,0	10,0	19,9	15,5	3,7	2,6
Oljevirkosomhet, diverse tjenester	-0,4	6,9	8,5	6,1	6,7	6,8	10,5	12,0	9,4
Driftsutgifter utenom bunkers, skipsfart	-5,0	-2,6	1,4	-16,5	-4,8	10,1	-0,8	14,7	-0,8
Reisetrafikk	4,7	5,6	10,7	6,3	3,0	3,7	4,2	5,0	11,0
Andre tjenester	1,9	2,6	2,8	3,0	1,5	3,2	2,7	2,3	1,6
Samferdsel	2,5	1,9	-2,2	0,1	1,0	8,2	4,7	3,4	3,7
Finans- og forretningstjenester	2,4	2,0	3,4	2,3	0,3	2,4	1,9	0,8	-0,1
Tjenester ellers	1,1	3,4	3,7	4,7	3,0	2,3	3,0	3,6	2,6

Tabell 29. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige. 1000

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	2 713,0	2 743,5	2 722,7	2 731,2	2 758,2	2 761,4	2 743,8	2 753,9	2 778,4
Jordbruk og skogbruk	52,7	52,4	48,5	51,8	56,4	52,9	49,1	52,9	57,6
Fiske, fangst og akvakultur	16,4	17,1	16,4	16,8	17,5	17,6	17,1	16,9	18,3
Bergverksdrift	5,2	5,1	5,0	5,0	5,2	5,1	4,9	5,1	5,4
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	64,3	64,4	65,3	64,9	64,4	63,1	62,1	60,4	58,0
Utvinning av råolje og naturgass	31,8	31,7	32,3	32,1	31,6	30,8	30,0	29,6	28,6
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	32,4	32,7	33,0	32,8	32,8	32,3	32,0	30,8	29,4
Industri	250,7	252,2	250,9	251,0	254,6	252,2	249,1	247,3	248,6
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	53,2	53,3	53,1	52,5	53,9	53,8	53,7	53,8	55,5
Tekstil-, beklædnings- og lærvareindustri	4,4	4,3	4,3	4,4	4,4	4,3	4,2	4,2	4,4
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	14,0	13,7	13,7	13,7	13,8	13,8	13,4	13,7	13,8
Produksjon av papir og papirvarer	3,5	3,1	3,2	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	6,3	6,0	6,1	6,0	6,0	6,0	5,9	5,8	5,9
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	13,4	13,6	13,5	13,6	13,7	13,7	13,7	13,6	13,7
Produksjon av kjemiske råvarer	5,6	5,8	5,7	5,8	6,0	5,9	6,0	6,0	6,2
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	15,5	15,2	14,9	15,2	15,6	15,3	14,7	15,1	15,6
Produksjon av metaller	9,8	9,6	9,4	9,5	10,0	9,6	9,5	9,5	10,1
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	69,6	70,8	70,9	70,4	71,3	70,5	69,2	68,0	67,3
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	30,6	31,5	31,2	31,6	31,7	31,3	31,0	29,9	28,5
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	9,2	8,9	9,0	8,9	8,8	8,9	8,8	8,9	9,0
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	21,1	21,9	21,6	22,0	22,2	22,0	21,9	21,7	21,6
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	12,8	12,9	12,8	12,8	13,0	12,9	12,8	12,9	13,4
Vannforsyning, avløp og renovasjon	14,4	14,9	14,6	14,8	15,1	15,1	15,0	15,1	15,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	211,3	215,3	210,6	212,9	216,9	220,7	216,6	219,3	223,3
Varehandel og reparasjon av motorvogner	370,1	370,2	367,0	366,8	371,9	374,9	374,6	372,6	375,7
Rørtransport	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Utenriks sjøfart	35,2	35,0	34,9	35,0	34,9	35,0	35,3	35,3	35,9
Transport utenom utenriks sjøfart	118,8	119,6	119,1	118,9	120,0	120,3	119,7	120,3	121,6
Post og distribusjonsvirksomhet	19,7	19,1	19,0	18,6	19,9	19,1	18,7	18,4	19,0
Overnattings- og serveringsvirksomhet	85,7	88,7	86,6	88,6	90,0	89,4	88,3	90,3	93,5
Informasjon og kommunikasjon	89,1	89,8	90,4	89,2	89,9	89,7	90,2	90,3	90,2
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	49,6	49,7	49,5	49,9	49,7	49,6	49,4	49,2	50,0
Omsetning og drift av fast eiendom	24,3	25,0	24,6	24,9	25,1	25,3	24,6	25,3	25,8
Boligtjenester	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	124,0	126,0	125,3	125,1	126,2	127,7	126,3	127,3	127,3
Forretningsmessig tjenesteyting	127,0	127,6	125,2	126,9	129,0	129,3	127,4	127,5	129,6
Offentlig administrasjon og forsvar	192,8	196,9	195,3	196,6	197,2	198,4	198,9	199,3	200,0
Undervisning	200,2	202,1	202,4	201,6	202,1	202,5	203,2	203,1	203,1
Helse- og omsorgstjenester	554,2	561,7	562,4	562,0	559,3	563,0	563,6	566,8	566,6
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	94,0	97,4	96,5	96,6	99,3	97,1	96,3	97,6	99,1

Offentlig forvaltning	809,5	820,7	821,7	820,7	818,3	822,2	825,0	826,5	827,0
Statsforvaltningen	296,6	302,9	300,6	301,9	303,5	305,3	306,4	306,9	307,7
Sivil forvaltning	267,1	272,7	270,8	271,9	273,2	274,7	275,7	276,4	277,2
Forsvar	29,4	30,2	29,8	30,0	30,3	30,6	30,6	30,5	30,4
Kommuneforvaltningen	512,9	517,9	521,1	518,8	514,7	516,9	518,7	519,5	519,4

Fastlands-Norge	2 645,4	2 676,3	2 655,0	2 663,5	2 691,1	2 695,0	2 677,8	2 688,4	2 713,3
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	1 756,8	1 775,6	1 753,6	1 762,8	1 792,7	1 792,5	1 773,8	1 781,4	1 805,3
Markedsrettet virksomhet	1 824,3	1 842,8	1 821,4	1 830,5	1 859,8	1 858,9	1 839,8	1 846,9	1 870,4
Ikke markedsrettet virksomhet	888,7	900,7	901,3	900,7	898,5	902,4	904,0	907,0	908,0

**Tabell 30. Sysselsatte personer. Lønnstakere og selvstendige.
Prosentvis endring fra samme periode året før**

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	1,1	1,1	1,2	1,3	1,1	1,0	0,8	0,8	0,7
Jordbruk og skogbruk	-2,2	-0,5	-3,4	-0,1	-0,5	1,8	1,3	2,1	2,1
Fiske, fangst og akvakultur	-0,0	3,8	3,0	4,8	4,4	3,1	4,3	1,1	4,8
Bergverksdrift	-0,7	-1,7	-2,3	-2,7	-1,2	-0,6	-0,4	1,3	2,5
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	6,3	0,2	2,5	1,7	0,2	-3,3	-5,0	-6,9	-10,0
Utvinning av råolje og naturgass	4,1	-0,4	2,3	1,4	-0,8	-4,4	-7,0	-7,9	-9,5
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	8,5	0,9	2,8	2,1	1,1	-2,2	-3,0	-6,0	-10,5
Industri	0,9	0,6	1,0	1,1	0,7	-0,3	-0,7	-1,5	-2,4
Nærings-, drikkevare- og tobaksindustri	0,0	0,4	-0,4	1,0	0,7	0,1	1,1	2,5	2,9
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	-3,6	-2,1	-2,0	-1,9	-1,1	-3,6	-3,3	-4,2	1,1
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	-3,4	-1,8	-2,3	-1,9	-1,4	-1,4	-1,9	-0,1	0,3
Produksjon av papir og papirvarer	-9,6	-11,9	-12,3	-10,4	-14,4	-10,1	-2,8	-0,4	1,2
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	-3,3	-3,8	-2,8	-4,6	-3,9	-3,9	-3,0	-3,6	-1,8
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	0,7	1,8	1,2	2,5	2,2	1,3	1,1	-0,1	-0,6
Produksjon av kjemiske råvarer	-2,6	3,8	2,3	4,1	4,7	4,2	3,9	4,6	3,8
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	-0,8	-1,6	-1,8	-1,9	-1,7	-0,8	-1,6	-0,8	0,0
Produksjon av metaller	-3,6	-2,0	-3,6	-2,7	-1,9	0,2	1,0	-0,1	1,4
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	3,2	1,6	2,9	2,1	1,9	-0,2	-2,3	-3,5	-5,5
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	3,6	2,8	5,1	3,9	2,3	-0,0	-0,7	-5,4	-10,1
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	-4,1	-3,8	-4,3	-4,0	-4,0	-2,9	-1,3	0,2	1,4
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	5,4	4,1	4,7	5,5	4,1	2,1	1,3	-1,3	-2,9
Elektrisitet-, gass- og varmtvannsforsyning	-0,5	0,8	1,9	1,7	-0,1	-0,2	0,1	1,1	3,1
Vannforsyning, avløp og renovasjon	1,5	3,2	3,9	3,0	2,8	3,0	3,0	2,0	4,3
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,9	1,9	1,2	1,2	2,3	2,9	2,8	3,0	2,9
Varehandel og reparasjon av motorvogner	-0,2	0,0	-1,1	-0,5	0,2	1,5	2,0	1,6	1,0
Rørtransport	25,4	6,4	-1,9	7,2	9,4	10,6	14,8	6,3	-3,7
Utenriks sjøfart	0,4	-0,7	-3,1	1,1	-1,3	0,5	1,2	0,9	3,0
Transport utenom utenriks sjøfart	1,1	0,6	1,1	0,7	0,3	0,3	0,5	1,1	1,4
Post og distribusjonsvirksomhet	-3,3	-2,6	-3,0	-2,5	-2,8	-2,1	-1,3	-1,4	-4,3
Overnattings- og serveringsvirksomhet	2,3	3,5	3,7	4,9	2,9	2,4	2,0	1,8	3,9
Informasjon og kommunikasjon	0,9	0,7	2,1	0,3	0,9	-0,3	-0,1	1,2	0,4
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	-1,3	0,0	0,4	0,1	-0,4	-0,0	-0,1	-1,3	0,6
Omsetning og drift av fast eiendom	-1,5	2,8	3,9	3,1	2,2	2,2	-0,3	1,4	3,2
Boligtjenester
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	2,4	1,6	2,0	1,7	1,8	1,0	0,8	1,8	0,9
Forretningsmessig tjenesteyting	0,5	0,5	0,3	0,7	0,3	0,7	1,7	0,5	0,5
Offentlig administrasjon og forsvar	0,4	2,1	2,1	2,2	2,0	2,3	1,8	1,4	1,4
Undervisning	1,2	0,9	0,5	1,3	1,4	0,6	0,4	0,8	0,5
Helse- og omsorgstjenester	1,7	1,3	2,4	1,6	0,9	0,6	0,2	0,9	1,3
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	-0,3	3,6	3,6	3,7	5,2	1,8	-0,2	1,1	-0,2

Offentlig forvaltning	1,3	1,4	2,2	1,7	1,0	0,6	0,4	0,7	1,1
Statsforvaltningen	1,2	2,1	2,0	2,2	2,1	2,3	1,9	1,7	1,4
Sivil forvaltning	1,6	2,1	2,1	2,2	1,9	2,0	1,8	1,7	1,5
Forsvar	-1,8	2,6	0,4	2,1	3,3	4,7	2,6	1,6	0,3
Kommuneforvaltningen	1,4	1,0	2,3	1,5	0,5	-0,3	-0,5	0,1	0,9

Fastlands-Norge	1,0	1,2	1,2	1,3	1,2	1,0	0,9	0,9	0,8
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	0,9	1,1	0,8	1,0	1,2	1,2	1,1	1,1	0,7
Markedsrettet virksomhet	0,9	1,0	0,8	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,6
Ikke markedsrettet virksomhet	1,3	1,4	2,1	1,7	1,0	0,7	0,3	0,7	1,1

Tabell 31. Utførte timeverk. Lønnstakere og selvstendige. Millioner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	3 847,4	3 905,0	1 020,5	950,3	910,4	1 023,9	1 025,4	959,4	915,1
Jordbruk og skogbruk	92,2	91,3	21,5	22,6	23,9	23,2	21,8	22,9	24,4
Fiske, fangst og akvakultur	28,4	29,7	7,6	7,1	7,0	8,0	7,9	7,1	7,3
Bergverksdrift	8,4	8,2	2,1	2,0	2,0	2,1	2,1	2,0	2,1
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	104,2	104,7	27,8	25,9	24,5	26,5	26,2	23,7	21,6
Utvinning av råolje og naturgass	51,7	51,5	13,6	12,9	12,2	12,8	12,6	11,6	10,8
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	52,5	53,2	14,2	13,0	12,2	13,7	13,6	12,0	10,9
Industri	386,5	390,7	103,0	94,8	91,3	101,6	101,7	92,8	88,2
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	77,5	78,5	20,7	18,8	18,3	20,7	21,0	19,3	18,9
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	6,4	6,3	1,7	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5	1,5
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	21,4	21,1	5,5	5,1	4,9	5,6	5,4	5,1	4,9
Produksjon av papir og papirvarer	5,5	4,8	1,3	1,2	1,1	1,2	1,3	1,2	1,1
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	9,5	9,2	2,4	2,3	2,2	2,4	2,4	2,2	2,1
Oljeraffineri, kjemisk og farmasøytisk industri	21,0	21,5	5,6	5,2	5,0	5,6	5,7	5,2	5,0
Produksjon av kjemiske råvarer	8,7	9,1	2,4	2,2	2,1	2,4	2,5	2,3	2,2
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	24,1	23,9	6,1	5,8	5,7	6,2	6,0	5,8	5,7
Produksjon av metaller	14,7	14,5	3,7	3,5	3,5	3,7	3,8	3,5	3,6
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	109,9	111,9	29,7	27,2	26,1	28,9	28,7	26,0	24,2
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	47,4	48,7	12,9	12,0	11,3	12,5	12,6	11,1	10,0
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	13,9	13,5	3,6	3,3	3,1	3,5	3,5	3,3	3,1
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	35,2	36,8	9,6	9,0	8,6	9,5	9,7	8,7	8,0
Elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning	19,9	20,2	5,3	4,9	4,7	5,3	5,3	4,9	4,9
Vannforsyning, avløp og renovasjon	22,6	23,5	6,1	5,7	5,5	6,3	6,3	5,8	5,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	331,5	340,7	87,8	81,8	79,3	91,7	90,3	84,3	81,6
Varehandel og reparasjon av motorvogner	479,6	479,8	123,8	116,9	114,0	125,1	125,9	118,0	114,5
Rørtransport	0,9	1,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
Utenriks sjøfart	68,3	68,2	17,7	16,8	16,1	17,7	18,0	17,0	16,6
Transport utenom utenriks sjøfart	186,6	188,8	49,0	46,0	44,6	49,2	49,3	46,6	45,1
Post og distribusjonsvirksomhet	26,4	26,0	6,8	6,1	6,3	6,8	6,7	6,1	6,0
Overnattings- og serveringsvirksomhet	104,9	109,9	27,6	27,2	26,8	28,2	28,3	27,7	27,9
Informasjon og kommunikasjon	140,8	142,4	37,9	34,3	32,9	37,3	37,7	34,7	33,0
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	76,5	77,6	20,4	18,9	18,0	20,3	20,4	18,7	18,1
Omsetning og drift av fast eiendom	35,7	37,1	9,6	9,0	8,6	9,9	9,6	9,1	8,9
Boligtjenester	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	197,4	200,7	52,8	48,3	46,4	53,2	53,1	49,1	46,7
Forretningsmessig tjenesteyting	188,8	191,4	49,4	46,3	44,8	50,8	50,5	46,5	44,9
Offentlig administrasjon og forsvar	280,7	288,3	75,4	70,0	66,9	76,1	76,9	71,0	67,8
Undervisning	277,2	279,5	79,9	67,6	55,0	77,0	78,1	71,0	55,6
Helse- og omsorgstjenester	657,6	667,9	173,4	164,4	158,3	171,8	173,8	166,5	160,9
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	132,5	137,3	35,4	33,3	33,2	35,4	35,3	33,6	33,0

Offentlig forvaltning	1 037,6	1 054,7	282,3	257,7	237,1	277,5	281,6	263,1	240,5
Statsforvaltningen	428,5	439,4	114,3	107,2	103,1	114,9	116,7	109,4	105,0
Sivil forvaltning	382,8	392,4	102,2	95,7	92,0	102,5	104,2	97,7	93,8
Forsvar	45,7	47,0	12,1	11,5	11,1	12,4	12,5	11,7	11,2
Kommuneforvaltningen	609,2	615,2	168,0	150,5	134,0	162,6	164,9	153,7	135,5

Fastlands-Norge	3 726,5	3 784,3	988,9	920,4	881,8	993,2	994,5	930,5	887,4
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	2 586,7	2 626,9	681,0	637,0	619,1	689,8	687,6	641,6	621,1
Markedsrettet virksomhet	2 707,6	2 747,6	712,6	666,9	647,6	720,5	718,4	670,5	648,7
Ikke markedsrettet virksomhet	1 139,8	1 157,4	307,9	283,4	262,7	303,4	307,0	288,9	266,3

Tabell 32. Lønnskostnader etter næring. Løpende priser. Millioner kroner

	2013	2014	14:1	14:2	14:3	14:4	15:1	15:2	15:3
I alt	1 384 564	1 447 693	359 727	360 757	362 482	364 727	374 040	376 527	376 332
Jordbruk og skogbruk	6 032	6 370	1 428	1 566	1 736	1 641	1 520	1 666	1 886
Fiske, fangst og akvakultur	4 742	5 090	1 198	1 232	1 329	1 331	1 304	1 337	1 482
Bergverksdrift	3 167	3 161	829	768	800	764	813	815	835
Utvinning av råolje og naturgass, inkl. tjenester	78 545	81 085	22 136	20 113	19 771	19 065	20 672	19 554	18 154
Utvinning av råolje og naturgass	41 044	41 933	11 483	10 423	10 217	9 810	10 555	10 107	9 455
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	37 501	39 152	10 653	9 689	9 554	9 254	10 116	9 447	8 700
Industri	143 521	149 200	37 370	37 390	37 298	37 142	37 845	37 258	36 637
Nærings-, drikkevarer- og tobakksindustri	25 429	26 288	6 592	6 595	6 547	6 554	6 801	6 713	6 770
Tekstil-, bekleddings- og lærvarerindustri	1 691	1 699	432	441	412	414	409	413	410
Trelast- og trevarerindustri, unntatt møbler	6 065	6 176	1 531	1 535	1 545	1 565	1 556	1 603	1 612
Produksjon av papir og papirvarer	2 030	1 832	467	464	455	445	465	463	467
Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	3 174	3 131	761	810	775	784	775	749	761
Oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri	10 239	10 876	2 656	2 844	2 699	2 677	2 799	2 898	2 794
Produksjon av kjemiske råvarer	4 174	4 614	1 075	1 227	1 165	1 147	1 192	1 262	1 251
Gummivarer- og plastindustri, mineralproduktindustri	8 680	8 873	2 182	2 223	2 249	2 219	2 186	2 247	2 300
Produksjon av metaller	6 001	6 060	1 592	1 509	1 505	1 453	1 642	1 573	1 585
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	43 323	45 706	11 509	11 238	11 531	11 429	11 482	11 294	11 088
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	19 355	20 210	4 970	5 187	5 037	5 016	5 046	4 849	4 524
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	4 131	4 065	1 054	1 006	983	1 023	1 036	1 037	1 015
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	13 403	14 284	3 625	3 539	3 559	3 562	3 648	3 419	3 310
Elektrisitet-, gass- og varmtvannsforsyning	9 479	9 964	2 465	2 539	2 481	2 480	2 543	2 638	2 623
Vannforsyning, avløp og renovasjon	8 442	9 033	2 179	2 234	2 294	2 327	2 336	2 376	2 472
Bygge- og anleggsvirksomhet	104 223	110 192	26 545	28 011	27 308	28 328	28 314	29 465	28 917
Varehandel og reparasjon av motorvogner	152 209	156 211	39 457	38 932	39 063	38 760	40 830	40 247	40 180
Rørtransport	370	403	93	99	109	102	110	109	108
Utenriks sjøfart	11 872	12 109	3 036	3 021	3 015	3 037	3 190	3 190	3 239
Transport utenom utenriks sjøfart	64 426	66 388	16 655	16 425	16 622	16 687	17 155	17 215	17 366
Post og distribusjonsvirksomhet	8 315	8 313	2 066	2 013	2 160	2 074	2 105	2 066	2 145
Overnattings- og serveringsvirksomhet	26 511	28 323	6 903	7 179	7 132	7 110	7 310	7 528	7 617
Informasjon og kommunikasjon	67 182	69 873	17 902	17 327	17 323	17 322	18 220	18 457	18 041
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	43 501	46 350	11 484	11 770	11 467	11 629	12 074	12 040	12 022
Omsetning og drift av fast eiendom	13 808	14 776	3 590	3 704	3 728	3 754	3 806	3 914	4 030
Boligtjenester	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	85 579	89 262	22 206	21 790	22 417	22 849	22 896	23 190	23 450
Forretningsmessig tjenesteyting	55 371	57 436	14 013	14 453	14 363	14 607	14 817	14 874	14 857
Offentlig administrasjon og forsvar	113 141	120 309	29 151	29 872	30 419	30 865	30 965	31 397	31 782
Undervisning	107 198	111 093	27 355	27 575	27 756	28 407	28 792	29 328	29 585
Helse- og omsorgstjenester	242 134	255 958	62 685	63 642	64 495	65 136	66 993	68 305	69 244
Kultur, underholdning og annen tjenesteyting	34 796	36 793	8 981	9 103	9 398	9 311	9 431	9 557	9 658

Offentlig forvaltning	418 092	441 160	107 844	109 615	111 084	112 618	114 913	116 966	118 587
Statsforvaltningen	180 495	192 383	46 638	47 753	48 607	49 384	50 631	51 398	52 046
Sivil forvaltning	164 736	175 247	42 525	43 503	44 254	44 963	46 304	47 062	47 702
Forsvar	15 759	17 136	4 113	4 250	4 353	4 421	4 327	4 336	4 344
Kommuneforvaltningen	237 597	248 777	61 206	61 862	62 477	63 234	64 282	65 568	66 541

Fastlands-Norge	1 331 278	1 393 247	345 114	347 213	349 142	351 779	360 184	363 120	363 530
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge	878 502	915 868	228 464	228 628	228 871	229 906	235 955	236 683	235 402
Markedsrettet virksomhet	931 788	970 313	243 076	242 171	242 211	242 855	249 810	250 089	248 204
Ikke markedsrettet virksomhet	452 776	477 379	116 650	118 585	120 271	121 873	124 230	126 437	128 128

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2003-2018

Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	Prognoser			
	2015	2016	2017	2018												
Realøkonomi																
Konsum i husholdninger mv.	3,2	5,4	4,4	5,0	5,3	1,7	0,0	3,8	2,3	3,5	2,7	1,7	2,3	1,5	3,2	3,3
Konsum i offentlig forvaltning	1,3	1,3	1,9	1,9	2,0	2,4	4,1	2,2	1,0	1,6	1,0	2,9	2,6	3,5	2,1	2,3
Bruttoinvestering i fast realkapital	0,4	10,0	12,0	9,1	11,7	0,9	-6,8	-6,6	7,4	7,6	6,3	0,0	-2,7	0,6	3,3	2,4
Utvinning og rørtransport	13,8	10,5	19,7	3,2	6,9	4,7	3,3	-8,9	11,3	15,1	19,3	-2,9	-14,1	-13,6	-4,2	-0,2
Fastlands-Norge	-4,9	10,7	11,1	9,3	14,2	0,9	-10,4	-6,4	5,0	7,4	2,9	1,3	1,6	5,0	5,5	3,1
Næringer	-14,2	12,5	18,1	12,7	22,7	3,1	-18,4	-9,5	1,1	10,5	-3,3	-0,4	-0,6	5,8	6,5	3,5
Bolig	1,8	16,3	9,7	4,0	2,7	-9,0	-8,1	-1,6	17,0	10,9	5,3	-1,5	3,0	4,9	2,8	3,1
Offentlig forvaltning	9,9	2,6	-0,6	8,4	8,7	7,2	7,7	-4,8	1,1	-1,8	11,8	7,3	3,6	3,8	7,0	2,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	1,6	5,1	5,1	5,0	6,2	1,6	-1,4	1,6	2,6	3,2	2,3	2,0	2,2	2,8	3,4	3,0
Lagerendring ²	-1,2	2,4	-0,1	1,4	0,2	-0,1	-2,5	2,9	-0,3	-0,3	0,4	0,5	0,0	-0,1	0,0	0,0
Eksport	-0,1	1,0	0,5	-0,8	1,4	0,1	-4,1	0,7	-0,8	1,4	-1,7	2,2	3,4	2,4	1,9	2,2
Råolje og naturgass	-0,8	-0,7	-5,0	-6,6	-2,4	-1,3	-1,6	-6,9	-5,6	0,5	-5,5	1,9	2,0	0,7	0,0	0,1
Tradisjonelle varer	3,7	3,6	5,3	6,1	9,2	3,5	-8,0	3,3	-0,1	-0,2	1,3	2,5	5,4	4,2	3,3	3,6
Import	1,2	9,0	7,9	9,1	10,0	3,2	-10,0	8,3	4,0	3,1	4,9	1,5	1,2	2,1	3,9	3,7
Tradisjonelle varer	5,7	11,7	8,4	11,6	7,2	1,2	-12,1	9,2	4,6	2,6	2,3	1,0	1,5	2,1	4,5	4,5
Bruttonasjonalprodukt	0,9	4,0	2,6	2,4	2,9	0,4	-1,6	0,6	1,0	2,7	1,0	2,2	1,8	1,7	2,1	2,2
Fastlands-Norge	1,2	5,0	4,7	5,0	5,7	1,7	-1,6	1,8	1,9	3,8	2,3	2,3	1,5	2,0	2,6	2,7
Industri og bergverk	2,8	4,6	3,6	2,6	3,8	2,7	-7,8	2,1	1,7	2,0	3,3	3,4	-2,1	0,7	2,3	1,3
Arbeidsmarked																
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	-2,0	2,2	1,6	3,5	4,8	3,6	-2,0	0,2	1,7	1,8	0,3	1,6	0,9	0,9	0,9	0,8
Sysselsatte personer	-1,2	0,6	1,3	3,4	4,1	3,2	-0,5	-0,5	1,5	2,1	1,1	1,1	0,7	0,7	1,4	1,0
Arbeidstilbud ³	-0,1	0,3	0,8	1,6	2,5	3,4	0,0	0,5	1,0	1,8	1,0	1,1	1,6	1,1	1,0	1,2
Yrkesandel (nivå) ³	72,9	72,6	72,4	72,0	72,8	73,9	72,8	71,9	71,4	71,5	71,2	71,0	71,2	71,2	71,2	71,3
Arbeidsledighetsrate (nivå) ³	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2	3,6	3,3	3,2	3,5	3,5	4,4	4,6	4,4	4,3
Priser og lønninger																
Årslønn	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	2,6	2,5	2,9
Konsumprisindeksen (KPI)	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	3,8	2,1	2,5	1,2	0,8	2,1	2,0	2,2	2,8	2,1	1,6
KPI-JAE ⁴	..	0,4	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6	1,4	0,9	1,2	1,6	2,4	2,7	2,6	1,9	1,4
Eksportpris tradisjonelle varer	-1,0	8,4	4,0	11,3	2,4	2,8	-6,0	4,5	5,8	-1,9	2,7	4,0	4,0	2,0	3,5	1,9
Importpris tradisjonelle varer	0,0	3,7	0,3	4,0	3,7	3,9	-1,5	0,0	4,0	0,3	1,5	5,5	4,9	3,5	1,7	0,8
Boligpris ⁵	1,7	10,1	8,2	13,7	12,6	-1,1	1,9	8,3	8,0	6,7	4,0	2,7	5,8	1,5	4,4	5,7
Inntekter, renter og valuta																
Husholdningenes disponible realinntekt	4,6	3,4	8,3	-6,6	6,0	3,4	3,2	2,3	4,1	4,4	3,8	2,9	3,3	1,5	3,1	2,8
Husholdningenes sparerate (nivå)	8,8	7,0	9,6	-0,5	0,9	3,7	5,2	4,0	5,8	7,1	7,6	8,8	9,8	9,9	9,7	9,2
Pengemarkedsrente (nivå)	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5	2,5	2,9	2,2	1,8	1,7	1,3	0,8	0,8	1,0
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁶	6,5	4,2	3,9	4,3	5,0	6,8	4,0	3,4	3,6	3,9	4,0	3,9	3,2	2,6	2,5	2,6
Realrente etter skatt (nivå)	2,2	2,5	1,3	0,7	2,9	1,1	0,7	0,1	1,3	2,1	0,7	0,8	0,1	-0,9	-0,2	0,3
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,2	2,2	5,3	10,3	3,9	-2,1	-2,8
NOK per euro (nivå)	8,0	8,4	8,0	8,1	8,0	8,2	8,7	8,0	7,8	7,5	7,8	8,4	8,9	9,2	9,0	8,9
Utenriksøkonomi																
Driftsbalansen, mrd. kroner	195,2	220,6	322,8	357,7	287,4	408,3	258,2	282,7	344,9	368,6	314,2	307,0	252,0	231,2	270,9	293,5
Driftsbalansen i prosent av BNP	12,1	12,4	16,2	16,1	12,2	15,6	10,7	10,9	12,7	12,4	10,2	9,7	8,0	7,1	7,9	8,2
Utlandet																
Eksportmarkedsindikator	4,0	7,9	7,0	9,7	6,5	1,7	-10,0	11,4	6,2	1,3	2,1	4,6	3,7	4,4	5,1	5,5
Konsumpris euro-området	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,7	2,7	2,5	1,3	0,4	0,1	1,1	1,2	1,5
Pengemarkedsrente, euro (nivå)	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,2	0,8	1,4	0,5	0,2	0,2	0,0	0,1	0,2	
Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	201	255	356	423	423	536	388	484	621	649	639	621	435	438	468	480

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Ifølge AKU. Det skjedde en større omlegging av AKU fra januar 2006. Bl.a. ble aldersgrensen senket fra 16 til 15 år.

⁴ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵ Brudd i serien i 2004.

⁶ Gjennomsnitt for året. Utlånsrente, banker tom 2006. Rammelån med pant i bolig fra 2007.

⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon t.o.m. 1. desember er benyttet.

Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Akersveien 26, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISSN 1504-5625 (elektronisk)

